

Russia pivot to (Southeast) Asia

Polityka Rosji wobec Azji
Południowo-Wschodniej w XXI wieku

Małgorzata Pietrasiak

Contemporary Asian Studies Series

 WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Russia pivot to (Southeast) Asia

Polityka Rosji wobec Azji
Południowo-Wschodniej w XXI wieku

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
Łódzkiego

Russia pivot to (Southeast) Asia

Polityka Rosji wobec Azji
Południowo-Wschodniej w XXI wieku

Małgorzata Pietrasiak

Contemporary Asian Studies Series

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO
Łódź 2022

Małgorzata Pietrasiak – Uniwersytet Łódzki
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, Katedra Studiów Azjatyckich
90-131 Łódź, ul. Narutowicza 59a

RECENZENCI

Robert Jakimowicz, Mieczysław Sprengel

REDAKTOR INICJUJĄCY

Natasza Koźbiał

OPRACOWANIE REDAKCYJNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Bożena Walicka

KOREKTA TECHNICZNA

Wojciech Grzegorzczak

PROJEKT OKŁADKI

Agencja Reklamowa efectoro.pl

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/AndrewLozovyi

© Depositphotos.com/Naypong

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ

© Copyright by Małgorzata Pietrasiak, Łódź 2022

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2022

Publikacja jest udostępniona na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND).

Publikacja opiniowana w trybie podwójnie ślepych recenzji

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.10575.21.0.M

Ark. druk. 14,5

ISBN 978-83-8220-817-7

e-ISBN 978-83-8220-818-4

<https://doi.org/10.18778/8220-817-7>

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-237 Łódź, ul. Matejki 34A

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 635 55 77

Wysokie Umawiające się Strony:

[...]

PRZEKONANE, że pokonywanie różnic i rozwiązywanie sporów między ich państwami powinno być uregulowane za pomocą racjonalnych, skutecznych i wystarczająco elastycznych procedur, pozwalających uniknąć negatywnych postaw, które mogą zagrozić współpracy lub ją utrudnić;

PRZEKONANE o potrzebie współpracy ze wszystkimi państwami miłującymi pokój, zarówno z, jak i spoza Azji Południowo-Wschodniej, w dążeniu do pokoju, stabilności i harmonii na świecie;

UROCZYŚCIE ZGADZAJĄ SIĘ przystąpić do Traktatu o wzajemnych stosunkach i współpracy.

Z Traktatu o wzajemnych stosunkach i współpracy w Azji Południowo-Wschodniej
Indonezja, 24 lutego 1976 r.

Spis treści

Wykaz skrótów	9
Wstęp	11
Rozdział 1. Ewolucja polityki Rosji w regionie Azji Wschodniej po zimnej wojnie. Czynniki kształtujące pozycję Rosji w regionie	23
1.1. Polityka zagraniczna Rosji na początku lat 90. XX w.	23
1.1.1. Zewnętrzne czynniki kształtujące politykę Rosji	23
1.1.2. Modele kreowania polityki zagranicznej w pierwszym okresie po rozpadzie ZSRR	25
1.2. Mocarstwa azjatyckie w strategii rosyjskiej	27
1.2.1. Strategiczny wybór Rosji – Chiny	27
1.2.2. W kierunku przewartościowania stosunków z pozostałymi mocarstwami regionalnymi	33
1.3. Rosja a organizacje regionalne	35
1.4. Polityka Rosji wobec Azji Wschodniej w okresie pierwszej prezydentury Władimira Putina	39
1.4.1. Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej z 2000 r.	39
1.4.2. Chiny i Szanghajska Organizacja Współpracy	40
1.4.3. Inne kierunki działań dyplomacji rosyjskiej w Azji Wschodniej	42
1.5. Koncepcja polityki zagranicznej po 2008 r.	44
1.6. Polityka zagraniczna Rosji w drugiej dekadzie XXI w.	47
1.6.1. <i>Russia pivot to Asia</i>	47
1.6.2. Rosja-Japonia	52
1.6.3. Rosja-Indie	53
1.6.4. Trójkąt Rosja-Chiny-Indie	55
1.7. Rosyjski Daleki Wschód – przesłanki i uwarunkowania aktywności międzynarodowej regionów Dalekiego Wschodu	59
1.7.1. Zagrożenia i szanse rozwoju Rosyjskiego Dalekiego Wschodu w XXI w.	59
1.7.2. Programy rozwoju Rosyjskiego Dalekiego Wschodu	60
Rozdział 2. Polityka Rosji wobec Azji Południowo-Wschodniej	71
2.1. Atuty Azji Południowo-Wschodniej	71
2.2. ASEAN i nowy regionalizm	73
2.2.1. Problemy bezpieczeństwa w regionie Azji Południowo-Wschodniej	74
2.2.2. Centralizm ASEAN	76

Spis treści

2.2.3. Rosyjscy eksperci o centralizmie ASEAN	77
2.2.4. ASEAN i zinstytucjonalizowane formy dialogu z państwami trzecimi	82
2.3. Ewolucja stosunków Rosja-ASEAN	87
2.4. Rosja-ASEAN: korzyści i bariery we wzajemnych relacjach	91
Rozdział 3. Tradycyjne i nowe obszary współpracy Rosji z ASEAN	97
3.1. Współpraca w dziedzinie energetyki i wydobywania ropy naftowej	97
3.1.1. Przegląd podstawowych danych gospodarczych dotyczących przemysłu naftowego i gazowego Rosji i ASEAN	98
3.1.2. Współpraca z poszczególnymi państwami	101
3.2. ASEAN-Rosja: kwestie bezpieczeństwa i handlu bronią	107
3.2.1. Eksperci rosyjscy o układzie sił regionalnych i zagrożeniach dla bezpieczeństwa	107
3.2.2. Konflikt na Morzu Południowochińskim	112
3.2.3. Stanowisko Rosji wobec konfliktu na Morzu Południowochińskim	117
3.2.4. Handel bronią	120
3.3. Współpraca gospodarcza i handlowa	129
3.4. Pozostałe dziedziny współpracy między Rosją i ASEAN	140
Rozdział 4. Propozycje współpracy transregionalnej	147
4.1. Eurazjatycka Unia Gospodarcza	148
4.2. Idea Wielkiej Eurazji	150
4.3. Projekt Wielkiego Partnerstwa Eurazjatyckiego w ocenie rosyjskich ekspertów	154
4.4. Wielka Eurazja a inne makroprojekty eurazjatyckie	158
4.5. Jak Rosja zachęca ASEAN do Wielkiej Eurazji	165
Rozdział 5. Stosunki Rosji z poszczególnymi państwami ASEAN	169
5.1. Rosja-Wietnam: partnerzy strategiczni	170
5.1.1. Trudny okres stosunków rosyjsko-wietnamskich	170
5.1.2. Deklaracja o partnerstwie strategicznym z Wietnamem	175
5.1.3. Nowa pragmatyka stosunków dwustronnych	178
5.2. Rosja-Indonezja	184
5.3. Rosja-Tajlandia	188
5.4. Rosja-Filipiny	190
5.5. Rosja-Birma/Mjanma	193
5.6. Rosja-Singapur	195
5.7. Rosja-Malezja	198
5.8. Rosja-Brunei	201
5.9. Rosja-Laos	202
5.10. Rosja-Kambodża	203
Zakończenie	209
Wybrana bibliografia	223
Spis map, rysunków i tabel	231

Wykaz skrótów

AFTA	ASEAN Free Trade Area (Strefa Wolnego Handlu Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej)
APEC	Asia-Pacific Economic Co-operation (Wspólnota Gospodarcza Azji i Pacyfiku)
ARF	ASEAN Regional Forum (Forum Regionalne Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej)
ASEAN	Association of South-East Asian Nations (Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej)
ASEM	Asia-Europe Meeting (Dialog Azja-Europa)
BIZ	Bezpośrednie Inwestycje Zagraniczne
BRI	Belt and Road Initiative (Inicjatywa Pasa i Szlaku)
ChRL	Chińska Republika Ludowa
EAS	East Asia Summit (Szczyt Wschodnioazjatycki)
EUG	Eurazjatycka Unia Gospodarcza
FR	Federacja Rosyjska
GCC	Gulf Cooperation Council (Rada Współpracy Zatoki)
GEP	Great Eurasian Partnership (Wielkie Partnerstwo Euroazjatyckie)
KPZR	Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego
KRL-D	Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna
MGIMO	Moskowskij gosudarstwiennyj institut mieżdunarodnych otnoszenij (Moskiewski Państwowy Instytut Stosunków Międzynarodowych)
NMD	National Missile Defense (Narodowa Obrona Przeciwrakietowa)
NSR	Northern Sea Route (Północna Droga Morska)
ODA	Official Development Assistance (Oficjalna Pomoc Rozwojowa)
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries (Organizacja Krajów Eksportujących Ropę Naftową)
PLD	Partia Liberalno-Demokratyczna
RAN	Rosyjska Akademia Nauk
RCEP	Regional Comprehensive Economic Partnership (Regionalne Wszechstronne Partnerstwo Ekonomiczne)
RDW	Rosyjski Daleki Wschód
SAARC	South Asian Association for Regional Cooperation (Południowoazjatyckie Stowarzyszenie Współpracy Regionalnej)

Wykaz skrótów

SADC	Southern African Development Community (Wspólnota Rozwoju Afryki Południowej)
SOW	Szanghajska Organizacja Współpracy
SRW	Socjalistyczna Republika Wietnamu
TAC	Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia (Traktat o Wzajemnych Stosunkach i Współpracy w Azji Południowo-Wschodniej)
TPP	Trans-Pacific Partnership (Partnerstwo Transpacyficzne)
TZR	Terytoria Zaawansowanego Rozwoju
UE	Unia Europejska
WNP	Wspólnota Niepodległych Państw
WTO	World Trade Organization (Światowa Organizacja Handlu)
ZOPFAN	The Zone of Peace, Freedom and Neutrality (Porozumienie o Utworzeniu Strefy Pokoju, Wolności i Neutralności)
ZSRR	Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

Wstęp

Tytuł książki nawiązuje do hasła, które pojawiło się w debacie politycznej na początku drugiej dekady XXI w. Hasła prowokacyjnego, bo, z jednej strony, parafrazuje ono amerykański powrót do Azji (*US pivot to Asia*), a z drugiej – przypomina nie tylko o geograficznej, ale też politycznej obecności Rosji na kontynencie azjatyckim. Mocarstwowej Rosji nie sposób bowiem wyobrazić sobie bez rozległych syberyjskich obszarów. Walczyła ona i poszerzała swoją strefę wpływów w pierwszej połowie XX w., dyktowała warunki zmian w Azji po II wojnie światowej na równi z innymi mocarstwami, była pierwszoplanowym graczem w zimnowojennej konfrontacji. Zatem, czy *Russia pivot to Asia* to właściwie postawiona teza i czy *pivot to Asia* dotyczy całego obszaru Azji Wschodniej? W książce uwaga zostanie skoncentrowana na tej części Azji Wschodniej, którą w okresie pozimnowojennym Rosja mniej się interesowała.

Azja Południowo-Wschodnia widziana przez pryzmat interesów Rosji

O ile problemy bezpieczeństwa w Azji Północno-Wschodniej i Azji Centralnej – na obszarze bezpośrednio sąsiadującym z Rosją – wymusiły pewne formy integracji, współpracy regionalnej i bilateralnej, o tyle oddalona Azja Południowo-Wschodnia nie wymagała podobnych działań. Dodatkowo istniały pilniejsze sprawy do rozwiązania, związane przede wszystkim z normalizacją kontaktów z Chinami czy pozyskiwaniem przyjaznego otoczenia dla procesów modernizacji spadkobierczyni Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) – Federacji Rosyjskiej (FR). Dla Rosji zdecydowanie priorytetowy jest region Azji Północno-Wschodniej, jednak Azja Południowo-Wschodnia jest również istotna z kilku powodów:

- Region Azji Południowo-Wschodniej jest obszarem intensywnie rozwijającym się i wplecionym w pajęczynę powiązań gospodarczych z krajami i organizacjami zewnętrznymi, których Rosja chce być ważnym elementem.

- Posiada on wypracowane i ugruntowane platformy konsultacji i współpracy z najważniejszymi z punktu widzenia Rosji mocarstwami: Chińską Republiką Ludową, Koreą Południową, Japonią (czyli Azją Północno-Wschodnią), Indiami i USA¹.
- Region ten jest ważnym partnerem Rosji w dziedzinie bezpieczeństwa, w tym handlu bronią, co jest związane z intensywnymi procesami modernizacji armii.
- Azja Południowo-Wschodnia w dobie totalitaryzacji może być areną walki w związku z licznymi uśpionymi i jawnymi konfliktami: między Japonią a Chinami o Wyspy Senkaku, Japonią a Koreą o Tokio, spór o wyspy na Morzu Południowochińskim, problemy jądrowe na Półwyspie Koreańskim. Są to wreszcie liczne wewnętrzne separatyzmy, które mogą destabilizować region. Rosja, nie włączając się bezpośrednio w rozwiązywanie tych konfliktów, zamierza monitorować sytuację.
- Przez obszar ten przebiegają szlaki handlowe Rosji oraz dostawy towarów na jej wschodnie rubieże, co wymaga przemyślanej i długofalowej dyplomacji.

Na początku XXI w. coraz większą rolę w procesach integracyjnych zaczęło odgrywać Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (*Association of South-East Asian Nations*, ASEAN). Nie tylko było ono członkiem interregionalnych organizacji, np. Wspólnoty Gospodarczej Azji i Pacyfiku (*Asia-Pacific Economic Co-operation*, APEC), ale też inicjowało nowe organizacje, którymi była zainteresowana Rosja, np. Forum Regionalne ASEAN (*ASEAN Regional Forum*, ARF) czy Szczyt Wschodnioazjatycki (*East Asia Summit*, EAS). Państwa ASEAN zaczęły się szybko rozwijać, a dla potrzeb stabilnego rozwoju podjęto wiele działań sprzyjających ściślejszej integracji.

Azja Południowo-Wschodnia jest atrakcyjnym partnerem dla wielu państw i organizacji międzynarodowych, stale poszerza ramy instytucjonalne tej współpracy i udoskonala jej formy. W końcu XX w. nałożyły się na siebie najważniejsze tendencje, będące odpowiedzią regionu na pozimnowojenne zmiany: poszerzenie ASEAN, dywersyfikacja zewnętrznych partnerów, zredefiniowanie sposobu zachowania się wobec mocarstw w kontekście wzrostu znaczenia Chin w XXI w. i wzmocnienie prestiżu na poziomie całego regionu Azji i Pacyfiku. ASEAN odegrał ważną rolę w procesie renegocjowania obowiązków, praw i zachowań mocarstw, domagając się wzięcia pod uwagę interesów średnich i małych państw w zarządzaniu bezpieczeństwem i stabilizowaniu regionu, bez czego pożądaný wzrost gospodarczy nie miałby miejsca.

¹ A. Ignatov, *Russia in the Asia-Pacific*, [w:] *Russia, America, and Security in the Asia-Pacific*, eds R. Azizian, B. Reznik, Honolulu 2006, s. 1–15.

W XXI w. dynamika zmian regionalnych zwróciła uwagę na potrzebę ich koordynowania i utrzymywania w ryzach, ponieważ często przyjmowały one spontaniczny charakter. **Wzmocniły się zasady centralizmu ASEAN** w wielostronnych inicjatywach, ukierunkowanych na pogłębienie bezpieczeństwa oraz utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa regionalnego. Aseanocentryczność oznacza, że pomimo różnorodności swoich członków organizacja ta znajduje się w centrum wszelkich inicjatyw integrujących region czy dotyczących zachowania architektury bezpieczeństwa, opartej na obronie własnych interesów oraz stabilności. Nie tylko dla Rosji aseanocentryczność to nie tyle konieczność wzmocnienia relacji z oddzielnymi członkami, co znalezienie klucza do wzmocnienia współzależności z całym Stowarzyszeniem.

Normy regulujące współpracę regionalną oparte są na *ASEAN way*, czyli przywiązaniu do zasad suwerenności, nieinterwencji w sprawy wewnętrzne, konsensusu. Organizacja zinstytucjonalizowała rolę wielkich mocarstw w regionie, ale równocześnie słyszalny jest głos małych państw w zarządzaniu bezpieczeństwem regionalnym².

Do już istniejących struktur transregionalnych dołączyły kolejne: w 2010 r. Narady Ministrów Obrony ASEAN i 8 partnerów dialogu, a w 2012 r. zainicjowano powstanie Regionalnego Wszechstronnego Partnerstwa Ekonomicznego (*Regional Comprehensive Economic Partnership*, RCEP), które sfinalizowano w październiku 2020 r. Trwają rozmowy transregionalne, choć z przeszkodami i zbyt wolno³, z Unią Europejską (UE). ASEAN staje się zatem globalnym graczem.

Rosnące znaczenie Azji Południowo-Wschodniej skłoniło Rosję do wypracowania strategii wobec subregionu. Jest ona elementem szerszej gry geopolitycznej Rosji i należy postrzegać ją przez pryzmat budowania równowagi między najważniejszymi mocarstwami regionalnymi, USA, Chinami, Japonią i Indiami, a poszukiwaniem własnego miejsca na tej „szachownicy”. Złożoność problemów występujących w regionie wymusiła poszukiwanie dialogu między państwami, zaś umacnianie tu własnej pozycji wymaga od Rosji niezwyklej staranności i wyważonych działań. Azja Południowo-Wschodnia znalazła się w centrum coraz bardziej bipolarnego układu sił.

Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej zarządza procesami regionalnymi. Rosja traktuje je jako gracza unitarnego, jednocześnie jednak stara się podkreślać znaczenie niektórych członków organizacji, z którymi zbudowała już tradycyjne formy współpracy (np. Wietnam). Takie podejście jest uzasadnione zarówno zróżnicowaniem interesów państw członkowskich wobec

² E. Goh, *Institutions and the great power bargain in East Asia: ASEAN's limited 'brokerage' role*, „International Relations of the Asia-Pacific” 2011, Vol. 11, Issue 3, s. 373.

³ G. Mazur, *EU-ASEAN Free Trade Agreement(S) – Prospects and Challenges for Inter-Regional FTA*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2017, nr 486, s. 141–154.

operujących w regionie wielkich graczy, jak i wielością czynników zewnętrznych i wewnętrznych, które oddziałują na funkcjonowanie Stowarzyszenia. Z punktu widzenia ASEAN obecność Rosji w regionie należy postrzegać również przez pryzmat poszukiwania równowagi między najważniejszymi mocarstwami regionalnymi, głównie USA i Chinami, ale również Japonią, Australią i Indiami. Czy Rosja jest w stanie sprostać tym oczekiwaniom? Odpowiedź wydaje się oczywista, tym nie mniej geopolityczne i geoeconomiczne aspiracje tego państwa każą spojrzeć na relacje Rosja-ASEAN również pod kątem umacniania własnej pozycji w regionie.

Podstawy teoretyczne

Teoretyczną podbudowę niniejszej analizy będzie teoria nowego regionalizmu. Cechy nowego regionalizmu, takie jak: głęboka integracja gospodarcza, współistnienie wielu form regionalizacji, rozwój nakładających się na siebie porozumień liberalizujących handel, dyktowanie nowych kierunków integracyjnych przez regiony do tej pory nieuczestniczące w tych procesach, jak np. Azja Wschodnia, są opisywane zarówno w polskiej, jak i zagranicznej literaturze przedmiotu⁴.

W doktrynie politycznej pojęcie to często pojawia się jako niespójne, nieścisłe i co za tym idzie, trudne do jednoznacznego wyjaśnienia. Spośród wielu prac teoretycznych dotyczących tego zjawiska warto przywołać opracowanie Andrew Hurrella. Badacz odpowiada na pytania: co należy rozumieć pod pojęciem regionalizmu, czy można mówić o całościowych teoriach wyjaśniających dynamikę regionalizmu. Dodaje, że jest to trudne, bo można mówić o trzech poziomach analizy regionalizmu:

- 1) na poziomie systemu międzynarodowego,
- 2) na poziomie systemu regionów,
- 3) na poziomie systemu wewnętrznego.

Każdy z tych poziomów inaczej określa pole badawcze regionalizmu, ale jednocześnie autor zauważa, że gdyby udało się zdefiniować to pojęcie, można byłoby pokusić się o wyodrębnienie różnych postaci regionalizmu, zarówno w sensie historycznym, jak i geograficznym, bo regionalizm w różnych częściach świata ma swoją specyfikę. Perspektywa teoretyczna daje możliwość pojęciowego uporządkowania zjawiska i wskazuje na kierunki badawcze. Zatem

⁴ Na temat starego i nowego regionalizmu zob. m.in.: K. Klecha-Tylec, *Regionalizm w teorii i praktyce państw Azji Wschodniej*, Warszawa 2013, s. 32–34; S.L. Baier, *The New Regionalism: Causes and Consequences*, http://www3.nd.edu/~jbergstr/Working_Papers/TheNewRegionalism2006.pdf (dostęp: 20.12.2014); E. Oziewicz, *Nowy regionalizm azjatycki z perspektywy ASEAN*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2008, nr 13, s. 55–63; M. Telò, *European Union and New Regionalism: Regional Actors and Global Governance in a post hegemonic era*, Ashgate Publishing Company [USA] 2007.

owo uogólnienie, które konstruuje Hurrell, definiuje regionalizm przez pryzmat stopnia spójności: społecznej (grupy etnicznej, narodowości, rasy, języka, religii, kultury, tradycji), ekonomicznej (handel, inwestycje, połączenia finansowe, komplementarność gospodarek), politycznej (ustrój polityczny, podzielane ideologie, kultura polityczna) oraz organizacyjnej (istnienie formalnych instytucji regionalnych). Z tych rozważań najważniejsza jest myśl, która wyraża się w postrzeganiu regionalizmu przez pryzmat regionalnej współzależności⁵. Państwa regionu „jadą na tym samym wozie, mają podobne problemy ekologiczne, strategiczne, ekonomiczne i muszą powstrzymać narodowe egoizmy, aby te problemy rozwiązywać”. Badacz odróżnia pojęcie *regionalizmu* od *regionalizacji*, którą definiuje jako wzrost integracji społecznej w regionie i częste niebezpośrednie procesy społecznej i gospodarczej interakcji⁶.

Proces regionalizacji wyraźnie widoczny jest w regionie Azji i Pacyfiku, gdzie szczególnie silne są powiązania różnego typu instytucjami, wyspecjalizowanymi transnarodowymi firmami (łańcuchy dostaw). Regionalizacja oznacza ponadto wielorakie kanały przepływu idei, zachowań społecznych, kreacji transnarodowego społeczeństwa obywatelskiego⁷.

Poziom transnarodowy został wyekspozowany w przywołanej już teorii nowego regionalizmu, która, jak słusznie zauważa Heiner Hanggi, w odróżnieniu od większości teorii regionalizmu, zajmujących się rolą i znaczeniem czynników determinujących regionalizm, dotyczy stosunków międzyregionalnych. W swoich rozważaniach teoretycznych autor ten używa pojęcia *interregionalizmu*⁸. Wyróżnia przy tym trzy formy współpracy interregionalnej:

1. Relacje między ugrupowaniami regionalnymi – przykłady w Azji Południowo-Wschodniej: ASEAN-UE, ASEAN-South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC – *Południowoazjatyckie Stowarzyszenie Współpracy Regionalnej*), ASEAN-Gulf Cooperation Council (GCC – *Rada Współpracy Zatoki*), ASEAN-Closer Economic Relations i inne.
2. Ugrupowania bi- i transregionalne – nowsze inicjatywy, przykłady: APEC, ASEM (Asia-Europe Meeting), Europe-Latin America Rio, East Asia-Latin America Forum.
3. Hybrydy takie jak relacje między grupami regionalnymi i pojedynczymi państwami, przykłady: UE-Chiny, UE-Japonia czy ASEAN-Rosja.

⁵ A. Hurrell, *Regionalism in Theoretical Perspective*, [w:] *Regionalism in World Politics. Regional Organisation and International Order*, eds L. Fawcett, A. Hurrell, Oxford–New York 1995, s. 38.

⁶ *Ibidem*, s. 39.

⁷ *Ibidem*.

⁸ H. Hanggi, *Interegionalism: empirical and theoretical perspectives* [Paper prepared for workshop “Dollars, Democracy and Trade: External Influence on Economic Integration in the Americas”], Los Angeles, CA, May 18, 2000, s. 3.

Cechą charakterystyczną procesów w Azji Wschodniej jest to, że dotyczą one praktycznie regionalizacji ekonomicznej, natomiast współpraca polityczna jest nieformalna, opiera się na uzgodnieniach, konsensusie i metodach, które można zaliczyć do arsenału z grupy *soft power*. Regionalizm rozwija się wokół subregionów (ASEAN) lub schematów transregionalnych (APEC, ARF). W odróżnieniu od *nowego regionalizmu* procesy w Azji Wschodniej są nazywane *otwartym regionalizmem*.

W książce zostanie omówiona idea tworzenia relacji transregionalnych na bazie istniejącej organizacji ASEAN oraz relacje hybrydowe, tj. między ASEAN a Rosją, uwzględniając głównie czynniki kształtujące politykę Rosji wobec tej organizacji. W tym wypadku współpraca ekonomiczna, najbardziej charakterystyczna zdaniem Hanggiego, pozostaje daleko w tyle, mimo licznych deklaracji przyspieszenia, natomiast idea tworzenia relacji transregionalnych oraz budowa nowej architektury bezpieczeństwa pozostają w centrum zainteresowania obu stron.

Jürgen Rüländ wymienia siedem funkcji powiązań interregionalnych: balansowanie, budowanie instytucji, racjonalizacja, kontrolowanie agendy, budowanie tożsamości, stabilizowanie i rozwój⁹. W niniejszej pracy zostanie przeanalizowana rosyjska propozycja budowy Wielkiego Partnerstwa Eurazjatyckiego (*Great Eurasian Partnership*, GEP) przez pryzmat możliwości realizowania wymienionych funkcji.

Rüländ rozróżnia inter- i transregionalizm. Według niego interregionalizm opiera się na dialogu między dwoma regionami, w których nie została osiągnięta instytucjonalizacja procesu, natomiast w przypadku transregionalizmu to właśnie budowa instytucji jest charakterystyczną cechą integracji. Jeśli podejść w ten sposób do zagadnienia, to idea GEP znajduje się w fazie dialogu interregionalnego, inicjowanego i prowadzonego przez Rosję.

Wreszcie inspiracją dla analizy procesów regionalizacji oraz wpływu mocarstw zewnętrznych na efektywność tych procesów jest praca Johannes Muntschicka, który dodatkowo wykorzystuje przy konceptualizacji teorii gier i porównuje wpływ UE na procesy integracyjne zachodzące w Afryce Południowej w różnych dziedzinach i na poszczególnych etapach współdziałania do gry Rambo, dylematów więźniów czy gier koordynacyjnych.

Modele badań

Do badań regionalizmu stosowane są paradygmaty wypracowane przez naukę o stosunkach międzynarodowych, w tym np. teorie realistyczne i neo-realistyczne, liberalne, konstruktywistyczne czy behawioralne. Każda z nich

⁹ J. Rüländ, *The European Union as an Inter- and Transregional Actor: Lessons for Global Governance from Europe's Relations with Asia*, <https://openresearchrepository.anu.edu.au/bitstream/1885/41658/3/ruland.pdf> (dostęp: 15.11.2019).

zmienia optykę badawczą i dookreśla pole badawcze. Na przykład teorie systemowe podkreślają strukturę systemu, a teorie strukturalnej współzależności i globalizacji znaczenie systemu międzynarodowego oraz wpływu zmian ekonomicznych i technologicznych¹⁰. Regionalizm analizowany przez pryzmat teorii neorealizmu podkreśla anarchiczność systemu międzynarodowego oraz walkę o wpływy polityczne (okres zimnej wojny, konkurencja między ZSRR i USA, walka o strefy posiadania). Nie ma tu znaczących różnic między ekonomicznym i politycznym regionalizmem.

Realisci i neorealisci podkreślają wagę zewnętrznej konfiguracji siły mocarstw, które często stymulują powstawanie ugrupowań subregionalnych i instytucji regulujących układ międzynarodowy. Niektóre z nich stworzono dla zbalansowania wpływów, inne zaś miały charakter antymocarstwowy. ASEAN powstał w roku 1967, w okresie wojny wietnamskiej, i początkowo, zwłaszcza w publicystyce kreowanej przez państwa bloku wschodniego, był odczytywany jako antywietnamski i proamerykański. Z kolei Rada Współpracy Zatoki jawiła się jako antyirańska, Wspólnota Rozwoju Afryki Południowej (*Southern African Development Community*, SADC) była skierowana przeciwko Republice Południowej Afryki, a Grupa Contadora i Mercosur miały antyamerykański charakter. Wszystkie te organizacje regionalne, jak podkreśla Hurrell, powinny być analizowane na tle regionalnych układów sił i polityki regionalnej dominującej potęgi. Organizacje regionalne mogą zatem powstać jako potwierdzenie równowagi sił w regionie, ale również po to, by zapobiec dominacji jednego z państw. Ta ważna konstatacja zostanie zweryfikowana w kontekście efektywności budowania relacji Rosji z ASEAN.

Z perspektywą realistyczną chcę powiązać teorię ról międzynarodowych, które, według Lisbeth Aggestam, można podzielić na: oczekiwane przez innych uczestników sceny międzynarodowej (głównie przez ASEAN), deklarowane oraz odgrywane, czyli decyzje i działania podejmowane w polityce zagranicznej z uwzględnieniem czynników wewnętrznych i zewnętrznych¹¹.

Wracając do oczekiwań ASEAN wobec partnerów zewnętrznych, należy stwierdzić, że ze względu na ograniczenia, głównie gospodarcze, Rosja nie może równoważyć wpływów największych mocarstw, natomiast właściwe wydaje się opisanie jej roli przy wykorzystaniu pojęcia *hedging*. Dotyczy ono małych i średnich mocarstw i polega na szukaniu równowagi poprzez stosowanie innych narzędzi, np. multiplikowanie interesów czy unikanie bezpośredniej presji¹².

¹⁰ A. Hurrell, *op. cit.*, s. 46.

¹¹ L. Aggestam, *Role Conceptions and the Politic of Identity in Foreign Policy*, „ARENA Working Papers” 1999, No. 8.

¹² Na podstawie: A. Korolev, *Russia in the South China Sea: Balancing and Hedging*, s. 8, <https://doi.org/10.1093/fpa/orx015> (dostęp: 10.11.2020).

Według Evelyn Goh *hedging* to strategia bycia pośrodku i unikania opowiadania się po czyjejś stronie, spłot powstrzymywania i zaangażowania. W odniesieniu do Azji Południowo-Wschodniej autorka zwraca uwagę, że „państwa Azji Południowo-Wschodniej w rzeczywistości zabezpieczają się przed trzema kluczowymi niepożądanymi rezultatami: dominacją lub hegemonią Chin, wycofaniem się USA z regionu oraz niestabilnym porządkiem regionalnym”¹³.

W przypadku Rosji i jej roli w procesie budowy i poszerzania zasięgu struktur regionalnych właśnie strategia *hedging* najlepiej opisuje sposób realizacji jej celów. Umacnianie własnej pozycji w regionie wymaga od Rosji wręcz „koronkowej” dyplomacji, bo działa ona na niezwykle grząskim gruncie. Modyfikując zastosowanie tej teorii do zachowania Rosji w regionie, należy podkreślić, że nie chodzi tu o odpowiedź na jednobiegunowość, ale o balansowanie wpływów dwóch największych mocarstw: USA i Chin. Rosja, mimo bliskich relacji z Chinami, w regionie Azji Południowo-Wschodniej stara się występować jako niezależny gracz, tym bardziej że wzmacnia to jej pozycję wobec potężnego sąsiada.

Złożoność zasygnalizowanej problematyki badawczej – interes państwa, mocarstwa sektorowego (Rosji) wobec organizacji regionalnej, w tym próba rozpatrywania tego zagadnienia na poziomie makro, przez pryzmat pozostałych graczy międzynarodowych, przede wszystkim Chin, oraz mikro na poziomie relacji dwustronnych – wymaga podejścia międzyparadygmatycznego. Z jednej strony będzie to spojrzenie realistyczne, podkreślające wartość realizacji interesu narodowego, tradycyjnych zasad budowania relacji między podmiotami, opartych na suwerenności, niezależności, idei równowagi sił. Z drugiej strony dążenie do doskonalenia współpracy za pośrednictwem multilateralnych form tradycyjnie będzie nawiązywało do liberalnych zasad funkcjonowania uczestników stosunków międzynarodowych. Wartości, na których relacje te są oparte przywołują inspiracje konstruktywizmem.

Podstawowym celem badawczym będzie analiza głównie współczesnej polityki Federacji Rosyjskiej wobec regionu Azji Południowo-Wschodniej, widzianej przez pryzmat zintegrowanej formy – ASEAN. Punktem odniesienia będzie szersze spojrzenie na ewolucję polityki rosyjskiej wobec całej Azji Wschodniej. Ponieważ dla Rosji równie ważne są stosunki bilateralne, oddzielne sfery współpracy będą analizowane pod kątem relacji dwustronnych. Relacje interregionalne będą osadzone na gruncie ładu regionalnego, ale widzianego z dynamicznej perspektywy. Autorce bliska jest idea ładu dwubiegunowego, który wyłania się w Azji Południowo-Wschodniej. Pozycja Rosji jest tu definiowana jako prochińska. Niemniej jednak w pracy zostaną przedstawione procesy świadczące o tym, że interesy owe nie zawsze są tożsame. (Od)budowa pozycji Rosji na-

¹³E. Goh, *Meeting the China Challenge*, Policy Studies 16, Washington, D.C., East West Center Washington, 2005, <https://www.eastwestcenter.org/publications/meeting-china-challenge-us-south-east-asian-regional-security-strategies> (dostęp: 5.10.2020).

stępuje przy wykorzystaniu tradycyjnych form współpracy, np. dwustronna i wielostronna współpraca w zakresie bezpieczeństwa, współpraca militarna, energetyczna, wydobywania surowców strategicznych, a jednocześnie ma miejsce wypracowywanie nowych form wzajemnych relacji. Do tych nowych form współpracy zaliczono głównie umacnianie relacji między organizacjami regionalnymi, np. Eurazjatycka Unia Gospodarcza (EUG) i ASEAN oraz inicjowanie powiązań transregionalnych (Wielkie Partnerstwo Eurazjatyckie).

Hipotezy badawcze

Podstawową hipotezą badawczą jest następująca konstatacja: Rosja to element geopolitycznej gry w Azji Południowo-Wschodniej, choć jest postrzegana jako najbliższy sojusznik Chin. W warunkach zdestabilizowania relacji z UE w interesie Rosji leży integracja i stabilizacja regionu z bardziej aktywną rosyjską obecnością. Pomimo że umocniła ona i rozwija strategiczne stosunki z Chinami, oba państwa wspólnie działają na rzecz wielobiegunowego świata (przeciw hegemonii USA), to w przypadku ASEAN każda ze stron realizuje własne interesy. Rosji Stowarzyszenie daje możliwość dywersyfikacji partnerów i wyjście poza region Azji Północno-Wschodniej. Jej możliwości są jednak ograniczone (jeśli chodzi o współpracę gospodarczą), ale widoczne w przypadku współpracy politycznej i na rzecz nowej architektury bezpieczeństwa (spotkania ministrów obrony i współpraca wojskowa). Rosja będzie pożądanym przez ASEAN partnerem tylko wtedy, gdy będzie działać samodzielnie, a nie w cieniu chińskich interesów.

Hipotezami dodatkowymi są następujące twierdzenia:

1. W niektórych najbardziej newralgicznych kwestiach, np. Morza Południowochińskiego, Rosja jest postrzegana przez pryzmat interesów chińskich.
2. Stosunki Rosji z Azją Wschodnią, w tym Azją Południowo-Wschodnią, należy rozpatrywać przez pryzmat aktywizacji roli Syberii i Rosyjskiego Dalekiego Wschodu (RDW) w azjatyckiej polityce Rosji.
3. Stosunki Rosja-Wietnam są obecnie najważniejszym kierunkiem działań dyplomatycznych w odniesieniu do oddzielnych państw ASEAN.
4. Projekt budowy Wielkiej Eurazji, z udziałem Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej (*Eurasian Economic Union*, EAEU), Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SOW) i ASEAN, jest gigantycznym strategicznym i długofalowym celem Rosji i nie należy go rozpatrywać jedynie w kategoriach propagandowych. Ma on przypominać o tradycyjnej rosyjskiej polityce pomostu między Azją i Europą oraz zwrócić uwagę Chin na istnienie alternatywy dla chińskiej Inicjatywy Pasa i Szlaku (ang. *One Belt, One Road*).

5. Rosja nie wypracowała zadowalających mechanizmów (mimo powołania licznych komisji dwustronnych), aby w sposób efektywny współpracować z ASEAN. Wygodniej jej jest działać przez pryzmat relacji dwustronnych, choć obie formy (współpracę dwu- i wielostronną) traktuje w sposób równoważny.

W oparciu o przedstawione wcześniej założenia teoretyczne wykorzystano głównie tradycyjne metody badawcze: analizę źródeł pierwotnych – dokumentów ASEAN i dokumentów wytworzonych przez dyplomację rosyjską, raportów, analiz centrów eksperckich FR: Valдай Club (Klub Wałdajski), Russian International Affairs Council, Centrum Badań nad Wietnamem i ASEAN w Rosyjskiej Akademii Nauk (RAN), Centrum ASEAN przy Uniwersytecie MGIMO (Moskowskij gosudarstwiennyj institut międzynarodowych odnoszenij – Moskiewski Państwowy Instytut Stosunków Międzynarodowych) i innych, np. SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute), „The Diplomat”. W części dotyczącej współpracy gospodarczej skorzystano z baz danych w rocznikach statystycznych ASEAN i FR, a także międzynarodowych organizacji gospodarczych, np. Banku Światowego. Pomocną metodą weryfikującą zebrany materiał badawczy była ankieta, którą autorka przeprowadziła wśród rosyjskich ekspertów z ośrodków moskiewskich zajmujących się polityką Rosji wobec regionu Azji Południowo-Wschodniej i ASEAN.

Zjawiska i procesy opisywane są przez pryzmat szerszego kontekstu międzynarodowego, konfrontując interesy rosyjskie z interesami adresatów kreowanej polityki oraz mocarstw operujących w regionie. Zwłaszcza rozdział pierwszy wykracza poza granice Azji Południowo-Wschodniej, co pozwala wyjaśnić ewolucję polityki rosyjskiej po okresie zimnowojennym. Literatura przedmiotu¹⁴ dotycząca procesów regionalizacji w Azji Wschodniej jest bardzo bogata. Warto wymienić w tym miejscu prace polskich badaczy, w tym z ośrodka krakowskiego, np. Marcina Grabowskiego, który z powodzeniem zajmuje się integracją Azji Wschodniej: *Rywalizacja czy integracja? Procesy i organizacje integracyjne w regionie Azji i Pacyfiku na przełomie XX i XXI w.* (Kraków 2015); *Wiek Pacyfiku – polityka Stanów Zjednoczonych wobec regionu Azji i Pacyfiku po roku 1989* (Kraków 2012) czy Karoliny Klechy-Tylec z Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie *Regionalizm w teorii i praktyce państw Azji Wschodniej* (Warszawa 2013). W ośrodku warszawskim regionalizmem w Azji Wschodniej zajmują się profesorowie: Edward Halizak i Jakub Zajączkowski. Korzystałam również z prac Ewy Oziewicz i Krystyny Żołądkiewicz z Uniwersytetu Gdańskiego. Silny ośrodek badawczy omawianej problematyki, głównie gospodarczej, ale też politycznej, społecznej i z zakresu bezpieczeństwa, powstał na Uniwersytecie Eko-

¹⁴ Szczegółowy zapis zob. Bibliografia.

nomicznym we Wrocławiu za sprawą prof. Bogusławy Drelich-Skulskiej, która zajmuje się regionalizmem ekonomicznym w Azji Wschodniej. Wiele wartościowych publikacji opublikowano w ramach „Prac Naukowych Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”.

Jeśli chodzi o politykę Rosji wobec poszczególnych regionów świata, ewolucję doktryny rosyjskiej polityki zagranicznej przydatne było trzynomowe wydanie *Geostrategicznego wyboru Rosji* (Kraków 2015), którego redaktorem naukowym jest Joachim Diec. Tom III, autorstwa Roberta Jakimowicza, dotyczy właśnie ewolucji polityki rosyjskiej wobec regionu Azji i Pacyfiku. Bardzo bogata jest literatura przedmiotu dotycząca tematyki regionalizmu Azji Wschodniej, integracji regionalnej i jej specyfiki, jak również polityki rosyjskiej w tym regionie. Spośród wielu publikacji warto przytoczyć następujące pozycje: Nicholas Tarling, *Regionalism in Southeast Asia. To Foster the Political Will* (Routledge 2010); Glenn Diesen, *Russia's Geoeconomic Strategy for a Greater Eurasia* (Routledge 2018); *Russia and the East Asia. Informal and Gradual Integration*, eds Tsuneo Akaha, Anna Vassilieva (Routledge 2014); *Paradorn Rangsimaporn Russia as an Aspiring Great Power in East Asia* (Palgrave Macmillan 2009).

W Rosji istnieją co najmniej dwa silne ośrodki zajmujące się wskazaną tematyką. Jeden z nich działa w moskiewskim MGIMO, warto przytoczyć tu chociażby pracę, której współautorem jest Wiktor Sumski: *ASEAN-Russia: Foundations and Future Prospects* (Singapore 2012). Wiele wartościowych publikacji w tym zakresie opublikowała Jekaterina Kołodunowa. Kolejny ośrodek mieści się również w Moskwie, w Centrum Badań Wietnamskich i ASEAN Rosyjskiej Akademii Nauk. Jego pracownicy wydali wiele ciekawych publikacji, np.: *АСЕАН в начале XXI века. Актуальные проблемы и перспективы* (Москва 2010) czy *Новые вызовы и механизмы безопасности в Восточной Азии* (Москва 2016). Autorzy, których warto wymienić to: Władimir Mazarin, Grigorij Łokszyn, Jewgienij Kobilew, Nikołaj Maletin, Gienadij Chufrin. W trakcie pracy nad tematem polityki rosyjskiej w regionie Azji Południowo-Wschodniej miałam okazję wielokrotnie rozmawiać na ten temat czy dyskutować z nimi w czasie konferencji naukowych. Wreszcie coraz bardziej znaczącym ośrodkiem naukowym zajmującym się regionalizmem wschodnioazjatyckim i polityką Rosji w tym regionie jest Uniwersytet Federalny we Władywostoku. W pracy zostały wykorzystane wnioski z badań naukowych Artioma Łukina – *Russia's Far East: New Dynamics in Asia Pacific and Beyond* (London 2015) i *Integrations Processes and Institutes in Asia-Pacific Region: Politics, Economy, Security* (Vladivostok 2009) oraz Wiktora Łarina *Тихоокеанская Россия в контексте внешней политики и международных отношений в АТР в начале XXI века* (Владивосток 2011).

Uporządkowaniu materiału badawczego służył systemowo-czynnikowy model badawczy, oparty głównie o realizm neoklasyczny¹⁵, ale, jak już wskazywano, również o liberalne, a nawet konstruktywistyczne spojrzenie chociażby na wartości, które określają relacje Rosji z regionem.

Struktura pracy została podporządkowana realizacji postawionych celów w następującej sekwencji:

- Polityka zagraniczna FR, w tym RDW, w Azji Wschodniej: dynamika zmian, czynniki wpływające na zmiany w Azji Wschodniej, reakcja mocarstw regionalnych na polityczną strategię Rosji – efekt wyjścia – realizacja interesów Rosji i możliwość wpływania na procesy regionalizacji w Azji Wschodniej;
- Polityka zagraniczna FR wobec ASEAN: jej cele, czynniki kształtujące politykę wobec ASEAN, odpowiedź ze strony ASEAN, postrzeganie mocarstw w polityce ASEAN, sposób podejmowania decyzji przez ASEAN – efekt wyjścia – wpływ Rosji na procesy integracyjne w Azji Południowo-Wschodniej, budowanie niezależnej pozycji w regionie;
- Polityka zagraniczna wobec poszczególnych państw ASEAN, w tym Wietnamu – studium przypadku – cele polityki wobec Wietnamu jako członka ASEAN, partnera relacji dwustronnych – odpowiedź ze strony Wietnamu – efekt wyjścia – przeorientowanie relacji z Wietnamem.

Powyższa sekwencja analizy przełożyła się na strukturę pracy, na którą składa się pięć rozdziałów. Pierwszy ma charakter wprowadzający i nakreślający ewolucję polityki pozimnowojennej Rosji wobec Azji i Pacyfiku. Rozdział drugi odnosi się konkretnie do regionu Azji Południowo-Wschodniej, trzeci zaś omawia tradycyjne i nowe obszary współpracy Rosji z ASEAN. Wydzielony został też rozdział dotyczący nowej propozycji – Wielkiego Partnerstwa Eurazjatyckiego, skierowanej do ASEAN i innych stron zainteresowanych budowaniem strefy wolnego handlu z Rosją. Ostatni rozdział omawia relacje Rosji z wszystkimi dziesięcioma państwami ASEAN, ze szczególnym uwzględnieniem stosunków strategicznych z Wietnamem. Książkę kończy podsumowanie, w którym wykorzystano ankietę przeprowadzoną w 2018 r. oraz szczegółowe wnioski, stanowiące rezultat dokonanej analizy.

¹⁵ А.А. Киреев, *Модель пограничной политики на российском Дальнем Востоке: факторы и механизмы*, „Ойкумена” 2017, № 3, s. 74.

Rozdział 1

Ewolucja polityki Rosji w regionie Azji Wschodniej po zimnej wojnie

Czynniki kształtujące pozycję Rosji w regionie

1.1. Polityka zagraniczna Rosji na początku lat 90. XX w.

1.1.1. Zewnętrzne czynniki kształtujące politykę Rosji

Na początku lat 90. XX w. ogólny kryzys w Rosji, który nastąpił po rozpadzie ZSRR, spowodował diametralne zmiany dotyczący jej roli i statusu na arenie międzynarodowej. Rosja straciła większość naturalnych partnerów i sojuszników w Europie Środkowo-Wschodniej oraz w Azji. W nowej sytuacji geostrategicznej nie potrafiła jasno określić swoich celów. Wśród elit politycznych odżył dawny dylemat – który z dwu kierunków polityki zagranicznej: atlantycki czy eurazjatycki jest bardziej korzystny dla rozwoju FR? Dyskusja wydawała się nieco akademicka, bo w praktyce to Zachód najczęściej był postrzegany jako źródło pozyskania nowych technologii i inwestycji. Szansę modernizacji Rosji widziano w kontaktach z Europą.

Również Zachód był zainteresowany powodzeniem reform gospodarczych w Rosji, ponieważ mogły one oznaczać stabilizację całego makroregionu. Liczono, oczywiście, na reformy polityczne, które by zbliżyły to nowe, w gruncie rzeczy, państwo do standardów zachodnioeuropejskich. Z kolei Rosja spodziewała się uwzględnienia jej odmiennego spojrzenia na system bezpieczeństwa po rozwiązaniu Układu Warszawskiego i upadku systemu bipolarnego.

Mimo protestów miejsce po Układzie Warszawskim w Europie Wschodniej zaczął wypełniać system bezpieczeństwa oparty o NATO. Po „flircie” z Zachodem pojawiła się sytuacja określana mianem „zimnego pokoju”, w której widoczne były coraz bardziej nierównoprawne stosunki słabnącej Rosji z Zachodem¹.

W połowie lat 90. XX w. Rosja ponownie znalazła się na etapie „geopolitycznego myślenia” i poszukiwania miejsca dla siebie w zmieniającej się przestrzeni międzynarodowej. Najbardziej naturalną ideą było wykorzystanie położenia geograficznego jako pomostu między Europą i Azją (a nawet Ameryką). Koncepcja eurazjatycka umocniła się zwłaszcza po wyborach parlamentarnych w 1993 r., a kierunek atlantycki nie był przyjmowany już z takim entuzjazmem². Azję Wschodnią zaczęto postrzegać jako region sukcesów gospodarczych takich potęg, jak: Japonia, Korea Południowa czy wreszcie Chiny. Rosja, powołując się na przykłady wschodnioazjatyckich systemów politycznych, miała możliwość usprawiedliwienia pewnych niedociągnięć własnego systemu prezydenckiego oraz niedoskonałych metod rozwiązywania konfliktów wewnętrznych.

Koncepcja eurazjatyizmu stwarzała Rosji również możliwość odegrania bardziej znaczącej roli w tworzącym się, w miejsce dwubiegunowego, multipolarnym modelu świata. Nowe azjatyckie potęgi gospodarcze walczyły o adekwatne miejsce w polityce międzynarodowej. Zatem, aby wzmocnić swój autorytet na arenie międzynarodowej, Rosja zaczęła szukać sojuszników właśnie w Azji Wschodniej – dostrzegała jej znaczenie jako partnera gospodarczego i politycznego. Obie strony dążyły do przeciwstawienia się groźbie wizji jednobiegunowego systemu międzynarodowego, opartego na hegemonii USA. Rosję i jej azjatyckich partnerów łączyło podobieństwo systemu społeczno-politycznego w okresie transformacji, sposób rozwiązywania konfliktów wewnętrznych i poparcie dla idei nieingerowania w sprawy wewnętrzne.

Rosja, kształtując swoją politykę zagraniczną wobec regionu Azji Wschodniej, musiała brać pod uwagę jego specyfikę, ponieważ działało tu kilka potężnych centrów gospodarczych: USA, Japonia, Chiny oraz kilka pretendujących: ASEAN, Korea Południowa – a Rosja utrzymywała zróżnicowane relacje z każdym z nich. Dodatkowo z niektórymi podmiotami nadal miała nieuregulowane spory graniczne (Japonia), a z innymi (np. ASEAN czy Korea Południowa) nie miała tradycji współpracy. Rosła też różnica w poziomie rozwoju gospodarczego między Rosją a jej azjatyckimi sąsiadami. Państwa azjatyckie rozwijały się szybko mimo kryzysów (zwłaszcza kryzys finansowy 1997 r. spowodował spowolnienie gospodarcze), jednak rola polityczna nie była adekwatna do ich wzrostu (przede wszystkim chodzi o Chiny).

¹ O.V. Davydov, *Russia's foreign policy in transition prospects and challenges in the Asia Pacific region*, „Asia Perspectives” 1998, Vol. 22, No. 1, s. 55.

² A. Kupich, J. Stachura, *Przyszłość rosyjskiej gospodarki i polityki. Zachodnie scenariusze a rzeczywistość*, „Studia i Materiały/Polska Fundacja Spraw Międzynarodowych” 1997, nr 3, s. 15.

Państwa regionu były i pozostają niezwykle zróżnicowane, biorąc pod uwagę systemy społeczno-polityczne, kultury i religie. Zatem narzędzia dyplomatyczne winny być tu zróżnicowane i dostosowane do tej odmienności. Wspomniane różnice powodują konfliktogenność i niestabilność regionu (na tle etnicznym, religijnym, nieuregulowanych problemów granicznych, czy wreszcie konkurencji handlowej). Rosja brała to wszystko pod uwagę, w tym szybkie tempo dozbrajania tych państw. Politykę rosyjską determinowało również bezpieczeństwo energetyczne rozwijających się gospodarek, problem z dostępnością bogactw naturalnych i surowców energetycznych. Kolejnym czynnikiem była degradacja środowiska naturalnego i idące za tym zmiany klimatyczne. Wreszcie nie należy zapominać, że w regionie nastąpiła koncentracja aż 40% mieszkańców Ziemi. W niektórych państwach w tym okresie występował niekontrolowany przyrost ludności, jak też niekontrolowane migracje. Czynniki demograficzne również powodował zmiany w kreowaniu polityki zagranicznej Rosji.

1.1.2. Modele kreowania polityki zagranicznej w pierwszym okresie po rozpadzie ZSRR

Kierując się realizmem politycznym, biorąc pod uwagę, że Rosja w regionie Azji-Pacyfiku miała słabą pozycję, analitycy rosyjscy określili założenia polityki zewnętrznej, których celem było, po pierwsze, nie utracić tego, co jeszcze jest, i wpływów z okresu ZSRR, a po drugie – ewentualnie stworzyć nowe możliwości i dać nowe impulsy współpracy. Nie stracić tego, co jest, czyli Syberii i Rosyjskiego Dalekiego Wschodu; odzyskać choćby częściowo dawnych sojuszników: Azję Centralną, Mongolię, Laos i szczególnie Wietnam; stworzyć, według możliwości, nowe pozycje, tak aby Rosja odzyskała polityczne, ekonomiczne i cywilizacyjne miejsce na Dalekim Wschodzie³.

O takich koncepcjach pisał rosyjski politolog Konstantin Sorokin, który wyróżnił dwa modele postępowania:

1. „Głucha izolacja” wschodniej części kraju, polegająca na ochronie granic dzięki podwyższeniu gotowości bojowej, modernizacji rozmieszczenia taktycznej broni jądrowej, hamowaniu przyrostu naturalnego, aby łatwiej było utrzymać ludność. Podstawowa zasada – „zakonserwować” potencjał do lepszych czasów. Taka polityka, stosowana do połowy lat 90., miała wiele minusów, m.in. zahamowanie rozwoju gospodarczego. Rosja szybko wycofała się z tego modelu.
2. „Model zbalansowany”, polegający na „wzmocnieniu tyłów” pod względem ekonomicznym, demograficznym i technologicznym. Wymaga koordynacji polityki wschodniej z państwami Azji Centralnej i Kazachstanem. Zgodnie z nim, Rosja powinna prowadzić elastyczną politykę,

³ К.Е. Сорокин, *Геополитика современности и геостратегия России*, Москва 1995, s. 107–109.

nie kierować się sentymentami, odbudować współpracę z dawnymi partnerami, postawić na handel i kontakty gospodarcze, aby podnieść poziom życia miejscowej ludności czy bogacić się na sprzedaży broni. Ten model politycy rosyjscy starają się realizować obecnie, poczynając od połowy lat 90. Najbliższy sposobowi myślenia o rosyjskiej polityce zagranicznej był scenariusz oparty na „ograniczonym globalizmie” Rosji, tj. takiej polityce zagranicznej, która byłaby urealniona i ograniczona do „bliskiej zagranicy” (czyli sąsiadów): Europy Wschodniej, Bałkanów, Bliskiego i Środkowego Wschodu oraz Azji Północno-Wschodniej wraz z trójkątem Chiny-Korea-Japonia.

Przedstawione nowe kierunki polityki zagranicznej Rosji były związane z koncepcją premiera Jewgienija Primałowa, który objął urząd we wrześniu 1998 r. Dbając o „utrzymywanie równowagi” w polityce zagranicznej, polityk zwrócił większą uwagę na poziom kontaktów ze Wschodem. W 1996 r., jako minister spraw zagranicznych Rosji, położył on nacisk na następujące priorytety Rosji w Azji Wschodniej:

- rozwijanie wielostronnych i partnerskich stosunków z państwami regionu,
- zadbanie o stabilność i bezpieczeństwo na rosyjskich granicach,
- tworzenie korzystnych warunków dla reform ekonomicznych w Rosji z uwzględnieniem rozwoju Dalekiego Wschodu⁴.

Primakow realistycznie oceniał dość ograniczone możliwości Rosji realizowania interesów na arenie międzynarodowej i starał się je odnieść do tych niezbędnych i pragmatycznych. Była to przede wszystkim integracja w ramach przestrzeni posowieckiej pod kierunkiem Moskwy oraz przeciwdziałanie hegemonicznym ambicjom USA i poszukiwania sojuszników dla realizacji tego celu⁵. Premier uważał, że Rosja powinna korzystać ze swojego eurazjatyckiego położenia i bycia pośrednikiem między Wschodem i Zachodem. Taka opinia została wprost wyrażona w *Koncepcji bezpieczeństwa narodowego* z 1997 r.⁶ Wymieniono w niej państwa azjatyckie, w tym Indie, Chiny i Japonię z którymi Rosja powinna współpracować i wchodzić w struktury integracyjne dla odzyskania swojej pozycji. Chiny w tej perspektywie miały odgrywać rolę szczególną, bo, podobnie jak Rosja, były zdecydowanym przeciwnikiem jednobiegunowego świata i hegemonicznej pozycji USA. Zbliżeniu sprzyjały problemy z separatyzmami: czeczeńskim w Rosji i Xinjiangu w Chinach. Prezydenci obu państw, Borys Jelcyń i Jiang Zemin, podpisali *Deklarację w sprawie wielobiegu-*

⁴ O.V. Davydov, *Russia's foreign policy...*, s. 53–69.

⁵ Основные направления внешней политики России 1991–2004 гг. Часть 2: Е.М. Примаков, <https://ksprotoss.livejournal.com/2124.html> (dostęp: 10.04.2020).

⁶ Концепция национальной безопасности Российской Федерации, <https://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/snconold.htm> (dostęp: 10.04.2020).

nowego świata i nowego porządku międzynarodowego, w której stwierdzili, że po okresie zimnej wojny i świata dwubiegunowego przyszedł czas na budowę bardziej sprawiedliwego świata wielobiegunowego⁷.

1.2. Mocarstwa azjatyckie w strategii rosyjskiej

1.2.1. Strategiczny wybór Rosji – Chiny

Dla Rosji w okresie stabilizowania gospodarki bezpieczeństwo ekonomiczne miało znaczenie pierwszoplanowe. Realizowano to zadanie, wykorzystując zarówno współpracę dwu-, jak i wielostronną, poprzez uczestnictwo w sformalizowanych strukturach regionalnych. Państwo to w swoich koncepcjach aktywnego uczestniczenia w procesach gospodarczych i politycznych w Azji Wschodniej postawiło przede wszystkim na Chiny. Wybór był oczywisty, ale niełatwy. Zwłaszcza przez sporą grupę wpływowych analityków i ekspertów międzynarodowców postrzegany był nie tylko w kategoriach szansy, ale też zagrożenia dla regionalnej pozycji Rosji w kontekście rosnącej pozycji południowego sąsiada. Po rozpadzie ZSRR Rosja, co prawda, objęła swoim władaniem 4/5 dawnego terytorium radzieckiego, ale miała połowę ludności dawnego ZSRR, stała się mocarstwem regionalnym, peryferyjnym, gdy w tym samym czasie Chiny zaczęły się przeistaczać w mocarstwo globalne. Dodatkowo budowa Wielkich Chin, zacieśnienie relacji gospodarczych z tradycyjnymi (Azja) i nowymi (Afryka) obszarami sprawiło, że głos Chin liczył się również w tych państwach Azji Centralnej, które do niedawna pozostawały częścią ZSRR⁸. Na oczach jednego pokolenia Rosja ze strony dominującej przekształciła się w stronę biedniejszą i słabszą ekonomicznie. Eksperci alarmowali, że Chiny mogą nie tylko wpływać na pozycję Rosji w świecie, ale też na jej sytuację wewnętrzną.

Tymczasem w latach 90. wiele problemów w regionie wymagało współdziałania chińsko-rosyjskiego. Również reformy w obu państwach zależały od stabilizacji i współpracy. Należy uznać, że proces dochodzenia do porozumienia rozpoczął się na początku lat 80. XX w., kiedy w przemówieniach przywódców obu państw słyhać było nuty pojednania. Jednak dopiero okres *pieriestrojki* dał impuls do „normalności” w relacjach międzypaństwowych. W czerwcu 1985 r. podpisano pierwszą długoterminową umowę o handlu i płatnościach, dwa lata później sześć rosyjskich uczelni zawarło porozumienie o bezpośrednich kontaktach, a w grudniu 1988 r. do Moskwy przybył minister spraw zagranicznych Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL) Qian Qichen (po raz pierwszy od 1957 r.)⁹.

⁷ Российско-китайская совместная декларация о многополярном мире и формировании нового международного порядка, <http://docs.cntd.ru/document/1902155> (dostęp: 10.04.2020).

⁸ А.Д. Воскресенский, *Россия и Китай. Факторы взаимодействия*, [w:] *Китай в мировой политике*, Москва 2001, s. 268.

⁹ В.Г. Дацишен, *Китайцы в Сибири в XVII–XX вв.: проблемы миграции и адаптации*, Красноярск 2008, s. 269.

Ministrowie spraw zagranicznych obu państw sformułowali dziewięciopunktowe oświadczenie w sprawie Kambodży, co oznaczało wolę rozwiązania problemu stacjonowania wojsk wietnamskich w Kambodży i uregulowania go na gruncie porozumienia międzynarodowego. Strony uzgodniły wizytę Sekretarza Generalnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KPZR) Michaiła Gorbaczowa w Chinach w dniach 15–18 maja 1989 r., która odbyła się w cieniu wydarzeń na placu Tiananmen. Planowany cel został jednak osiągnięty i drugiego dnia pobytu Deng Xiaoping odbył historyczne spotkanie z Gorbaczowem. Deng podkreślał, że klucz do wzajemnych relacji leży we wzajemnym równym traktowaniu. Stwierdził, że Chiny nie są zagrożeniem dla swoich sąsiadów i nie chcą czuć zagrożenia ze strony innych państw. Wspominał również okres słabości Chin i imperializmu państw europejskich oraz trudne lata w kontaktach między ZSRR i Chinami. Obaj liderzy zgodzili się, że czas rozpocząć nowy etap w relacjach wzajemnych, zrobić konkretne kroki w kierunku wzajemnie korzystnej współpracy i zostawić przeszłość za sobą. W uzgodnionym komunikacie znalazło się stwierdzenie, że obie strony pragną stosunków nowego typu¹⁰.

Czynniki determinujące współpracę wzajemną po stronie rosyjskiej

Rosja i Rosjanie mieli obawy wobec długoterminowych intencji Chin – głębokie były różnice kulturowe, świeża pamięć o wrogości z okresu zimnej wojny i strach przed rosnącą potęgą w bezpośredniej bliskości rosyjskich granic. Była to nowa sytuacja, ponieważ od początku wzajemnych relacji sąsiedzkich (połowa XVIII w.) Chiny nie były postrzegane jako zagrożenie dla Rosji¹¹. Dopiero zerwanie stosunków w połowie lat 60. XX w., a następnie konflikt graniczny zrewidowały politykę rosyjską. Okres po zimnej wojnie przywrócił możliwości współpracy. Zwłaszcza regiony graniczące z Chinami liczyły na szybki rozwój i szerokie relacje gospodarcze. Po krótkim okresie entuzjazmu pojawiły się obawy związane, jak twierdzi ekspert i znawca stosunków rosyjsko-chińskich Aleksiej Łukin, z trzema zagrożeniami. Po pierwsze, nastąpił zalew tanich towarów z Chin i mieszkańcy rezygnowali z wysokiej, choć droższej technologii z Japonii, Korei Południowej czy Stanów Zjednoczonych. Proces ten mógł się negatywnie odbić na gospodarce rosyjskiej. Po drugie, nastąpił niekontrolowany przyływ robotników z Chin, którzy pracowali i mieszkali po stronie rosyjskiej bez odpowiedniego zezwolenia. Po trzecie, lokalna administracja rozpo-

¹⁰ *End the past and open up the future – the normalization of relations between China and the Soviet Union*, 2.05.2010, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/ziliao/3602/3604/t18018.htm> (dostęp: 12.06.2019).

¹¹ A. Lukin, *Perceptions for China Threat in Russia and Russian-Chinese Relations*, International Conference „China Threat Perceptions from Different Continents”, Hong Kong, January 11–12, 2001.

częła kampanię przeciw porozumieniom z Chinami, które według nich nie chroniły interesów Rosji w sposób wystarczający. Chińczycy starali się rozwiać te obawy, ale mieszkańcy Syberii czuli się zapomniani przez Moskwę¹².

W tym czasie, powołując się na opinię Aleksieja Łukina, w Rosji były trzy grupy intelektualistów mających różne podejście do rozwijania kontaktów z Chinami. Grupa pierwsza, w tym komuniści i ekskomuniści, widziała w Chinach wzór do naśladowania i chciała ścisłych relacji z tym państwem. Na przykład rosyjski polityk Aleksandr Jakowlew, uważany za współtwórcę gorbaczowskiej *glasnosti*, widział w Chinach naturalnego sojusznika Rosji „odtrąconej” przez Zachód, podobnie jak lider Partii Komunistycznej Giennadij Ziuganow¹³.

Druga grupa, w której znalazła się Partia Liberalno-Demokratyczna (PLD) Władimira Żyrinowskiego, uważała, że Chiny przeciwstawia Rosję Zachodowi. Według przywódcy PLD dwa największe zagrożenia to Stany Zjednoczone i Chiny. W grupie tej znaleźli się wszyscy ci, którzy widzieli w Chinach zagrożenie dla interesów Rosji i obawiali się zerwania związków Rosji z Zachodem oraz ci, dla których wypowiedzi i deklaracje na temat przyjacielskich relacji z sąsiadami Chin były nieszczerze. Wreszcie trzecia grupa ekspertów uważała, że Chiny pomogą rozwijać Syberię. Chcieli oni rozwijać z nimi zbalansowane stosunki. Łukin wymienia tu prorektora Rosyjskiej Akademii Dyplomatycznej Jewgienija Bazchanowa¹⁴. Były też partie, np. Jegora Gajdara, które chciały pełnej westernizacji bez Chin, wycofania wojsk z zachodnich części kraju i przerzucenia ich na wschodnie granice¹⁵.

Wpływ na politykę Rosji w pierwszym okresie po zakończeniu zimnej wojny miały problemy demograficzne Federacji Rosyjskiej, które z kolei wiązały się z dyskusją na temat „żółtego zagrożenia” ze strony Chin. To zagadnienie w relacjach dwustronnych było bodaj najczęściej podnoszone w pierwszej połowie lat 90. Nowe zasady stosunków dwustronnych, reformowanie struktur wewnętrznych łączyły się z procesem otwarcia również poszczególnych części związkowych Federacji Rosyjskiej. W 1988 r. podpisano porozumienie o bezwizowym przekraczaniu granicy, a władze lokalne zawierały również porozumienia o współpracy regionów przygranicznych¹⁶.

¹² P. Ferdinand, *Sunset, sunrise: China and Russia construct a new relationship*, „International Affairs” 2007, No. 5, s. 863.

¹³ A. Łukin, *Russia's Image of China and Russian-Chinese Relations*, „East Asia”, Spring 1999, s. 20–21.

¹⁴ Na temat stosunku różnych grup do rozwoju relacji z Chinami zob. *ibidem*.

¹⁵ P. Ferdinand, *op. cit.*, s. 845.

¹⁶ Na przykład w 1988 r. podpisano wiele dokumentów między okręgiem czitinskim w Kraju Zabajkalskim i Regionem Autonomicznym Mongolii Wewnętrznej w ChRL, które otwierały możliwości współpracy w wielu dziedzinach: handlowej, kulturalnej, naukowo-technologicznej. Na podstawie: В.Г. Дацишен, *Китайцы в Сибири...*, s. 270.

Dodatkowo migracji transgranicznej sprzyjało podpisanie w 1992 r. porozumienia o grupowym ruchu bezwizowym i wymianie turystycznej. Otworzyło to kanał nielegalnej migracji, przede wszystkim do Kraju Primorskiego i obwodu amurskiego. To właśnie wówczas, w latach 1992–1993, z powodu wzrastającego rozmiaru tego zjawiska pojawiła się teza o „żółtym zagrożeniu”, a także konieczność uregulowania i kontroli działalności cudzoziemców w Rosji.

W 1989 r. rozpoczęły się masowe migracje zarobkowe do regionów przygranicznych. W 1990 r. w ZSRR pracowało już ok. 15 tys. Chińczyków. Po rozpadzie Związku Radzieckiego, w 1993 r., zanotowano szczyt chińskich migracji – 751 tys. obywateli chińskich przyjechało do Rosji¹⁷.

Rosjanie słabo znali specyfikę chińskiej migracji, bali się jej. Pojawiały się głosy, nawet oficjalne, że Chińczycy w XXI w. zasiedlą azjatycką część Rosji. W artykułach, głównie publicystycznych, ale też w raportach demograficznych i pracach naukowych mówiących o zagrożeniach związanych z obecnością Chińczyków, mowa jest głównie o rozmiarach nielegalnej emigracji oraz wzroście przestępczości.

Mimo wyrażanych obaw i dyskusji co do dalszej międzynarodowej polityki Rosji jej relacje z Chinami ulegały stałej poprawie. Było to podyktowane względami pragmatycznymi: politycznymi (tworzenie się nowego porządku światowego po rozpadzie systemu bipolarnego), ekonomicznymi i bezpieczeństwem militarnym.

Rolę stymulującą tę współpracę odegrała również polityka europejska wobec Rosji, która coraz bardziej zostawała na marginesie spraw europejskich. Peter Ferdinand twierdzi, że prezydent Jelcyn zaproponował strategiczne partnerstwo Chinom w czasie wizyty w 1996 r. z powodu frustracji polityką państw europejskich, a następnie powtórzył niezadowolenie z powodu polityki europejskiej w czasie spotkania z Jiang Zeminem w listopadzie 1998 i grudniu 1999 r., tuż po określeniu stanowiska amerykańskiego wobec Kosowa bez uwzględnienia stanowiska Rosji w tej sprawie¹⁸.

Czynniki determinujące współpracę wzajemną po stronie chińskiej

W przeciwieństwie do Rosji, która po rozpadzie ZSRR przeżywała chaos i załamanie gospodarcze, w styczniu 1992 r. Deng Xiaoping proklamował nowy etap reform ekonomicznych, które pozwoliły rozwijać Chinom PKB aż o 14% rocznie. Rosja wpisywała się w priorytety strategii chińskiej, którymi były: mocarstwa gospodarcze, sąsiedzi i państwa rozwijające się – Rosja była zarówno sąsiadem, jak i państwem nadal liczącym się na arenie międzynarodowej.

Jednocześnie rola czynników geopolitycznych w Eurazji również wzrosła – oczywiście Chiny były zaniepokojone zmianami granic po rozpadzie ZSRR,

¹⁷ *Ibidem*, s. 271.

¹⁸ P. Ferdinand, *op. cit.*, s. 844.

wziąwszy pod uwagę tendencje separatystyczne w Tybecie, Xinjangu czy Mongolii Wewnętrznej. Rząd chiński obawiał się, że rozpad ZSRR może wpłynąć destabilizująco na integralność terytorialną Chin. Zatem stabilizacja wewnętrzna w Rosji leżała w interesie tego państwa.

Z punktu widzenia ChRL współpraca z ZSRR, a następnie Rosją była czynnikiem balansującym wpływy USA i Japonii. Chińscy liderzy szukali partnerów, którzy pomogliby zniwelować presję amerykańską, co nie oznaczało, że Chiny budowały oficjalny sojusz antyamerykański czy antyzachodni. Nie leżał on również w interesach Rosji. Chiński minister spraw zagranicznych Qian Qichen podkreślił, że, aby uniknąć presji ze strony Waszyngtonu, związanej np. z prawami człowieka, jego kraj musi poprawić relacje z sąsiadami¹⁹. W roku 1992 na XIV Zjeździe Partii Jiang Zemin oficjalnie wprowadził koncepcję wielobiegunowości (*duoli Shizie*) do polityki zagranicznej Chin²⁰.

Dla Chin to, że Rosja przestała być mocarstwem militarno-politycznym i może zaoferować partnerstwo gospodarcze było bardzo korzystne. Wzajemne interesy gospodarcze, tworzenie stabilnej, przyjaznej atmosfery międzynarodowej i w najbliższym otoczeniu dla głębokich reform w Chinach były czynnikami sprzyjającymi rozwojowi kontaktów dwustronnych. Współpracy pomagało również to, że Chiny i Rosja zajmowały podobną pozycję w wielu kwestiach międzynarodowych związanych z rozbrojeniem, nierozprzestrzenianiem broni jądrowej, strefami bezatomowymi, rolą ONZ i problemem koreańskim.

Wśród czynników zaliczanych do negatywnych można wymienić różnice kulturowe między obu państwami. Rosjanie są postrzegani najczęściej jako przedstawiciele cywilizacji zachodniej, którzy chcą „wrócić” do Europy, a Wschód traktują jedynie jako konieczność i przejściowy sojusz, choć oparty na partnerskich relacjach²¹. W tym kontekście należy wymienić również pamięć historyczną, związaną z konfliktem ideologicznym i granicznym, oraz negocjowanie z Chińczykami z pozycji „starszego brata”. Historycznie Rosja postrzegana była jako jedno z imperialistycznych mocarstw, na rzecz którego Chiny, osłabione w czasie panowania dynastii mandżurskiej Qing, straciły część północnych terytoriów. Traktaty podpisywane z carską Rosją uznawane były za nierównoprawne.

Wśród czynników mających pozytywny wpływ na relacje wzajemne z punktu widzenia interesów Chin wymienić należy współpracę w zakresie zaawansowanej technologii militarnej oraz problem bezpieczeństwa energetycznego. Po upadku ZSRR Rosja była dla Chin najważniejszym źródłem dostaw broni. Praktycznie od 1991 r. co roku odbywały się spotkania ministrów obrony obu

¹⁹ S. Turnet, *Russia, China and a Multipolar World Order the Danger in the Undefined*, „Asian Perspective” 2008, Vol. 33, No. 1, s. 161.

²⁰ *Ibidem*, s. 168.

²¹ P. Ferdinand, *op. cit.*, s. 843.

państw. W czasie wizyty ministra obrony Chi Haotiana w Moskwie w lipcu 1994 r. podpisano (ze strony rosyjskiej umowy sygnował rosyjski odpowiednik Chi Haotiana – Paweł Graczow) liczne porozumienia w wielu specyficznych obszarach współpracy wojskowej.

Po zastosowaniu przez USA i Unię Europejską embarga na broń istniała presja, by Rosja sprzedawała Chinom bardziej zaawansowaną technologię. W latach 1991–1997 Chiny kupiły uzbrojenie za sumę 6 mld USD. Dla rosyjskiego przemysłu zbrojeniowego stanowiło to aż 30–40% eksportu techniki wojskowej. Z kolei dla Chin import ten stanowił aż 70% zakupów dla wojska²². Chińskie siły zbrojne zakupiły m.in. samoloty myśliwskie Su-27, samoloty bojowe Su-30, raketowy system przeciwlotniczy i przeciwbalistyczny S-300, nowoczesne łodzie podwodne Kilo-class²³. Rosja stała się dla Chin partnerem w dziedzinie techniki nuklearnej. W latach 90. ponad 200 rosyjskich przedsiębiorstw uczestniczyło w budowie elektrowni jądrowej za ponad 3 mld USD w Lianyungang w prowincji Jiangsu²⁴.

W okresie tak dynamicznego rozwoju gospodarczego Chin pierwszoplanowe znaczenie miało bezpieczeństwo energetyczne. Oczekiwano, że otwarcie Rosji po upadku ZSRR w sposób naturalny zbliży interesy obu państw wokół Syberii. Niemniej jednak rozmowy na temat eksploatacji syberyjskich bogactw: lasów, węgla (połowa światowych zasobów), ropy i gazu ziemnego (30% światowych zapasów) nie były łatwe. Zagospodarowanie Syberii i jej rozwój są trudne z powodu olbrzymich odległości i niesprzyjającego klimatu. Koszty budowy infrastruktury są tu znacznie wyższe niż w Arabii Saudyjskiej, która jest głównym dostawcą ropy naftowej do Chin. Dodatkowo trudno było prowadzić negocjacje, skoro Rosja chciała mieć pełną kontrolę, a przepisy administracyjne, prawa własności ograniczały rozmowy prowadzone przez grupy finansowe. Negocjacje rosyjsko-chińskie na temat budowy ropociągu trwały 14 lat. Rozpoczęły się w 1994 r., kiedy rosyjskie firmy naftowe zaproponowały chińskim przedsiębiorstwom budowę nitki łączącej syberyjskie pola naftowe z północnymi Chinami od Angarska do Daqing. Ostatecznie osiągnięto porozumienie i nitka licząca 1030 km połączy Skoworodino z Daqing przez graniczne miasto Mohe. W 1997 r., podczas spotkania Jelcyna z Jiangiem, zainicjowano dwa projekty gazowe: z Kowytki w regionie irkuckim oraz z zachodniej Syberii do Chin.

Negocjacje graniczne i strategiczne partnerstwo

Proces normalizacji stosunków przyspieszył negocjacje graniczne. W 1991 r. podpisano porozumienie, które Rosja ratyfikowała po upadku ZSRR. Oddzielne punkty sporne Chiny negocjowały już z Rosją, Kazachstanem, Kirgistanem

²² R. Azizian, *Russia in Asia: Unwelcome Intruder or Accommodative Player?*, Center for Strategic Studies Victoria University of Wellington, New Zealand „Working Paper” 2000, No. 16.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

i Tadżykistanem. W listopadzie 1997 r. ogłoszono zakończenie procesu wprowadzania w życie porozumienia z 1991 r. i w ten sposób zostało rozwiązanych aż 98% wzajemnych problemów granicznych. Na konferencji 14 października 2004 r. rozwiązano ostatnie kwestie sporne, dotyczące trzech wysp: Bolszoi Ussurijskiej, Tarabarow oraz Bolszoi na rzece Argun²⁵. Wyspę Tarabarow przekazano stronie chińskiej.

Chociaż przekazanie Chinom części terytoriów spornych wysp wywołało niezadowolenie i gorące dyskusje tej części rosyjskiego społeczeństwa, która uważała, że w sprawach granicznych nie należy iść na ustępstwa, to jednak pozytywnym efektem było zakończenie długiego procesu uregulowania kwestii granicznych, co umożliwiło przejście na wyższy poziom wzajemnych relacji. Na temat porozumień granicznych rozmawiałam z rosyjskimi ekspertami i wiem, że pojawiała się idea zawarcia jednego zamiast trzech istniejących porozumień w sprawie granic, ale szybko z tego pomysłu zrezygnowano, mając na uwadze trudne i przedłużające się dotychczasowe negocjacje graniczne.

W czasie, gdy ministrem spraw zagranicznych FR był Andriej Kozyriew partnerzy zagwarantowali sobie nawzajem niewchodzenie w żadne alianse, które szkodziłyby drugiej stronie – Rosja nie stała się częścią żadnej koalicji antychińskiej i również Chiny nie stały się stroną żadnej koalicji antyrosyjskiej, choć istniały obawy, czy ta sytuacja może być trwała²⁶. Podstawową zasadą stało się odideologizowanie stosunków wzajemnych i oparcie ich o ideę „partnerstwa strategicznego w XXI w.”, do czego Rosja dążyła już od 1994 r. – relacje te nazywano wówczas nowymi stosunkami konstruktywnego partnerstwa²⁷. Idea „partnerstwa strategicznego” została wypracowana na szczycie obu państw w kwietniu 1996 r. i wpisana do deklaracji końcowej. Rosja i Chiny zobowiązały się „rozwijać równoprawne stosunki zaufanego partnerstwa ukierunkowane na strategiczną współpracę w XXI w.”²⁸ Zaznaczono, że celem współpracy jest utrzymanie regionalnej stabilności i nie jest ona skierowana przeciw żadnemu innemu państwu.

1.2.2. W kierunku przewartościowania stosunków z pozostałymi mocarstwami regionalnymi

W pierwszym okresie po rozpadzie ZSRR Rosja podjęła wysiłek budowania na nowych zasadach współpracy z pozostałymi państwami azjatyckimi. Wśród nich była Japonia, relacje z którą obarczone były wieloma nierozwiązanymi

²⁵ А. Ивасита, *4000 километров проблем. Российско-китайская граница*, Москва 2006.

²⁶ А.Д. Воскресенский, *op. cit.*, s. 274.

²⁷ В. Портяков, *Внешняя политика Китайской Народной Республики в XXI столетии*, Москва 2015, s. 40.

²⁸ *Ibidem*; *Совместная российско-китайская декларация*, <http://docs.cntd.ru/document/1901175> (dostęp: 25.11.2019).

sporami, w tym przede wszystkim o Wyspy Kurylskie. Ten azjatycki sąsiad był trudniejszym partnerem do rozmów, ale niezbędnym zarówno dla zachowania równowagi w regionie Azji-Pacyfiku, jak i rozwoju gospodarczego. W roku 1993 w Tokio przywódcy Rosji i Japonii podpisali wspólną deklarację dotyczącą aktywizacji stosunków wzajemnych. Omówiono problemy współpracy gospodarczej i rozwoju gospodarczego na Południowych Kuryłach, wydobywania gazu i ropy na Sachalinie. Kolejne wizyty na wysokim szczeblu – w 1997 r. w Rosji i 1998 r. w Japonii – zaowocowały wypracowaniem „planu Jelcyn-Hasimoto”. Rosja rozpoczęła współpracę w tzw. trójstronnym forum, z udziałem USA i Japonii, poświęconym głównie zagadnieniom bezpieczeństwa w północnej części Azji. Fakt, że była to struktura nieformalna, pozarządowa ograniczał jednak możliwości jej oddziaływania.

Do wymienionych wcześniej kierunków działań dyplomacji rosyjskiej należy dodać Indie, które miały dobre stosunki z Moskwą jako tradycyjny odbiorca rosyjskiej techniki wojskowej i sojusznik polityczny. Po rozpadzie ZSRR straciły one tradycyjnego silnego partnera. Poszukiwanie przez Rosję nowej tożsamości zostało przyjęte przez Indie z pewnym wyczekiwaniem²⁹. Kiedy funkcję ministra spraw zagranicznych sprawował prozachodni polityk Andriej Kozyriew, Indie stały się partnerem „drugiej kategorii”³⁰. Pod koniec lat 90., kiedy urząd premiera sprawował Jewgienij Primakow, próbowano wrócić do tych dobrych relacji i w latach 1997–1998 podpisano wiele nowych kontraktów, głównie na zakup broni. W polityce Primakowa pojawiała się myśl związana z formowaniem trójkąta Indie-Chiny-Rosja i idea ta powracała w koncepcjach polityki zagranicznej Rosji.

Moskwa w tym okresie wykazywała nikłe zainteresowanie państwami socjalistycznymi, które pozostawały w sferze ideologicznych wpływów ZSRR: Koreą Północną, Mongolią i Wietnamem. Mimo narastającego niebezpieczeństwa ze strony Korei Północnej Rosja nie prowadziła w tym czasie aktywnej polityki północnokoreańskiej. Dodatkowo 1 stycznia 1991 r. rząd radziecki wprowadził rozliczenia dewizowe i nie wykazywał zainteresowania wygasającym układem z 1961 r. Dla radzieckiego przywódcy Michaiła Gorbaczowa atrakcyjna była bogata Korea Południowa. We wrześniu 1990 r. unormowano stosunki Republiki Korei i ZSRR. Również Borys Jelcyn był zainteresowany współpracą gospodarczą z Koreą Południową, a Korea Północna pozostawała „niepotrzebnym balastem”. Poważnym problemem stał się też kryzys nuklearny w bezpośrednim sąsiedztwie rosyjskich granic.

²⁹ D.M. Ollapally, *The Evolution of India's Relations with Russia. Tried, Tested and Searching for Balance*, [w:] *India's Foreign Policy. Retrospect and Prospect*, ed. S. Ganguly, Oxford University Press 2010, s. 230.

³⁰ *Ibidem*.

Jednocześnie Rosja miała krytyczny stosunek do zbyt twardej polityki USA wobec Korei Północnej. Co prawda, popierała rozmowy dwustronne Korea Północna – USA, ale uważała, że USA same nie rozwiążą problemu i do tego potrzebne są rozmowy wielostronne. W retoryce politycznej wracano również do propozycji idei bezpieczeństwa zbiorowego w Azji wysuniętej przez Leonida Breżniewa w 1969 r.³¹

1.3. Rosja a organizacje regionalne

Obok współpracy dwustronnej Rosja wyraziła zainteresowanie programami wielostronnymi. Największą organizacją był tu APEC (powstał 12 listopada 1989 r.), spajający region w odniesieniu do stosunków międzynarodowych. W listopadzie 1997 r. na szczycie APEC w Vancouver wystosowano zaproszenie do Rosji, Wietnamu i Peru. W listopadzie 1998 r. rosyjska delegacja, na czele której stał premier Primakow, po raz pierwszy wzięła udział w szczycie państw APEC. Chociaż wydarzenie to bardziej podkreślało znaczenie stabilnej Rosji dla utrzymania równowagi sił w regionie niż rzeczywiste możliwości tego państwa, to miało znaczenie polityczne.

Jakie cele przyświecały Rosji? Rosyjscy eksperci wymieniają między innymi: odejście od nadmiernego skupiania się na Europie i Stanach Zjednoczonych w myśleniu politycznym i gospodarczym oraz w świadomości społecznej, a tym samym wzmocnienie azjatyckiego kierunku dyplomacji rosyjskiej, podkreślenie kierunku Azji i Pacyfiku jako jednego z priorytetów rosyjskiej polityki zagranicznej, nawiązanie współpracy na rynkach papierów wartościowych, harmonizację procedur i wymagań w zakresie procedur celnych, normalizacji, metrologii i certyfikacji, zróżnicowanie geografii dostaw eksportowych przedsiębiorstw Syberii i Dalekiego Wschodu w kierunku APEC i wspomaganie rozwoju gospodarczego i społecznego Rosji, głównie w rejonach Syberii i Dalekiego Wschodu, dostosowanie do rosyjskich warunków doświadczeń zgromadzonych w krajach APEC w zakresie zarządzania gospodarką rynkową i finansami państwa, reform, promocji eksportu i regulacji handlu zagranicznego, pobudzania przedsiębiorczości i konkurencji, m.in. mały i średni biznes, wsparcie dyplomatyczne interesów rodzimego biznesu za granicą i wreszcie rozwój współpracy między organizacjami biznesowymi i stowarzyszeniami Rosji i krajów APEC, ich organizacjami pozarządowymi³².

³¹ Na podstawie: *The Korean Peace Process and the Four Powers*, eds Tae-Hwan Kwak, Seung-Ho Joo, Ashgate 2003.

³² Е.Я. Островская, И.С. Фирсова, *Россия и АТЭС: основные векторы экономического сотрудничества*, <https://www.hse.ru/data/2010/10/18/1222774503/Россия%20и%20АТЭС%20основные%20векторы%20экономического%20сотрудничества.pdf> (dostęp: 15.01.2021).

Konfrontując wymienione cele z realnymi osiągnięciami z perspektywy drugiej dekady XXI w. ekspert ds. Azji Wschodniej Jewgienij Kanajew stwierdził: „Przystępując do rozmów APEC, Rosja wołała przyjąć politykę wyczekiwania i patrzenia, nie wiedząc, jakie korzyści może uzyskać”³³. W Moskwie brakowało strategii wobec APEC, którą przyjęto dopiero wstecznie w 2000 r. Brano pod uwagę możliwość rozwoju Syberii i RDW, ale przede wszystkim decyzja ta była motywowana politycznie – Rosja chciała potwierdzić swój status wpływowego aktora na azjatyckiej scenie politycznej. Dopiero później, jak stwierdza Kanajew, przedstawiła liczne propozycje mające na celu uzyskanie jej głosu w tych ramach. Wśród nich kluczowy był tranzyt ładunków z Azji do Europy przez terytorium Rosji oraz dostawy surowców – energii i metali nieżelaznych – do gospodarek APEC³⁴.

W tym czasie na lidera procesów integracyjnych zaczął wyrastać ASEAN. Od 1994 r. Stowarzyszenie podjęło szereg inicjatyw związanych z umacnianiem systemu bezpieczeństwa regionalnego. Powstało Forum Regionalne, w którym, obok dawnych członków organizacji (Brunei, Indonezji, Malezji, Singapuru, Tajlandii, Filipin i Wietnamu), uczestniczą także: Rosja, USA, Chiny, Japonia, Indie, Republika Korei, Australia, Nowa Zelandia, Kambodża, Mongolia i jako członek zbiorowy – Unia Europejska. Powstałe w 1994 r. Forum nakreśliło wiele zadań związanych z umacnianiem pokoju, bezpieczeństwa, stabilności, służących rozwojowi gospodarczemu w regionie. Sporo z tych zadań udało się zrealizować już po pięciu latach działalności. Członkiem ASEAN w 1995 r. został największy sojusznik Rosji w regionie – Wietnam, co zachęciło ją do zainteresowania się Stowarzyszeniem. W roku 1996 otrzymała ona status pełnoprawnego członka dialogu, a do 1997 r. sformułowano już prawne podstawy współpracy ekonomicznej, naukowo-technicznej i politycznej, zaś minister spraw zagranicznych Rosji zaczął regularnie uczestniczyć w konferencjach organizacji.

Jeśli chodzi o cele związane z bezpieczeństwem, priorytetowe znaczenie dla Rosji miało Porozumienie Szanghajske, określane wówczas, ze względu na liczbę jego założycieli, mianem Szanghajskej Piątki. W kwietniu 1996 r. Chiny, Rosja, Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan podpisały w Szanghaju porozumienie dotyczące budowy środków zaufania w sferze militarnej na granicy. Główną rolę odgrywały tu jednak Chiny i Rosja. Szanghajska Piątka to również egzemplifikacja polityki Rosji wobec państw Azji Centralnej. Po okresie eksponowania proatlantyckich i prozachodnich tendencji w latach 1991–1996, kiedy Rosja liczyła na możliwość wchodzenia w różnego typu alianse z pominięciem, a w zasadzie ignorowaniem Azji Centralnej, w połowie 1996 r. tendencja uległa zmianie. Wpływ na to miały głównie czynniki związane z bezpieczeń-

³³ E. Kanaev, *Russia and APEC: Looking Back, Looking Forward*, https://www.erina.or.jp/wp-content/uploads/2012/01/se10401_tssc.pdf (dostęp: 23.03 2020).

³⁴ *Ibidem*.

stwem Rosji. Była ona współzależna w tej dziedzinie od państw Azji Centralnej, widoczny był ponadto rosnący wpływ innych mocarstw na region, a przecież był to obszar tradycyjnych wpływów rosyjskich. Dodatkowo omawiany region nie był stabilny, co zagrażało bezpośrednio bezpieczeństwu Rosji. Pojawiały się głosy zachęcające do odbudowy platformy współpracy, zwłaszcza w sferze bezpieczeństwa. Odpowiedzią na te potrzeby było utworzenie swoistego paktu z udziałem trzech państw Azji Centralnej: Tadżykistanu, Kazachstanu i Kirgizji³⁵.

Podsumowując rozważania na temat polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej w pierwszej dekadzie po rozpadzie ZSRR, należy stwierdzić, że można wyróżnić tu dwa etapy: pierwszy to lata 1991–1996, kiedy proeuropejska i proatlantycka polityka rosyjska przełożyła się na bagatelizowanie kierunku azjatyckiego. Po części było to zjawisko obiektywne – Rosja znalazła się w trudnej sytuacji gospodarczej i politycznej po rozpadzie ZSRR, w fazie reorganizacji swoich priorytetów dokonywała nie zawsze trafnych wyborów. Podkreślić należy, że w tym czasie spośród wszystkich wschodnich kierunków największy postęp zrobiła ona w stosunkach z Chinami, mimo że dialog ten nie był i nie jest łatwy. Nie tylko Stany Zjednoczone, ale również Chiny przez wiele lat dążyły do osłabienia pozycji militarnej i gospodarczej Rosji w regionie i fakt, że straciła ona dla Chin status supermocarstwa był pozytywnym elementem budowy wzajemnie korzystnych relacji. W okresie pozimnowojennym Chiny budowały swoją pozycję globalną, ich gospodarka rozwijała się bardzo dynamicznie, ale niekwestionowanym mocarstwem światowym pozostawały Stany Zjednoczone, które mogły rozwiązywać wiele kwestii w trybie jednostronnym. W tym miejscu posłużę się cytatem zaczerpniętym z książki Zbigniewa Brzezińskiego: „Gdy nadszedł kres zimnej wojny, Stany Zjednoczone i świat Zachodu były generalnie kojarzone z wysoko cenionymi i pociągającymi zasadami ludzkiej godności, wolności i dobrobytu”³⁶. Niemniej jednak Azja Północno-Wschodnia miała swoje spojrzenie na świat zewnętrzny, budowała własny system wartości. Większość wyzwań, które się tu pojawiały, wymagała wielostronnych koalicji, w tym problemy bezpieczeństwa militarnego, jak też ekologiczne czy ekonomiczne, związane z procesami integracyjnymi. Sposób ich rozwiązywania proponowany przez Zachód nie szedł w parze z aspiracjami mocarstw regionalnych. Z tego powodu pozytywny zwrot w polityce dwustronnej obu sąsiadujących państw stawał się rzeczą naturalną.

Z punktu widzenia Rosji przyjazne stosunki z Chinami służyły stabilizacji. Po rozpadzie ZSRR zarówno powiązania gospodarcze, jak i sojusze polityczne

³⁵ *Цели и интересы Китая и России в ШОС*, <http://csef.ru/ru/politica-i-geopolitica/416/celi-i-interesy-kitaya-i-rossii-v-shos-2093> (dostęp: 20.05.2020).

³⁶ Z. Brzeziński, *Strategiczna wizja. Ameryka a kryzys globalnej potęgi*, Warszawa 2013, s. 21.

uległy całkowitemu przewartościowaniu. Rosyjski rząd zainicjował radykalne reformy ekonomiczne, czego rezultatem stał się w pierwszym okresie wielki chaos gospodarczy i polityczny oraz hiperinflacja. Ten kontrast – spadek pozycji Rosji przy jednoczesnym bogaceniu się do niedawna słabszych sąsiadów azjatyckich – spowodował, że w pierwszej połowie lat 90. znalazła się ona na etapie „geopolitycznego myślenia” i poszukiwania miejsca dla siebie w zmieniającej się przestrzeni międzynarodowej. Najbardziej naturalną ideą było wykorzystanie położenia geograficznego jako pomostu między Europą i Azją. Dopiero pod koniec lat 90. XX w. doceniono Azję Wschodnią i zaczęto postrzegać ją jako region sukcesów gospodarczych takich potęg, jak: Japonia, Korea Południowa czy wreszcie Chiny. U źródeł nowej koncepcji rosyjskiej polityki wobec regionu znalazła się idea odegrania bardziej znaczącej roli w tworzącym się, w miejsce dwubiegunowego, multipolarnym modelu świata. W Azji bowiem rodzące się potęgi gospodarcze również walczyły o adekwatne miejsce w polityce międzynarodowej. Naturalnym sojusznikiem dyplomatycznych zabiegów Rosji o świat wielobiegunowy, sprzeciwiający się hegemonizmowi Zachodu stały się zatem Chiny.

Z kolei w polityce chińskiej element równowagi sił, kierunek tworzenia świata wielobiegunowego były podstawowymi zasadami budowy relacji międzynarodowych – Chiny nie chciały i nie chcą monopolu żadnej ze stron trzecich. Po zimnej wojnie starały się wyeliminować monopol amerykański w polityce międzynarodowej i w tej strategii interesy chińskie były zbieżne z rosyjskimi. Należy przy tym podkreślić, że Chiny nie dążyły do tego, aby relacje te nosiły antyzachodni charakter³⁷. Dodatkowo wzmocnienie relacji z rosyjskim Dalekim Wschodem i Azją Środkową miało zmniejszyć działania separatystyczne³⁸.

Związki gospodarcze Rosji z regionem po zimnej wojnie załamały się i była ona słabo obecna w procesach integracyjnych. W okresie istnienia ZSRR główny akcent padał na stosunki polityczne i militarne, natomiast po jego rozpadzie przyszedł czas na sprawy gospodarcze i proces integracji regionalnej. Dopiero z końcem lat 90. XX w. Rosja doceniła ten kierunek. Chiny znacznie wcześniej stały się członkami takich organizacji regionalnych, jak: APEC czy formy dialogu ASEAN+3, ASEAN+Chiny.

Z globalnego punktu widzenia interesy Rosji i Chin są zbieżne, biorąc pod uwagę dwa podstawowe czynniki: konieczność zagwarantowania sprzyjającej atmosfery międzynarodowej dla swoich reform oraz dążenie do zbalansowania wpływów amerykańskich w regionie.

Budowa bezpiecznego otoczenia legła u podstaw powołania do życia Szanghajskiej Piątki, która służyła do budowy środków zaufania w sferze mi-

³⁷ А.Д. Воскресенский, *Россия и Китай: факторы взаимодействия*, [w:] *Китай в мировой политике*, Москва 2001, s. 272.

³⁸ *Ibidem*.

litarnej na granicy³⁹. Działania NATO i USA w Serbii w 1999 r. legły u podstaw podpisania deklaracji w Biszkeku, w której, oprócz zwrócenia uwagi na konieczność zabezpieczenia stabilności i pokoju w regionie, walki z terroryzmem, wzmocnienia wymiany handlowej w oparciu o Nowy Jedwabny Szlak, była mowa o budowie świata wielobiegunowego oraz przeciwwagi dla amerykańskiej dominacji⁴⁰.

Wielostronne działania uzupełniały inicjatywy dwustronne, których głównym celem było zagwarantowanie stabilności regionu. Proces modernizacji gospodarek i przekształcenie rosyjskiego i chińskiego społeczeństwa miały niewątpliwie największy wpływ na relacje wzajemne. Stosunki dwustronne rysowały się dla obu państw jednocześnie jako pełne perspektyw, jak też ryzyka. Przywołując słowa Aleksieja Bogutarrowa, wicedyrektora Instytutu Problemów Bezpieczeństwa Rosyjskiej Akademii Nauk: „Chiny to morze potencjalnych możliwości i ocean obaw”⁴¹.

1.4. Polityka Rosji wobec Azji Wschodniej w okresie pierwszej prezydentury Władimira Putina

Gdy do władzy prezydenckiej doszedł Władimir Putin, akcenty związane z polityką zewnętrzną Rosji uległy zmianie. Putin stawiał zdecydowanie na wzmocnienie gospodarcze Rosji i powrót do globalnej gry. Sprzyjała mu koniunktura gospodarcza, bo Rosja zdołała ustabilizować chaos z okresu po rozpadzie ZSRR, czemu sprzyjały wzrost popytu wewnętrznego i przede wszystkim wzrost cen na surowce energetyczne. Realizację wielu wcześniejszych projektów politycznych, np. Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP), prezydent uzależnił od ich opłacalności gospodarczej.

1.4.1. Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej z 2000 r.

W 2000 r. prezydent Putin podpisał kolejną *Koncepcję polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*⁴². Wśród priorytetów regionalnych nadal wyeksponowane były te związane z funkcjonowaniem WNP czy relacjami z Zachodem: USA, UE i NATO, ale podkreślano tam także rosnącą rolę państw azjatyckich w stosunkach międzynarodowych ze względu na ich potencjał i szybki rozwój w globalizującym się świecie. Dla rosyjskiego prezydenta rozwój gospodarczy Azji

³⁹ D.V. Trenin, A.V. Malashenko, A. Leven, *Russia's Restless Frontier the Chechnya Factor in Post-Soviet Russia*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington 2004, s. 205–206.

⁴⁰ *Szanghai Five States Issue Bishkek Declaration*, Moscow ITAR-TASS, August 25, 1999.

⁴¹ P. Ferdinand, *op. cit.*, s. 841.

⁴² *Концепция внешней политики Российской Федерации*, <http://docs.cntd.ru/document/901764263> (dostęp: 10.10.2020).

Wschodniej był wzorem dla „zapuszczonej” Syberii i RDW – obszaru, który mógłby być przyszłością Federacji Rosyjskiej. Obszar ten bowiem dostarcza ropę, gaz ziemny, rudę żelaza, drewno, rudy metali nieżelaznych, owoce morza. Niemal 55% rosyjskich zasobów ropy znajduje się w zachodniej Syberii i nieco ponad 20% we wschodniej Syberii oraz na Rosyjskim Dalekim Wschodzie. Zachodnia Syberia posiada również ok. 89% rezerw gazu, a ok. 10% jest ulokowanych na Rosyjskim Dalekim Wschodzie i na szelfie wokół wyspy Sachalin. To właśnie te rezerwy pomogły przetrwać krajowi po rozpadzie ZSRR i uniknąć głębokiego kryzysu. To, że Rosja w latach 2000–2004 osiągała około sześciopromilowy wzrost gospodarczy, zawdzięcza eksportowi ropy i gazu oraz rud metali nieżelaznych produkowanych na Syberii i Rosyjskim Dalekim Wschodzie.

Z tego powodu prezydent Putin w przedstawionej koncepcji polityki zagranicznej z 2000 r. podkreślał konieczność doinwestowania Syberii i Rosyjskiego Dalekiego Wschodu. Rosja nie była w stanie sprostać tym wyzwaniom, bazując jedynie na własnych zasobach, musiała wyjść poza swoje granice i współpracować z sąsiadami regionu Azji i Pacyfiku.

W tym czasie wydarzenia z 11 września 2001 r., atak na dwie wieże WTC w Nowym Jorku spowodowały, że większość państw w sposób bardziej wnikliwy spojrzała na problemy ekstremizmów i terroryzmu międzynarodowego. Zmieniło się postrzeganie Rosji, która zaoferowała udział w walce z terroryzmem, na arenie międzynarodowej. Prezydent Putin skoncentrował się na wyeliminowaniu własnych problemów, głównie w Czeczenii, a jego polityka walki z czeczeńskim separatyzmem nie była już piętnowana. Jeśli chodzi o priorytety w polityce zagranicznej początkowo kontynuował on linię premiera Primakowa, nastawioną na budowę świata wielobiegunowego, ale z czasem priorytety zostały przesunięte na wzmocnienie wewnętrzne państwa, a przede wszystkim stabilizację gospodarczą, czemu miały zostać podporządkowane działania dyplomatyczne⁴³.

1.4.2. Chiny i Szanghajska Organizacja Współpracy

Stosunki z Chinami pozostawały, oczywiście, w centrum uwagi, ale dyplomacja rosyjska wydawała się lepiej bronić interesów narodowych, biorąc pod uwagę głosy tych wszystkich, którzy w przyspieszeniu rozwoju Chin widzieli zagrożenie dla własnego państwa⁴⁴. Dokumentem podsumowującym dziesięcioletni okres nowych relacji wzajemnych był *Układ o przyjaźni i współpracy wzajemnej*, podpisany w roku 2001 przez prezydentów Władimira Putina i Jiang

⁴³ Основные направления внешней политики РФ 1993–2004 гг., ч. 3: В.В. Путин 1 срок, <https://ksprotoss.livejournal.com/2365.html> (dostęp: 20.12.2020).

⁴⁴ Ibidem.

Zemina⁴⁵. Określał on kilka obszarów współpracy: wspólne stanowisko przeciwko amerykańskiemu hegemonizmowi, dalsze prace nad demarkacją granicy, sprzedaż broni i technologii wojskowej, współpracę w dziedzinie energetyki i surowców strategicznych oraz walkę z islamskim ekstremizmem. Podkreślono tam zasadę integralności państw, co ze względu na Tajwan ma dla Chin ogromne znaczenie. W artykule 10 stosunki dwustronne określono jako „równoprawne, oparte na zaufaniu, partnerstwie i strategicznym współdziałaniu”⁴⁶.

W 2005 r. obie strony podpisały deklarację *O porządku międzynarodowym w XXI w.* Ich jednomyślność w tej kwestii została potwierdzona wspólnym stanowiskiem wobec problemu byłej Jugosławii, konfliktu w Iraku czy w czasie dyskusji na temat reformy ONZ. Przyjęto zasadę, że większość tematów międzynarodowych jest omawiana bezpośrednio przez odpowiednie departamenty Ministerstw Spraw Zagranicznych⁴⁷. W formacie wielostronnym wykorzystywano Szanghajską Organizację Współpracy (SOW), która przy współudziale Uzbekistanu w czerwcu 2001 r. została przekształcona z Szanghajskiej Piątki. Inicjatorem powołania SOW był prezydent Putin. W 2004 r. utworzono Regionalną Strukturę Antyterrorystyczną.

W deklaracji powołującej SOW znalazły się zagadnienia walki z terroryzmem i ekstremizmem islamskim w regionie, w tym szczególnie w Czeczenii, Afganistanie oraz chińskim Xinjiangu, jak również walka z separatyzmem. Chiny należały do niewielu państw, które poparły Rosję w kwestii rozwiązania problemu czeczeńskiego.

Szanghajska Organizacja Współpracy rozszerzyła działalność. Do obszarów jej zainteresowania włączono energetykę, współpracę gospodarczą i handlową oraz kwestie, które leżały w gestii jej poprzedniczki, czyli bezpieczeństwo, zagrożenia terrorystyczne, separatyzm, różnego typu przestępczość zorganizowaną czy nielegalną migrację. Oba państwa brały udział w rozmowach sześciostronnych dotyczących problemu koreańskiego, konsultacjach sześciostronnych w sprawie programu nuklearnego Iranu oraz w trójstronnym dialogu w formacie Rosja-Chiny-Indie. Rezultatem tej polityki było przyspieszenie zarówno w sferze politycznej, jak i gospodarczej, w tym liczne kontrakty na dostawę broni i surowców energetycznych, które znacznie wzmocniły pozycję Rosji w regionie Azji i Pacyfiku⁴⁸.

⁴⁵ *Treaty of Good-Neighborliness and Friendly Cooperation between the People's Republic of China and the Russian Federation*, 2.03.2011, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt/2649/t15771.htm> (dostęp: 20.12.2020).

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ В. Портяков, *Внешняя политика...*, s. 41.

⁴⁸ *Основные направления внешней политики РФ 1993–2004 гг...*

1.4.3. Inne kierunki działań dyplomacji rosyjskiej w Azji Wschodniej

Rosja kontynuowała wcześniejsze działania na kierunkach azjatyckich. Jak można przeczytać w dokumencie:

Nacisk zostanie położony na zwiększenie udziału Rosji w głównych strukturach integracyjnych regionu Azji i Pacyfiku – Forum Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku, regionalnym forum bezpieczeństwa Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN), w Szanghajskiej Piątce, utworzonej przy aktywnej roli Rosji (Rosja, Chiny, Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan)⁴⁹.

W *Koncepcji polityki zagranicznej* nawiązano do tradycyjnych relacji z Indiami oraz wpisano do niej wolę rozwiązania sporów granicznych. W tym okresie Rosja podjęła starania w kierunku aktywizacji jej polityki wobec swoich niedawnych sojuszników: Korei Północnej i Wietnamu. W lutym 2000 r. Rosja i Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna (KRL-D) zawarły *Układ o przyjaźni i dobrosąsiedzkiej współpracy*. Problemem pozostawało zadłużenie, które było przedmiotem negocjacji aż do 2012 r., kiedy to Rosja zgodziła się umorzyć 90% północnokoreańskiego zadłużenia, sięgającego 11 mld USD⁵⁰. Ciekawym projektem, który omawiano w tym czasie, była planowana budowa linii kolejowej łączącej kolej transkoreańską z transsyberyjską. Nowy korytarz miał połączyć Półwysep Koreański z Europą. W maju 2002 r., w czasie rewizyty koreańskiego ministra w Rosji, rozmawiali o tym rozwiązaniu ministrowie spraw zagranicznych: Rosji Igor Iwanow i KRL-D Paek Nam Sun⁵¹.

Równolegle Rosja prowadziła dialog z Koreą Południową. Prezydent Kim Dae Jung w maju 1999 r. złożył wizytę w Moskwie, gdzie szukał poparcia dla swojej „słonecznej polityki”. Z kolei Putin złożył pierwszą wizytę w Seulu w dniach 26–28 lutego 2001 r. Potwierdził tam wolę uczestniczenia w pokojowym zmniejszaniu napięcia na Półwyspie Koreańskim i zaznaczył, że Rosja chce być obecna w procesie rozwiązywania konfliktu koreańskiego i mieć wpływ na ten proces. We wspólnym komunikacie strony jasno wypowiedziały się przeciwko amerykańskiemu planowi Narodowej Obrony Antyrakietowej (*National Missile Defense*, NMD). Republika Korei poparła ABM (Antibalistic Missile, *Traktat o nieograniczonym czasowo ograniczeniu rozwoju, testowania i rozmiesz-*

⁴⁹ Концепция внешней политики Российской Федерации, <http://docs.cntd.ru/document/901764263> (dostęp: 10.10.2020).

⁵⁰ Россия на 90% простила КНДР долг в 11 млрд долларов, https://www.bbc.com/russian/international/2012/09/120918_korea_russia_debt (dostęp: 15.12.2020).

⁵¹ North Korean Foreign Minister visits Moscow, <https://jamestown.org/program/north-korean-foreign-minister-visits-moscow/> (dostęp: 15.12.2020).

czania systemów antybalistycznych), co można uważać za sukces rosyjskiej dyplomacji. Zarówno Korei Południowej, jak i Rosji chodziło o to, by nie burzyć delikatnej równowagi na Półwyspie i nie podejmować żadnych działań, które w efekcie mogłyby destabilizować sytuację. W październiku 2006 r., na zaproszenie premiera do Republiki Korei pojechał z wizytą premier Federacji Rosyjskiej Michaił Fradkow. Strony podsumowały współpracę od czasu nawiązania stosunków dyplomatycznych 19 listopada 1992 r. i podpisania wspólnej deklaracji 21 sierpnia 2004 r. oraz planu rozwoju stosunków gospodarczo-handlowych z 19 listopada 2005 r. W czasie spotkania omówione zostały zagadnienia współpracy gospodarczej, a także politycznej. Rozwój współpracy był wyraźny, na co zwróciła uwagę agencja Xinhua⁵². Rozwijała się też współpraca wojskowa Rosji z Koreą Południową.

Rosja popierała dialog wewnątrzkoreański. Proces negocjacji chciała wzmocnić poprzez multilateralne mechanizmy, polepszenie atmosfery wokół Korei i samego Kim Dzong Ila. Wysunęła również propozycję współpracy gospodarczej na bazie wielostronnej (np. Nowy Jedwabny Szlak czy wspomniana wcześniej kolei transsyberyjska do Korei). Sprzyjała ponadto akcesji Korei Północnej do organizacji międzynarodowych (np. APEC) i zaoferowała swoje dobre usługi w stosunkach bilateralnych z Japonią i USA. Wszystkie te działania miały pokazać Rosję jako godnego zaufania partnera w procesie pokojowym. Nie zamierzała ona jednak być liderem rozwiązywania konfliktu koreańskiego. Minister Igor Iwanow stwierdził (lipiec 2002 r.), że rolą Rosji jest stworzenie sprzyjających warunków dla bezpośredniego dialogu między Phenianem i Seulem, ale nie zamierza ona wyręczać stron najbardziej zainteresowanych rozwiązaniem problemu⁵³.

W październiku 2002 r. wiceminister spraw zagranicznych Aleksandr Łosiukow stwierdził, że najlepszą formą negocjacji prowadzących do stabilizacji na Półwyspie będą rozmowy sześciostronne. Dla Rosji udział w negocjacjach był „powrotem do gry”, częścią jej strategii budowy systemu bezpieczeństwa w Azji. Kiedy w 2002 r. w Korei miał miejsce kryzys nuklearny, Rosja włączyła się w proces zachowania statusu denuklearyzacyjnego na Półwyspie. W sierpniu 2003 r. dołączyła do rozmów – początkowo trójstronnych (Chiny w roli mediatora, USA i Korea Północna) – w sprawie bezpieczeństwa na Półwyspie Koreańskim i programu nuklearnego Korei Północnej, które rozpoczęły się w Pekinie w kwietniu 2003 r. Rozmowy sześciostronne odbywały się z przerwami z udziałem jeszcze Japonii i Korei Południowej.

⁵² *South Korean president's visit to boost ties with Russia*, http://en.people.cn/200409/24/eng20040924_158215.html (dostęp: 15.12.2020).

⁵³ *Interview of Russian Minister of Foreign Affairs Igor Ivanov, Published under the Headline "Igor Ivanov: You Need to win without Deception" in Rossiiskaya Gazeta, on July 25, 2002*, https://www.mid.ru/en/maps/kp/-/asset_publisher/VJy7Ig5QaAII/content/id/551306 (dostęp: 2.01.2021).

W sprawach badań nuklearnych Korea Północna nie zawsze zgadzała się z Rosją i pojawiały się oskarżenia, że wywiera ona na nią presję. Rzeczywiście program nuklearny stanowił dla Rosji spore zagrożenie, o czym wielokrotnie, choć w sposób wyważony, informował rosyjski MSZ. Rosja stała na stanowisku, że należy zagwarantować Korei bezpieczeństwo energetyczne w zamian za rezygnację z programu. Było to zgodne z wcześniejszym stanowiskiem, uzgodnionym na spotkaniu Putina i Hu Jintao na Kremlu w maju 2003 r. Strony odrzuciły wówczas jakiegokolwiek możliwości siłowego rozwiązania sporu⁵⁴.

1.5. Koncepcja polityki zagranicznej po 2008 r.

W roku 2008 przyjęto kolejną *Koncepcję polityki zagranicznej*⁵⁵. Dokonano w niej rozdzielenia komponentów politycznych i tych, które bezpośrednio dotyczą zasad prawno-międzynarodowych porządku światowego⁵⁶. Tym, co ważne dla niniejszej analizy, jest fakt, że ponownie podkreślono znaczenie regionu Azji i Pacyfiku w kontekście wielowektorowej polityki międzynarodowej, przy czym w pierwszej kolejności podkreślono znaczenie tego regionu dla rozwoju Syberii i Rosyjskiego Dalekiego Wschodu. Spośród formatów integracyjnych wymieniony został APEC i ASEAN, w tym aktywność Rosji w Regionalnym Forum ASEAN (ARF):

W kontekście wielosektorowej zewnętrznej polityki Federacji Rosyjskiej ważne jest stale rosnące znaczenie regionu Azji i Pacyfiku, co jest uwarunkowane przynależnością Rosji do tego dynamicznie rozwijającego się regionu świata, zainteresowaniem wykorzystania jego możliwości przy realizacji programów gospodarczego wzrostu Syberii i Rosyjskiego Dalekiego Wschodu, koniecznością wzmocnienia współpracy regionalnej w dziedzinie przeciwdziałania terroryzmowi, wzmocnienia bezpieczeństwa i naprawiania dialogu między cywilizacjami. Kontynuowane będzie aktywne uczestnictwo Rosji w podstawowych integracyjnych strukturach regionu Azji i Pacyfiku – forum APEC, mechanizmach partnerstwa ASEAN, włączając w to forum ARF⁵⁷.

⁵⁴ *Joint Declaration of the Russian Federation and People's Republic of China, May 27, 2003.* United Nations Security Council, S/2003/599.

⁵⁵ *Концепция внешней политики Российской Федерации*, <http://kremlin.ru/acts/news/785> (dostęp: 20.11.2019).

⁵⁶ И.А. Истомина, *Сравнительный анализ приоритетов российской внешней политики Научного Образовательного Сообщества Специалистов по Международным Отношениям*, „Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения/Vestnik RUDN. International Relations” 2018, Vol. 18, No. 1, s. 162–185.

⁵⁷ *Концепция внешней политики Российской Федерации*, <http://kremlin.ru/acts/news/785> (dostęp: 20.11.2019).

Miejsce szczególne miała odgrywać SOW. W *Koncepcji* zakładano, że będzie ona inicjować kolejne struktury integracyjne w regionie Azji i Pacyfiku. Jeśli chodzi o oddzielne państwa, to tradycyjnie wymieniano Chiny i Indie jako głównych strategicznych partnerów Rosji. Podkreślano możliwy i korzystny dla międzynarodowej współpracy politycznej i gospodarczej format: Chiny-Indie-Rosja. Idea bliskiej współpracy w tym trójkącie wielokrotnie pojawiała się wśród idei integracyjnych zgłaszanych przez Moskwę. Poszukiwano właściwych mechanizmów konsultacji i pojawiały się one w licznych deklaracjach po spotkaniach przywódców tej trójki. Na konferencji ministrów spraw zagranicznych w październiku 2007 r. w Harbinie przyjęto postanowienie o uruchomieniu trójstronnych konsultacji na poziomie dyrektorów departamentów resortów spraw zagranicznych⁵⁸. W końcu marca 2008 r. w Delhi odbyło się seminarium Rosja-Indie-Chiny, w którym wzięli udział dyplomaci, naukowcy i eksperci z trzech państw. Mówiono o planowanych inicjatywach, wspólnych projektach w transporcie, energetyce i rolnictwie⁵⁹.

W przyjętych koncepcjach polityki zagranicznej wyraźnie określono, że priorytetem Rosji jest Wspólnota Niepodległych Państw, z którą Rosja zamierza rozwijać i wzmacniać inne struktury integracyjne, takie jak: Eurazjatycka Unia Gospodarcza (EUG), Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym i SOW. Dużo miejsca poświęcono modyfikacjom w polityce zachodniej i euroatlantyckiej Rosji. Wielu polityków i ekspertów nadal krytykowało fakt, że zbyt małą wagę przywiązuje ona do polityki azjatyckiej. Mimo że znaczenie tego kierunku było podkreślane w kolejnych koncepcjach, to praktyka „rozjeżdżała” się z deklaracjami. Jak określił to Witalij Kozyriew, region Azji i Pacyfiku był „komponentem”, który w koncepcjach polityki był uwzględniany, ale traktowany jako dodatek do głównych celów Rosji.

Zdaniem Kozyriewa, wzmocnienie „azjatyckiego komponentu” determinowały trzy czynniki. Po pierwsze – bez tego kierunku Rosja nie mogła odbudować statusu wielkiego mocarstwa i globalnej konkurencyjności, po drugie – modernizacja wymagała integracji z globalną przestrzenią przy uwzględnieniu ryzyka geoeconomicznego i zagrożeń dla bezpieczeństwa, po trzecie – sytuacja wewnętrzna Rosji zmieniła się: zarządzanie państwem w sferze efektywnej kontroli politycznej i administracyjnej zależały od tego, jak były interpretowane przez elity polityczne i biznesowe⁶⁰.

Wielość zmian, zarówno wewnętrznych – wzrost centralizmu, *boom* sprzedaży ropy, jak i zewnętrznych – wzrost aktywności politycznej USA na Bliskim

⁵⁸ В. Портков, В. Уянаев, *Россия, Китай и Индия. Роль в мировой экономике и перспективы развития трехстороннего сотрудничества*, [w:] *Китай: поиск гармонии*, Москва 2009, s. 286.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 287–288.

⁶⁰ V. Kozyriev, *Russia's global vision and security policy in East Asia*, [w:] *Russia and East Asia. Informal and gradual integration*, eds T. Akaha, A. Vassilieva, Routledge 2014, s. 22.

Wschodzie, kolorowe rewolucje w przestrzeni posowieckiej, Arabska Wiosna, światowy kryzys gospodarczy, kazały zrewidować założenia polityki rosyjskiej pod kątem i globalnych, i regionalnych zagrożeń oraz właściwej reakcji na nie. W opinii Kozyriewa Moskwa powinna działać jak odpowiedzialne mocarstwo światowe i miała powód, by uczestniczyć w tworzeniu nowego porządku międzynarodowego⁶¹. Polityk wyjaśniał, dlaczego Rosja nadal orientuje swoją politykę na Zachód: dostrzega ona główne zagrożenie nie w przywództwie największych mocarstw, ale ze strony słabych państw upadłych, zatem jej celem było znalezienie się w gronie tych mocarstw i „kolektywne zarządzanie”. To dlatego rosyjscy eksperci skupiali się głównie na kierunku europejskim ze stopniową reorientacją na Azję⁶². Również ekonomista Władisław Inozimcew uważał, że z punktu widzenia potrzeb modernizacyjnych najlepszym wyborem dla Rosji będzie kierunek europejski i bliska współpraca z Europą. Twierdził ponadto, że znajduje się ona między Chinami a Europą, a powinna tworzyć własny biegun. Postulował nawet wstąpienie Rosji do UE⁶³. Popularnym kierunkiem myślenia było też wykorzystanie eurazjatyckiego położenia Rosji.

Były już premier Jewgienij Primakow na początku 2008 r. tak charakteryzował ten etap polityki zagranicznej Rosji:

Polityka zewnętrzna w coraz większym stopniu jest ukierunkowywana na odrodzenie Rosji jako mocarstwa światowego formatu. To stwarza ważną przesłankę do zabezpieczenia jedności państwa i kontynuowania kursu, którym szła w ostatnim okresie, polegającym na utrzymywaniu stabilności w regionie i na poziomie globalnym, skutecznego stosowania narzędzi przeciw zagrożeniom nuklearnym i działaniom ukierunkowanym na zwalczanie terroryzmu międzynarodowego⁶⁴.

Zatem to polityka skierowana na Zachód zaprzętała strategiczne myślenie elitom rosyjskim i, jak oceniał to Kozyriew, Azja była ważna jako instrument podtrzymywania minimalnego poziomu integracji na poziomie regionalnym⁶⁵.

Podsumowując, gwałtowny rozwój regionu Azji i Pacyfiku wymagał, oczywiście, przemyślenia korzyści, jakie mógłby przynieść Rosji. Oceniając przyjętą w 2008 r. rosyjską koncepcję polityki zagranicznej, można zauważyć, że znaczenie kierunku Azji Wschodniej zostało podkreślone choć, zdaniem wielu, nie było właściwie docenione. Wśród oddzielnych państw i formatów były: Chiny

⁶¹ *Ibidem*, s. 22–23.

⁶² *Ibidem*, s. 24.

⁶³ W. Inozimcew, *Europa powinna otworzyć się na Rosję*, <https://forsal.pl/artykuly/563692,wladislaw-inoziemcew-europa-powinna-otworzyc-sie-na-rosje.html> (dostęp: 15.10.2020).

⁶⁴ Е. Примаков, *Внешняя политика во все большей степени направляется на восстановление России в качестве державы мирового класса*, <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1268> (dostęp: 10.01.2021).

⁶⁵ V. Kozyriev, *op. cit.*, s. 25.

i Indie oraz trójkąt Rosja-Chiny-Indie; Azja Południowo-Wschodnia z wyeksponowanym Wietnamem oraz ASEAN-em. Rosja wyraziła wolę poszukiwać pokojowego rozwiązania problemu nuklearnego na Półwyspie Koreańskim, dialogu międzykoreańskiego oraz bezpieczeństwa w Azji Północno-Wschodniej.

1.6. Polityka zagraniczna Rosji w drugiej dekadzie XXI w.

Nawiązując do wcześniej przedstawionych ocen, można stwierdzić, że Rosja w pierwszej dekadzie XXI w. zaktywizowała swoją politykę w regionie Azji i Pacyfiku, choć przez własne zaplecze eksperckie była krytykowana głównie za marginalną tam obecność, czasami za zbytnią nonszalancję i brak determinacji w prowadzeniu działań dyplomatycznych, zbytnią uległość wobec Chin, brak zdecydowanego zaangażowania w procesy integracyjne. Cele te zdecydowanie lepiej brzmiały w deklaracjach, *Koncepcjach* i innych dokumentach, niż pokazywała to praktyka.

Indonezyjski ambasador w Australii Sabam Sagian⁶⁶ zauważa, że Rosja powinna zrestrukturyzować politykę wobec Azji i Pacyfiku, a szczególnie wobec ASEAN-u, jeśli chce tu odgrywać poważną rolę, natomiast nie zmieniała swoich priorytetów. Nadal były to: WNP, Europa – tradycyjny partner handlowy, USA i problemy bezpieczeństwa, a jeśli chodzi o Azję – Chiny i SOW oraz Indie. Jednak to właśnie rosnąca pozycja Chin powinna przypominać Rosji o większym zaangażowaniu w Azji Południowo-Wschodniej. Problemem, zdaniem Sabama, jest to, że Rosja wciąż nie ma traktatu pokojowego z Japonią, co utrudnia jej odgrywanie znaczącej roli – a właśnie współpraca rosyjsko-japońska może pomóc w rozwoju RDW.

1.6.1. *Russia pivot to Asia*

Niezależnie od pojawiających się głosów krytycznych, należy stwierdzić, że zainteresowanie Rosji Azją Wschodnią rosło systematycznie. Zwłaszcza podczas wyborów prezydenckich w 2012 r. dobitniej wybrzmiały korzyści, jakie Rosja mogłaby osiągnąć ze ściślejszej współpracy z tym regionem. Na korzyść Azji Wschodniej przywoływano takie atuty jak to, że mogła ona zapewnić stabilizację, współpraca z azjatyckimi gospodarkami jest łatwiejsza, a wejście na rynki azjatyckie nie wymaga zmian instytucjonalnych, które z kolei są niezbędne w kontaktach z zachodnimi partnerami⁶⁷. Dla Rosji – jako surowcowego i energetycznego giganta – to korzystna i ważna rola do odegrania. To wówczas pojawiły się hasła porównujące zaangażowanie rosyjskie w Azji z powrotem Stanów Zjednoczonych do aktywnej polityki w tym regionie, stąd *Russia pivot to Asia/Eastern Pivot* jest wyraźnym nawiązaniem do amerykańskiej strategii

⁶⁶ S. Siagian, *Welcoming Russia's Participation*, [w:] *ASEAN-Russia Foundations and Future, Prospects*, eds V. Sumsy, M. Hong, A. Lugg, ISAS, Singapore 2012, s. 40.

⁶⁷ V. Koziryev, *op. cit.*, s. 32.

pivot to Asia, ogłoszonej przez prezydenta Baracka Obamę w 2012 r. Celem Rosji nie było przeorientowanie relacji z USA i Zachodnią Europą oraz tradycyjnymi sojusznikami: SOW, Białorusią i państwami WNP. Zarówno w działaniach praktycznych, jak i retoryce dyplomatycznej wyraźnie podkreślano, że bez współpracy z regionem Azji i Pacyfiku, jej rozwój i bezpieczeństwo nie są możliwe. Tendencja ta została zapisana w dokumentach programowych rosyjskiej dyplomacji, m.in. w dekreście prezydenta Putina z 7 maja 2012 r. *O środkach realizacji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej* i nowelizacji *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej* z 15 lutego 2013 r.⁶⁸

W dekreście wymieniono organizacje (EAS, ASEAN) i państwa, z którymi współpraca była dla Rosji szczególnie ważna. Postulowano, by „pogłębiać równoprawne, zaufane partnerstwo i strategiczne współdziałanie z Chińską Republiką Ludową, strategiczne partnerstwo z Indiami, Socjalistyczną Republiką Wietnamu, rozwijać wzajemnie wygodną współpracę z Japonią, Republiką Korei, Australią, Nową Zelandią i innymi kluczowymi państwami regionu Azji i Pacyfiku”⁶⁹. Stwierdzono również, że Rosja będzie działać na rzecz wypracowania „nowej architektury bezpieczeństwa i współpracy regionalnej, opartej na kolektywnych pozablokowych podstawach, na zasadach równego i niepodzielnego bezpieczeństwa”⁷⁰.

Rok 2012 był dla dyplomacji rosyjskiej ważny jeszcze z innych powodów. Światowa Organizacja Handlu (*World Trade Organization*, WTO) 16 grudnia 2011 r. formalnie zatwierdziła członkostwo Rosji po 18 latach negocjacji. Ułatwiło to inne inicjatywy rosyjskie. Między innymi w 2012 r. przewodniczyła ona APEC, przygotowała ponad sto różnego typu spotkań, seminariów i konferencji państw członkowskich APEC, a we wrześniu 2012 r. kulminacyjnym momentem był szczyt APEC we Władywostoku. Dla potrzeb spotkania Rosja przygotowała całą infrastrukturę łącznie z wybudowanym na wyspie Russkij nowym kampusem Dalekowschodniego Uniwersytetu Federalnego. To wydarzenie miało podkreślić znaczenie regionu Azji i Pacyfiku dla polityki rosyjskiej, a w zasadzie nowe otwarcie, które było również związane ze wstąpieniem Rosji do WTO. Wiceminister spraw zagranicznych Rosji Igor Morgułow w analizie dotyczącej pozycji Rosji w regionie Azji i Pacyfiku stwierdził, że obecność Rosji w WTO usunęła ostatnią przeszkodę na drodze do jej aktywnego uczestnictwa w procesach integracyjnych w tej części świata⁷¹. Przedstawiając inicjatywy Rosji na szczyt APEC, Morgułow wymienił następując problemy: zadanie zwią-

⁶⁸ *Совещание с членами Совета Безопасности*, www.kremlin.ru/news/17520 (dostęp: 3.02.2014).

⁶⁹ *Подписан Указ о мерах по реализации внешне политического курса*, <http://news.kremlin.ru/acts/15256/> (dostęp: 3.02.2014).

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ И.В. Моргулов, *Представительство Российской Федерации в АТЭС в 2012 г. и интеграция России в АТР Россия – АТР. Горизонты энергетического сотрудничества (в экспертных оценках)*, Москва 2013, s. 115.

zane z liberalizacją i pogłębieniem procesów integracyjnych, bezpieczeństwo żywnościowe, dywersyfikacja korytarzy transportowych, sfera innowacyjności i bezpieczeństwo energetyczne.

W kolejnej *Koncepcji polityki zagranicznej*, przyjętej w 2013 r.⁷², powtórzono cel związany z rolą SOW w tworzeniu sieci partnerskich związków oraz uzgadnianiu wspólnego stanowiska w sprawach regionalnych i globalnych. Za podstawowy mechanizm bezpieczeństwa i współpracy w regionie Azji i Pacyfiku uznano Szczyty Wschodnioazjatyckie, East Asia Summit, a oprócz tego APEC, dialog Rosja-ASEAN, ARF, ASEM, narady ministrów obrony państw ASEAN z partnerami dialogu oraz forum „Dialog na temat współpracy z Azją”. Ponownie podkreślono partnerstwo z Chinami i Indiami.

Trzy lata później, w 2016 r., już po aneksji Krymu i interwencji w Donbasie, przyjęto kolejną koncepcję. Po raz pierwszy od 25 lat relacje między Rosją a Zachodem popsuły się gwałtownie. Rosja zaangażowała się w Syrii, nałożone zostały na nią sankcje gospodarcze i polityczne. W kwestiach interesujących nas relacji z Azją Wschodnią, wrócono do wzmocnienia SOW. Kryzys dodatkowo wzmocnił stosunki z Chinami, czego wyrazem był sukces wizyty prezydenta Putina w Szanghaju w dniach 19–20 maja 2014 r. Został podpisany wówczas gazowy „kontrakt stulecia”, co mogło oznaczać „umiarkowane poparcie” dla Moskwy⁷³. Natomiast jeśli chodzi o ASEAN, postawiono sobie za cel podniesienie poziomu relacji do partnerstwa strategicznego. W punkcie 82. podkreślono ważność takich organizacji, jak: ASEAN, SOW i EUG. Rosja podkreśla rolę szlaku północnego jako możliwości tranzytu między Europą i Azją. W punkcie 90. zwrócono uwagę na państwa Azji Południowo-Wschodniej, nie tylko Wietnam, ale także Indonezję, Malezję, Tajlandię i Singapur. Spośród państw Azji Północno-Wschodniej wymieniono Mongolię, Japonię i oba państwa koreańskie. Pojawił się cel rozwijania stosunków z Australią i Nową Zelandią⁷⁴. Tradycyjnie już specjalną rangę nadano kontaktom z ChRL i Indiami:

Rosja nadal będzie budować kompleksowe, równe, oparte na zaufaniu partnerstwo i stosunki strategiczne z Chińską Republiką Ludową oraz aktywnie rozwijać z nią współpracę we wszystkich obszarach. Zbieżność podstawowych pozycji obu państw wobec rozwiązania kluczowych problemów polityki światowej jest uważana przez Rosję za jeden z podstawowych elementów stabilności regionalnej i globalnej. Na tej podstawie Rosja będzie rozwijać współpracę z Chinami w zakresie polityki zagranicznej w różnych obszarach, w tym w zakresie przeciwdziałania nowym wyzwaniom i zagrożeniom, rozwiązywania poważnych

⁷² Концепция внешней политики Российской Федерации (12.02.2013), <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70218094/> (dostęp: 10.11.2019).

⁷³ M. Sprengel, *The development of Russia's political and economic relations with China*, [w:] *Legal and socio-economic changes in Russia's relations with China*, ed. M. Sprengel, Poznań 2020, s. 40.

⁷⁴ Концепция внешней политики Российской Федерации (2016), <http://docs.cntd.ru/document/420384312> (dostęp: 15.05.2019).

problemów regionalnych i globalnych oraz współpracy w organizacjach międzynarodowych i stowarzyszeniach wielostronnych⁷⁵.

Jak należy ocenić zmiany zapisane w nowej *Koncepcji polityki zagranicznej*? W wywiadzie udzielonym członkom Waszyngtońskiego Centrum Carnegie w 2016 r. Aleksiej Arbatow, członek Moskiewskiego Centrum Carnegie, podkreślał następujące prawidłowości: o ile w latach 2011–2013 międzynarodowa polityka Rosji była przede wszystkim warunkowana czynnikami zewnętrznymi, po 2014 r. jest bardziej związana z sytuacją wewnętrzną i nastawiona na konsolidację społeczną. Rosja przestała zwracać uwagę na niesprawiedliwy do niej stosunek Zachodu i płynące stamtąd „połajanki”, stąd jej odpowiedź w Gruzji w 2008 r. i na Ukrainie w roku 2014⁷⁶. Arbatow zaprezentował tezę, że będzie ona wykorzystywać niezachodnie sojusze i wymienił wśród nich: EUG, SOW i BRICS. W wyniku nacisków Waszyngtonu Rosja obrała kurs na Azję. Badacz wymienił tradycyjnych sojuszników Rosji: Chiny, Indie i Iran. W jego ocenie w nowej strategii rosyjskiej polityki zewnętrznej wzmocnieniu uległ „komponent azjatycki”, co przełożyło się na nośne hasło *Russia pivot to Asia*⁷⁷.

Hasło to w samej Rosji było traktowane z lekkim przymrużeniem oka, a nawet krytykowane. Aleksandr Łukin, dyrektor Centrum Badań Azji Wschodniej i SOW, wymienia następujące negatywne skojarzenia z nową polityką wyrażane przez wielu autorów:

1. Pogorszenie relacji z Zachodem skutkowało zbyt dużymi oczekiwaniami, jeśli chodzi o relacje z partnerami azjatyckimi. Oczekiwania, by Azja zastąpiła Europę, okazały się nierealne.
2. Azjatyccy partnerzy, szczególnie Chiny, okazali się trudnymi negocjatorami. W wielu wypadkach wykorzystali trudną sytuację Rosji, aby uzyskać bardziej korzystne warunki umów.
3. Chińscy partnerzy interesują się głównie surowcami, sprzedażą Rosji towarów i wykorzystaniem własnej siły roboczej, nie inwestują, nie zamierzają pomóc w rozwoju Rosji.
4. Chińskie banki obawiają się amerykańskich sankcji i nie chcą udzielać wystarczających i potrzebnych kredytów Rosji.
5. Obrót handlowy z Chinami i innymi państwami azjatyckimi uległ drastycznemu zmniejszeniu.
6. Prezydent Putin, rozzarowany postawą państw regionu Azji i Pacyfiku, nie chciał wziąć udziału w szczycie APEC i spotkać się z biznesmenami na szczycie we Władywostoku⁷⁸.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ А. Арбатов, *Российская внешняя политика и политика безопасности*, <https://carnegie.ru/2016/07/01/ru-pub-63980> (dostęp: 15.05.2019).

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ А. Лукин, *Поворот России к Азии: миф или реальность?*, <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1468> (dostęp: 15.05.2019).

Łukin, przytaczając powyższe opinie, jednocześnie podkreśla, że rosyjscy eksperci i badacze dzielą się na dwie grupy. Jedni uważają, że należało iść dyktowanym przez Zachód kursem zmian w kierunku zachodniej cywilizacji, natomiast druga grupa sądzi, że należy bardziej zająć się kierunkiem azjatyckim i wypracować takie narzędzia, które przyniosłyby Rosji upragnione korzyści.

Jak było powiedziane wcześniej, jednym z ważniejszych celów azjatyckiej polityki Rosji było wzmocnienie Syberii i RDW. Dotychczasowe programy rozwojowe nie powiodły się, natomiast intensyfikacja zadań w postaci *pivot to Asia* zaowocowała szczytem we Władywostoku w 2012 r. i rozwojem infrastruktury Kraju Nadmorskiego. W 2015 r. prezydent Putin podpisał zarządzenie o organizacji Wschodniego Forum Gospodarczego, które corocznie miało być przeprowadzane we Władywostoku⁷⁹ (na temat programów dotyczących rozwoju Syberii i RDW w dalszej części książki).

Chiny pozostają, zarówno jeśli chodzi o założenia polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej, jak i praktyczne działania największym sojusznikiem Rosji w tym regionie, ale, jak można zauważyć, nie są największym rosyjskim partnerem gospodarczym. W swojej analizie Łukin udowadnia, że współpraca gospodarcza z Azją jest jedynie jednym z wielu komponentów rosyjskiej polityki zagranicznej, a sam powrót do Azji odnosi się głównie do geopolityki, nie zaś do gospodarki. Chiny są ważne we wspólnej walce z amerykańskim hegemonizmem – nie tylko one, ale również Indie, bo podzielają wspólne wartości i widzenie świata jako wielobiegunowego. Warto wspomnieć, że również chińscy eksperci wypowiadają obawy dotyczące Rosji i wspólnych działań międzynarodowych. Fu Ying w artykule zamieszczonym w „Foreign Affairs” już w samym tytule stwierdza, że Chiny i Rosja są sobie bliskie, ale nie są sojusznikami⁸⁰.

W zasadzie z opinią tą zgadza się szef Moskiewskiego Centrum Carnegie Dmitrij Trienin, który w następujący sposób wyjaśnia zasady współpracy dwustronnej: stosunki rosyjsko-chińskie opierają się na formule „nigdy nie być przeciwko sobie, nie zawsze być ze sobą”. W formule tej łączą się wzajemne gwarancje ze swobodą manewru. Dalej Trienin pisze, że mimo wszystko „sojusz w czasie pokoju dla obu krajów byłby niewygodny: ani Pekin, ani Moskwa nie chcą, aby ich ręce były zbyt związane”⁸¹.

⁷⁹ *Executive order of the President of the Russian Federation*, <https://forumvostok.ru/en/about-the-forum/decrees/> (dostęp: 15.05.2019).

⁸⁰ Fu Ying, *How China Sees Russia, Beijing and Moscow Are Close, but Not Allies*, „Foreign Affairs”, January/February 2016.

⁸¹ Д. Тренин, *Россия, Китай и Индо-Тихоокеанский регион*, 29.09.2020, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/comments/rossiya-kitay-i-indo-tikhookeanskiy-region/> (dostęp: 15.05.2021).

1.6.2. Rosja-Japonia

Wracając do innych partnerów regionalnych, należy wspomnieć, że Rosja szukała porozumienia z Japonią. Co prawda, wizyta prezydenta Miedwiediewa w 2010 r. na wyspie Kunashir spowodowała ostrą reakcję Japonii, ale już ugodowe słowa wypowiedziane przez Putina wiosną 2012 r., tuż przed wyborami na urząd prezydenta Rosji, dawały nadzieję na przełom. Prezydent podkreślał, że należy szukać porozumienia z Japonią w sprawie spornych terytoriów. Poprawa atmosfery we wzajemnych relacjach pozwoliła na zorganizowanie wizyty Putina w Japonii w 2014 r.⁸² Aneksja Krymu i konflikt na wschodzie Ukrainy postawiły wizytę pod znakiem zapytania, ale w wyniku rozmów Putin-Abe na szczycie APEC w Pekinie w listopadzie 2014 r. uzgodniono, że odbędzie się ona w roku następnym. Do wizyty ostatecznie nie doszło, ale obaj przywódcy spotkali się w 2016 r. w Soczi. Abe zaproponował wówczas nowe podejście do problemu spornych wysp. Mimo że Japonia nie zmieniła swojego stanowiska, które zakłada, że wyspy powinny do niej wrócić, ale jednocześnie podpisano wiele nowych umów gospodarczych stymulujących rozwój Rosyjskiego Dalekiego Wschodu. Japoński premier przyjął zaproszenie do uczestnictwa w Dalekowschodnim Forum we Władywostoku w 2016 r.

W dniach 15–16 grudnia 2016 r. prezydent Putin złożył wizytę w Japonii, w Nagato i Tokio. Stronom udało się uzgodnić pewne wspólne działania, które miały przygotować warunki do zawarcia traktatu pokojowego. Zdecydowano się rozpocząć konsultacje w sprawie specjalnego reżimu dla Wysp Kurylskich, pozwalającego na większą japońską obecność na tym terenie. Władze regionalne zobowiązały się stworzyć dogodne warunki dla japońskich inwestorów. Do najbardziej obiecujących obszarów współpracy należały: rybołówstwo, gospodarka morska, gospodarka odpadami i tworzenie infrastruktury miejskiej. Byli mieszkańcy Kuryli mogli odwiedzać swoje dawne miejsca zamieszkania oraz groby przodków. Prezydent Putin zaproponował reżim bezwizowy między obwodem sachalińskim i Hokkaido. Ważnymi rezultatami wizyty były szczegółowe porozumienia w dziedzinie współpracy gospodarczej, dotyczące realizacji „planu ośmiu punktów” zaproponowanego przez Abe. W wyniku szczytu, który obejmował rosyjsko-japońskie forum biznesowe, strony podpisały jedną umowę międzypaństwową, jedenaście porozumień międzyresortowych i sześćdziesiąt osiem umów handlowych. Z informacji, które pojawiły się po wizycie wynika, że łączna kwota projektów zaproponowanych do realizacji wyniosła 2,54 miliarda USD, ogłoszono także utworzenie rosyjsko-japońskiego funduszu inwestycyjnego w wysokości 1 miliarda USD, którego założycielami

⁸² В.О. Кистанов, *Политика Японии в Восточной Азии: проблемы, тенденции, перспективы. Новые вызовы и механизмы безопасности в Восточной Азии*, ред. В.И. Мазырин, Москва 2016, s. 261.

był Rosyjski Fundusz Inwestycji Bezpośrednich i Japoński Bank Współpracy Międzynarodowej (*Japan Bank for International Cooperation*, JBIC). Dla Rosji powodem do zadowolenia było to, że porozumienia dotyczyły nie tylko tradycyjnej sfery energii, ale także tak innowacyjnych i ważnych społecznie obszarów, jak sektor rolno-przemysłowy, farmaceutyka, technologia informacyjna i infrastruktura miejska⁸³.

Aktywna dyplomacja Rosji w odniesieniu do Japonii jest ważna z kilku powodów. Należą do nich: realizacja wielobiegunowej polityki Rosji, odpowiedź na zarzuty o uzależnianie się od Chin i wejście w chińską orbitę wpływów. Byłby to sygnał dla Chin, że Rosja jest w stanie prowadzić samodzielną, zgodną z własnymi interesami politykę w Azji Wschodniej. W opinii profesora Uniwersytetu MGIMO Dmitrija Strielcowa Japonia, jako ważny ośrodek gospodarczy, mogłaby być „oknem” Rosji na zachód w nowej sytuacji geopolitycznej. Strielcow podkreśla, że Rosja nie była zadowolona z reakcji Chin na działania rosyjskie wobec Ukrainy. Nie uznały one bowiem Krymu za część rosyjskiego terytorium. „Ponadto Chiny próbowały wykorzystać trudności gospodarcze Rosji, aby uzyskać jednostronne korzyści, na przykład na cenę gazu”⁸⁴. Wreszcie należy ponownie podkreślić, że Rosja oczekuje japońskich inwestycji, które są ważne głównie dla rozwoju Syberii i RDW.

1.6.3. Rosja-Indie

W okresie pozimnowojennym największą wagę przywiązywano do restrukturyzacji polityki rosyjskiej wobec Chin, które wyrosły na jej największego partnera geostrategicznego. Jak już pisano, często sytuacja ta była postrzegana jako uległość Rosji wobec tego mocarstwa, odstąpienie od własnych interesów politycznych, a niekiedy – zaniedbanie tradycyjnych partnerów. W takim gronie można sytuować Indie. Rosja tradycyjnie należała do najwierniejszych partnerów tego państwa. Było to podkreślane chociażby w koncepcjach polityki zagranicznej czy kolejnych deklaracjach będących świadectwem zainteresowania rozwojem wzajemnych kontaktów. W czasie wizyty w Indiach w 2000 r. prezydenta Putina strony podpisały deklarację o partnerstwie strategicznym. W dniu 3 grudnia 2002 r. w Delhi zawarto *Deklarację o dalszej konsolidacji partnerstwa strategicznego* (*Delhi Declaration on Further Consolidation of Strategic Partnership*)⁸⁵.

⁸³ Д. Стрельцов, *По восходящей. Итоги саммита В. Путина и С. Абэ*, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/po-voskhodyashchey-itogi-sammita-v-putina-i-s-abe/> (dostęp: 5.09.2020).

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Delhi Declaration on Further Consolidation of Strategic Partnership between the Russian Federation and the Republic of India*, <http://en.kremlin.ru/supplement/3547> (dostęp: 5.06.2020).

Podczas jedenastego szczytu Rosja-Indie w 2010 r. poszerzono tę formułę, uznając relacje dwustronne za specjalne i uprzywilejowane partnerstwo strategiczne. Rosnąca bliskość Indii w relacjach z USA, która nałożyła się na rosnącą wzajemną wrogość Rosji z Ameryką, nowa sytuacja geopolityczna, zmiany na Ukrainie, nieakceptowalna postawa słabszego w relacjach z Chinami, odblokowanie relacji Rosji z Pakistanem nie były zgodne z oczekiwaniami Delhi. To wszystko wymagało od obu państw przeformułowania wzajemnych relacji. W 2018 r. prezydent Putin i premier Narendra Modi spotkali się aż dwa razy. Od tego czasu częstotliwość wzajemnych wizyt na wysokim i najwyższym szczeblu wzrosła. Indie starały się przekonać partnera, że rozwijająca się współpraca z USA nie zaszkodzi relacjom dwustronnym, a z kolei Rosja starała się rozwiać obawy Indii związane z rosnącą współpracą z Pakistanem. Oba państwa starają się nie angażować w kontrowersyjne sprawy drugiej strony, np. Rosja uznała, że kwestie Dżammu i Kaszmiru są wewnętrzną sprawą Indii, a Rosja nie będzie się w nie angażować. Ich pozycje wobec ważnych problemów globalnych zazwyczaj są zbieżne albo identyczne, w tym walka z jednobiegunowym światem, na czym zależy i Rosji, i Indiom.

Stanowisko Indii i Rosji jest zbieżne w wielu kwestiach regionalnych i globalnych. Indie dążą do osiągnięcia wielobiegunowego porządku światowego poprzez globalne instytucje i współpracę z innymi mocarstwami wyznającymi podobne poglądy. Unipolarny porządek świata postrzegają jako niebezpieczny. Należy również zauważyć, że różnią się znacznie od Zachodu w wielu kwestiach związanych z handlem, zmianami klimatycznymi, dostępem do rynku, rolnictwem itp. Indie odmówiły potępienia aneksji Krymu⁸⁶. Oba państwa sprzeciwiają się sankcjom gospodarczym, które nie zostały zatwierdzone przez Radę Bezpieczeństwa ONZ, i zobowiązały się koordynować swoje działania na forach wielostronnych, takich jak G20, EAS (East Asia Summit), BRICS i RIC (Russia, India, China)⁸⁷.

Tym niemniej z analizy licznych ocen rosyjskich naukowców i ekspertów wynika, że relacje te weszły w fazę stagnacji. Składa się na to wiele przyczyn, m.in. według ekspertów i decydentów Indii obecnie znaczenie Rosji w porządku światowym jest ograniczone. Przykładem może tu być chociażby opublikowany w 2012 r. wykład o zewnętrznej i strategicznej polityce Indii w XXI w., w którym rola Rosji została sprowadzona do pozycji państw trzeciego kręgu⁸⁸. Z kolei w Rosji pokutuje przeświadczenie, że Indie powinny czuć wdzięczność

⁸⁶ K.B. Usha, *India-Russia Relations in the Emerging World Order*, https://www.academia.edu/37942531/India-Russia_Relations_in_the_Emerging_World_Order_Book_Chapter_ (dostęp: 10.06.2020).

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ С.И. Лунев, *Россия и Южная Азия. Новые международные отношения. Основные тенденции и вызовы для России*, Москва 2018, s. 466.

za pomoc, jaką otrzymywały od ZSRR i względy sentymentalne nadal powinny obowiązywać. W dodatku Indie przez długi czas były ukazywane tu stereotypowo jako państwo rozwijające się – drugorzędne mocarstwo.

W relacjach wzajemnych pewne dziedziny współpracy nadal dobrze się rozwijają. Należy do nich współpraca militarna – niemal 40% sprzedaży rosyjskiej broni dokonywana jest właśnie w kierunku indyjskim⁸⁹. Interesy obu partnerów, jeśli chodzi o technikę zbrojeniową, są komplementarne. Współpraca handlowa, podobnie jak z pozostałymi państwami azjatyckimi, pozostaje jednak na niskim poziomie. Również jej struktura nie jest dla Rosji korzystna, przeważa bowiem eksport czarnych i kolorowych metali i minerałów, rośnie eksport z Indii maszyn i urządzeń techniki. Przeszkodą dla rozwoju handlu jest brak rozwiniętej komunikacji lądowej, a droga morska jest długa. Niemniej jednak uznaje się, że energetyka i wysokie technologie są dla obu stron perspektywiczne⁹⁰.

We wrześniu 2019 r. premier Modi przybył z wizytą do Władywostoku jako gość honorowy Ekonomicznego Forum Wschodniego. Do Rosji przyjechali wówczas przedstawiciele aż 140 firm z różnych stanów Indii. Uruchomiły one linię kredytową na 1 mld USD w ramach własnej polityki „działaj na wschodzie”. Środki te miały wspomóc rozwój RDW, na czym Rosji zależy najbardziej. We Władywostoku podpisano aż 50 umów handlowych i inwestycyjnych, a wartość transakcji, według słów premiera Modiego, może osiągnąć kwotę 5 mld USD. Indie starają się balansować obecność Chin w tym regionie, co leży również w interesie Rosji⁹¹.

1.6.4. Trójkąt Rosja-Chiny-Indie

Ambicją Rosji, przypomnijmy, już od początku okresu pozimnowojennego było utworzenie porozumienia w ramach trójkąta z Chinami i Indiami. Spoiwem trójkąta była przede wszystkim sama Rosja, która wypracowała dobre relacje z obu mocarstwami, jak również poparcie dla stworzenia wielobiegunowego porządku światowego opartego na własnym, niekoniecznie zachodnim systemie wartości. Obecnie te trzy podmioty spotykają się regularnie w ramach trójstronnego mechanizmu znanego jako trójstronny RIC, którego celem jest wzmocnienie więzi i wypracowanie wspólnych propozycji w regionalnych i globalnych instytucjach wielostronnych, głównie w BRICS i SOW. Niemniej jednak stosunki dwustronne między tymi trzema państwami rozwijały się nierównomiernie.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ I. Talukdar, *India-Russia Special and Privileged Strategic Partnership in the 21 Century*, <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/india-russia-special-and-privileged-strategic-partnership-in-the-21-century/> (dostęp: 10.07.2020).

⁹¹ EFSAS Commentary, *The 'special and privileged strategic partnership' between Russia and India*, <https://www.efsas.org/commentaries/the-%E2%80%98special-and-privileged-strategic-partnership%E2%80%99-between-russia-and-india/> (dostęp: 10.07.2020).

Bliższa współpraca strategiczna między Chinami i Rosją wyraźnie kontrastuje ze stagnacją w stosunkach Indie-Rosja. Indie, podobnie jak większość państw regionu, obawiają się rosnących w siłę i wpływy Chin. Obawa ta doprowadziła do zacieśnienia więzi strategicznych między Indiami i Stanami Zjednoczonymi. Stosunki trójstronne stopniowo przechodzą w relacje „2+1”, a stosunki Chiny-Rosja są nieporównywalnie silniejsze niż stosunki Indii z którymkolwiek z pozostałych dwóch państw⁹². Cytowany już ekspert Moskiewskiego Centrum Carnegie Dmitrij Trienin tak tłumaczy stanowisko Rosji w tej kwestii:

Indie są w zasadzie strategicznym partnerem Rosji tego samego kalibru co Chiny. W rzeczywistości obroty handlowe między Indiami i Rosją stanowią około jednej dziesiątej obrotów rosyjsko-chińskich. Dzisiejsze znacznie bliższe stosunki między Indiami i Stanami Zjednoczonymi nie powinny stanowić problemu dla Rosji: Indie, jako wielkie mocarstwo, nie muszą ograniczać swoich powiązań międzynarodowych. Jedynym wyjątkiem jest handel bronią, gdzie Ameryka to silny konkurent. W stosunkach rosyjsko-indyjskich istnieją dwa problemy. Jednym z nich jest niezdolność Moskwy i New Delhi, pomimo wzajemnej dobrej woli i tradycyjnej przyjaźni, do rozszerzenia współpracy poza obszary kontrolowane przez państwo, obejmując szersze warstwy społeczne. Drugi to nowo zaostrożona rywalizacja między Indiami a Chinami, w której Rosja jest bliskim partnerem obu krajów, ale bez możliwości bycia pośrednikiem⁹³.

Oceniając ostatni okres polityki zagranicznej, eksperci Rosyjskiej Rady Stosunków Międzynarodowych, odnosząc się do regionu Azji i Pacyfiku, zauważają, że bilans szans i zagrożeń jest dla Rosji równy. Do wydarzeń międzynarodowych, w których oddziaływanie Rosji było pozytywne i efektywne zaliczono: wstąpienie Indii i Pakistanu do SOW, pogłębienie stosunków z Chinami, pozytywny dialog z Japonią na temat współpracy gospodarczej i handlowej, rewizja stosunków z Indiami w kontekście 70. rocznicy nawiązania stosunków dyplomatycznych i wreszcie dialog z ASEAN w kontekście współdziałania z EUG czy kryzys nuklearny na Półwyspie Koreańskim, w którym Rosja może być brana pod uwagę jako ewentualny partner w jego rozwiązaniu. Uzupełniając analizę tych zagrożeń, warto dodać opinię Trienina, który twierdzi, że

Moskwa opowiada się za dyplomacją w zakresie kontroli zbrojeń między Koreą Północną a Stanami Zjednoczonymi jako sposobem rozwiązania północnokoreańskiej kwestii nuklearnej. Zjednoczenie nie jest uważane za istotne w dającej się przewi-

⁹² C. Weidacher Hsiung, *A tenuous trilateral? Russia-India-China relations in a changing world order*, <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/ui-publications/2019/ui-brief-no.-1-2019.pdf> (dostęp: 10.07.2020).

⁹³ Д. Тренин, *op. cit.*

dzień przyszłości, ale poprawa stosunków między Seulem a Pjongjangiem dałaby Rosji możliwość budowy gazociągu transkoreańskiego i modernizacji kolei⁹⁴.

Eksperci wymieniają następujące zagrożenia dla Rosji w tym regionie (często szanse stanowią równocześnie zagrożenia): możliwość użycia siły w rozwiązywaniu problemu koreańskiego i obawa przed marginalizowaniem jej roli w jego rozwiązaniu; ryzyko zaognienia konfliktu na Morzu Południowochińskim oraz ewentualność wciągnięcia do niego Rosji; rosnąca asymetria w relacjach politycznych i gospodarczych między Rosją i Chinami; osłabienie dialogu z Japonią z powodu nierozwiązanych sporów terytorialnych; stagnacja w relacjach z Indiami; pozostawienie stosunków z ASEAN na poziomie sloganów i brak konkretyzacji działań.

Jeśli chodzi o szanse dla polityki rosyjskiej, to eksperci widzą je w możliwym włączeniu się Rosji do dyplomatycznego rozstrzygania kwestii północnokoreańskiej energetyki jądrowej; zmniejszeniu bezpośredniego oddziaływania kwestii obrony przeciwrakietowej (*Terminal High Altitude Area Defense*, THAAD) w Korei Południowej na podstawie umów zawartych między Chińską Republiką Ludową i Koreą Południową; realizacji wspólnego projektu w energetyce, infrastrukturze, badaniach przestrzeni kosmicznej i w Arktyce; realizacji wspólnych rosyjsko-chińskich inicjatyw dotyczących finansów międzynarodowych i cyberbezpieczeństwa; realizacji wspólnych projektów kulturalnych na Kuryłach; opracowaniu nowych obszarów współpracy z Indiami (bezpieczeństwo żywnościowe i cybernetyczne, rozszerzenie współpracy energetycznej i prace nad dużymi projektami rozwoju infrastruktury, takimi jak projekt korytarza północ-południe itp.). Za najważniejsze zadania uznano: poprawę jakości współpracy Rosja-Chiny (przede wszystkim w dziedzinie ekonomii, nauki i technologii oraz nauk humanistycznych); dywersyfikację więzi politycznych i gospodarczych z obszarem Azji i Pacyfiku, przezwyciężenie stagnacji w relacjach z Indiami; przeciwdziałanie konfrontacji między Indiami i Chinami na Oceanie Indyjskim; zapobieganie konfliktom militarnym na Półwyspie Koreańskim przy jednoczesnym zachowaniu długoterminowego celu, jakim jest przekształcenie półwyspu w strefę wolną od broni jądrowej; zwiększenie udziału Rosji w wielostronnych mechanizmach i systemach bezpieczeństwa w regionie Azji i Pacyfiku⁹⁵.

Podsumowując analizę ostatniego okresu polityki zagranicznej Rosji wobec regionu Azji Wschodniej, należy stwierdzić, że słabość gospodarcza tego państwa nie pozwalała mu realizować jej zgodnie z własnymi aspiracjami (porównanie wskaźników makroekonomicznych zob. tab. 1).

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ *Russia's Foreign Policy: Looking Towards 2018*, <https://russiancouncil.ru/en/forecast2018> (dostęp: 10.11.2019).

Tab. 1. Sytuacja makroekonomiczna Rosji oraz głównych mocarstw i organizacji regionalnych w 2019 r.

Państwo	Liczba ludności	Wzrost PKB	PKB (w USD)	PKB <i>per capita</i> (w USD)
Rosja	144 373 535	1,3	1,7 bln	11 585,0
USA	328 239 523	2,2	21,433 bln	65 297,5
Japonia	126 264 931	0,7	5,082 bln	40 246,9
Chiny	1,398 mld	6,1	14,343 bln	10 261,7
Indie	1,366 mld	4,2	2,869 bln	2 099,6
Korea	51 709 098	2,0	1,647 bln	33 790,0
UE	447 512 041	1,4	15,626 bln	34 918,5
ASEAN	655 917 800	5,2	3,166 bln	4 827,4
Wietnam	96 462 106	7,0	261,921 mld	2 590,0

Źródło: Zestawienie na podstawie World Bank, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=IN-CN-RU-US-JP-BR-EU&most_recent_value_desc=false;ASEAN, Statistica Yearbook, https://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2020/12/ASYB_2020.pdf (dostęp: 18.12.2020).

Należy zgodzić się z tym, że deklaracje różniły się z praktyką dyplomatyczną. Plany rosyjskich decydentów zaburzało zbyt wiele czynników zewnętrznych. Dla rozwiązania tych problemów – rosnącej liczby konfliktów czy zjawiska totalitaryzmu – Rosja poszukiwała sojuszników i chcąc utrzymać swój mocarstwowy status, starała się wzmacniać własną strefę wpływów. W ten sposób należy postrzegać jej politykę wobec Ukrainy i Azji Centralnej. Wprowadzenie sankcji gospodarczych po aneksji Krymu przez USA, Japonię i UE spowodowało poważne pęknięcie na linii z Brukselą i USA. To z kolei wzmocniło wektor azjatyckiej polityki rosyjskiej. Kierunek ten powoli stawał się nie tyle wyborem co koniecznością. Najsilniejszym partnerem pozostają Chiny, choć Rosja czyni starania, aby dywersyfikować partnerów i wzmacniać dyplomację wielostronną. Azję Południowo-Wschodnią, która jest zasadniczą treścią niniejszego opracowania, należy postrzegać właśnie w kontekście dywersyfikowania rosyjskich partnerów azjatyckich. Co prawda, region ten pozostaje w centrum strategicznych działań Rosji, ale coraz częściej jest wymieniany jako obszar perspektywiczny, szybko rozwijający się (zob. tab. 1) i dodatkowo nieobciążony różnymi omawianymi negatywnymi konotacjami. Przedstawiona w rozdziale pierwszym ewolucja polityki Federacji Rosyjskiej wobec Azji Wschodniej pozwala zrozumieć czynniki wpływające na jej rosnące zainteresowanie Azją Południowo-Wschodnią.

1.7. Rosyjski Daleki Wschód – przesłanki i uwarunkowania aktywności międzynarodowej regionów Dalekiego Wschodu

Współpraca Rosji z regionem Azji i Pacyfiku, jak było już powiedziane, zakłada aktywizację i rozwój Rosyjskiego Dalekiego Wschodu. Rozwój tego obszaru należy do ważniejszych czynników warunkujących azjatycką strategię Rosji. W tej części książki zostaną przedstawione problemy RDW związane z podejmowanymi przez nią działaniami. Zewnętrzne otoczenie Rosyjskiego Dalekiego Wschodu stanowi dynamicznie rozwijający się region Azji i Pacyfiku, który generuje ponad połowę globalnego PKB i na który przypada 43% światowego handlu. Koncepcja ścisłej współpracy społeczno-gospodarczej RDW z regionem Azji i Pacyfiku nie jest nowa, ale jak do tej pory, próby efektywnego włączenia rosyjskiego regionu w procesy integracji Azji Wschodniej kończyły się na deklaracjach. Jednym z ważniejszych celów rosyjskiego *powrotu do Azji* jest wsparcie dla Syberii i RDW, bardziej efektywne skorzystanie z potencjału tego obszaru i włączenie go do gospodarczego systemu Azji Wschodniej. Również propozycje współpracy z Azją Południowo-Wschodnią w swoim uzasadnieniu odwołują się do wskazanego celu.

1.7.1. Zagrożenia i szanse rozwoju Rosyjskiego Dalekiego Wschodu w XXI w.

Daleki Wschód zajmuje 41% terytorium Rosji, mieszka tam 5,6% ludności kraju. Region jest bogaty w zasoby naturalne, które mogą stać się podstawą do tworzenia i rozwoju nowych przemysłów na dużą skalę. Znajduje się on w naturalnym korytarzu transportowym między Europą i Azją. Przez terytorium Dalekowschodniego Okręgu Federalnego przebiegają największe koleje świata – Bajkalsko-Amurska i Transsyberyjska, a także Północna Droga Morska – najkrótsza trasa z Azji do Europy, co stanowi ogromny atut regionu.

Istotnym czynnikiem wpływającym na rozwój RDW jest geografia. Istnienie regionu opierało się na handlu z wykorzystaniem sprzyjającego położenia geograficznego i dostępności surowców. W okresie, gdy politycznie był on wspierany przez władze carskiej, a następnie radzieckiej Rosji, a gospodarczo bazował na lokalnej inicjatywie, rozwijały się miasta, handel i wspierające go szlaki kolejowe, pozycja RDW wobec innych aktorów regionalnych była silna. Czynnikiem ten przestał odgrywać pozytywną rolę w okresie pogorszenia stosunków między Chinami a ZSRR. Dopiero w latach 90. XX w., po rozpadzie ZSRR zliberalizowano politykę zagraniczną. Procesy transgraniczne były jednak trudne do kontrolowania, rozwijały się żywiołowo, podobnie jak w innych częściach świata. Działalność gospodarcza na pograniczu była dynamiczna, szybko przynosiła doraźne korzyści, pobudzała przedsiębiorczość, aktywizowała ludzi

i miejscowe władze. Z drugiej strony pogranicze sprzyjało wzrostowi nielegalnej migracji, rozrostowi „szarej strefy”, rodziło przemyt. Patologie te długo nie mogły doczekać się adekwatnych rozwiązań prawnych i ich egzekucji (np. żółte zagrożenie – obawa przed skolonizowaniem Syberii przez migrujących tu Chińczyków, która zresztą okazała się bezzasadna).

Granica lądowa RDW z Chinami, Mongolią i Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną wynosi 6320,9 km, 23 tys. km – granica morska z Japonią i Stanami Zjednoczonymi. Najdłuższą granicę lądową, liczącą 4250 km, RDW ma z Chinami. Bliskość dynamicznie rozwijającego się państwa mogłaby wydawać się okolicznością sprzyjającą rosyjskiemu regionowi. Tymczasem z większości ekspertyz i publikacji naukowych, zwłaszcza pochodzących z końca XX i pierwszej dekady XXI w., wyłania się pesymistyczny obraz – coraz lepsza współpraca polityczna i bliskie relacje strategiczne nie przekładały się na efektywne kontakty gospodarcze, na co złożyło się wiele przyczyn.

Wyraźnie widać, że interesy poszczególnych podmiotów i Federacji Rosyjskiej jako całości nie są skoordynowane, a często nawet rozbieżne. Hamuje to rozwój RDW oraz jego uczestnictwo w procesach regionalnych⁹⁶. Stworzenie programu, autorstwa władz centralnych, ale sprzyjającego napływowi inwestycji zewnętrznych i handlu zagranicznego na owych „zapóźnionych” obszarach, stało się ważnym elementem strategii wobec nich. Doskonałe widoczne jest, że problem dysfunkcji rządu centralnego w procesie zaspokajania potrzeb lokalnych wspólnot dotyka RDW. Zmiana tej sytuacji zachodzi poprzez programy pomocowe, a nie zwiększanie samodzielności regionów. Współpraca międzynarodowa RDW w większym stopniu związana jest z polityką władz federalnych (stymulowana przez nie) niż z własną aktywnością, po 2000 r. obserwowana jest centralizacja decyzji. Z wielu publikacji, jak również z rozmów z ekspertami rosyjskimi wynika, że nie zawsze wykonywane są zarządzenia rządowe – przykładem gazyfikacja RDW. Plany gazyfikacji pojawiają się w kolejnych programach rozwoju regionu, ale do tej pory nie doczekały się realizacji. Wśród innych problemów można wymienić rosnącą biurokrację i wysoki poziom korupcji. Dla Rosji problematyczne są też problemy migracyjne. Jednym z nich jest niezaprzeczalny fakt, że Syberia i RDW ulegają wyludnieniu.

1.7.2. Programy rozwoju Rosyjskiego Dalekiego Wschodu

Wymienione problemy spowalniają wzrost gospodarczy regionu. Nie spełnia oczekiwań jego aktywność międzynarodowa, a zazwyczaj to władze lokalne lepiej definiują potrzeby i możliwości – powinny też sprawniej współpracować

⁹⁶ А.А. Зыков, *Дальний Восток России как субъект международных процессов*, [w:] *Российский Дальний Восток в Азиатско-Тихоокеанском регионе на рубеже веков. Политика, экономика, безопасность*, Владивосток 2008, s. 167.

ze swoimi obywatelami. Konieczny jest jednak większy wpływ na ich wybór i większe do nich zaufanie oraz utożsamianie się mieszkańców z poczynaniami władzy.

Z całą pewnością na aktywność regionów wpływają ich historyczne doświadczenia – umiejętności i tradycje działania poza granicami państwa. Na problem ten możemy spojrzeć również w innym, negatywnym kontekście – to historyczne doświadczenia mogą zniechęcać do przekazywania większej władzy prowincjom.

Strategia planowego wzrostu gospodarczego regionu, rozpisana na lata, rozpoczęła się w latach 30. XX w., kiedy to Rosja szykowała się do wojny z Niemcami i odbudowywała swój potencjał militarny⁹⁷. Centrum przeznaczało wówczas duże środki na rozwój przemysłu obronnego, rozwijał się także przemysł wydobywczy. Po II wojnie światowej sytuacja stała się bardziej stabilna, a ZSRR próbował z pozytywnym skutkiem przyciągnąć tu obcy kapitał, głównie japoński, i rozwijać handel przygraniczny, choć należy podkreślić, że wszystkie te przedsięwzięcia odbywały się pod kontrolą państwa, według jednolitego planu⁹⁸. W czasie konfliktu z Chinami zainteresowanie Dalekim Wschodem ze strony centrali wzrosło, jednak nigdy nie udało się wykonać pięcioletnich planów dotyczących regionu. W drugiej połowie lat 80. XX w. podjęto próbę powrotu RDW do modelu rozwoju z lat 20.–30. XX w., kiedy widziano szanse jego rozwoju gospodarczego i społecznego we współpracy z Azją. Początek procesów dezintegracyjnych ZSRR i głęboki kryzys gospodarczy skazały plan na niepowodzenie. Zastosowana metoda realizacji – patronat centrum nad niesamodzielną i podporządkowaną prowincją – również nie była efektywna.

W końcu lat 80. badacze opracowali własną koncepcję polityki ekonomicznej, relacji między rządem federalnym i jego podmiotami na bazie komercyjnej, zmuszającej regiony do lepszego gospodarowania. Siłą rzeczy bazą, która miała być podstawą wzrostu gospodarczego, pozostawał sektor surowcowy. Ponownie postawiono na bliskie kontakty z państwami Azji Północno-Wschodniej, czemu sprzyjać miał czynnik geograficzny – przygraniczne położenie. Atrakcyjne warunki miały zachęcać do wewnętrznych migracji. Już wówczas oceniono, że separatyzmy, tendencje odśrodkowe w ZSRR mają charakter trwałe i nieodwracalne, a region może wchłonać migrantów z korzyścią dla swojego rozwoju – region Dalekiego Wschodu i Zabajkalia miał stać się atrakcyjny dla przedstawicieli różnych narodowości. Kolejną dziedziną, oprócz surowcowej, na którą stawiali naukowcy w kontekście rozwoju RDW, był kompleks obronno-militarny, również ze względu na położenie geograficzne. Plan zakładał możliwość samodzielnego rozwoju regionu zarówno w ramach federacji, jak i systemu międzynarodowego w ramach regionu Azji Wschodniej⁹⁹. Również ten plan się nie

⁹⁷ *Российский Дальний Восток. Стратегия развития в XXI веке*, Москва 2014, s. 8.

⁹⁸ *Ibidem*, s. 9.

⁹⁹ *Ibidem*, s. 12.

powiódł, głównie z powodu kryzysu, w jakim znalazł się ZSRR, a następnie FR. Okres ten charakteryzował się jednak wzmożoną aktywnością indywidualną, handlem przygranicznym, otwartymi granicami, reżimem bezwizowym.

W 1996 r. prezydent Jelcyn podpisał kolejny program rządowy rozwoju Dalekiego Wschodu na lata 1996–2005. Podstawą koncepcji miało być przeświadczenie, że region powinien się rozwijać jako specjalna strefa społeczno-ekonomiczna i ekonomiczno-geograficzna. Miały zatem powstać szczególne warunki dla regionu oraz inne, nie tylko centralne instrumenty pobudzania gospodarczego. Ekspert zajmujący się tym tematem, Paweł Minakir podkreśla, że idea ta nie została zrealizowana, ponieważ region nie był samodzielny, zależał od polityki rządu centralnego, który zaniedbał stosunki z Japonią, Koreą i ASEAN, a cały wysiłek dyplomatyczny przelał na Unię Europejską. Prozachodni kierunek polityki Rosji sprawił, że pierwszy program (1986–2000) zrealizowany był w 30%, a drugi (na lata 1996–2005) w 10%¹⁰⁰. Region praktycznie zaczął się „zwijać”. W latach 1989–2010 z RDW odpłynęło 20% ludności. Aby temu zapobiec, proponowano większe środki z budżetu federalnego na medycynę, kształcenie, dotacje dla ludności. Nadal jednak, według sondaży, aż 40% ludności chciało wyjechać. Kryzys finansowy zahamował finansowanie projektów przyjętych w ramach Programu Rozwoju Dalekiego Wschodu i Zabajkala na lata 2011–2013. Zmniejszono je aż o 62%, z wyjątkiem programu na przygotowanie Władywostoku na szczyt APEC¹⁰¹.

W 2013 r. został przyjęty piąty program – Strategia Społeczno-Ekonomicznego Rozwoju Dalekiego Wschodu i Regionu Bajkalskiego do 2025 r. Dotyczył on dwóch regionów: RWD i Syberii. Podstawą budżetu pozostawały środki centralne, uwzględniające istniejący niesprzyjający klimat inwestycyjny, podział zysków zdecydowanie na korzyść centrum i niską dochodowość ekonomiki Dalekiego Wschodu¹⁰².

Jak już sygnalizowano, poważnym dylematem Rosji są różnego typu obawy związane ze współpracą z partnerem strategicznym – Chinami, np. problemy demograficzne. W latach 1990–2010 Syberia i Rosyjski Daleki Wschód straciły 3,6 mln ludności, co stanowiło 62,3% ogólnego ubytku ludzi w Rosji, zaś w tym czasie po drugiej stronie granicy liczba ludności wzrosła o blisko 13 mln. Liczba mieszkańców na km² na obszarze przygranicza z Chinami wynosi 5,4 mln (od 1,7 do 12,1 osoby na km²) i jest prawie 25 razy mniejsza niż w Chinach, gdzie na obszarach przygranicznych mieszka 134,3 mln ludzi, a na km² stano-

¹⁰⁰ *Ibidem*, s. 18.

¹⁰¹ П.А. Чистяков, *Региональные аспекты реализации федеральных целевых программ*, „Региональные исследования” 2011, № 1(31), s. 117–124.

¹⁰² Л.Е. Козлов, А.В. Никулина, *Имплементация региональной политики России на Дальнем Востоке*, „Ойкумена” 2013, № 1, s. 17–26.

wi to od 21,5 do 303,8 osoby¹⁰³. Ponadto warto odnotować, że długość życia po stronie chińskiej rośnie, a w Rosji tendencja jest odwrotna. Wymienione wskaźniki wyraźnie stawiają Chiny w korzystniejszym położeniu. W dodatku kryzys gospodarczy, wywołany sankcjami amerykańskimi i unijnymi oraz spadkiem cen na ropę, pogorszył sytuację regionów Dalekiego Wschodu. Deficyt środków budżetowych, spadek płac czy ubezpieczeń społecznych spowodowały dodatkowo odpływ ludności.

Szybki rozwój Chin powoduje deficyt w państwie wielu surowców (energetycznych i innych), drewna, wody itd. W naturalny sposób to surowce stają się podstawą zainteresowania współpracą gospodarczą Chin i Rosji, zwłaszcza jej przygraniczem, i podstawą eksportu przygranicznych regionów. Dane statystyczne z połowy drugiej dekady XXI w. wskazują, że Chiny eksportują do Rosji towary przetworzone, maszyny i urządzenia (od 27,2 do 58,7% we wszystkich regionach), tekstylia, obuwie, towary codziennego użytku. Udział Chin w obrocie handlowym Kraju Nadmorskiego i Kraju Chabarowskiego zajmuje prawie połowę wartości, w obwodzie amurskim i Żydowskim Obwodzie Autonomicznym – ponad 80%, a w Kraju Zabajkalskim udział Chin w imporcie rośnie i sięga już prawie 100%, choć udział eksportu do tego państwa nie jest aż tak wysoki i wynosi 40%¹⁰⁴. Widoczne są zatem brak zbalansowania obrotów towarowych i niekorzystna struktura handlu. Bardzo często po stronie chińskiej budowane są fabryki przeróbki drewna, skąd eksportuje się następnie gotowe produkty do Japonii i USA, co daje wysokie zyski¹⁰⁵. Darima Darbalewa wyraża opinię, że faktycznie dochodzi do przejadania naturalnych bogactw RDW.

W wielu wypowiedziach pojawia się poważna obawa, że regiony Dalekiego Wschodu staną się dodatkami surowcowymi Chin¹⁰⁶. Coraz mniej opłacalne staje się zatrudnianie chińskich pracowników w związku ze spadkiem wartości rubla – rośnie mianowicie cena chińskiej siły roboczej. Tymczasem w przypadku niektórych regionów przygranicznych, w związku z problemami demograficznymi, zewnętrzna siła robocza jest niezbędna. Rośnie zatem cena produktów, pogarsza się sytuacja społeczno-gospodarcza. Kryzys powoduje, że zmniejsza się także liczba turystów korzystających z handlu przygranicznego, zwłaszcza Rosjan, którzy przestali tutaj jeździć z powodu nieopłacalności. (Autorka sama miała możliwość porównania przeprawy promowej w Błagowieszczeńsku na granicy z Chinami, załadowanej towarami w 2014, a w 2018 r. – niemal pustej.)

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ Д. Дарбалева, *Некоторые аспекты социально-экономического развития российского пограничья*, [w:] *Россия и Китай. История и перспективы сотрудничества*, Благовещенск 2015, s. 196.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ Т. Колпакова, *Внешнеторговое сотрудничество приграничных регионов РФ и КНР в условиях кризиса*, [w:] *Россия и Китай...*, s. 216.

Marija Aleksandrowa z Instytutu Dalekiego Wschodu Rosyjskiej Akademii Nauk do wymienionych już problemów we współpracy międzyregionalnej, związanych z niekorzystną strukturą, dodaje problemy związane z nielegalnym handlem, niewystarczającą informacją i poparciem ze strony władz centralnych, niemożnością dostosowania się rosyjskich firm do wysokich standardów, wejściem na chiński rynek i inne¹⁰⁷. W efekcie badaczka wyciąga wniosek, że w najbliższym czasie nie są możliwe pozytywne zmiany w przygranicznej współpracy rosyjsko-chińskiej.

Niezależnie od mankamentów, współpraca regionów Rosyjskiego Dalekiego Wschodu z Azją Północno-Wschodnią, zwłaszcza z Chinami, nie ma dla siebie konkurencji. Tatiana Kołpakowa słusznie uważa, że azjatycki kierunek rozwoju w okresie sankcji amerykańskich i europejskich, pogłębiającego się kryzysu jest najbardziej perspektywiczny, zarówno dla całej Rosji, jak i regionów przygranicznych z Chinami¹⁰⁸. Podpisanie w 2014 r. całego szeregu dokumentów sprawiło, że partnerstwo strategiczne i współpraca polityczna osiągnęły niebywałe do tej pory rozmiary, za którymi, niestety, nie podąża współpraca gospodarcza, mimo że wcześniej, 23 września 2009 r., przywódcy obu państw uzgodnili program współpracy między regionami przygranicznymi Dalekiego Wschodu i Wschodniej Syberii z regionami północnowschodnich Chin na lata 2009–2018¹⁰⁹.

W dokumencie była mowa o 205 wspólnych projektach. Stwierdzono, że główny cel to koordynacja planów rozwojowych regionów przygranicznych. Jeden z nich to gospodarczy i społeczny rozwój Dalekiego Wschodu i Zabajkala do 2013 r., drugi to program odrodzenia rejonów północnego wschodu Chin. W programie wymieniono wiele innych działań, związanych z otwarciem punktów granicznych, budową dróg, mostów, kolei, współpracą humanitarną, w zakresie ochrony środowiska, tworzenia specjalnych stref współpracy naukowo-technicznej, wymianą pracowników, turystyką¹¹⁰.

Program zaczyna być wdrażany, programy są przygotowywane do realizacji, jednak nie milkną głosy krytykujące rosyjską politykę. W dodatku rosną problemy związane z kryzysową sytuacją Rosji, co odbija się na handlu i inwestycjach.

¹⁰⁷ М. Александрова, 20 лет российско-китайского межрегионального и приграничного сотрудничества, http://www.perspektivy.info/book/20_let_rossijsko-kitajskogo_mezhregionalnogo_i_prigranichnogo_sotrudnichestva_2009-03-06.htm (dostęp: 2.08.2015).

¹⁰⁸ Т. Колпакова, *op. cit.*, s. 216.

¹⁰⁹ Сотрудничество Китая с Дальним Востоком и Восточной Сибирью: равные на равных?, <http://www.1sn.ru/35602.html> (dostęp: 2.08.2015).

¹¹⁰ Szerzej na temat tego programu wraz z realizacją konkretnych założeń zob. Информация о ходе реализации Программы сотрудничества между регионами Дальнего Востока и Восточной Сибири Российской Федерации и Северо-Востока Китайской Народной Республики (2009–2018 годы) в 2014 году, <http://assoc.khv.gov.ru/regions/foreign-economic-activities/russian-chinese-cooperation-program-monitoring/788> (dostęp: 6.02.2019).

Według danych służb celnych, w styczniu 2015 r. handel między Rosją i Chinami zmniejszył się o 36,4%. Biorąc pod uwagę zestawienie roczne, zmniejszył się do 33,2 mld juanów (5,3 mld USD), przy czym chiński eksport w tym samym czasie zmniejszył się o 42,1%, tj. do 17,3 mld juanów (2,8 mld USD), natomiast import rosyjskich towarów zmniejszył się o 28,7%, do 15,9 mld juanów (2,5 mld USD)¹¹¹.

W 2014 r. w Rosji rozpoczął się poważny kryzys, do czego przyczynił się spadek cen na ropę i gaz oraz sankcje nałożone na Rosję z powodu aneksji Krymu i wsparcia dla rebeliantów w Donbasie. Eksperci z Rosyjskiej Akademii Nauk uważają, że również zła polityka gospodarcza, której założeniem były oszczędności, co przełożyło się na wstrzymanie rozwoju państwa¹¹². Sankcje spowodowały, że PKB Rosji spadło o 2,4% w 2017 r., ale spadek cen na ropę i gaz sprawił, że zmniejszyło się o 8,5%¹¹³. Spowodowały one także zachwianie systemu bankowego i nawet w Azji Wschodniej, gdzie państwa w większości nie brały udziału w sankcjach, nie ryzykowano inwestycji z powodu rozchwiania systemu bankowego Rosji. Nawet chińskie banki nie ryzykowały kredytów, bo obawiały się sankcji ze strony amerykańskiej. Zmniejszenie rosyjskiego PKB w 2015 r. spowodowało zmniejszenie napływu środków na rozwój regionalny, a ponadto zmieniły się priorytety – w centrum zainteresowania znalazł się Krym.

Według oficjalnych danych na rozwój Krymu w 2015 r. przeznaczono 95,7 mld rubli, a w 2016 r. – 148 mld rubli; na rozwój RDW odpowiednio 24,4 mld rubli i 46,7 mld rubli¹¹⁴. Wzbudziło to niezadowolenie wielu Rosjan. Walerij Zubow twierdzi, że nie funkcjonują metody służące rozwojowi RDW. Jego zdaniem, należy położyć nacisk na zagraniczne inwestycje i zarządzać terytorium na innych zasadach. Rosyjski Daleki Wschód powinien realnie stać się częścią Azji i Pacyfiku, a nie tylko wrotami Rosji. Idea wolnego portu we Władywostoku jest dobra, ale, zdaniem tego autora, wprowadzono taką liczbę ograniczeń, że nie zadziała i dlatego potrzebny jest nowy port bliżej granicy z Chinami¹¹⁵.

Wracając do planów rozwoju RDW i Syberii, zgodnie z prezydenckim programem rozwoju regionu, 30 marca 2015 r. przyjęto ustawę o Terytoriach Zaawansowanego Rozwoju (TZR), w której przedstawiono wiele zachęt i ulg dla zagranicznego kapitału. Ustawa w pierwszym okresie była skierowana na rozwój RDW, a następnie miała być zastosowana w pozostałych podmiotach

¹¹¹ Т. Колпакова, *op. cit.*, s. 216.

¹¹² Е.А. Иванов, *Бюджетная политика и социально экономическое развитие Российской Федерации в 2015 г. Истоки трудностей и попытка их преодоления*, „Вестник экономики Российской Академии Наук” 2016, № 2, s. 144–153.

¹¹³ Л.Е. Козлов, А.Б. Волынчук, *Региональная политика России на Дальнем Востоке в условиях неблагоприятной внешней среды (2014–2016 гг.)*, „Ойкумена” 2016, № 4, s. 26.

¹¹⁴ В. Zubov, *Триллион для Приморья: как России не потерять Дальний Восток*, <https://www.rbc.ru/opinions/economics/28/04/2015/553e238a9a794718eaf89273> (dostęp: 13.04.2019).

¹¹⁵ *Ibidem*.

Mapa 1. Terytoria Zaawansowanego Rozwoju

Źródło: na podstawie <https://minvr.gov.ru/activity/territorii-operezhayushchego-razvitiya/> (dostęp: 15.01.2021).

Rosji. Jej cechą charakterystyczną jest przeniesienie ciężaru ze środków centralnych na prywatny biznes. Z ulg, które zostały zaproponowane w tym reżimie, skorzystało już 450 firm inwestujących na RDW i w Arktyce¹¹⁶. Chiny realizują projekty w następujących TZR: Jakuckim, Kamczackim, Nadamurskim, Amuro-Chingańskim, Michajłowskim i Nadieżdinskim.

Na oficjalnych stronach Ministerstwa Rozwoju Gospodarczego FR podane są dotychczasowe rezultaty funkcjonowania TZR¹¹⁷: 639 rezydentów (inwestorów), ponad 27 tys. miejsc pracy, ponad 69 mld rubli (927 mln USD) inwestycji, dochody inwestorów wyniosły ponad 2 mld USD.

W dniu 24 września 2020 r. rząd Federacji Rosyjskiej zatwierdził kolejny *Narodowy Program Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Rosyjskiego Dalekiego Wschodu*¹¹⁸. Ma być on realizowany w trzech etapach: 2020–2024, 2025–2030, 2031–2035. W dokumencie podsumowano rezultaty dotychczasowych działań. Za pozytywne uznano: wzrost produkcji przemysłowej w okresie 2014–2019 o 31,5% (w Federacji Rosyjskiej o 10,9%); wzrost inwestycji w latach 2017–2019 o 21,3% (w Federacji Rosyjskiej o 12,3%); przyciągnięcie na Daleki Wschód w latach 2014–2019 kapitału inwestycyjnego o wartości 34,3 mld USD, czyli 26,3% bezpośrednich inwestycji zagranicznych w gospodarce Federacji Rosyjskiej; uruchomienie na Dalekim Wschodzie ponad 2468 nowych projektów inwestycyjnych, o łącznej wartości 4,46 bln rubli, i utworzenie ponad 186 tys. nowych miejsc pracy. Równocześnie w dokumencie zaznaczono, że, „jak dotąd, nie udało się osiągnąć celu polityki państwa, jakim jest przyspieszenie rozwoju gospodarczego i poprawa jakości życia ludności Dalekiego Wschodu”¹¹⁹. Jeśli porównujemy obecny i poprzedni program, to z całą pewnością w tym ostatnim znajdują się kwestie nie tyle nowe, co dotychczas niezrealizowane. Oprócz inwestycji czy wzrostu nakładów na wspomaganie handlu i infrastruktury umożliwiającej rozwój gospodarczy, kolejny raz znalazły się tam plany dotyczące sfery socjalnej: ochrony zdrowia, kultury, nauki i oświaty, które miały zahamować odpływ ludności z regionu.

Za najważniejsze realizowane i planowane inwestycje uznano te dotyczące modernizacji szlaków komunikacyjnych, w tym: Kolei Bajkalsko-Amurskiej i Kolei Transsyberyjskiej oraz Północnej Drogi Morskiej, która, ze względu

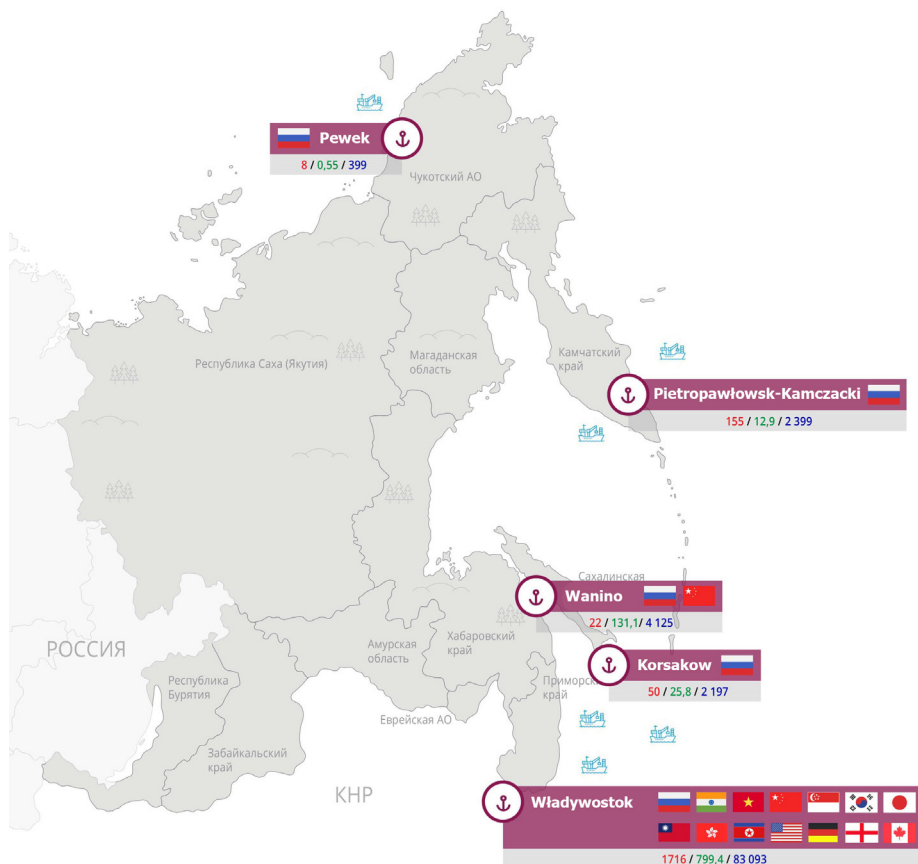
¹¹⁶ А. Козлов, *Режим свободного порта может быть распространен на всю территорию Дальнего Востока*, <https://portnews.ru/news/300338/> (dostęp: 15.01.2021).

¹¹⁷ *Территория опережающего развития*, https://economy.gov.ru/material/directions/regionalnoe_razvitie/instrumenty_razvitiya_territoriy/tor/ (dostęp: 15.01.2021).

¹¹⁸ *Национальная программа социально-экономического развития Дальнего Востока на период до 2024 года и на перспективу до 2035 года*, <http://static.government.ru/media/files/NAISPJ8QMRZUPd9LIMWJoeVhn1l6eGqD.pdf> (dostęp: 15.02.2021).

¹¹⁹ *Ibidem*, s. 6.

Russia pivot to (Southeast) Asia. Polityka Rosji...

Inwestycje z:

Rosja Chiny Japonia Korea Tajwan Litwa Hong-Kong Singapur Anglia
Indie Wietnam USA Kanada Niemcy KRLD

Wolny port Władywostok

1/2/3
1- Liczba rezydentów
2- Planowane inwestycje, mld rubli
3- Liczba miejsc pracy

Dane na dzień: 01.07.2020

Mapa 2. Wolny Port Władywostok

Źródło: na podstawie <https://minvr.gov.ru/activity/svobodnyy-port-vladivostok>
(dostęp: 15.01.2021).

na znaczne zmniejszenie odległości pomiędzy portami Azji Północno-Wschodniej i Europy Północnej, jest bardziej opłacalna dla tranzytu ładunków kontenerowych niż trasa południowa. Wymieniono też rozwój połączeń lotniczych, w tym modernizację ponad 40 portów lotniczych. Powtórzono konieczność doinwestowania infrastruktury transgranicznej, w tym otwarcie nowych przejść granicznych. W 2020 r. został otwarty most na Amurze łączący Błagowieszczeńsk z chińskim Heihe. Most był planowany od 1988 r., a jego budowę rozpoczęto w 2016 r. – do chwili otwarcia przejście graniczne przez rzekę Amur było oparte na przeprawie promowej, z którego autorka książki kilkakrotnie korzystała. Planowane jest również podpisanie porozumienia międzyrządowego w sprawie rozwoju międzynarodowych korytarzy transportowych „Primorje-1” i „Primorje-2”, zapewniających konkurencyjne warunki tranzytu towarów z północno-wschodnich prowincji Chin przez porty morskie zlokalizowane na terenie Kraju Nadmorskiego. W trakcie realizacji *Programu* zostanie skoordynowany schemat rozwoju infrastruktury międzynarodowych korytarzy transportowych oraz ustalone mechanizmy jego finansowania.

W *Programie* wymieniona jest także modernizacja gazociągu *Sila Syberii*, którego ważny odcinek oddano do użytku 2 grudnia 2019 r. Zaplanowano też dalszy odcinek – wschodnią trasę magistrali. Długość głównego rurociągu – od szybów naftowych Chajandinskoje do granicy z Chińską Republiką Ludową – do 2025 r. zostanie zwiększona o 3643,28 km. Nowe projekty inwestycyjne w ramach nowych mechanizmów rozwoju RDW obejmują m.in. utworzenie zaplecza produkcyjnego nastawionego na eksport produktów. W tych warunkach określono jako czynnik krytyczny konkurencyjności regionu wzrost przepustowości punktów kontrolnych, a także szybkość i jakość pracy państwowych organów kontrolnych¹²⁰.

Dodatkowym ułatwieniem dla inwestorów jest reżim wolnego portu, który dotyczy Władywostoku. Oficjalne dane wskazują, że 1951 rezydentów (inwestorów) realizuje inwestycje na sumę ponad 960 mld rubli, utworzono też ponad 92 tys. nowych miejsc prac.

W tym podrozdziale przedstawiono liczne projekty dotyczące rozwoju RDW. Jak do tej pory, projekty, które miały wspomóc rozwój regionu, nie zadziałały należycie. Ostatni z nich powtarza wiele wcześniejszych zadań, ale z oceną ich realizacji należy poczekać. Eksperci wskazują, że kładzenie akcentu polityki regionalnej Rosji na administrowanie doprowadziło do tego, iż w regionie pojawiło się wiele dublujących się i dodatkowo wymagających finansowania agencji, jak: Ministerstwo Rozwoju Dalekiego Wschodu, Korporacja Rozwoju Dalekiego

¹²⁰ *Ibidem*.

Wschodu, Fundusz Rozwoju Dalekiego Wschodu, Agencja Rozwoju Kapitału Ludzkiego, administracja TZR-ów i inne. Szeroki udział centrum federalnego w administrowaniu RDW nie gwarantuje rozwoju, a problemem pozostaje korupcja¹²¹. Aby przyciągnąć kapitał do przemysłu przetwórczego, a nie tylko wydobywczego, organizowane są Wschodnie Fora Gospodarcze, na których mówi się o takich możliwościach (pierwsze odbyło się w 2015 r. na wyspie Russkij we Władywostoku). To sesje panelowe, debaty telewizyjne poświęcone relacjom Rosji z różnymi państwami, przede wszystkim z jej głównymi krajami partnerskimi w regionie Azji i Pacyfiku, a także ASEAN i innymi rozwijającymi się gospodarkami Azji Południowo-Wschodniej¹²². Największym partnerem Rosji pozostają Chiny, które realizują obecnie projekty inwestycyjne na sumę 3,3 mld USD, korzystając z reżimów TZR-ów i wolnego portu¹²³. Zrobiono zatem dużo, ale jeszcze więcej pozostaje do zrobienia. Oprócz usunięcia licznych zaniechań, omówionych w tym podrozdziale, warunkiem wzmocnienia pozycji międzynarodowej i gospodarczej Rosji oraz realizacji jej planów wobec RDW jest dywersyfikacja partnerów, co będzie przedmiotem analizy w kolejnej części książki.

¹²¹ Л.Е. Козлов, А.Б. Волынчук, *op. cit.*, s. 30.

¹²² *Восточный экономический форум – 2021*, <https://roscongress.org/events/vostochnyy-ekonomicheskiy-forum-2020/> (dostęp: 7.03.2021).

¹²³ А. Чекунков, *Дальний Восток России ведет многовекторное сотрудничество с Китаем в торгово-экономической и инвестиционной областях – генеральный директор Фонда развития Дальнего Востока*, http://russian.news.cn/2018-04/09/c_137097821.htm (dostęp: 7.03.2021).

Rozdział 2

Polityka Rosji wobec Azji Południowo-Wschodniej

2.1. Atuty Azji Południowo-Wschodniej

W poprzednim rozdziale udowodniono, że w polityce zagranicznej Rosji coraz silniejszą pozycję zdobywał region Azji Wschodniej. Analitycy wykazywali, że działa się to jednak nierównomiernie, ponieważ zbyt dużą rolę odgrywały tu relacje z Chinami. Dlatego też władze rosyjskie starały się dywersyfikować partnerów azjatyckich i taki cel był przedstawiany w kolejnych *Koncepcjach polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*. W kolejnych latach rosło znaczenie Azji Południowo-Wschodniej i najsilniejszej organizacji regionalnej – ASEAN. Dla Rosji relacje z Azją Południowo-Wschodnią były uzupełnieniem jej interesów w Azji Północno-Wschodniej. Zwłaszcza w drugiej dekadzie XXI w. region ten zaczął funkcjonować w założeniach koncepcyjnych rosyjskiej dyplomacji i wypowiedziach eksperckich jako ważny i perspektywiczny z kilku powodów:

1. Posiada on wypracowane i ugruntowane platformy konsultacji i współpracy z najważniejszymi z punktu widzenia Rosji mocarstwami: ChRL, Koreą Południową, Japonią (Azja Północno-Wschodnia), Indiami i USA¹.
2. Dawał możliwość włączenia się w liczne inicjatywy transregionalne: EAS, ARF, ASEM, APEC; procesy integracji transregionalnej, nowy regionalizm uzasadnia eurazjatycką koncepcję Rosji.
3. W dobie totalitaryzacji mógł stać się areną walki w związku z licznymi uśpionymi i jawnymi konfliktami: między Japonią a Chinami o Senkaku, Japonią a Koreą o Tokto, spór o wyspy na Morzu Południowo-Chińskim i wokół problemów jądrowych na Półwyspie Koreań-

¹ A. Ignatov, *Russia in the Asia-Pacific*, [w:] *Russia, America, and Security in the Asia-Pacific*, eds R. Azizian, B. Reznik, Honolulu 2006, s. 1–15.

skim. Wszystko to dzieje się w sąsiedztwie Rosji, dlatego też region ten jest jej ważnym partnerem w dziedzinie bezpieczeństwa, w tym handlu bronią, co z kolei wiąże się z intensywnymi procesami modernizacji rosyjskiej armii.

4. Należy on do najszybciej rozwijających się gospodarczo obszarów Azji. Przez jego obszar przebiegają szlaki handlowe Rosji oraz dostawy towarów na jej wschodnie rubieże, co w założeniu ma służyć wzmocnieniu znaczenia niedoinwestowanego Rosyjskiego Dalekiego Wschodu.

W przedstawionej analizie zwrócona zostanie uwaga na jeszcze jeden cel wzmocnienia tego wektora polityki zagranicznej Rosji – multilateralizację stosunków międzynarodowych. ASEAN działa coraz śміielej jako niezależny gracz, podkreślając ideę multilateralizmu w stosunkach międzynarodowych i poszukując dla niej wsparcia. Nie tylko Rosja stara się równoważyć wpływy mocarstw, w jej przypadku Chin, również ASEAN w polityce poszukiwania równowagi, balansowania wpływów mocarstw widzi Rosję. Różnorodność jej kontaktów z państwami Azji Południowo-Wschodniej pozwala sformułować tezę, że jest to raczej działanie skierowane na zdywersyfikowanie „reorientacji” na Azję niż balansowanie przeciw komukolwiek, co dla ASEAN nie jest bez znaczenia. W regionie istnieją napięcia między ASEAN a Chinami i dlatego Moskwa pokazuje, że jest w stanie stosować strategię *hedging* – zabezpieczenia siebie, jak i bycia zabezpieczeniem dla innych (*Moscow must both hedge and be a hedge for others*)².

Nie tylko cele polityczne, ale również gospodarcze zachęcają Rosję do aktywizacji działań wobec Azji Południowo-Wschodniej. Region ten jest atrakcyjnym partnerem dla wielu państw i organizacji międzynarodowych, stale poszerza ramy instytucjonalne tej współpracy i udoskonala jej formy. Trzeba być tam obecnym, podobnie jak w elitarnym gronie decydującym o przyszłości procesów integracyjnych. W końcu XX w. nałożyły się na siebie najważniejsze tendencje będące odpowiedzią regionu na pozimnowojenne zmiany: rozszerzenie ASEAN, dywersyfikacja zewnętrznych partnerów i wzmocnienie prestiżu na poziomie całego regionu Azji i Pacyfiku.

Porządek pozimnowojenny w Azji Wschodniej, wskazujący na wygraną liberalizmu, chronił dotychczasową strukturalną dominację wielkich mocarstw. Tymczasem wzrost znaczenia Chin po zimnej wojnie wymagał zredefiniowania sposobu ich zachowania. Dużą rolę w procesie renegocjowania obowiązków, praw i zachowań mocarstw odegrał ASEAN, który domagał się wzięcia pod uwagę interesów państw średnich i małych w zarządzaniu bezpieczeństwem regionalnym. Rosja mogła znaleźć tu dla siebie odpowiednie miejsce. Jednak najczęściej pojawiająca się konstatacja dotycząca relacji Rosji i ASEAN jest taka, że nie odpowiadają one potencjałowi, jaki mógłby się kryć za tymi relacjami.

² A. Korolev, *op. cit.*, s. 16.

Oba podmioty mają zbliżone potencjały gospodarcze, choć występuje tu przewaga gospodarcza ASEAN, aktywnie wypowiadają się przeciw jednobiegunowemu światu na rzecz multilateralizmu i równowagi wielu sił. ASEAN opiera się na konsensusie, dochodzeniu do rozwiązań, które odpowiadałyby każdemu państwu z osobna i w pewnym stopniu wszystkim razem. Podkreśla tradycyjne zasady suwerenności, niemieszania się w sprawy wewnętrzne. Taka postawa jest bliska preferowanym przez Rosję zasadom, na których powinny się opierać stosunki międzynarodowe.

W tej części rozważań autorka podejmuje próbę odpowiedzi na następujące pytania: Jak ważna jest Rosja dla ASEAN i z drugiej strony, jakie interesy zachęcają ją do angażowania się w sprawy regionu Azji Południowo-Wschodniej? Jakie długofalowe interesy mogłyby przekonać państwa ASEAN do ściślejszej współpracy z Rosją? Jakie są wzajemne oczekiwania wobec współpracy gospodarczej, politycznej, militarnej czy humanitarnej?

2.2. ASEAN i nowy regionalizm

Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) zostało założone 8 sierpnia 1967 r. przez pięć państw: Indonezję, Filipiny, Malezję, Singapur i Tajlandię, a w 1984 r. do grupy dołączyło Brunei. Stowarzyszenie prezentowało się jako organizacja mająca na celu głównie sprawy gospodarcze, integrację regionu, ale czas, w którym powstał, był związany głównie z grą zakulisową. W Indochinach trwał wówczas najbardziej krwawy w dziejach zimnej wojny konflikt, zagrażający nie tylko stabilizacji, ale egzystencjonalnym celom państw Azji Południowo-Wschodniej. W tym pierwszym okresie Stowarzyszenie miało zdecydowanie antykomunistyczny charakter i odcinało się od komunistycznych reżimów w Wietnamie, Laosie i Kambodży, walczyło też z ruchami komunistycznymi wspieranymi przez Chiny. Dopiero zakończenie wojen indochińskich otworzyło przed ASEAN nowe perspektywy. Przystąpiły do niego kolejno: w 1995 r. Wietnam, w 1997 r. Laos i Mjanma, w 1999 r. Kambodża. Cechą charakterystyczną integracji państw regionu Azji Południowo-Wschodniej i tworzenia instytucji zapewniających jego bezpieczeństwo stało się priorytetowe traktowanie powiązań gospodarczych. Jak zauważa Edward Halizak, strategia gospodarcza, która legła u podstaw sukcesu gospodarczego tych państw, była podobna i zakładała:

1. podtrzymywanie nastrojów nacjonalizmu gospodarczego,
2. budowę silnych instytucji zarządzających, eliminowanie zjawisk niekompetencji, zatrudnianie zachodnich technokratów,
3. tworzenie stabilnego ładu społeczno-politycznego, przeciwdziałanie zjawiskom patologicznym, strajkom, zamieszkom,

4. pozyskiwanie kapitału z Zachodu,
5. niski poziom wydatków wojskowych, wysoki – wydatków na cele rozwojowe,
6. proeksportowy rozwój,
7. reformy wewnętrzne w oświacie, rolnictwie i przemyśle,
8. tworzenie konsensusu społecznego wobec celów prorozwojowych,
9. tworzenie dużych i nowoczesnych przedsiębiorstw,
10. import technologii i kapitału,
11. politykę przechodzenia do coraz wyższych etapów zaawansowania produkcji rolniczej, przemysłu lekkiego itd.,
12. stosowanie autorytarnych metod rządzenia państwem³.

Należy zauważyć, że były to założenia z pierwszego pozimnowojennego okresu pogoni za rozwiniętym Zachodem, które przyniosły zakładany skutek. W późniejszym okresie coraz większego znaczenia nabierały zagadnienia bezpieczeństwa i dlatego niektóre założenia uległy zmianie, m.in. coraz więcej środków państwa regionu zaczęły przeznaczać na zakup broni i nowoczesnej technologii zbrojeniowej oraz starały się przy tym zdywersyfikować swoich partnerów.

2.2.1. Problemy bezpieczeństwa w regionie Azji Południowo-Wschodniej

Z całą pewnością stabilizacja i powiązania gospodarcze nie są wystarczające do zapewnienia bezpieczeństwa w regionie. Chociaż państwom azjatyckim nie udało się stworzyć jednolitego systemu, np. na wzór NATO lub OBWE (Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie), czy kodeksu postępowania, to jednak należy stwierdzić, że również te problemy są stopniowo podejmowane i rozwiązywane. W przeszłości podejmowały one próby wypracowania zasad trwałego pokoju i bezpieczeństwa w Azji. Idea taka pojawiła się już na konferencji państw azjatyckich w Bandungu (18–24 kwietnia 1955 r.)⁴, ale na przeszkodzie stworzenia jednolitego systemu stały nierozstrzygnięte spory, konflikty graniczne, zadawnione waśnie religijne i narodowe – czyli cała różnorodność i specyfika Azji.

Brak jednolitego systemu nie oznacza, że nie istnieje żaden system gwarantujący bezpieczeństwo militarne. Rolę taką pełnią sojusze dwu- lub wielostronne: ANZUS (*Pacific Security Treaty* – Pakt Bezpieczeństwa Pacyfiku), powstały w 1951 r., Five Power Defence Arrangement (FPDA, 1971) czy też ARF (1993). Sieć powiązań dwustronnych, wspomaganych przez porozumienia wielostronne, stanowi istotę systemu bezpieczeństwa wojskowego w regionie. Formą działania ARF są coroczne konferencje towarzyszące szczytom państw ASEAN. Państwa goszczące kolejne konferencje na szczycie są również odpowiedzialne za organi-

³ E. Haliżak, *Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku*, Warszawa 1999, s. 113.

⁴ Szerzej na ten temat: W. Góralski, *Problemy pokoju i bezpieczeństwa Azji*, Warszawa 1979.

zowanie działalności między sesjami, spotkania nieformalne czy międzysesyjne grupy robocze, których zadaniem jest wypracowanie koncepcji bezpieczeństwa.

Cele, które stawia sobie ARF, wkomponowano w podjęte już wcześniej inicjatywy: Porozumienie o Utworzeniu Strefy Pokoju, Wolności i Neutralności (*The Zone of Peace, Freedom and Neutrality*, ZOPFAN), podpisane w 1971 r., Traktat o Wzajemnych Stosunkach i Współpracy w Azji Południowo-Wschodniej (*The Treaty of Amity and Cooperation Treaty of Amity and Cooperation in South-east Asia*, TAC) z 1976 r. i Układ o Utworzeniu Strefy Wolnej od Broni Atomowej w Azji Południowo-Wschodniej (*Southeast Asia Nuclear-Weapon-Free Zone*, SEANWFZ) z roku 1995. Podstawowa doktryna bezpieczeństwa ASEAN opiera się na obowiązku rządów państw członkowskich utrzymywania stałego wzrostu gospodarczego i dobrobytu obywateli, stabilności wewnętrznej i porządku regionalnego. Wzrost gospodarczy ma służyć nie tylko stabilizacji wewnętrznej, ale również przyczyniać się do eliminowania zagrożeń, konfliktów i rebelii. Takie zadania postawiono przed inną strukturą powołaną przez państwa ASEAN – Strefą Wolnego Handlu ASEAN (*ASEAN Free Trade Area*, AFTA, ustanowiona decyzją szefów państw ASEAN na szczycie w Singapurze w roku 1992). Po kryzysie finansowym 1997 r., w czasie forum ARF w Manili (27 lipca 1998 r.) rządy uznały, że zagadnienia bezpieczeństwa finansowego staną się ważnym składnikiem dyskusji o bezpieczeństwie w ogóle.

Do tej pory członkom ARF udało się wypracować takie formy współdziałania, jak: wzajemne informowanie się o doktrynach wojennych, wydawanie białych ksiąg dotyczących problematyki obronnej, wymiana studentów uczelni wojskowych i obserwatorów między ministerstwami obrony, gorące linie, zawiadamianie o wielkich manewrach wojskowych, utworzenie centrum zapobiegania konfliktom i inne. ASEAN reaguje na wszystkie zjawiska, które mogą stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa, a niewątpliwie jest nim również terroryzm. Należy jednak podkreślić, że jest to platforma dyskusji, a nie, z całą pewnością, podejmowania konkretnych działań, chociażby prewencyjnych. Niemniej jednak istnieją możliwości omawiania różnorodnych problemów politycznych w grupach roboczych, ciałach eksperckich czy przez prominentnych polityków⁵.

Członkami ARF jest obecnie 27 państw oraz Unia Europejska, oprócz państw członków ASEAN: USA, Chiny, Rosja, Japonia, Indie, Korea Południowa, Kanada, Australia, Nowa Zelandia, Mongolia, Bangladesz, Pakistan, Sri Lanka, Timor Wschodni i jako obserwator Papua Nowa Gwinea.

Jedną z nowych instytucji ASEAN są regularne (od 2010 r.) spotkania ministrów obrony państw ASEAN oraz partnerów dialogu ASEAN Defence Ministers'

⁵ Szerzej na ten temat zob. *ASEAN Regional Forum AT Twenty: Promoting Peace and Security in the Asia-Pacific*, World Affairs Press, <https://aseanregionalforum.asean.org/wp-content/uploads/2018/07/A-Commemorative-Publication-for-the-20th-ASEAN-Regional-Forum.pdf> (dostęp: 10.02.2021).

Meeting (ADMM+). W przerwach między posiedzeniami ministrów obrony odbywają się narady wyższych urzędników ministerstw obrony uczestniczących państw. W tej formule odbywają się spotkania szefów sztabów czy dowódców wojsk lądowych. W ramach szczytów ADMM+ poruszane są sprawy pomocy humanitarnej i likwidacji klęsk żywiołowych, medycyny wojskowej, bezpieczeństwa morskiego, operacji związanych z utrzymaniem pokoju i rozminowywania⁶.

Instytucje bezpieczeństwa powstałe w regionie Azji Południowo-Wschodniej z inicjatywy ASEAN uzupełniają Szczyty Wschodnioazjatyckie (*East Asia Summit*) – najbardziej poszerzone forum dialogu dotyczące spraw politycznych i bezpieczeństwa nie tylko w Azji Południowo-Wschodniej, ale w całej Azji i Pacyfiku. Swoistym ograniczeniem funkcjonowania formuły jest to, że działa ona z inicjatywy i na zasadach ASEAN, a rola innych ważnych graczy regionalnych jest ograniczona.

Przy ASEAN działa również Instytut Studiów Strategicznych i Międzynarodowych. Należy jasno zaznaczyć, że organizacja ta nadal nie jest instytucją polityczną, nie koordynuje też polityki zagranicznej poszczególnych członków. W tym zakresie polityka zagraniczna pozostaje domeną suwerennych państw. Niemniej jednak Stowarzyszenie formułuje wspólne cele związane z zapewnieniem bezpieczeństwa i wskazuje na zagrożenia ekonomiczne i finansowe w kontekście współdziałania (korelacji) polityki narodowej i regionalnej.

2.2.2. Centralizm ASEAN

Z czasem coraz bardziej zauważalna była centralna rola ASEAN w Azji. W końcu XX w., jak już wspomniano, nałożyły się na siebie następujące zjawiska: rozszerzenie ASEAN, dywersyfikacja zewnętrznych partnerów i wzmocnienie prestiżu na poziomie całego regionu Azji i Pacyfiku. W XXI w. dynamika zmian regionalnych zwróciła uwagę na potrzebę koordynowania i utrzymania w ryzach tych, przyjmujących często charakter spontaniczny, zmian. Reakcją na to było wzmocnienie zasad centralizmu ASEAN w wielostronnych inicjatywach ukierunkowanych na utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa regionalnego.

Pozwoliło to wzmocnić Forum Regionalne ASEAN (ARF) i powołać nowe regionalne instytucje, jak: Szczyty Wschodnioazjatyckie (EAS) w 2005 r. oraz Narady Ministrów Obrony ASEAN i 8 partnerów dialogu w 2010 r.

W 2012 r. zainicjowano powstanie Wszechstronnego Regionalnego Partnerstwa Ekonomicznego oraz Strefy Wolnego Handlu, z najważniejszymi kooperantami ASEAN: Chinami, Japonią, Koreą Południową, Indiami, Australią i Nową Zelandią. Trwają rozmowy transregionalne z Unią Europejską. **Podkreślimy – podstawową cechą systemu integracji w Azji Wschodniej jest to, że u podstaw powoływanych struktur zawsze leży ASEAN.**

⁶ Г.М. Локшин, Е.В. Кобелев, В.М. Мазырин, *Сообщество АСЕАН в современном мире*, Москва 2019, s. 91.

Wymienione mechanizmy współpracy to rezultat *ASEAN way*, przy czym ARF i narady ministrów obrony narodowej dotyczą sfery bezpieczeństwa, ASEAN+3 to budowanie wspólnoty gospodarczej, EAS – poszerzenie sfer współpracy, wyjście poza ASEAN+3. Normy regulujące współpracę regionalną oparte są na przywiązaniu do suwerenności, nieinterwencji, konsensusie. Stowarzyszenie zinstytucjonalizowało rolę wielkich mocarstw, ale dba również o to, by w zarządzaniu bezpieczeństwem słyszalny był głos małych państw⁷.

Kolejnym etapem rozwoju Stowarzyszenia stało się powołanie Wspólnoty ASEAN (31 grudnia 2015 r.), składającej się z trzech komponentów: wspólnoty gospodarczej, w sferze polityki i bezpieczeństwa oraz społeczno-kulturowej. Celem tej formuły jest zwiększenie konkurencyjności „dziesiątki” ASEAN jako jedności⁸. Wspólnota gospodarcza jest ukierunkowana na zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej, stymulowanie wielkiego biznesu, inwestowanie w infrastrukturę transgraniczną. Jeśli chodzi o wspólnotę polityczną i w sferze bezpieczeństwa, to jej zadaniem jest zabezpieczenie stabilnego rozwoju, pokojowego i stabilnego środowiska międzynarodowego i wewnętrznego, zaś wspólnoty społeczno-kulturowej – budowanie tożsamości kulturowej i cywilizacyjnej oraz rozwój społeczny, w tym poprawa poziomu życia ludności wiejskiej i grup ludzi biednych (np. mniejszości narodowych ASEAN).

Ewolucja ta dowodzi rosnącego znaczenia ASEAN, jego centralnej pozycji w regionie Azji i Pacyfiku i tego, że Stowarzyszenie staje się globalnym graczem. Formuła ma również dodatkowy cel – zwiększenie konkurencyjności ASEAN jako jedności.

2.2.3. Rosyjscy eksperci o centralizmie ASEAN

W Rosji, ze względu na strategię polityki zagranicznej i intensyfikację wschodniego kierunku dyplomacji, ale także, jak już było powiedziane, konieczności dywersyfikacji partnerów azjatyckich, istnieje duże zainteresowanie zmianami w Stowarzyszeniu. Do najważniejszych jednostek badawczych zajmujących się tą problematyką można zaliczyć: Centrum ASEAN przy Uniwersytecie MGIMO, Centrum Badań nad Wietnamem i ASEAN w Instytucie Dalekiego Wschodu Rosyjskiej Akademii Nauk, *think-tanki* Valdai Club, Rosyjską Radę do spraw Międzynarodowych. Coraz silniejszym ośrodkiem staje się Uniwersytet Federalny we Władywostoku, na którym również działa Centrum ASEAN. W wielu rosyjskich badaniach dotyczących funkcjonowania tej organizacji

⁷ E. Goh, *Institutions and the Great Power bargain in East Asia: ASEAN's limited 'brokerage' role*, „International Relations of the Asia-Pacific” 2011, Vol. 11, s. 373.

⁸ B. Сумский, *АСЕАН: веки пройденного пути, новые вызовы и будущее отношений с Россией*, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/asean-vekhi-proydenного-puti-novyye-vyzovy-i-budushchee-otnosheniy-s-rossiei/> (dostęp: 20.02.2020).

uznano ASEAN *Centrality* za podstawową zasadę działania⁹. Pojęcie ASEAN *Centrality* zostało przetłumaczone jako „centralna rola ASEAN” i dotyczy ono zarówno porządku w samej organizacji, jak i jej działań zewnętrznych w regionie Azji Południowo-Wschodniej, a także działań globalnych w regionie Azji i Pacyfiku oraz Indopacyfiku.

Aseanocentryczność oznacza, że ASEAN jest źródłem wszystkich inicjatyw na rzecz integracji regionu oraz utrzymania architektury bezpieczeństwa, opartej na obronie jego interesów i zachowaniu stabilności¹⁰. Anton Cwietow, odnosząc się do tego, podkreśla, że jest to zasada definiująca wielostronną dyplomację w Azji Wschodniej i łącząca ją z instytucjami wielostronnymi, tworząca w ten sposób nową architekturę bezpieczeństwa. Autor ten uważa, że stosowanie zasady aseanocentryczności ma pewne wady. Jego zdaniem, jest ona zbyt dosłownie związana z metodą konsensusu przy podejmowaniu decyzji:

Dyplomacja wielostronna w Azji Wschodniej tradycyjnie cieszy się poparciem wszystkich kluczowych podmiotów w regionie. Wynika to jednak głównie z jego otwartości i inkluzywności. Niestety, owa inkluzywność to rezultat unikania jakiegokolwiek twardego stanowiska lub pójścia wbrew konsensusowi. Na wielostronnych platformach azjatyckich omawiane są poważne kwestie bezpieczeństwa, ale strony przede wszystkim starają się nikogo nie urazić, a dopiero potem być skuteczne. Co więcej, główne siły popierają centralizm ASEAN, ponieważ wiedzą, że Stowarzyszenie nie jest w stanie wyegzekwować żadnej decyzji. Oznacza to, że Stany Zjednoczone i Chiny mogą działać według własnego uznania, bez odczuwania jakichkolwiek ograniczeń ze strony społeczności regionalnej¹¹.

Z drugiej strony badacz podkreśla, że aseanocentryczność przy wykorzystywaniu dyplomacji wielostronnej pełni niebagatelną rolę:

Pełnią one ważną funkcję – socjalizacji i tworzenia przepływu informacji między państwami. Ta świadomość wzajemnych zamiarów, interesów i stanowisk powinna teoretycznie budować zaufanie wśród wszystkich graczy lub przynajmniej przypominać im, że w momencie pojawienia się kryzysu istnieje platforma, na której mogą rozmawiać przed podjęciem walki.

Cwietow dostrzega zagrożenia dla obecnego funkcjonowania zasady aseanocentryczności w projekcie Indopacyfiku oraz funkcjonowania czterostronnego dialogu USA-Japonia-Indie-Australia, przy zaangażowaniu oddzielnych

⁹ Г.М. Локшин, Е.В. Кобелев, В.И. Мазырин, *op. cit.*, s. 28.

¹⁰ A. Tsvetov, *Russia and Multilateral Diplomacy in East Asia*, <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/russia-and-multilateral-diplomacy-in-east-asia/> (dostęp: 25.03.2020).

¹¹ *Ibidem*.

członków ASEAN: Indonezji, Singapuru i Wietnamu. Zgodnie z tą zasadą Stowarzyszenie, które nikomu nie groziło i nie było w stanie nikogo do niczego zmusić, otrzymało prawo do ustalania porządku obrad i koordynowania działań określonych struktur.

Wiktor Sumski z MGIMO podkreśla, że wzmocnieniu centralizmu ASEAN, jedności tej organizacji służyło ustanowienie 31 grudnia 2015 r. Wspólnoty ASEAN, opartej na trzech filarach¹². W środowisku naukowym i eksperckim trwa dyskusja, czy udało się osiągnąć postawione przed wspólnotą cele? Odniosę się tu do opinii Jewgienija Kanajewa, który twierdzi, że tworzenie wspólnoty gospodarczej można ocenić pozytywnie, natomiast jego ocena pierwszego filara, tj. polityki i bezpieczeństwa, jest sceptyczna. Nie udało się bowiem osiągnąć takich celów, jak: wzmocnienie wspólnych wartości i norm, pokojowy, stabilny i dynamiczny rozwój regionu oraz zacieśnienie więzi i relacji z innymi partnerami. Obawy budzą mnogość ustalonych formatów, brak konkretnych ustaleń, rozwlekłe i zbyt ogólnikowe spotkania.

Następnie badacz przekonuje, że inną kwestią, która negatywnie wpływa na jedność ASEAN, jest wzmoczona aktywność i wpływ na region światowych potęg, takich jak USA, Rosja, Chiny i Indie, ponieważ ukształtowanie wspólnej polityki wobec tych mocarstw było trudne ze względu na rozbieżne interesy¹³. Z kolei Aleksandr Łukin zwraca uwagę na to, że ASEAN, co prawda, się centralizuje, ale mogą pojawić się tu nowe regionalne ośrodki władzy, np. Wietnam, który będzie szukał silnych sojuszników do tworzenia dla siebie tymczasowych sojuszy i tendencja ta może wpływać na ruchy odśrodkowe wewnątrz ASEAN. Rzeczywiście, jak zostanie wykazane w kolejnych fragmentach analizy, państwa ASEAN mają rozbieżne stanowiska wobec mocarstw regionalnych oraz sposobów wyjścia z sytuacji kryzysowych (np. sprawa Morza Południowochińskiego).

Jaka była ewolucja aseanocentryzmu? Łukin przywołuje w swojej analizie mechanizmy współpracy wynikające z „drogi ASEAN”, gdzie normy, na których opiera się współpraca regionalna, odnoszą się do przywiązania do suwerenności, nieingerencji, konsensusu, integracji, a nie wykluczenia. Z czasem centralna rola ASEAN w regionie Azji i Pacyfiku stała się zauważalna¹⁴.

W książce, której współautorami są Grigorij Łokszyn, Jewgienij Kobielew i Władimir Mazyrin, podkreślono, że aby prześledzić ewolucję zasady centralizmu ASEAN, należy sięgnąć do samych początków, czyli do 1967 r., ponieważ

¹² В. Сумский, *АСЕАН: вехи пройденного пути...*

¹³ Е.А. Канаев, *Формирующееся евразийское измерение отношения России с АСЕАН*, [w:] *Новые международные отношения: основные тенденции и вызовы для России*, ред. А.В. Лукин, Москва 2018, s. 480.

¹⁴ А.В. Лукин, *Постбиполярный мир рождение нового порядка или погружение в хаос?*, [w:] *Новые международные отношения...*, s. 30–51.

od momentu powstania Stowarzyszenie dąży do dwóch celów: autonomii regionu Azji Południowo-Wschodniej i aseanocentryczności, czyli chce decydować o problemach bezpieczeństwa regionalnego. Wszystkie ważne dokumenty, takie jak: Karta ASEAN, Wizja ASEAN 2020, przekształcona w ASEAN 2025, podkreślają centralną rolę organizacji zarówno w procesach regionalnych, jak i relacjach z partnerami zewnętrznymi¹⁵. Jak podkreślają autorzy cytowanej książki, ASEAN jest liderem w procesach integracyjnych Azji Wschodniej:

Aseanocentryczność, czyli rola lidera ASEAN w architekturze bezpieczeństwa regionalnego, jest podstawową zasadą, na której budowane są stosunki międzynarodowe tej organizacji ze wszystkimi krajami, zwłaszcza z nadrzędnymi potęgami, w celu ochrony własnych interesów oraz obrony pokoju i bezpieczeństwa w regionie. ASEAN dał małym i średnim krajom Azji Południowo-Wschodniej szansę, której nigdy nie miałyby same¹⁶.

W celu kontynuowania kursu na aseanocentryczność i integrację regionalną państwa Azji Południowo-Wschodniej wybrały metodę równoważenia i wykorzystywania sprzeczności między głównymi potęgami regionalnymi.

Podsumowując, badania nad regionem Azji Południowo-Wschodniej i kierunkami zmian ASEAN są w Rosji rozwinięte. Definiując koncepcję centralizmu ASEAN, rosyjscy eksperci zwracają uwagę na charakterystykę najważniejszych trendów, które są odpowiedzią regionu na zmiany po zimnej wojnie: ekspansję ASEAN, dywersyfikację partnerów zewnętrznych oraz wzmocnienie prestiżu na poziomie całego regionu Azji i Pacyfiku. Dynamika przekształceń regionalnych uwypukliła konieczność koordynowania i kontrolowania wymienionych, często spontanicznych zmian, a tym samym zasady centralizmu ASEAN zostały wzmocnione w inicjatywach wielostronnych, mających na celu zwiększenie bezpieczeństwa, utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa regionalnego.

Centralizm ASEAN napotyka pewne niedogodności związane z paradoksami rozwojowymi Azji Południowo-Wschodniej. Dmitrij Mosjakow, pracownik Instytutu Dalekiego Wschodu Rosyjskiej Akademii Nauk, wymienia problemy wynikające z czynnika chińskiego w regionie¹⁷. Mimo że relacje handlowe kwitną, handel stale się rozwija i od tych relacji zależy dobrobyt państw Azji Południowo-Wschodniej, to nastawienie społeczeństw regionu do Chin nie po-

¹⁵ Г.М. Локшин, Е.В. Кобелев, В.И. Мазырин, *op. cit.*, s. 28.

¹⁶ *Ibidem*, s. 29.

¹⁷ Д.В. Мосяков, *Парадоксы развития АСЕАН*, „Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития” 2017, № 34, s. 18–23.

prawia się, a nawet, jak w Birmie, ulega pogorszeniu. Główną przyczyną tego jest konflikt na Morzu Południowochińskim i proces uzależniania się od gospodarki chińskiej. Badacz podkreśla, że duży wpływ na reakcje społeczeństw mają stereotypy oraz propaganda przekazywana przez nowe media internetowe, niechęć do Chinom. Wśród paradoksów wymienia on fakt, że wzrasta współpraca gospodarcza i handel z Chinami i jednocześnie stosunkowo maleje z USA. Dodatkowo wskazuje on, że saldo USA z ASEAN jest dodatnie, a z Chinami rośnie niekorzystny ujemny bilans.

Amerykanie odwrócili się od Partnerstwa Transpacyficznego (*Trans-Pacific Partnership*, TPP), co znacząco ułatwiło i przyspieszyło budowanie strefy wolnego handlu przez Chiny. Jednocześnie zauważyli oni, że nie tylko gospodarka, ale również przyjacielskie relacje wewnątrz ASEAN wpływają na budowanie pozycji mocarstw¹⁸. TPP miało być antidotum na sinocentryczny model współpracy gospodarczej, jednak nastąpił pewien podział wewnątrz Stowarzyszenia: Singapur, Malezja, Brunei i Wietnam zgłosiły swój akces, inne państwa nie. Sytuacja zmieniła się w okresie prezydentury Donalda Trumpa, który odstąpił od projektu, ale podział wokół dwublokowej osi został ujawniony. Warto dodać w tym miejscu, że ostatnie badania, przeprowadzone na początku 2019 r. przez Instytut Yusok Ishak (*Yusof Ishak Institute's ASEAN Studies Centre*), dowodzą, że w okresie prezydentury Trumpa zaangażowanie USA w regionie spadło, czego dowodem są odpowiedzi aż 68% respondentów, a ich głównym zarzutem – zmniejszenie roli projektu TPP. Aż 73% badanych wskazało, że największą rolę ekonomiczną w regionie odgrywają Chiny, przy czym jednocześnie 52% wątpiło, aby pozytywnie oddziaływały one na budowę globalnego i regionalnego bezpieczeństwa¹⁹.

Profesor Sumski zwraca uwagę na swoistą sprzeczność, polegającą na tym, że mimo dużego wzrostu gospodarczego i współzależności, w niektórych państwach, zwłaszcza np. indochińskich, rośnie też napięcie (spory USA-Chiny, konflikt na Morzu Południowochińskim, spory w ramach trójkąta Chiny-Japonia-Korea, w Delcie Mekongu czy na linii Pekin-Delhi). Zdaniem badacza, przy wzrastającym napięciu wzmaga się równocześnie kryzys neoliberalnego procesu globalizacji²⁰, a takie zjawiska decentralizują ASEAN. Najczęściej w analizach pojawia się problem dwubiegunowego charakteru stosunków międzynarodowych w Azji Południowo-Wschodniej – dwa mocarstwa walczą o prymat w regionie, a na drugim planie znajdują się pozostali partnerzy: Japonia,

¹⁸ *Ibidem*, s. 20.

¹⁹ *ASEAN Focus*, https://www.iseas.edu.sg/images/pdf/ASEANFocus%20FINAL_Jan19.pdf (dostęp: 10.04.2019).

²⁰ В. Сумский, *АСЕАН: вехи пройденного пути...*

Indie, Australia, Korea i Rosja, a także UE²¹. Dla większości członków ASEAN celem i zarazem przejawem centralizmu było zbalansowanie wpływów USA i Chin oraz przygotowanie projektu RCEP.

2.2.4. ASEAN i zinstytucjonalizowane formy dialogu z państwami trzecimi

ASEAN podjął zinstytucjonalizowane formy współpracy ze wszystkimi państwami i organizacjami, których głos w sprawach regionu był znaczący. Nadano im różny status: partnera dialogu, partnera dialogu sektorowego, partnera rozwoju, specjalnego obserwatora czy gościa. Zewnętrzni partnerami, o różnym statusie, są: ASEAN+Australia, Kanada, Chiny, UE, Indie, Japonia, Korea, Nowa Zelandia, Rosja, USA, Pakistan, Niemcy, Turcja, Norwegia, Szwajcaria i ASEAN+3 (Chiny, Japonia, Korea Południowa). Formy współpracy z wyżej wymienionymi państwami czy organizacjami są różne. Na przykład ze Stanami Zjednoczonymi ASEAN współpracuje od 1977 r. na zasadzie wzajemnych konsultacji, głównie w dziedzinie gospodarki, wymiany handlowej i finansów. Po okresie zimnej wojny coraz częściej rozmowy dotyczą problemów pokoju i bezpieczeństwa.

Pierwszym partnerem dialogu, w 1974 r., stała się Australia. W 2013 r. oba podmioty ustanowiły formalne misje dyplomatyczne. Obecnie współpraca dotyczy wszystkich trzech filarów Wspólnoty. Na szczycie upamiętniającym 40-lecie dialogu ASEAN-Australia w Nay Pyi Taw w Mjanmie strony ogłosiły podniesienie wzajemnych stosunków do poziomu „strategicznego partnerstwa dla wzajemnych korzyści”²².

Chiny zinstytucjonalizowały dialog z ASEAN w tym samym czasie co Rosja. Pierwsze nieformalne kontakty rozpoczęły się w roku 1991, kiedy chiński minister spraw zagranicznych Qian Qichen uczestniczył w 24. AMM w Kuala Lumpur. W 1994 r. strony wymieniły oficjalne pisma w tej sprawie, a na 29. Konferencji, na szczycie w Dżakarcie w roku 1996, Chiny otrzymały status pełnoprawnego partnera dialogu. Utworzono wówczas komitet współpracy. ASEAN podjął dialog z tym państwem również w ramach ASEAN+3 po kryzysie finansowym 1997 r. Chiny i ASEAN prowadzą również stały dialog na temat bezpieczeństwa i współpracy politycznej. W kwietniu 2001 r. w Pekinie odbyła się konferencja ekspertów ds. współpracy gospodarczej obu stron, na której zajmowano się rozwojem stosunków gospodarczych w XXI w. Możliwość ustanowienia strefy wolnego handlu ASEAN – Chiny zarysowała się po wstąpieniu Chin do WTO (stało się to po 15 latach negocjacji, 10 grudnia 2001 r.). Ważne miejsce w rozmowach zajęły tematy związane z bezpieczeństwem w regionie Azji Południowo-

²¹ Е.А. Канаев, *Формирующееся евразийское измерение...*, s. 483.

²² *Overview of ASEAN-Australia Dialogue Relations*, https://asean.org/storage/2019/11/Overview-of-ASEAN-Australia-DR_as-of-September-2019.pdf (dostęp: 11.10.2020).

-Wschodniej. Pekin wyraził gotowość przystąpienia do Układu o Przyjaźni i Współpracy w Azji Południowo-Wschodniej oraz współpracy w ramach Strefy Wolnej od Broni Atomowej w Azji Południowo-Wschodniej (*Southeast Asian Nuclear-Weapon-Free Zone Treaty*, SEANFWZ).

Od czasu wprowadzenia strefy wolnego handlu (do 2010 r. ze starymi członkami i 2015 r. nowymi) udział Chin w obrocie towarowym ASEAN wzrósł z 8% w 2004 r. do 21% w 2018 r., co czyni Chiny największym partnerem handlowym ASEAN, z obrotem o wartości 591,1 mld USD. Państwo to stało się również trzecim co do wielkości źródłem Bezpośrednich Inwestycji Zagranicznych (BIZ) w ASEAN w 2017 r., przepływy wyniosły 11,3 mld USD²³. Dnia 15 listopada 2020 r. podpisano umowę o utworzeniu RCEP, którego ratyfikacja nastąpiła w listopadzie tego samego roku. Chiny są sygnatariuszem umowy, obok Indii, Japonii, Korei Południowej, Australii i Nowej Zelandii. Wzmacnia to znacząco ich pozycję w regionie i jednocześnie osłabia pozycję amerykańską. Do tej pory były one tradycyjnym partnerem gospodarczym ASEAN, USA – partnerem w zakresie bezpieczeństwa. Obecnie jednak sytuacja uległa zmianie²⁴. Dla ASEAN może to stanowić problem, bo, przywołując zdanie Trinh Le: „Zrównoważenie ogromnych korzyści gospodarczych z handlu i jednocześnie ogromnego zagrożenia morskiego ze strony gigantycznego sąsiada nie jest łatwe”²⁵. Problemem, który nakłada się na te zjawiska, jest trwająca wojna handlowa z USA.

ASEAN od 1977 r. współpracuje z Japonią. Zwłaszcza po kryzysie finansowym w 1997 r. stało się jasne, że partner ten ma kluczowe znaczenie w stabilizowaniu rynków finansowych i gospodarek państw regionu, natomiast jego aspiracje jako mocarstwa politycznego są powstrzymywane. Najczęściej Japonia widziana jest jedynie jako sojusznik USA i razem z nimi jako przeciwwaga dla wyłaniającej się potęgi Chin. Japonia jest członkiem wszystkich porozumień typu transregionalnego, pozostała członkiem Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership (CPTPP) po wyjściu z niego Stanów Zjednoczonych w czasie administracji Donalda Trumpa, dołączyła do umowy RCEP, jest członkiem EAS, formuły ASEAN+ oraz ASEAN+3.

Japonia zbudowała dobry wizerunek w tym regionie poprzez program Oficjalnej Pomocy Rozwojowej (*Official Development Assistance*, ODA), jak również inwestycje w państwach z grupy biedniejszych członków ASEAN: Kambodży, Laosie, Mjanmie i Wietnamie.

²³ J. Menon, A.C. Melendez, *Upgrading the ASEAN-China Free Trade Agreement*, <https://www.eastasiaforum.org/2019/08/14/upgrading-the-asean-china-free-trade-agreement/> (dostęp: 12.01.2021).

²⁴ Trinh Le, *ASEAN's China Dilemma. China remains both an economic partner and a threat to the stability of the region*, <https://thediplomat.com/2019/10/aseans-china-dilemma/> (dostęp: 12.01.2021).

²⁵ *Ibidem*.

Nie należy zapominać o roli Indii, zwłaszcza w odniesieniu do bezpieczeństwa regionu Azji Południowej i Południowo-Wschodniej. Indie rozpoczęły współpracę z ASEAN w 1992 r. W marcu następnego roku współpraca została sformalizowana po wymianie listów między sekretarzem generalnym ASEAN Dato Ajit Singhiem i ministrem spraw zagranicznych Indii Shri Dinesh Singhiem. W grudniu 1995 r., na szczycie w Bangkoku, strony zgodziły się podnieść poziom wzajemnych kontaktów do rangi pełnego partnera dialogu i taką rangę od 1996 r. mają stosunki ASEAN z Indiami. Instytucjonalne formy współpracy Indii z ASEAN to m.in.: ARF, PMC, Rada Biznesu ASEAN-Japonia, Komitet Współpracy. W sumie Indie mają 30 mechanizmów dialogu sektorowego i siedem na szczeblu ministerialnym w takich dziedzinach, jak: polityka międzynarodowa, obronność, łączność, handel, telekomunikacja, rolnictwo, energetyka, środowisko i turystyka. Mają też rozwinięte relacje z każdym z członków ASEAN²⁶. W 2009 r. podpisały ze Stowarzyszeniem umowę o wolnym handlu. W kwestiach bezpieczeństwa współpracują w ramach ARF i spotkań ministrów obrony. Widzą swoją rolę jako równoważenie wpływów chińskich. W tym kontekście ważnym problemem konsultacji z ASEAN stała się również amerykańska koncepcja Indopacyfiku.

Istnieje także pomysł włączenia Indii do forum ASEAN+3 i utworzenia ASEAN+4, jednak sprzeciwia się temu Malezja ze względu na ścisłe powiązania z Pakistanem. W 2008 r. Malezja i Pakistan podpisały umowę o wolnym handlu, a w 2012 r. preferencyjną umowę handlową.

Pakistanowi przyznano status sektorowego partnera dialogu na 26. posiedzeniu ministerialnym ASEAN 23 lipca 1993 r. Spotkanie inauguracyjne w celu nawiązania dialogu sektorowego odbyło się 5–7 listopada 1997 r. w Islamabadzie. Uzgodniono, że współpraca będzie obejmowała handel, gospodarkę, inwestycje, problemy środowiska, naukę i technologię, walkę z narkotykami, turystykę i rozwój zasobów ludzkich. Wspólna komisja współpracy sektorowej rozpoczęła działalność w 1999 r.²⁷ W roku 1997 Pakistan rozpoczął również współpracę z ASEAN, ale jak do tej pory, nie uzyskał statusu pełnego partnera dialogu. Co prawda, w ostatnim czasie kraj ten dąży do dywersyfikacji polityki zagranicznej i zmniejszenia zależności od tradycyjnych partnerów – Chin i USA, ale ASEAN oczekuje od niego głębokich reform wewnętrznych²⁸. Również Indie

²⁶ S. Desai, *Revisiting ASEAN-India Relations. The ASEAN-India relationship has had its share of highs and lows. Where do things stand today?*, <https://thediplomat.com/2017/11/revisiting-asean-india-relations/> (dostęp: 15.01.2021).

²⁷ *Overview of ASEAN-Pakistan Sectoral Dialogue Cooperation*, <https://asean.org/asean/external-relations/pakistan/> (dostęp: 8.02.2021).

²⁸ U. Jamal, *Why Pakistan matters to Southeast Asia*, <https://www.aseantoday.com/2020/07/why-pakistan-matters-to-southeast-asia/> (dostęp: 8.02.2021).

sprzeciwiają się podniesieniu rangi relacji Pakistanu z ASEAN do pełnoprawnego członka forum dialogu. Tymczasem, zdaniem analityka Umaira Jamala, Pakistan powinien być brany pod uwagę jako partner w zakresie bezpieczeństwa, bo izolowany i słaby gospodarczo może stanowić zagrożenie dla rozwijającego się regionu²⁹.

Jak już wspomniano w pierwszej części pracy, dla bezpieczeństwa regionalnego niezwykle ważny jest rozwój wydarzeń na Półwyspie Koreańskim, dlatego od ponad 20 lat ASEAN współpracuje z Republiką Korei. Początek tych kontaktów odnosi się do wymiany listów między szefem Stałego Komitetu ASEAN Ali Alatasem i ministrem spraw zagranicznych Korei Choi Ho Joongiem. Pełnym partnerem dialogu Korea została po szczycie w Kuala Lumpur w roku 1991, a od 2001 r. uczestniczy w rozwiązywaniu problemów bezpieczeństwa i pokoju w regionie, z wykorzystaniem takich instytucji, jak: ARF, PMC, ASEAN+1, ASEAN+3. Jest inicjatorem wielu programów, m.in. utworzenia Grupy Studyjnej Azji Wschodniej (*East Asia Study Group*, EASG), popiera inicjatywę ZOPFAN, stworzenia w Azji Południowo-Wschodniej strefy wolnej od broni atomowej, sprzyja wszelkim inicjatywom integracyjnym. Z kolei ASEAN udzielił poparcia „słonecznej” polityce prezydenta Kim Dae Junga i procesowi normalizacji stosunków między dwoma państwami koreańskimi.

Tab. 2. Koordynatorzy partnerów dialogu z ramienia ASEAN

Lp.	Partnerzy dialogu	Koordynator z ramienia ASEAN		
		2015–2018	2018–2021	2021–2024
1	Australia	Mjanma	Malezja	Laos
2	Kanada	Filipiny	Mjanma	Malezja
3	Chiny	Singapur	Filipiny	Mjanma
4	UE	Tajlandia	Singapur	Filipiny
5	Indie	Wietnam	Tajlandia	Singapur
6	Japonia	Brunei	Wietnam	Tajlandia
7	Republika Korei	Kambodża	Brunei	Wietnam
8	Nowa Zelandia	Indonezja	Kambodża	Brunei
9	Rosja	Laos	Indonezja	Kambodża
10	Stany Zjednoczone	Malezja	Laos	Indonezja

Źródło: https://asean.org/storage/2019/11/Overview-of-ASEAN-Australia-DR_as-of-September-2019.pdf (dostęp: 8.02.2021).

²⁹ *Ibidem*.

Tab. 3. Koordynatorzy sektorowych partnerów dialogu ASEAN

Lp.	Sektorowi partnerzy dialogu ASEAN	Koordynator
1	Pakistan	Sekretariat ASEAN
2	Norwegia	Sekretariat ASEAN
3	Szwajcaria	Sekretariat ASEAN
4	Turcja	Sekretariat ASEAN

Źródło: *ibidem*.

Tab. 4. Koordynatorzy partnerów rozwoju ASEAN

Lp.	Partnerzy rozwoju ASEAN	Koordynator
1	Niemcy	Sekretariat ASEAN
2	Chile	Sekretariat ASEAN

Źródło: *ibidem*.

Ponadto funkcjonuje Międzyregionalny Dialog Europa-Azja w ramach ASEM. Uczestniczy w nim 53 partnerów: 51 państw z Europy i Azji, UE i Sekretariat ASEAN. Konferencje ASEM odbywały się co dwa lata: inauguracyjna w roku 1996 w Bangkoku, w roku 1998 w Londynie, w roku 2000 w Seulu i we wrześniu 2002 r. w Kopenhadze. W czasie konferencji w Seulu wyznaczono kierunki działania tego forum w kolejnych latach i, oprócz licznych zagadnień o charakterze współpracy gospodarczej, kulturowej, w dziedzinie ochrony zdrowia i ochrony środowiska, strony zdecydowały się podjąć współpracę w dziedzinie politycznej z poszanowaniem zasad równości, wzajemnego zrozumienia, prawa międzynarodowego, nieingerowania, ani bezpośredniego, ani pośredniego, w sprawy wewnętrzne³⁰. W 2004 r. szczyt odbył się w Hanoi, w 2006 r. – w Helsinkach, w 2008 r. – w Pekinie, w 2010 r. – w Brukseli, w 2012 r. – w Vientiane, w 2014 r. – w Mediolanie, w 2016 r. – w Ułan Bator, w 2018 r. – w Brukseli³¹. Przy okazji tego szczytu UE podpisała porozumienie o wolnym handlu z Singapurem. W dniach 15–16 grudnia 2019 r. w Madrycie miało miejsce 14. spotkanie ministrów spraw zagranicznych Azji i Europy. Ministrowie dyskutowali na temat: „Azja i Europa: razem na rzecz skutecznego multilateralizmu”.

Kolejną formułą „nowego regionalizmu”, rosnących powiązań transregionalnych, które powstają z inicjatywy ASEAN, są wspomniane już Szczyty Wschodnioazjatyckie (EAS), powstałe jako poszerzenie i wzmocnienie formuły ASEAN+3 z inicjatywy ASEAN. Do grupy ASEAN+3 dołączyły Indie, Australia

³⁰ *Asia-Europe Cooperation Framework 2000*, <http://www.asean3.gokr/english/index01.htm> (dostęp: 8.02.2021).

³¹ *Szczyt Azja-Europa: ASEM (18–19 października 2018)*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/international-summit/2018/10/18-19/> (dostęp: 8.02.2021).

i Nowa Zelandia oraz w 2011 r. Rosja i Stany Zjednoczone. W ten sposób Stowarzyszenie swoimi działaniami wykroczyło poza region Azji Wschodniej, a dodatkowo podkreśliło zasady, na których oparto współpracę: członkowie EAS mieli przyjąć Traktat o Wzajemnych Stosunkach i Współpracy w Azji Południowo-Wschodniej oraz wartości, na których działa ASEAN – suwerenność i nieingerencja w sprawy wewnętrzne. Dzięki szerszej formule EAS można było omawiać ważne dla regionu zagadnienia: sprawy finansowe, problemy dotyczące środowiska i klęsk żywiołowych, energetyki, ochrony zdrowia czy kwestie pandemiczne. Tę platformę współpracy wykorzystano w czasie pandemii COVID-19. EAS daje możliwość konsultacji na temat budowania szerszych ugrupowań integracyjnych, np. RCEP czy TPP, przy czym zarówno w pierwszej, jak i drugiej nie wszyscy członkowie EAS są jednocześnie członkami wymienionych grup. W EAS podejmowane są również inicjatywy dotyczące kwestii bezpieczeństwa, zwalczania terroryzmu i przestępstw zorganizowanych.

2.3. Ewolucja stosunków Rosja-ASEAN

Początek stosunków ASEAN-Rosja sięga czasów zakończenia okresu zimnowojennego. W 1991 r. rosyjski wicepremier został zaproszony przez Malezję na roczne spotkanie ministrów spraw zagranicznych ASEAN jako gość i partner doradczy. W 1994 r. między ASEAN i Rosją ustanowiono partnerstwo konsultacyjne. Rosja stała się członkiem-założycielem ASEAN Regional Forum w 1994 r., jeszcze zanim stała się oficjalnym partnerem dialogu razem z Chinami i Indiami (1996). Rozpoczął się wówczas proces konstruowania bazy normatywnej współpracy. Rosji zależało na tym, by rozwijać relacje nie tylko z oddzielnymi państwami, ale z całym Stowarzyszeniem (co już wcześniej podkreślałam). Relacje ASEAN z Rosją są skonstruowane na tej samej podstawie co z innymi partnerami dialogu: USA, Kanadą, Indiami, Republiką Korei, Japonią i UE. W czerwcu 1997 r. powstał Wspólny Komitet Współpracy ASEAN+Rosja, który obradował po raz pierwszy w Moskwie. Przedyskutowano wówczas kwestie wsparcia instytucjonalnego i powołano Wspólny Komitet Współpracy ASEAN+Rosja (*ASEAN-Russia Joint Cooperation Committee*, ARJCC). Tym, co wyróżniało dialog ASEAN z Rosją od innych porozumień i stwarzało spore ograniczenia, był brak funduszu dialogu (*Dialogue partnership fund*). Dopiero w 2005 r., przed pierwszym szczytem ASEAN-Rosja, utworzono fundusz wspierający wspólne działania – ASEAN-Russian Federation Dialogue Partnership Financial Fund.

W 2003 r. ministrowie FR i ASEAN podpisali wspólną *Deklarację o partnerstwie w utrzymaniu pokoju, bezpieczeństwa, rozkwitu i rozwoju w regionie Azji i Pacyfiku*. W listopadzie 2004 r. Rosja stała się stroną TAC oraz poparła wysiłki

ASEAN utworzenia w regionie strefy wolnej od broni atomowej i wzmocnienia regionalnego i globalnego bezpieczeństwa (SEANWFZ)³².

Ważnym wydarzeniem był pierwszy szczyt Rosja-ASEAN, który odbył się 13 grudnia 2005 r. w Kuala Lumpur. Jego uczestnicy przyjęli program współpracy na lata 2005–2015, który zawierał inicjatywy w zakresie współpracy gospodarczej. Wymieniono następujące obszary wzajemnych relacji: handel i inwestycje, energetyka, nauka i technika, technologia informacyjno-komunikacyjna. Ważne miejsce w programie zajmowała pomoc w walce z żywiołami oraz kwestie ekologiczne. Uzgodniono poszerzenie współpracy w zakresie kultury, informacji, turystyki, sportu, rolnictwa i leśnictwa. W Kuala Lumpur ustalono również, że spotkania obu partnerów będą się odbywały cyklicznie, ale tak się nie stało. Kolejny szczyt miał miejsce dopiero 22 kwietnia 2009 r. Zastanawiano się na nim, w jaki sposób przygotować kolejne konstruktywne spotkanie Rosja-ASEAN na wyższym szczeblu.

W koncepcjach polityki zagranicznej FR przyjętych 15 lipca 2008 r. mowa jest o osiągnięciu „pozytywnej dynamiki stosunków z państwami Azji Południowo-Wschodniej”³³. W tym okresie najlepiej układała się współpraca w sprawach polityki międzynarodowej i konkretnych problemów związanych z zachowaniem pokoju w regionie Azji i Pacyfiku. Jak było już powiedziane, Rosja od samego początku uczestniczy w szczytach ARF, na których opowiada się za stworzeniem systemu bezpieczeństwa zbiorowego. Ważnym mechanizmem związanym ze wzmacnianiem bezpieczeństwa regionalnego są spotkania ministrów obrony, na które Rosja przysyła swoich ekspertów. Na forum ARF w Phuket w 2009 r. rosyjski minister spraw zagranicznych Siergiej Ławrow zwracał uwagę na kolektywne podstawy bezpieczeństwa w oparciu o prawo międzynarodowe, konsultacje i dialog.

Rosja i ASEAN współpracują w sprawie walki z terroryzmem, w tym w ramach ONZ. W 2004 r. w Dżakarcie obie strony podpisały deklarację o wspólnej walce z terroryzmem. Powstała grupa robocza Rosja-ASEAN do walki z terroryzmem, rozpoczął się też mechanizm spotkań ekspertów w sprawie transnarodowej przestępczości. Służby wywiadowcze współpracują w ramach takich organizacji jak ASEANPOL. Kolejną dziedziną współpracy są klęski żywiołowe. Rosja w końcu 2004 r. pomogła po klęsce na Sumatrze (tsunami), wsparła sumą 3 mln USD budowę szpitala w Indonezji, dostarczała leki, zbudowała stację oczyszczania wody³⁴. W 2005 r. w charakterze pomocy humanitarnej przekazała 20 tys. ton ziarna. Podobnie pomogła po trzęsieniu ziemi jesienią 2009 r.

³² *Overview ASEAN-Russia Dialogue Relations*, <https://asean.org/wp-content/uploads/2012/05/Overview-ASEAN-Russia-Dialogue-Relations.pdf> (dostęp: 10.11.2018).

³³ *Концепция внешней политики Российской Федерации*, <http://kremlin.ru/acts/news/785> (dostęp: 5.11.2020).

³⁴ Г. Локшин, *Диалоговое партнерство Россия-АСЕАН: сотрудничество в сфере политики и безопасности АСЕАН в начале XXI века*, Москва 2010. s. 303.

Śledząc ewolucję stosunków wzajemnych Rosji i ASEAN, można stwierdzić, że o ile na przełomie XX i XXI w., a nawet w pierwszej dekadzie XXI stulecia, obserwować można było niewielkie wzajemne zainteresowanie, o tyle po 2014 r., w okresie ochłodzenia stosunków Rosji z UE i nałożenia sankcji po interwencji na Ukrainie oraz aneksji Krymu, rośnie zainteresowanie rozwijaniem tych relacji, przede wszystkim ze strony Rosji.

Poprzednie szczyty Rosja-ASEAN odbyły się odpowiednio w: 2005 r. (Kuala Lumpur), 2010 r. (Hanoi) i jubileuszowy w Soczi w 2016 r., który jednak nie zalicza się do oficjalnych spotkań. Na szczycie w Soczi partnerzy dyskutowali o podniesieniu rangi stosunków Rosji z ASEAN i podpisały wspólną deklarację zapowiadającą rozwój współpracy. W preambule dokumentu strony potwierdziły

przestrzeganie zasad, celów, wspólnych wartości i norm określonych w Karcie Narodów Zjednoczonych, Traktacie o Wzajemnych Stosunkach i Współpracy w Azji Południowo-Wschodniej, Deklaracji Szczytu Azji Wschodniej (EAS) w sprawie zasad wzajemnych korzyści (określonych na szczycie na Bali), a także uznanie spójności współpracy ASEAN-Rosja z procesami, zasadami i normami ASEAN, takimi jak centralizm ASEAN w zmieniającej się architekturze regionalnej³⁵.

W Deklaracji wyeksponowano uzgadniane wcześniej inicjatywy, w tym np. współpracę między organizacjami regionalnymi: ASEAN, EUG i SOW. Podkreślono dialog w zakresie ASEAN Community 2025 i ASEAN Blueprint 2025, a także tradycyjne formy współpracy w ramach istniejących mechanizmów ASEAN+Rosja, organizacji transregionalnych, EAS, ARF i spotkań ministrów obrony (ADMM-Plus), oraz globalnych: ONZ, APEC, ASEM, G-20. Rosja potwierdziła swoje poparcie dla centralizmu ASEAN. W deklaracji znalazła się ponadto zapowiedź dalszych konsultacji na temat nowej architektury bezpieczeństwa opartej na tradycyjnych wartościach i prawie międzynarodowym.

Ostatni szczyt, z udziałem prezydenta Władimira Putina, odbył się w Singapurze 13–15 listopada 2018 r. Dodatkowo prezydent Rosji wziął udział w 13. szczycie EAS. Był obecny na szczycie po raz pierwszy od kiedy w 2010 r. Rosja stała się jego członkiem. W uzgodnionej i podpisanej w Singapurze deklaracji strony zgodziły się podnieść wzajemne relacje do rangi strategicznych³⁶. Rosja ponownie potwierdziła uznanie centralizmu ASEAN, mechanizmów współpracy, w centrum tworzenia których znajduje się Stowarzyszenie. W deklaracji odniesiono się do szerszej integracji regionalnej, tj. potwierdzono

³⁵ 2016 Sochi Declaration, <https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/2016-SOCHI-DECLARATION.pdf> (dostęp: 5.11.2020).

³⁶ Joint Statement of the 3rd ASEAN-Russian Federation Summit on Strategic Partnership, <https://asean.org/storage/2018/11/ASEAN-Russia-Joint-Statement.pdf> (dostęp: 5.11.2020).

znaczenie współpracy między istniejącymi organizacjami regionalnymi, w tym Sekretariatem SOW i ASEAN, multilateralnymi organizacjami Azji i Pacyfiku EUG, ale nie znalazła w niej potwierdzenia szeroka formuła trójstronna SOW-EUG i ASEAN. Niemniej jednak, co było zgodne z interesami Rosji, w dokumencie odnotowano włączenie do programu rozwoju RDW i Regionu Bajkał.

Podsumowując, jak do tej pory odbyły się trzy szczyty ASEAN+Rosja i czwarty jubileuszowy w Soczi, co świadczy o tym, że częstotliwość spotkań zdecydowanie odstaje od tych z udziałem innych partnerów dialogu: Chin (23), Japonii (23), Korei (21) czy USA (7).

Po podpisaniu Karty ASEAN, która weszła w życie w styczniu 2009 r., Rosja zaczęła akredytować swoich ambasadorów przy Stowarzyszeniu. Od sierpnia 2017 r. przedstawicielem Rosji przy ASEAN jest Aleksandr Iwanow. W Rosji powołano komitet ASEAN skupiający ambasadorów Stowarzyszenia rezydujących w Moskwie. Na Uniwersytecie MGIMO powstało centrum ASEAN, które pełni rolę ekspercką dla MSZ. Od 2018 r. działa tu również sieć eksperckich centrów ASEAN-Russia Think Tanks (NARTT). Centrum ASEAN i Wietnamu istnieje także w Instytucie Dalekiego Wschodu Rosyjskiej Akademii Nauk. Funkcjonuje grupa międzyparlamentarna, rozwija się współpraca między kręgami biznesowymi.

Jak już wspomniano, pewnym problemem, który hamował rozwój analizowanej współpracy, był brak wspierającego ją funduszu. W 2007 r. utworzono Fundusz Finansowy Partnerstwa ASEAN-FR. Początkowo Rosja zasilala go kwotą 500 tys. USD rocznie, a w drugiej dekadzie XXI w. zobowiązała się zwiększyć ją do 1,5 mln USD rocznie³⁷. Na oficjalnej stronie Funduszu znajdujemy informację, że wspiera on

organizację seminariów, okrągłych stołów, konferencji itp., przygotowywanie ekspertyz naukowych i technicznych, finansowych i ekonomicznych oraz badań, wymianę delegacji, w tym przedstawicieli sektorów naukowo-technicznych, sferę edukacyjną, szkolenia zawodowe oraz inne działania przyczyniające się do rozwoju współpracy między Federacją Rosyjską a ASEAN w dziedzinie gospodarczej, naukowo-technicznej, handlowej, kulturalnej i innych³⁸.

To z tego źródła pokrywana jest działalność *think tanku* NARTT, którego drugie spotkanie odbywało się w murach MGIMO od 19 do 22 listopada 2020 r. Rozmawiano wówczas o priorytetowych inicjatywach obu partnerów – po stronie rosyjskiej jest to integracja ASEAN z UEG i nowym projektem Wielkim

³⁷ *Overview ASEAN-Russia Dialogue Relations*, <https://asean.org/storage/2012/05/Overview-ASEAN-Russia-Dialogue-Relations-as-of-January-2019.pdf> (dostęp: 15.06.2019).

³⁸ *Финансовый фонд диалогового партнерства*, <https://asean.mid.ru/finansovyy-fond> (dostęp: 15.11.2020).

Partnerstwem Eurazjatyckim wraz z Szanghajską Organizacją Współpracy, co, zdaniem ekspertów, „stworzy nowe możliwości ożywienia gospodarczego, stabilnego wzrostu oraz zrównoważonych łańcuchów dostaw i rozwoju”³⁹. Zwrócono też uwagę na perspektywę zbadania wzajemnie korzystnego zaangażowania z RCEP.

Uczestnicy obrad rozważali nowy perspektywiczny obszar współpracy między Rosją i ASEAN: wspólną walkę z międzynarodowym terroryzmem. Obecny na spotkaniu szef Centrum Badań nad Nowymi Wyzwaniami i Zagrożeniami Akademii Dyplomatycznej MSZ FR Anton Warfołomiejew zwrócił uwagę na fakt, że istnieje potrzeba współpracy nie tylko na poziomie odpowiednich służb, ale i eksperckim: wspólnych badań i terminowej wymiany informacji⁴⁰. Mówił o potrzebie rozszerzenia współpracy w walce z terroryzmem, zarówno na poziomie interakcji między organami bezpieczeństwa i odpowiednimi służbami, jak i na poziomie eksperckim. Zwrócił uwagę na znaczenie wspólnych badań nad przeciwdziałaniem terroryzmowi oraz terminowej wymiany danych i informacji. Wskazano również, że najciekawszym obszarem takiej współpracy może być dostosowanie ustawodawstw krajowych związanych z działaniami antyterrorystycznymi⁴¹.

2.4. Rosja-ASEAN: korzyści i bariery we wzajemnych relacjach

Analizując stosunki Rosji z ASEAN, można stwierdzić, że rosyjskie zainteresowanie tą organizacją ewoluuje. W czasie zimnej wojny Związek Radziecki prezentował podobne stanowisko jak Wietnam i pozostałe państwa bloku socjalistycznego. Uważał, że jest to organizacja stworzona przy współudziale Stanów Zjednoczonych, niesamodzielna i skupiona na celach politycznych. Początek okresu pozimnowojennego wskazywał na zmianę, przeorientowanie polityki Rosji, ale również na większą otwartość ASEAN na nowych partnerów. Państwa Stowarzyszenia nie patrzyły na Rosję jak na zagrożenie, z kolei dla Rosji przestało ono być wysuniętym przyczółkiem USA, ale stało się grupą „azjatyckich tygrysów”, która może zostać cennym partnerem gospodarczym. Przełom XX i XXI w. to początek konstruowania bazy normatywnej relacji i kanałów kontaktów. Jednak wbrew oficjalnym zapewnieniom, wzajemne zainteresowanie nie przekładało się na praktyczny wymiar współpracy.

Należy w tym miejscu zauważyć, że w świadomości Rosjan obszar ten był mało wyrazisty i nie wskazywali go ani jako „przyjaciela”, ani jako „wroga”.

³⁹ *On the Online Roundtable Discussion of the Network of ASEAN-Russia Think Tanks 19–20 November 2020*, <https://asean.mid.ru/novosti-i-sobytia> (dostęp: 19.01.2021).

⁴⁰ *Second Meeting of the Network of ASEAN-Russia Think Tanks*, <https://asean.mgimo.ru/en/news/2020/ii-nartt> (dostęp: 19.01.2021).

⁴¹ *Ibidem*.

W badaniach Centrum Lewada z 2018 r. wśród wrogów (badani mieli wymienić pięciu wrogów) największa grupa spośród 1600 respondentów, 78 osób, wskazała na Stany Zjednoczone, na drugim miejscu znalazła się Ukraina, 39 głosów, i była to tendencja wzrostowa, a następnie Wielka Brytania, 38 głosów, tu również obserwujemy wyraźny wzrost. Wśród państw Azji Wschodniej znalazła się Japonia (3 głosy) i Korea Północna (2 głosy). Ciekawe są wyniki pytania o „przyjaciół” i sojuszników Rosji. Respondenci mieli wskazać pięciu przyjaciół i, porównując wyniki od 2005 r., na pierwszym miejscu jest Białoruś, która otrzymała 49 głosów z grona 1600 respondentów, na drugim Chiny (40 głosów); wyraźnie rośnie liczba Rosjan, która uważa Chiny za przyjaciela. Na trzecim miejscu znalazł się Kazachstan (32 głosy). W tym gronie od 2016 r. pojawia się Wietnam, jako jedyny sojusznik wskazywany z grona państw ASEAN; w 2018 r. wskazywało na niego 5 osób⁴². Wyraźnie zatem badanie to odzwierciedla tendencje, które były omawiane w pierwszym rozdziale. Przyjaciele to tradycyjni partnerzy z Europy Wschodniej czy WNP, ale pojawia się też Wietnam, jako liczące się mocarstwo regionalne i partner Rosji.

Jest to wynik kilku nakładających się na siebie czynników: Rosja starała się wzmocnić europejski i zachodni wektor swojej polityki zagranicznej oraz odbudować wpływy w państwach WNP, co wynika wprost z kolejnych Strategii FR. Spośród mocarstw azjatyckich na plan pierwszy wysunęły się Chiny – jej najbliższy sąsiad. W sposób oczywisty Rosja skupiała się na tych właśnie kierunkach, ale wzmocnienie owych relacji wymagało budowy silnej przeciwwagi. Zachęcali do tego niemal wszyscy eksperci zajmujący się regionem Azji i Pacyfiku. Rosnąca pozycja ASEAN, jej centralna rola w budowie nowych struktur integracyjnych w Azji, i szerzej transregionalnych, w sposób naturalny postawiła region Azji Południowo-Wschodniej w centrum zainteresowania władz rosyjskich. Zwłaszcza w drugiej dekadzie XXI w., po aneksji Krymu i interwencji w Donbasie, konieczność zapewnienia sobie przez Rosję partnerów spoza tradycyjnego grona wzmocniła przekonanie, że Azja Południowo-Wschodnia to kierunek perspektywiczny, i to zarówno ze względu na jej rosnącą pozycję polityczną i gospodarczą, chęć dywersyfikacji partnerów, ale też wolę Rosji włączenia się w procesy integracyjne zachodzące w Azji, wzmocnienia własnej pozycji jako partnera i inicjatora nowych projektów. Dodatkową zachętą były wspólne wartości związane z oparciem ładu międzynarodowego na multilateralizmie, budowaniem polityki zagranicznej w oparciu o nieingerencję w sprawy wewnętrzne i suwerenność.

Jeśli zatem mielibyśmy odpowiedzieć na pytanie postawione w tytule podrozdziału, to odpowiedź brzmiałaby – tak. ASEAN jest potrzebny Rosji zarów-

⁴² *Russian Public Opinion 2018*, s. 149–150, <https://www.levada.ru/cp/wp-content/uploads/2019/07/2018-Eng.pdf> (dostęp: 22.03.2021).

no ze względu na jej interesy gospodarcze, jak i (a może zwłaszcza) polityczne, a nawet wizerunkowe, bo chce być ona graczem znaczącym i decydować na równych prawach z innymi aktorami o porządku międzynarodowym. Tutaj następuje *ale...* – najczęściej pojawiająca się konstatacja dotycząca relacji Rosji i ASEAN jest taka, że nie odpowiada ona potencjałowi, jaki mógłby się kryć za tymi relacjami. Aktywizacja następuje przed kolejną okrągłą datą, a potem wszystko wraca do utartych schematów. Na dowód tego przytoczę kilka wypowiedzi ekspertów rosyjskich, którzy podkreślają pewne zaniedbania kryjące się za polityką Rosji wobec ASEAN. Jelena Martynowa zwraca uwagę na to, że w 2012 r. na szczycie EAS to nie prezydent Putin stał na czele delegacji (inne państwa były reprezentowane przez głowy państw). Wbrew zapowiedziom, szczyty Rosja-ASEAN nie są cykliczne. Pierwszy miał miejsce w 2005, a drugi dopiero w 2010 r., co świadczy o tym, że kierunek ten nie był traktowany z należytą uwagą przez rządzących⁴³.

Dopiero rok 2010 wieścił przełom w dyplomacji Rosji. Przystąpiła do ASEM, EAS oraz rozpoczęła działalność w ADMM+, choć należy pamiętać, że oczekiwano od niej zbalansowania walki Chiny-USA, a nie jakiejś innej roli, którą sobie sama wyznaczyła. Szczyt APEC w 2012 r. we Władywostoku świadczył o ambicjach Moskwy. Potem jednak wszystko ucichło i niektórzy amerykańscy akademicy wysnuli wniosek, że wzrost gospodarczej obecności Rosji w regionie nie jest oczekiwany⁴⁴. W lutym 2013 r. prezydent Putin zaakceptował nową koncepcję polityki zagranicznej i wzmocnienie pozycji Rosji w regionie Azji i Pacyfiku. Niemniej jednak członkowie Klubu Dyskusyjnego Valdai podkreślali, że Rosji nadal brakuje wizji polityki zagranicznej.

Zapewne dlatego Jewgienij Kanajew uważa, że należy zmienić rosyjską strategię budowy relacji z zagranicą⁴⁵. Zwraca uwagę na to, że ASEAN bardzo się zmienił: strefa wolnego handlu, inwestycyjna strefa ASEAN, inicjatywa integracji ASEAN, co wymaga od Rosji większej staranności w kreowaniu swojej polityki wobec tego regionu.

Jeśli chodzi o odwrócenie pytania: czy Rosja jest potrzebna ASEAN, przytoczę kilka analiz. W swoim opracowaniu, napisanym wspólnie z kilkoma ekspertami, Anton Cwietow wymienia następujące atuty Rosji, które powinny być dostrzeżone przez ASEAN. Rosja nie ma negatywnego bagażu w kontaktach z państwami regionu, nie pretendowała do roli hegemonu (jak Chiny i USA), nie narzucała własnego modelu życia politycznego, gospodarczego, cywilizacyjnego. Jednak niezależnie od wpływu na inne regiony świata, w Azji

⁴³ E. Martynova, *Strengthening of Cooperation between Russia and ASEAN: Rhetoric or reality?*, „Asian Politics & Policy 2014, Vol. 6, Issue 3, s. 399.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 400.

⁴⁵ Е.А. Канаев, *Формирующееся евразийское измерение...*, s. 472.

Południowo-Wschodniej Rosja nie zajmuje znaczącej pozycji. Eksperci uważają, że ze względu na ograniczenia finansowe również rosyjska flota nie ma tu wiele do zrobienia, z wyjątkiem Wietnamu. Rosja nie oddziałuje na strategiczne gałęzie gospodarki. Istnieje w regionie jako średnie mocarstwo i posługuje się narzędziami oddziaływania charakterystycznymi dla średnich mocarstw. Jakże to narzędzia?

1. Rosja jest członkiem ugrupowań regionalnych, poczynając od ASEAN. W 2018 r. prezydent Putin po raz pierwszy wziął udział w plenarnym posiedzeniu EAS a ASEAN stało się partnerem strategicznym Rosji.
2. Zajmuje ważne pozycje w niektórych działach współpracy: wojskowej, techniki militarnej (Wietnam, Indonezja, Mjanma, Filipiny, Malezja, Laos), energetyki, w tym atomowej, walki z terroryzmem, współpracy w zakresie klęsk żywiołowych i bezpieczeństwa informatycznego⁴⁶.

Ekspertka MGIMO Jekaterina Kołodunowa stawia tezę, że atuty Rosji brane pod uwagę przez państwa ASEAN dotyczą głównie sfery politycznej i bezpieczeństwa. Chodzi o potencjał wojskowy oraz sprzedaż broni. Atrakcyjny jest również model „demokracji suwerennej”. Kołodunowa uzasadnia to następująco:

Kremłowskie pojęcia „suwerennej demokracji”, w ramach których sama Rosja ustala kryteria określania stopnia demokracji swojego reżimu politycznego, zachowanie wysokiego stopnia kontroli w sprawach wewnętrznych, niezależna linia polityki zagranicznej – wszystko to imponuje niektórym krajom ASEAN. Co więcej, stanowisko Rosji, kładące nacisk na nieingerencję w wewnętrzne sprawy innych krajów, jest zgodne z kluczowymi normami Stowarzyszenia, w tym z poszanowaniem suwerenności i podejmowaniem decyzji w drodze konsensusu⁴⁷.

Nota bene, myśl taką wyraził w trakcie rozmowy z pracownikami Katedry Studiów Azjatyckich Uniwersytetu Łódzkiego ambasador Unii Europejskiej w Tajlandii (2019 r.).

Kołodunowa w swojej ekspertyzie zwraca dalej uwagę, że pomimo tych atutów Rosja nadal jest postrzegana jako państwo odległe i geograficznie, i mentalnie, niemające niczego wspólnego z problemami regionu. Przywołuje przy tym chociażby opinię sekretarza generalnego ASEAN Surina Pitsuwana⁴⁸.

Astrid S. Tuminez i Mark Hong, w artykule zatytułowanym *Russia in the Southeast Asia: A New „Asian Moment”*, zastanawiając się nad rolą Rosji w polityce ASEAN, twierdzą, że:

⁴⁶ А. Цветов, В. Кашин, А. Королев, А. Пятчкова, *Россия и Вьетнам в новой Азии*, <http://ru.valdaiclub.com/a/reports/rossiya-i-vetnam-v-novoy-azii/> (dostęp: 15.04.2019).

⁴⁷ П. Рангсимапон, Е. Колдунова, *20 лет спустя: какими Россия и АСЕАН видят друг друга*, „Международная жизнь”, <https://mgimo.ru/upload/iblock/4ff/mzh.pdf> (dostęp: 10.11.2019).

⁴⁸ *Ibidem*, s. 49–50.

1. Rosja nie jest znaczącym partnerem ASEAN, ale jej atutami dla regionu są surowce, takie jak ropa i gaz ziemny, oraz sprzedaż broni.
2. Pomimo tych atutów oraz zwiększającej się roli tego państwa, status jego drugoplanowej roli w regionie zostanie utrzymany.
3. W sprawach koreańskich, Morza Południowochińskiego Rosja nie jest w stanie popierać interesów ASEAN, w innych ważnych sprawach, np. balansowania wpływów Chin, też nie jest w stanie się z tego wywiązać, raczej pozostaje jako równowaga dla wpływów amerykańskich⁴⁹.

Z przywołanych ekspertyz, opinii na temat wzajemnego postrzegania roli, jaką Rosja potencjalnie mogłaby odgrywać, a jaką odgrywa, oraz moich analiz, które zostaną rozwinięte w dalszej części książki, można stwierdzić, że jej udział w omawianym regionie jest związany w sposób oczywisty z jej możliwościami. Są one oparte głównie na tradycyjnych formach współpracy, co oznacza postawienie na dziedzinę militarną i bezpieczeństwa oraz energetyczno-surowcową. Nie udało się, jak do tej pory, wzmocnić na tyle relacje gospodarcze, by obie strony pozostawały współzależne. Potencjał w tej dziedzinie istnieje, bo Rosja rzeczywiście cieszy się stosunkowo dobrym wizerunkiem w tej części świata, nie razi mankamentami w funkcjonowaniu demokratycznego systemu politycznego. Także państwa te nastawiają się nie tyle na wzmocnienie demokracji, co zabezpieczenie rozwoju gospodarczego i stabilizacji. Niemniej jednak mamy do czynienia z pewnym istotnym mankamentem wizerunkowym, dotyczącym bliskiej i strategicznej współpracy z Chinami, co w przypadku strategii nastawionej na dywersyfikację partnerów uszczupla polityczny potencjał Rosji.

⁴⁹ A.S. Tuminez, M. Hong, *Russia in the Southeast Asia: A New "Asian Moment"?*, [w:] *ASEAN-Russia Foundations and Future Prospects*, eds V. Sumsy, M. Hong, A. Lugg, Singapore 2012, s. 54.

Rozdział 3

Tradycyjne i nowe obszary współpracy Rosji z ASEAN

3.1. Współpraca w dziedzinie energetyki i wydobywania ropy naftowej

Tradycyjną i nadal perspektywiczną dziedziną współpracy jest **energetyka i surowce energetyczne**. W Rosji energetyka była nadrzędnym sektorem gospodarki, nie tylko dlatego, iż jest związana ze wszystkimi pozostałymi sektorami, ale również dlatego że jest ważnym narzędziem prowadzenia polityki zagranicznej i wewnętrznej, a także pod wieloma względami, jak twierdzi rosyjska ekspertka Łarisa Ruban, determinuje geopolityczne wpływy Rosji. Rosyjscy eksperci podkreślają, że w ich kraju obszar energetyki zawsze był w centrum uwagi, rozwijał się w szybszym tempie i był wspierany przez duże inwestycje¹. Wyjściowym założeniem dla modernizacji strategii energetycznej stała się idea *super-petrostate*, która polega na uzyskaniu odporności na wahania koniunktury na rynkach światowych². Spadek cen na surowce energetyczne nieodmiennie powodował problemy w funkcjonowaniu gospodarki Rosji. Ostatnim dokumentem, który wymienia ryzyka i zagrożenia dla bezpieczeństwa energetycznego państwa, jest rozporządzenie prezydenta FR z 13 maja 2019 r. o doktrynie bezpieczeństwa energetycznego³. Należy zatem przyjąć, że sektor paliwowo-energetyczny to strategiczny element polityki państwa zarówno w aspekcie wewnętrznym, jak i współpracy międzynarodowej. Jest on ważny również w relacjach z państwami Azji Południowo-Wschodniej.

¹ *АТР глазами экспертов (международная экспертиза 2005–2019 гг.)*, ред. Л.С. Рубан и др., Москва 2019, s. 248–249.

² P. Mickiewicz, M. Zieliński, A. Żukowska, *Rosyjska wizja supermocarstwa energetycznego (super-petrostate) w XXI wieku*, Toruń 2019, s. 178.

³ *Ibidem*, s. 193.

3.1.1. Przegląd podstawowych danych gospodarczych dotyczących przemysłu naftowego i gazowego Rosji i ASEAN

Rosja należy do najważniejszych producentów ropy naftowej i gazu ziemnego. Również państwa ASEAN w rankingach producentów tych surowców znajdują się na czołowych pozycjach. Jeśli chodzi o produkcję ropy naftowej, to w roku 2018 Rosja zajmowała 3. miejsce na świecie, po USA i Arabii Saudyjskiej, produkując 563,3 mln ton rocznie, co stanowiło 12,6% produkcji światowej. Indonezja zajmowała 23. miejsce, razem z Indiami produkując 39,5 mln ton, Malesja – 27. (31,5 mln ton), Tajlandia – 30. (17,3 mln ton), Wietnam – 35. (11,1 mln ton), Brunei – 44. (5,3 mln ton). Jeśli chodzi o produkcję gazu ziemnego, Rosja zajmuje miejsce drugie, produkując 669,5 mld m³, co stanowi 17,3% produkcji światowej. Na miejscu 11. znalazła się Indonezja, produkująca 73,2 mld m³, na 12. – Malesja (72,5 mld m³), na 20. – Tajlandia (37,7 mld m³), na 42. – Brunei (12,6 mld m³), na 45. – Wietnam (9,6 mld m³)⁴.

Rosja dysponuje kolosalnymi zasobami surowców energetycznych: zajmuje 1. miejsce na świecie pod względem rezerw gazu (50,5 biliona metrów sześciennych) i 6. miejsce, jeśli chodzi o rezerwy ropy (15,0 mld ton)⁵. Jeśli chodzi o handel, zajmuje 2. miejsce na świecie w eksporcie ropy naftowej, tuż za Arabią Saudyjską (367 mln ton w 2018 r.). Eksport ropy naftowej z Federacji Rosyjskiej w 2018 r., według danych Centralnego Departamentu Wysyłki Zespołu Paliw i Energii, wyniósł 260,2 mln ton i był o 2,9% wyższy niż w roku poprzednim.

Z kolei w 2018 r. eksport gazu przesyłanego przez rurociągi z Federacji Rosyjskiej wyniósł 220,6 mld metrów sześciennych (1. miejsce na świecie, 2. miejsce zajęły Stany Zjednoczone). Eksport rosyjskiego LNG w 2018 r. osiągnął 16,44 mln ton, z czego 4,4 mln ton dostarczono do krajów europejskich, a większość – do krajów azjatyckich: 2,74 mln ton do Japonii oraz 2,15 mln ton do Republiki Korei⁶.

Z powyższych danych wynika, że w tej dziedzinie Rosja jest – i może nadal być – ważnym partnerem państw Azji Południowo-Wschodniej, których intensywny rozwój wymaga zabezpieczenia w surowce energetyczne. Tymczasem, jak dowodzi Łarisa Ruban, zapasy surowców w regionie spadają: w 2016 r. Wietnam posiadał 603 mln ton ropy i kondensatu gazowego (w 2010 r. – 603 mln ton), Malesja – 480 mln ton (w 2010 r. – 508 mln ton), Indonezja – 449,7 mln ton (w 2010 r. – 573,3 mln ton).

⁴ Na podstawie *BP Statistical Review of World Energy 2019*, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf> (dostęp: 15.11.2020).

⁵ *АТР глазами экспертов...*, s. 248–249.

⁶ *Ibidem*, s. 250.

Tab. 5. Zapasy ropy naftowej i skondensowanego gazu w państwach Azji Południowo-Wschodniej w latach 2011–2017 w mln ton

Państwo	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Chiny	3 160,1	3 229,9	3 319,6	3 359,5	3 419,3	3 489,1	3 489,1
Wietnam	625,0	615,0	615,0	610,0	608,0	603,0	603,0
Indonezja	575,3	508,8	508,8	502,2	492,9	489,9	449,7
Malezja	508,5	508,5	498,8	510,0	489,6	489,6	489,6
Azja Południowo-Wschodnia	2 785,9	2 690,2	2 676,6	2 676,0	2 640,3	2 498,9	2 443,9

Źródło: *АТР глазами экспертов (международная экспертиза 2005–2019 гг.)*, ред. Л.С. Рубан и др., Москва 2019, s. 264.

Aby zaspokoić własne potrzeby, regionalni eksporterzy zmniejszyli eksport surowców, np. Malezja – z 17,2 mln ton w 2010 r. do 15,2 mln ton w 2016 r., Wietnam – z 8 mln ton w 2010 r. do 7,6 mln ton w 2016 r., Brunei – z 7,4 mln ton w 2010 r. do 5,2 mln ton w 2026 r. Jedynie w przypadku Indonezji, mimo że wydobycie spadło, eksport wzrósł z 16,1 mln ton w 2010 r. do 19,7 mln ton w 2016 r.⁷ Eksporterzy więcej sprowadzają, niż sprzedają, np. Tajlandia czy Indonezja. Od 1965 r. zużycie ropy naftowej w regionie Azji i Pacyfiku wzrosło sześciokrotnie. W ciągu ostatnich 12 lat produkcja ropy naftowej wzrosła o 17%, a popyt o 50%⁸.

Na dyplomację energetyczną Rosji wpływ ma światowy rynek ropy i gazu, a ten jest dla niej wyjątkowo niekorzystny. Pod koniec 2016 r. kraje OPEC zgodziły się na zmniejszenie wydobycia ropy na początku 2017 r. o 1,2 mln baryłek, do 32,5 mln baryłek dziennie. Następnie 10 grudnia 2016 r. kolejne 10 krajów spoza OPEC, w tym Rosja, Kazachstan, Azerbejdżan, Oman, Bahrajn i inne, zobowiązały się od 1 stycznia 2017 r. do ograniczenia wydobycia ropy o 558 mln baryłek dziennie⁹. Dodatkowo Stany Zjednoczone postawiły na gaz łupkowy. Do maja 2015 r. produkcja ropy w USA wzrosła o 80% w porównaniu do 2009 r. Izba Reprezentantów Kongresu USA 9 października 2015 r. zniosła zakaz eksportu ropy naftowej, który istniał 40 lat, od 1975 r., a 15 grudnia 2015 r. decyzję tę zatwierdził Senat USA. W jaki sposób i czy w ogóle czynnik ten będzie wpływał na handel światowy, w tym rosyjski gaz, trudno powiedzieć z uwagi na kryzys, jaki nastąpił w wyniku pandemii COVID-19, który w poważnym stopniu dotknął branżę amerykańską.

⁷ Л. Рубан, *Сотрудничество России со странами Юго-Восточной Азии в энергетической сфере*, „Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития” 2017, № 37, s. 63–64, <https://sea.ivran.ru/f/SEA2017n37p62-69.pdf> (dostęp: 5.03.2019).

⁸ Eadem, *Энергетическая безопасность АТР: вызовы и пути реализации*, „Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития” 2019, т. II, № 4(45), s. 36.

⁹ *АТР глазами экспертов...*, s. 251.

Wszystkie te czynniki, związane, z jednej strony, ze wzrostem zapotrzebowania na ropę i gaz w Azji i jednocześnie ograniczeniami na rynkach zachodnich, sprawiają, że rosyjski sektor energetyczny widzi swoją szansę na Wschodzie, zwiększając współpracę w zakresie wydobycia i przeróbki ropy naftowej i gazu ziemnego w regionie oraz w dziedzinie energetycznej. W przypadku krajów Azji Południowo-Wschodniej, w związku z występującymi tu zasobami zarówno ropy, jak i gazu, rosyjscy i zagraniczni eksperci zalecają wspólną eksplorację i rozwój złóż, budowę przedsiębiorstw przetwórstwa ropy i gazu oraz tras przesyłowych¹⁰. Jednocześnie sądzą oni, że występująca w Azji Południowo-Wschodniej ropa i gaz sprawiają, iż obecnie pierwsze miejsce wśród zagrożeń w regionie Azji i Pacyfiku zajmuje walka o zasoby energetyczne i obszary, na których się one znajdują, co znacznie zaostrzyło walkę o sporne terytoria na Morzu Południowocchińskim, w Zatoce Tajlandzkiej czy na Morzu Andamańskim. Sytuacja ta postrzegana jest w kategoriach ryzyka dla realizowanej tu polityki energetycznej¹¹.

Współdziałanie w sferze energetyki z ASEAN jest realizowane na podstawie Kompleksowego planu rozwoju współpracy Federacji Rosyjskiej z ASEAN na lata 2016–2020 i roboczego planu współpracy energetycznej na ten sam okres. Partnerstwo dialogowe w tym zakresie opiera się na kontaktach Ministerstwa Energetyki z wyspecjalizowanymi departamentami, działami ministerstw zajmujących się energetyką państw ASEAN oraz na wymianie opinii eksperckich w ramach działalności projektowej w priorytetowych obszarach.

W planie roboczym wypracowano sposoby koordynacji działań między rosyjskimi kompleksami energetyczno-paliwowymi i przedsiębiorstwami eksportowymi. W szczególności uwzględniono wymianę doświadczeń dotyczących obniżenia strat przy przesyłce energii elektrycznej, pokojowego wykorzystywania energii atomowej, najnowszych technologii, transportu i zużycia paliw kopalnych. Plan przewiduje współpracę w wielu obszarach: poszukiwania węglowodorów, dostaw ropy naftowej, produktów naftowych i LNG, budowie rafinerii ropy naftowej, rozwoju rynku paliw NGV, zwiększenia efektywności wykorzystania APG. Istnieje również duży potencjał rozwoju współpracy w branży elektroenergetycznej, związanej z budową przez rosyjskie firmy obiektów jądrowych, wodnych i ciepłych, a także współpracy w zakresie odnawialnych źródeł energii¹².

Ważność wymienionych wyżej form współpracy gospodarczej podkreślono również w deklaracji przyjętej na szczycie w Soczi (2016 r.). Oprócz gałęzi takich, jak: infrastruktura transportowa, elektronika, współpraca technologiczna, rolnictwo czy rybołówstwo, wymieniono energetykę i przemysł naftowy¹³. W cza-

¹⁰ *Ibidem*, s. 265.

¹¹ *Ibidem*, s. 101.

¹² *Сотрудничество с АСЕАН*, <https://minenergo.gov.ru/node/7616> (dostęp: 2.03.2021).

¹³ *Final Sochi Declaration of the ASEAN-Russian Federation Commemorative Summit to Mark the 20th Anniversary of ASEAN-Russian Federation Dialogue Partnership "Moving Towards a Stra-*

sie szczytu, 20 maja 2016 r., minister energetyki Aleksandr Nowak w ramach briefingu Rosja-ASEAN „Energodialog”, poświęconemu współdziałaniu stron w tym zakresie, przedstawił podstawowe kierunki współpracy z państwami Azji Południowo-Wschodniej. Zauważył, że w krajach ASEAN szybko rośnie zużycie energii – od 1990 r. wzrosło 2,5 razy¹⁴, dlatego też uznał, że dostawy surowców energetycznych, technologii i sprzętu dla obu stron są sprawą perspektywiczną.

Polityk dodatkowo wymienił nowe rosyjskie przedsięwzięcia, np.: plany przedsiębiorstwa Rosneft' dotyczące budowy rafinerii ropy naftowej w Indonezji przy użyciu rosyjskich technologii; podpisanie przez NOVATEK OJSC protokołu porozumienia z tajlandzką firmą naftowo-gazową PTT, mającego na celu rozwój współpracy w zakresie badań geologicznych i zagospodarowania złóż, realizację projektów LNG, a także dostarczanie ciekłych węglowodorów. Jako przykład kluczowych projektów w branży elektroenergetycznej polityk wymienił budowę Państwowej Elektrowni Jądrowej Rosatom w Wietnamie oraz porozumienie w sprawie budowy elektrowni wodnej w Laosie PJSC Inter RAO JES. Minister podkreślił, że rosyjskie firmy energetyczne są konkurencyjne na rynku światowym i uważają region ASEAN za priorytetowy. Tym niemniej dane dotyczące współpracy w tej dziedzinie nie wykazują tendencji wzrostowych. O ile w 2015 r. Rosja była piątym dostawcą ropy naftowej do ASEAN, to w 2018 – ósmym, co ogranicza jej zdolność do wzmacniania wpływów regionalnych¹⁵. W roku 2020 pojawiła się kolejna niewiadoma: COVID-19, który wywołał szok naftowy. Trudno oszacować, jakie straty przyniesie on rosyjskiej gospodarce i jak wpłynie na rosyjski handel tymi surowcami z Azją Południowo-Wschodnią¹⁶.

3.1.2. Współpraca z poszczególnymi państwami

Rosja podjęła współpracę dwustronną z wieloma państwami. Rosyjską ropę naftową kupują: Tajlandia, Singapur, Filipiny, Indonezja i Malezja. Coraz mocniej na rynki Azji Południowo-Wschodniej wchodzi rosyjska ropa marki ESPO (wysyłana z portu Kozmino). Eksport ropy ESPO w 2016 r. wzrósł o 4,6% w porównaniu z rokiem 2015.

tegic Partnership for Mutual Benefit”, <https://www.asean.org/storage/2016/05/SD-of-the-ASEAN-Russia-CommSummit-Final.pdf> (dostęp: 5.07.2018).

¹⁴ Александр Новак ответил на вопросы СМИ в рамках брифинга «Россия-АСЕАН: ЭнергодIALOG», <https://minenergo.gov.ru/node/5240> (dostęp: 2.03.2021).

¹⁵ N. Kapoor, *Russia's Relations in Southeast Asia since 2014: Continuity and Change*, ORF Occasional Paper, August 2020, No. 267, <https://www.orfonline.org/research/russias-relations-in-southeast-asia-since-2014-continuity-and-change/> (dostęp: 2.03.2021).

¹⁶ N. Trickett, *COVID-19: A Reckoning for Russia's Asian Energy Aims. As COVID-19 fundamentally disrupts the energy market, Russia's economic reliance on China deepens without much prospect for future growth*, <https://thedi diplomat.com/2020/05/covid-19-a-reckoning-for-russias-asian-energy-aims/> (dostęp: 10.02.2021).

Jednym z liderów energetycznych w Azji Południowo-Wschodniej jest **Indonezja**, największy konsument ropy w tym obszarze, która dąży do bezpieczeństwa energetycznego, co powoduje pewne obawy importerów, w tym Japonii, największego nabywcy indonezyjskiej ropy (28% eksportu ropy z Indonezji). Ponadto Indonezja jest największym importerm netto paliw silnikowych i produktów petrochemicznych w regionie Azji i Pacyfiku – w 2018 r. importowała 20,4 mln ton ropy naftowej i kondensatu gazowego, a w 2010 r. było to 10,1 mln ton¹⁷. Obecnie dostawy produktów ropopochodnych z rosyjskiej ropy do Indonezji pochodzą głównie z Republiki Korei i Singapuru, dlatego też Rosnieft' chce organizować bezpośrednie dostawy produktów ropopochodnych do Indonezji.

Strona rosyjska musi jednak pamiętać o ograniczeniach indonezyjskiego przemysłu naftowego, dotyczących zagranicznej własności platform naftowych, rurociągów oraz zdolności wiertniczych i magazynowych¹⁸. Indonezja jest zainteresowana współpracą inwestycyjną z Rosją w sektorze energetycznym i powiązanych z nim dziedzinach, a szczególnie w: gospodarce morskiej, rozwoju infrastruktury, budowie kolei, budowie portu w Kali Mantan, a także rafinacji ropy naftowej¹⁹. Rosnieft' i Zarubieźnieft' planują wziąć udział w budowie rafinerii ropy naftowej na wyspie Jawa (potencjalna inwestycja w wysokości 13 mld USD). W czasie rozmów dwustronnych omówiono projekt dostaw ropy i produktów naftowych, udział kompanii Rosnieft' w przeróbce ropy naftowej – wejdzie ona jako akcjonariusz do współpracy z drugą co do wielkości indonezyjską kompanią Pertamina. Strony rozmawiały również o współpracy w zakresie wydobycia i poszukiwania złóż ropy na terytorium Rosji²⁰. W dniu 26 maja 2016 r. obie firmy podpisały porozumienie o współpracy. Dyrektor Departamentu Ropy Naftowej i Gazu Ziemnego Ministerstwa Energetyki i Zasobów Mineralnych Indonezji Viratmaya Puya, w czasie szczytu w Soczi, podkreślił, że dla Indonezji współpraca energetyczna z Rosją, w tym korzystanie z technologii przeróbki ropy naftowej, ma ogromne znaczenie.

Także **Tajlandia** jest importerm ropy naftowej i gazu ziemnego. W roku 2018 zaimportowała 52,7 mln ton ropy naftowej i kondensatu gazowego, w 2016 r. było to 44 mln ton, a w 2010 r. – 42,3 mln ton²¹. Rosnieft' podpisała również porozumienie z tajlandzką firmą PTT Public Company Limited dotyczące współpracy w zakresie poszukiwań i wydobycia węgla, ropy naftowej i produktów naftowych oraz dostaw ropy naftowej. Oprócz tego Gazprom, NOVATEK, Rosnieft' i Łukoil są zainteresowane dostawami skroplonego gazu, ropy naftowej i produktów naftowych.

¹⁷ Л. Рубан, *Энергетическая безопасность АТР...*, s. 38.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Szerzej o współpracy Rosji z poszczególnymi państwami ASEAN patrz rozdział czwarty.

²⁰ Eadem, *Сотрудничество России со странами...*, s. 65.

²¹ Eadem, *Энергетическая безопасность АТР...*, s. 38.

Kolejnym ważnym importerem ropy naftowej i gazu jest **Malezja**. Na podstawie przytoczonych źródeł można stwierdzić, że w 2018 r. sprowadziła ona 11,1 mln ton ropy, w 2016 – 9,2 mln ton, a w 2010 r. – 7,9 mln ton. Według rosyjskich analityków państwo to ma problemy z bazą surowcową, musi więc uzupełnić rezerwy i przyciągnąć zagraniczne firmy do budowy nowych pól naftowych, w przeciwnym razie produkcja na istniejących polach może spaść w ciągu następnych 10 lat 1,5–2 razy.

Zarubieźnieft' interesuje się współpracą ze spółką PETRONAS, zwłaszcza że malezyjska firma wydobywa ropę u wybrzeży Malezji i Wietnamu, a rosyjska firma ma duże doświadczenie w podobnej działalności. Jeśli mówimy o współpracy z Rosją, należy zauważyć, że w 2010 r., kiedy Malezja rozpoczęła przetwarzanie rosyjskiego gatunku ropy ESPO, dostarczanego rurociągiem Wschodnia Syberia-Ocean Spokojny, rafineria Melaka II (wspólne przedsiębiorstwo malezyjskiej kompanii Petronas [53%] i amerykańskiej ConocoPhillips [47%]) stała się pierwszym malezyjskim przedsiębiorstwem który się tym zajmował²². Od kwietnia 2016 r. operator projektu Sachalin-2, Sachalin Energy, po raz pierwszy dostarczył partię ropy (730 tys. baryłek) do przetworzenia w Malezji²³. Zarubieźnieft' współpracuje również z Brunei.

Wreszcie bogate tradycje współpracy z Rosją ma **Wietnam**. Na tym przykładzie warto zatrzymać się dłużej. Współpraca dwustronna rozpoczęła się jeszcze wówczas, gdy Wietnam pozostawał w izolacji politycznej i gospodarczej po wkroczeniu jego wojsk do Kambodży. W roku 1981 utworzono spółkę Vietsovpetro przy współudziale przedsiębiorstwa Zarubieźnieft' i Petrovietnam, która nadal zajmuje czołową pozycję w dziedzinie poszukiwania i wydobywania ropy naftowej na kontynentalnym szelfie na południu Wietnamu. Kapitał założycielski wynosił 1,5 mld dolarów (50/50%). W roku 1991 podpisano nową umowę, przystosowującą współpracę do nowych warunków rynkowych (reformy *doi moi*), na podstawie której przedsiębiorstwo stawało się samodzielne i samofinansujące się. Dochód strony rosyjskiej miał stanowić 13,4% wartości rocznego wydobycia²⁴. W roku 1999 wydobycie ropy przez tę kompanię osiągnęło poziom 12 mln ton. W 1997 r. spółka zakończyła spłatę zaciągniętych kredytów i odtąd przynosi czysty zysk. Systematycznie rosło wydobycie: w 1997 r. – 9,4 mln ton, 1998 – 11 mln ton, 1999 – 12 mln ton, a w roku 2000 – 13 mln ton²⁵.

O kontrakcie rozmawiano w czasie oficjalnej wizyty prezydenta Socjalistycznej Republiki Wietnamu (SRW) w Moskwie 25 sierpnia 1998 r., a już w listopadzie Zarubieźnieft' podpisała umowę o powstaniu nowej spółki VietRoss,

²² Eadem, *Сотрудничество России со странами...*, s. 68.

²³ Eadem, *Энергетическая безопасность АТР...*, s. 41.

²⁴ Е. Кобелев, *Современный Вьетнам: реформы, обновление, модернизация (1986–1997)*, Москва 1999, s. 88.

²⁵ Г.Б. Карасин, *Россия и Вьетнам дружат уже 50 лет. Юбилей дипломатических отношений: на пути к стратегическому партнерству*, Москва 2000.

zajmującej się poszukiwaniem i wydobywaniem ropy w Wietnamie Środkowym. Kapitał założycielski to 800 mln USD (50/50%), a fundusz inwestycyjny – 1,3 mln USD (50/50%). Planowano, że nowa spółka ma przynosić 180 mln USD czystego zysku rocznie. W dniu 20 listopada 1998 r. uzgodniono statut spółki i kontrakt, a 28 grudnia Ministerstwo Planowania i Inwestycji SRW zatwierdziło statut i wydało licencję na realizację projektu. Pierwsze posiedzenie rady spółki, na którym zajęto się zagadnieniami finansowania budowy, odbyło się 20 stycznia 1999 r.²⁶ W latach 2000. rafinerie VietRoss znalazły się na trzecim miejscu wśród producentów ropy w Wietnamie, po Zarubieźnieft' i państwowej firmie PetroVietnam. Przewidywano, że będzie to jedna z największych rafinerii w Azji Południowo-Wschodniej, produkująca 6,5 mln ton ropy naftowej rocznie²⁷.

Rosja zobowiązała się współuczestniczyć w budowie kolejnej rafinerii w Dung Quat w prowincji Duang Ngai (środkowa część Wietnamu) – i słowa dotrzymała. Rosyjskie Ministerstwo Finansów 18 grudnia 2001 r. podpisało porozumienie dotyczące udzielenia wietnamskiej kompanii PetroVietnam kredytu na sumę 250 mln USD. Tym samym rząd rosyjski starał się pomóc w rozwoju dwóch mieszanych przedsiębiorstw działających na wietnamskim rynku: Vietsovpetro i VietRoss i nie poddawać się konkurującym o ten rynek firmom zachodnim i amerykańskim. Umowa była przedmiotem rozmów w czasie VIII sesji Komisji Międzyrządowej, która odbywała się w Hanoi 18–20 stycznia 2002 r. Na czele delegacji rosyjskiej stał Wiktor Kristienko, wietnamskiej – Nguyen Manh Cam. Umowa o kredycie została dopracowana w czasie wizyty prezydenta Putina w Wietnamie w marcu 2001 r. Dodatkowe środki Wietnamczycy pozyskali, wykorzystując kredyty komercyjne ze źródeł wewnętrznych i zagranicznych. Rafineria została oddana do użytku 28 listopada 2005 r.

Kompanie PetroVietnam i Zarubieźnieft', wcześniej działające tylko w Wietnamie, rozpoczęły działalność w Federacji Rosyjskiej. W lipcu 2008 r. została zarejestrowana IC Rusvietpetro LLC, a we wrześniu tego roku rosyjskiej kompanii ponownie wydano licencje na cztery bloki Central Khoreyver w Nienieckim Okręgu Autonomicznym, gdzie znajduje się 13 pól wydobywczych z rezerwami w granicach 95 mln ton kategorii C1 i C2²⁸.

Firma Vietsovpetro pozostaje flagowym przedsięwzięciem. W grudniu 2010 r. podpisano z nią kolejną umowę, do 31 grudnia 2030 r., na poszukiwanie ropy naftowej i gazu. W dniu 17 maja 2016 r. zawarto porozumienie o podziale produkcji na 30 lat na bloku 16-1/15 w spółce Vietsovpetro (Zarubieźnieft' 49, a PetroVietnam 51%). Trzy wietnamskie kompanie otrzymały odpowiednio: PVEP

²⁶ *Связи с Россией*, <http://www.polpred.com/asia/vyetnam/commrus.html> (dostęp: 10.05.2000).

²⁷ *Vietnam-Russia refinery awards contract to Honeywell*, <https://www.hydrocarbononline.com/doc/vietnam-russia-refinery-awards-contract-to-ho-0001> (dostęp: 15.02.2001).

²⁸ *АТР глазами экспертов...*, s. 197.

(firma-córka PetroVietnam) – 20%, Bitezco i Sovico – po 10% udziałów²⁹. Zarubieżnieft' i Vietsovpetro 4 lipca 2018 r. odbyły 49. spotkanie *join ventures*. Trona Sy Thanh (PetroVietnam) i Aleksiej Miller rozmawiali o dalszej współpracy. Od stycznia do maja 2018 r. wydobyto 1,8 mln ton ropy, co przewyższało zakładany cel o 0,7%, zaś wydobyte 81,9 mln m³ gazu z szelfu Dragon było o 17,8% wyższe, niż zakładano. W 2018 r. spółka *join ventures* wyprodukowała 4 mln ton ropy, 139,1 mln m³ gazu oraz 1,2 mln m³ skroplonego (morskiego) gazu³⁰. Według rankingów to jedna z najlepszych firm tego typu w Azji Południowo-Wschodniej.

Oba kraje podjęły również współpracę w dziedzinie poszukiwań i wydobycia gazu ziemnego. W rozmowach uczestniczył rosyjski Gazprom, który działa w Wietnamie od 2000 r. jako część wspólnego przedsięwzięcia Vietgazprom (50%), pracując na morskim bloku 112 w Zatoce Tonkińskiej (po wietnamsku Bac Bo)³¹.

Przedsiębiorstwa podpisały porozumienie o współpracy w 2006 i kolejne w 2008 r. W 2009 r. podpisano porozumienie o współpracy strategicznej dotyczącej wspólnych projektów na terytorium Rosji, Wietnamu i państw trzecich. Kolejne porozumienie, z 2012 r. rozszerzyło współpracę na obszar wspólnych szkoleń w Rosji. W 2015 r. zarejestrowano kolejną wspólną spółkę PVGAZPROM produkującą gaz do samochodów. Wspólne przedsiębiorstwo składa się z firm: Gazprom EP International B.V. (35,5%), Gazprom Gazomotornoje Topliwo (35,5%) i PetroVietnam GAS (29%)³². W maju 2016 r. Gazprom i PetroVietnam podpisały pakiet dokumentów dotyczących wspólnych działań: *Protokół uzgodnień na temat rozwoju nowych produkcji ropy i gazu, Protokół uzgodnień na temat wytwarzania energii elektrycznej* oraz porozumienie na temat szkoleń³³.

Oprócz tego na terytorium Wietnamu działa Vietgazprom (Gazprom podpisał umowę, na mocy której otrzymał 49% akcji w projekcie: eksploatacja bloków 05.2 oraz 05.3 na szelfie Wietnamu, z którego pod naciskiem Chin wycofała się firma BP). Wspólna kompania Vietgazprom, na którą składają się Gazprom i PetroVietnam, prowadzi wydobyte na blokach 112, 129–132. Obie kompanie, Gazprom i PetroVietnam, wspólnie prowadzą wydobyte w Nagumanskoje w obwodzie orenburskim i Północno-Purowskoje w Janao³⁴.

²⁹ Н.Д. Рогалев, Л.С. Рубан, *Развитие сотрудничества в сфере энергетики между Россией и Вьетнамом. Проблемы и перспективы*, „Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития” 2016, Выпуск XXXI, № 31.

³⁰ *Vietnam, Russia oil and gas firms step up cooperation*, <https://english.vov.vn/economy/vietnam-russia-oil-and-gas-firms-step-up-cooperation-378790.vov> (dostęp: 15.05.2020).

³¹ *АТР глазами экспертов...*, s. 197.

³² *Gazprom Group's foothold in Southeast Asia*, <http://www.gazprom.com/projects/vietnam/> (dostęp: 15.05.2020).

³³ *Ibidem*.

³⁴ Н.Д. Рогалев, Л.С. Рубан, *op. cit.*, s. 38.

W 2011 r. na rynek wietnamski, choć nie bez problemów, wkroczył Łukoil. Z problemami spotykały się też inne kompanie, np. jeszcze w 2013 r. dwie rosyjskie firmy: Rosneft' i Gazprom konkurowały ze sobą o prawo do prowadzenia rozmów o zakupie 49% udziałów w jedynym wietnamskim zakładzie przerabiającym ropę (NPZ Dung Quat). W listopadzie 2013 r. osiągnięto porozumienie – wygrał Gazpromneft', ale mimo poczynionych inwestycji firma nie otrzymała od Ministerstwa Przemysłu i Handlu Wietnamu przedłużenia okresu ulgowego po 2018 r. Wiele innych problemów, dotyczących np. obniżki cen ropy oraz konkurencji ze strony Chin, wysokich kosztów modernizacji czy opłacania kaucji, spowodowało olbrzymie problemy firmy, która wstrzymała rozmowy o kupnie 49% udziałów NPZ Dung Quat.

Tab. 6. Wydobycie ropy naftowej i gazu ziemnego w SRW oraz ich eksport w latach 2010–2017 w mln ton

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Wydobycie ropy naftowej i kondensatu gazowego	15,6	15,8	17,3	17,4	18,1	17,4	16,0
Eksport ropy naftowej	8,0	8,7	9,4	8,5	9,4	9,3	7,6
Wydobycie gazu	8,6	7,7	9,4	9,8	10,2	10,7	10,7

Źródło: ATP глазами экспертов...

Oprócz wydobycia i eksploatacji ropy naftowej i gazu ziemnego ważną dziedziną współpracy rosyjsko-wietnamskiej są inwestycje w dziedzinie energetyki. Zjednoczenie Technopromeksport współuczestniczyło w budowie największej w Wietnamie hydroelektrowni Hoa Binh, o mocy 3,68 mld kilowat. Z udziałem Rosji wybudowano kolejną hydroelektrownię Son La, której docelowa moc ma wynieść 75 tys. megawat. W projektowaniu wzięła udział rosyjska firma Hidroprojekt³⁵. Inne hydroelektrownie wybudowane przy współudziale Rosji to Yale, Pha Lai i Uong Bi. Yale, o mocy 720 megawat, była jedną z pierwszych wietnamskich hydroelektrowni, została wybudowana jeszcze w 1993 r. na głównym dopływie Mekongu – rzece Sesan³⁶.

W ramach partnerstwa strategicznego rozważano współpracę w dziedzinie energetyki jądrowej. Rosja była gotowa wybudować pierwszą w Wietnamie elektrownię atomową oraz Centrum Badań Nuklearnych i Technologii, w którym miały być pozyskiwane materiały radioaktywne i izotopy niezbędne w różnych gałęziach przemysłu, farmacji i leczeniu, jak również przygotowywane kadry naukowe – miał to być symbol tej współpracy. Prace związane z budową elektrowni atomowej rozpoczęto w prowincji Ninh Thuan. Pierwszy blok ener-

³⁵ Nguyen Thi Ngoc Lan, E.F. Chernenko, *Russian-Vietnamese cooperation in energy*, „Vestnik RUDN. International Relations” 2018, Vol. 18, No. 4, s. 912.

³⁶ *Ibidem*.

getyczny Rosatom miał zbudować do 2023 r., drugi – do 2024 r.³⁷ Jednak sześć lat po rozpoczęciu budowy projekt zamrożono – formalnie z przyczyn ekonomicznych, ale rosyjska ekspertka z Centrum ASEAN, utworzonego przy MGIMO, Jelena Kołdunowa twierdzi, że również politycznych³⁸. Marija Zielenkowa wymienia jeszcze inne przyczyny odstąpienia od inwestycji – związane z bezpieczeństwem ekologicznym³⁹. Po awarii elektrowni Fukusima w całym regionie, w tym w Wietnamie, przeszła fala protestów. Działają liczne organizacje ekologiczne, nawet w Niemczech, np. Save Vietnam's Nature. Pojawiły się ruchy obrońców tradycyjnej energetyki, opartej np. na węglu, a sam Wietnam działa w kierunku zielonej energetyki.

Należy podkreślić, że współpraca Rosji z państwami ASEAN w dziedzinie energetyki i wydobywania surowców energetycznych jest perspektywiczna i obie strony są nią zainteresowane, co zostało potwierdzone w *Deklaracji singapurskiej* (2018). Najdłuższe tradycje w tym zakresie Rosja ma z Wietnamem, jednak rośnie konkurencja ze strony zachodnich kompanii, występują również problemy natury politycznej, związane z postawą Rosji wobec konfliktu na Morzu Południowochińskim, która według Wietnamczyków jest zbyt prochińska (odstąpienie strony wietnamskiej od dużego kontraktu na budowę elektrowni atomowej). Jeśli chodzi o kierunki współpracy, to najbardziej są one widoczne w budowie i rozwoju przemysłu naftowego i gazowego, kolejną dziedziną współpracy są hydroelektrownie, które powstają przy finansowym i technologicznym wsparciu Rosji. Wreszcie kolejnym elementem w tej dziedzinie jest technologiczne wsparcie przemysłu węglowego.

3.2. ASEAN-Rosja: kwestie bezpieczeństwa i handlu bronią

3.2.1. Eksperci rosyjscy o układzie sił regionalnych i zagrożeniach dla bezpieczeństwa

Jeżeli mówimy o tych sferach współpracy, które są perspektywiczne i szybko się rozwijają, to zdecydowanie na pierwszym miejscu należy postawić współpracę w zakresie bezpieczeństwa oraz handlu bronią i technologiami zbrojeniowymi. W ocenie rosyjskich ekspertów Rosja w tym zakresie jest potrzebna

³⁷ И. Петров, *Россия возвращается во Вьетнам*, <http://www.km.ru/economics/2013/11/13/vladimir-putin/725140-rossiya-vozvraschaetsya-vo-vietnam> (dostęp: 14.03.2014).

³⁸ Е. Колдунова, *АСЕАН, ВАС и АТЭС: что удалось сделать России в 2018 году*, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/asean-vas-i-ates-chto-udalos-sdelat-rossii-v-2018-godu/> (dostęp: 10.10.2019).

³⁹ М.С. Зеленкова, *Перспективы возврата Вьетнама к вопросу строительства АЭС*, „Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития” 2018, т. I, № 1(38), s. 180.

egionowi i winna odgrywać wobec niego niezależną rolę. Nie będzie to zadanie łatwe, bo najczęściej region jest opisywany przez pryzmat dwubiegunowego układu sił, w którym największymi graczami są dwa mocarstwa: Chiny i USA. Ich oddziaływanie ma jednak swoje ograniczenia: amerykańskie – z powodu niemożności przełożenia siły militarnej na wzmocnienie wpływów politycznych, chińskie – dlatego że Chiny nie mogą wykorzystać należycie siły miękkiej, tj. swojej atrakcyjności, aby zachęcić azjatyckich partnerów do wycofania poparcia dla Ameryki i przekierowania go w ich stronę. Ta wschodnioazjatycka dwubiegunowość jest traktowana jako zagrożenie dla stabilności w tej części świata. Również Rosja nie jest zwolennikiem takiego układu sił, pozbawia ją to bowiem możliwości kreowania własnej polityki i wtłacza w obszar oddziaływania jednego ze wzmacniających się biegunów.

Prezydencki doradca Siergiej Karaganow zauważa, że zmniejsza się możliwość przewidywania rozwoju wydarzeń, rośnie konfliktogenność świata i niekontrolowany, przypadkowy przebieg zjawisk. Rozpoczął się proces przeformatowania albo nawet likwidacji systemu globalnego, zanika system konsensusu waszyngtońskiego⁴⁰. **Rozwinięty świat będzie zmieniał swoją konfigurację i wcześniej czy później dołączą do niego Chiny, część ASEAN, Tajwan i Indie.** Zanika podział na rozwinięty i nierozwinięty świat, a pojawia się podział na dwa bieguny, które polityk określił jako: „**stary Zachód**” i nowy „**nie-Zachód**”. Widoczny jest wzrost pozycji Azji – kontynentu suwerennych i narodowych państw, atrakcyjne stają się modele: Azja dla świata, Azja dla Azji⁴¹.

Stare instytucje nie spełniają swoich zadań, choć rola siły militarnej może rosnąć z powodu przedłużających się konfliktów i niestabilnej sytuacji w wielu zakątkach świata. **Wzrasta tendencja do siłowego załatwiania sporów gospodarczych.** W polityce światowej zwiększa się znaczenie czynnika informacyjnego, następuje reideologizacja. Karganow pisze, że Rosja nie jest w stanie walczyć gospodarczo o swoje „peryferie” (dawne wpływy postradzieckie – przyp. M.P.), ale tak zdefiniowana sytuacja międzynarodowa każe jej szukać swojego miejsca i wrócić do gry w nowym „niezachodnim” świecie.

Zdaniem rosyjskiego polityka, Rosja określiła się jako część tego niezachodniego świata, stoi po stronie chińskiej, a optyka ta jest coraz bardziej atrakcyjna „dla Azji”, a nawet szerzej – „dla świata”. Owo przeformatowanie układu sił eskaluje konflikty – wzrost konfliktogenności współczesnego świata pojawia się w większości analiz. Warto przy tym zauważyć, że czynnikami tymi tłumaczy się wzrost zainteresowania rosyjskimi technologiami militarnymi i bronią, ale

⁴⁰ С.А. Караганов, *Международные тенденции и российская внешняя политика*, [w:] *Новые международные отношения. Основные тенденции и вызовы для России*, ред. А.В. Лукин, Москва 2018, s. 12–13.

⁴¹ *Ibidem*, s. 20.

jednocześnie poprzez koncepcje tworzenia nowej architektury bezpieczeństwa regionalnego Rosja chce zachęcić do dialogu z ASEAN.

Szef Centrum ASEAN przy Uniwersytecie MGIMO, prof. Wiktor Sumski, zwraca uwagę na azjatycki paradoks, polegający na tym, że mimo dużego wzrostu gospodarczego ASEAN, a zwłaszcza niektórych państw, np. indochińskich, jednocześnie w regionie rośnie napięcie, a przecież posiłkując się liberalnym spojrzeniem na rzeczywistość międzynarodową, multilateralne związki sprzyjają współpracy. Najgroźniejsze spory to: USA-Chiny, trójkąt Chiny-Japonia-Korea, konflikt w Deltie Mekongu, napięcia na linii Pekin-New Delhi. Najpoważniejszy jest spór o Morze Południowochińskie i archipelagi Spratly i Paracele. O czym to świadczy? Rośnie napięcie i jednocześnie postępuje kryzys neoliberalnego procesu globalizacji. Nie pomaga jedynie wzrost gospodarczy i nie wszystkie spory znikną w wyniku wzrostu gospodarczego⁴². Potrzebne są wspólne działania idące w kierunku nowej architektury bezpieczeństwa.

Przytoczone opinie świadczą o tym, że Rosja widzi dla siebie miejsce zarówno, jeśli chodzi o współdecydowanie w zakresie bezpieczeństwa regionalnego, walki z terroryzmem, nietradycyjnych zagrożeń, jak i wzmocnienia obronności państw regionu. Uczestniczy ona w większości instytucji powołanych z udziałem ASEAN, których zadaniem jest właśnie bezpieczeństwo regionu. Po części taki był pomysł Rosji na obecność w EAS, gdzie widzi możliwość rozmów w poszerzonym gronie na temat nowej architektury bezpieczeństwa. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że członkiem EAS są również Stany Zjednoczone, bo w 2011 r. oba mocarstwa dołączyły do tego gremium, co daje możliwość dwustronnych spotkań. W 2018 r. takie rozmowy odbyły się w Helsinkach.

Rosja od samego początku jest członkiem ARF oraz spotkań ministrów obrony ASEAN z partnerami (ADMM+Australia, Chiny, Indie, Japonia, Nowa Zelandia, Rosja, Republika Korei, USA). ARF to organizacja międzyregionalna, bo oprócz ASEAN należą do niej kluczowe mocarstwa: USA, Chiny, Japonia, Australia, Korea i Unia Europejska. Jej podstawowym zadaniem jest wspieranie stabilności regionalnej. Z kolei pierwszy szczyt ministrów obrony w nowej formule odbył się w Hanoi 12 października 2010 r.⁴³ Instytucją, którą powołano po kryzysie gospodarczym 1997 r. jest forum ASEAN+3, które, oprócz bezpieczeństwa finansowego, żywnościowego, energetycznego, zajmuje się nietradycyjnymi zagrożeniami bezpieczeństwa.

Oprócz tego w ramach Wspólnoty ASEAN, opartej na trzech filarach, funkcjonuje Wspólnota Polityczna i Bezpieczeństwa. Konstytucja ASEAN, przyjęta

⁴² В. Сумский, *АСЕАН: веки пройденного пути, новые вызовы и будущее отношений с Россией*, <https://asean.mgimo.ru/opinions/v-sumskij-asean-vekhi-projdenного-puti-novye-vyzovy-i-budushchee-otnoshenij-s-rossiej> (dostęp: 5.02.2018).

⁴³ *About the ASEAN Defence Ministers' Meeting Plus (ADMM-Plus)*, <https://admm.asean.org/index.php/about-admm/about-admm-plus.html> (dostęp: 5.02.2018).

w sierpniu 2008 r., oparta jest na zasadach wypracowanych na pierwszym szczycie ASEAN w lutym 1976 r. na wyspie Bali i przyjętych w Traktacie o Wzajemnych Stosunkach i Współpracy w Azji Południowo-Wschodniej (TAC). Wśród tych zasad wymieniono:

- wzajemne poszanowanie niezależności, suwerenności, równości, całości terytorialnej i narodowej tożsamości państw,
- prawo każdego państwa do istnienia bez ingerencji, działalności dywersyjnej i nieużywania siły,
- niemieszanie się w wewnętrzne sprawy drugiego państwa,
- uregulowanie różnicy zdań i sporów na drodze pokojowej,
- odmowę użycia siły i groźby jej użycia,
- efektywną współpracę między sobą⁴⁴.

Wspólnota Polityczna i Bezpieczeństwa ASEAN nie jest ani sojuszem wojskowym, ani organizacją o charakterze współpracy militarnej, ale szeroką formułą konsultacji na tematy związane z bezpieczeństwem. Tę koncepcję bezpieczeństwa nazywa się, jak stwierdził Grigorij Łokszyn, „bezpieczeństwem współzależnym” albo „systemem wspólnego bezpieczeństwa”. Oznacza to, że bezpieczeństwo jest współzależne – bezpieczeństwo każdego państwa jest zależne od bezpieczeństwa całej grupy państw⁴⁵.

Struktura wspólnoty opiera się na regularnych spotkaniach ministrów spraw zagranicznych i ministrów obrony. Każdorazowo określana jest agenda najważniejszych problemów. Wypracowano formułę przygotowania kadr w uczelniach wojskowych. Liderzy są bardzo czuli na problemy sporne, takie, które mogą zaognić sytuację, zamiast przybliżyć do rozwiązania konfliktu – wzbudzić niezadowolenie którejs z stron. Przez lata działania wypracowano kulturę dialogu opartą na *ASEAN way*, czyli cierpliwe negocjowanie i dochodzenie do konsensusu.

We wcześniejszej części książki pokazano, że w Azji Południowo-Wschodniej powstaje pewien rozproszony system bezpieczeństwa, w oparciu o wielość instytucji, z często nakładającymi się kompetencjami. Zdaje on egzamin o tyle, o ile żaden z konfliktów nie rozrósł się do rozmiarów, które zagrażałyby stabilności, ale też żaden z poważnych konfliktów nie został rozwiązany. Najważniejsi partnerzy ASEAN, w tym USA i Chiny, są członkami instytucji stojących na straży bezpieczeństwa: EAS, ARF, co należy uznać za zjawisko pozytywne, choć niewystarczające. Przywódcy rosyjscy wielokrotnie powtarzali, że przyszedł

⁴⁴ *Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia Indonesia*, 24 February 1976, <https://asean.org/treaty-amity-cooperation-southeast-asia-indonesia-24-february-1976/> (dostęp: 5.02.2018).

⁴⁵ Г.М. Локшин, *Формирующаяся архитектура безопасности в Восточной Азии. Новые вызовы и механизмы безопасности в Восточной Азии*, [w:] *Новые вызовы и механизмы безопасности в Восточной Азии*, Москва 2016, s. 62.

czas na budowę w Azji Południowo-Wschodniej *nowej architektury bezpieczeństwa* z udziałem ASEAN (nawet podkreśla się jego centralną rolę w tym przedsięwzięciu). Powoli te argumenty są analizowane przez ASEAN⁴⁶. Potwierdzono to w listopadzie 2018 r. w Singapurze we wspólnym oświadczeniu:

Równą i integralną architekturę bezpieczeństwa w regionie Azji i Pacyfiku, opartą na powszechnie uznanych przepisach i zasadach prawa międzynarodowego, wzajemnym zaufaniu i poszanowaniu dla własnych interesów, zasadach rozstrzygania sporów pokojowo i powstrzymywania się od groźby lub wykorzystywania ich lub relacji w ramach ordynacji rozwój pozytywnych relacji i współpracy w regionie⁴⁷.

Rosja i ASEAN współpracują w dziedzinie walki z terroryzmem, w tym w ramach ONZ (deklaracja z 2004 r. podpisana w Dżakarcie). Jest to istotny temat, bo według rankingu Global Terrorism Index na region Morza Południowochińskiego przypadała aż 1/3 zamachów terrorystycznych (Filipiny znalazły się na 10., Tajlandia na 17. miejscu w rankingu)⁴⁸. Przewidziano wymianę informacji. Powstała grupa robocza Rosja-ASEAN do walki z terroryzmem. W kwietniu 2016 r. odbyło się pierwsze, nieformalne spotkanie ministrów obrony państw ASEAN i Rosji poświęcone temu tematowi, w tym samym roku zorganizowano także piątą moskiewską konferencję poświęconą bezpieczeństwu. Współpracę na polu walki z terroryzmem wpisano też do *Deklaracji singapurskiej* (2018). Rozpoczęto mechanizm spotkań ekspertów w sprawie przestępczości transnarodowej. Służby wywiadowcze współpracują w ramach takich organizacji jak ASEANPOL.

Podstawą wspólnych działań w zakresie bezpieczeństwa jest *Kompleksowy plan działań, dotyczący rozwoju współpracy Federacji Rosyjskiej i ASEAN na lata 2016–2020*⁴⁹. Jedną z części *Planu* dotyczy współpracy w zakresie polityki i bezpieczeństwa. Podkreślono w nim

wzmocnienie roli Rosji i ASEAN w architekturze regionalnej zgodnie ze wspólnymi wartościami i normami zapisanymi w Karcie ONZ, Traktacie o Wzajemnych Stosunkach i Współpracy w Azji Południowo-Wschodniej (umowa z Bali),

⁴⁶ Idem, *Диалоговое партнерство Россия-АСЕАН: сотрудничество в сфере политики и безопасность*, [w:] *АСЕАН в начале XXI века. Актуальные проблемы и перспективы*, red. Е.В. Кобелев, Г.М. Локшин, Н.П. Малетин, Москва 2010, s. 300.

⁴⁷ *Joint Statement of the 3rd ASEAN-Russian Federation Summit on Strategic Partnership*, <https://asean.org/storage/2018/11/ASEAN-Russian-Joint-Statement.pdf> (dostęp: 5.11.2020).

⁴⁸ А. Королёв, *Россия-АСЕАН: поиск новых «точек роста»*, <http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rossiya-asean-poisk-novykh-tochek-rosta/> (dostęp: 5.10.2020).

⁴⁹ *Comprehensive Plan of Action to Promote Cooperation between the Association of Southeast Asian Nations and the Russian Federation (2016–2020)*, <https://www.asean.org/wp-content/uploads/2016/05/ASEAN-Russian-CPA-2016-2020-Final1.pdf> (dostęp: 5.10.2020).

Deklaracji EAC w sprawie zasad wzajemnych korzyści (zasady z Bali) oraz w prawie międzynarodowym, w tym zgodnie z zasadami wzajemnego poszanowania suwerenności i integralności terytorialnej państw, nieingerencji w sprawy wewnętrzne oraz niestosowania siły lub groźby jej użycia, a także przy uwzględnieniu procesów, zasad i norm ASEAN, w tym centralnej roli ASEAN w powstającej architekturze regionalnej⁵⁰.

W dokumencie wymieniono konieczność dialogu i uzgodnień w takich organizacjach, jak: EAS, ARF Spotkania poministerialne, format ASEAN+, spotkania ministrów obrony, a także wzmocnienie interakcji i dialogu między Stałym Przedstawicielem Federacji Rosyjskiej przy ASEAN i Komitetem Stałych Przedstawicieli przy ASEAN. Strony zadeklarowały wzmocnienie koordynacji stanowisk w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych w tych wszystkich kwestiach, które są przedmiotem wspólnego zainteresowania. W ramach EAS zgodziły się prowadzić wielostronne konsultacje w sprawie utworzenia regionalnej architektury bezpieczeństwa. Szczegółowymi dziedzinami współpracy, które zostały wymienione w *Planie* i w odniesieniu do których uzgodniono konkretne plany szczegółowe, były następujące obszary: bezpieczeństwo morskie, medycyna wojskowa, przeciwdziałanie terroryzmowi, pomoc humanitarna i reagowanie kryzysowe, rozminowywanie, utrzymywanie pokoju. Zapisano również możliwość współpracy w celu wzmocnienia bezpieczeństwa jądrowego i w ramach *Konwencji o zakazie opracowywania, produkcji i składowania broni bakteriologicznej (biologicznej) i toksycznej oraz ich niszczenia*, a także *Konwencji o zakazie opracowywania, produkcji, składowania i użycia broni chemicznej oraz jej zniszczeniu* w kwestiach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, w szczególności w dziedzinie wzmocnienia odpowiednich systemów⁵¹.

3.2.2. Konflikt na Morzu Południowochińskim

Jednym z największych, a być może najpoważniejszym problemem zagrażającym bezpieczeństwu w regionie, jest konflikt na Morzu Południowochińskim (zwanym Morzem Wschodnim w Wietnamie, Morzem Południowym – Nan Hai w Chinach, Morzem Zachodniofilipińskim na Filipinach). Można w tym przypadku pokazać, jak niedoskonały jest sposób rozwiązywania konfliktów w regionie, ale zarazem, w jaki sposób Stowarzyszeniu udaje się „trzymać konflikt w ryzach” pomimo sprzeczności interesów.

Morze Południowochińskie to obszar szczególnego zainteresowania wielu państw i organizacji, głównie ze względu na jego znaczenie gospodarcze i transportowe, ale również strategiczne i militarne. Morze Andamańskie, cieśni-

⁵⁰ *Ibidem.*

⁵¹ *Ibidem.*

na Malakka, Sunda i Lombok to główne szlaki transportowe łączące Ocean Spokojny z Indyjskim. Tutaj spletają się szlaki handlowe Europy, Afryki, Bliskiego Wschodu i Azji Południowej. Najczęściej przewożonymi towarami są ropa naftowa i jej pochodne, minerały, maszyny i urządzenia. Warto zaznaczyć, że w przypadku Japonii, Korei Południowej, Chin i Tajwanu przez ten szlak przepływa ponad 80% dostaw ropy⁵².

Oprócz tego to obszar bogaty w złoża ropy naftowej, gazu ziemnego i innych surowców mineralnych. Według niektórych ekspertów złoża ropy naftowej są tu nawet większe niż na Bliskim Wschodzie, według innych ekspertyz nie są aż tak bogate, tym niemniej Brunei, Malezja, Wietnam, Indonezja i Chiny należą do największych producentów tego surowca – to druga i początek trzeciej dziesiątki rankingu. Nie bez znaczenia jest również gospodarka morska – to bowiem akwen bogaty w ryby i owoce morza. Wszystkie wymienione racje sprawiają, że Morze Południowochińskie leży w obszarze zainteresowań nie tylko państw tego regionu, ale i mocarstw: USA, Indii, Japonii, Rosji, Australii.

Ze względu na zasięg geograficzny ASEAN jest organizacją, która siłą rzeczy jest zainteresowana, aby omawiany spór nie przerodził się w otwarty konflikt militarny oraz by w jak najmniejszym stopniu burzył ustanowioną w regionie równowagę sił. Oprócz Chin i Tajwanu wszystkie leżące na tym obszarze państwa są członkami Stowarzyszenia.

W sporze o archipelag Spratly stronami są: Wietnam, Chiny, Tajwan, Filipiny, Malezja i Brunei. Wietnam, Chiny i Tajwan mają roszczenia do całego archipelagu, a Filipiny (które włączyły się do konfliktu dopiero w 1951 r.) oraz Malezja (tocząca spór od 1978 r.) – do jego części. Brunei rości sobie prawa tylko do Wyspy Louisa Reef (od 1984 r.)⁵³. Do leżącego bardziej na północ archipelagu wysp Paracele pretendują Chiny i Wietnam. W dniu 2 listopada 2002 r., podczas spotkania członków ASEAN i ChRL, podpisano *Deklarację w sprawie postępowania stron na Morzu Południowochińskim* i, jak do tej pory, jest to najbardziej całościowa propozycja dotycząca kierunków uregulowania sporu.

Po podpisaniu deklaracji próbowano, często z dobrym skutkiem, podjąć wspólne działania gospodarcze i naukowe związane z wyspami. Wietnam, Chiny i Filipiny po pewnych pracach rozpoznawczych planowały nawet prowadzić wspólną eksploatację złóż ropy i gazu przez firmy państwowe⁵⁴.

⁵² Hoang Viet, *ASEAN and the Prospects for solution to disputes in the South China Sea*, [w:] *The South China Sea: Cooperation for regional Security and development*, ed. Tran Truong Thuy, Hanoi 2010, s. 278.

⁵³ A. Melitsa, J. Kupfer, *Oil and Gas Resources and Transit Issues in South China Sea*, http://asiasociety.org/files/SouthChinaSea_OilGas_brief.pdf (dostęp: 27.06.2017).

⁵⁴ M.A. Glosy, *Stabilizing the Back Yard: Recent Development in China's Policy toward Southeast Asia*, [w:] *China and the Developing World: Beijing's Strategy for the 21st Century*, eds J. Eisenman, E. Heginbotham, D. Mitchell, New York 2007, s. 150–188.

W drugiej dekadzie XXI w. zaostriął się problem wokół archipelagów między Chinami a niektórymi z uczestników sporu: Filipinami, Wietnamem i częściowo Malezją. Z powodu wygaszania terminu składania zażaleń w sprawie szelfu kontynentalnego wokół wysp, zgodnie z prawem morza z 1982 r., w maju 2009 r. Wietnam i Filipiny zaktywizowały działania odnośnie do przypieczętowania *de facto* swojej suwerenności nad wyspami. Jednocześnie do komisji ONZ została przekazana chińska mapa Morza Południowochińskiego, na której zaznaczono granice ChRL obejmujące 80% spornych terytoriów.

W maju 2014 r. nastąpiła dalsza eskalacja sporu, po tym jak chińskie instalacje naftowe HYSY 981 rozpoczęły odwierty w rejonie wyłącznej strefy ekonomicznej Wietnamu i szelfu kontynentalnego. Chiny rozpoczęły też budowę sztucznej wyspy w rejonie południowej rafy Johnsona w archipelagu Spratly. 13 maja wobec tych działań zaprotestowały Filipiny, a prezydent tego kraju w oświadczeniu z 4 czerwca 2014 r. nawoływał do przestrzegania postanowień Deklaracji z 2002 r.⁵⁵ Wydarzenia te stały się przyczyną wzrostu nacjonalistycznych antychińskich nastrojów zarówno na Filipinach, jak i w Wietnamie.

Spór na Morzu Południowochińskim jest bezpośrednio związany z interesami amerykańskimi w regionie. Dla Stanów Zjednoczonych korzystne jest utrzymanie *status quo* i zrobienie wszystkiego, by nie zdestabilizować sytuacji. Ich polityka wobec Morza Południowochińskiego opiera się na dwóch podstawowych zasadach. Pierwszą jest polityka otwartości i dostępności do akwenów, które ze względów strategicznych i gospodarczych są nie do przecenienia. Chińska kontrola całego obszaru mogłaby znacznie ograniczyć tę dostępność. Chiny, jak było już powiedziane, traktują go jako swoją wyłączną strefę gospodarczą i używają wszelkich środków, aby ograniczyć tam obecność gospodarczą i militarną innych państw⁵⁶. Druga zasada realizowana w regionie to dążenie do zachowania stabilności, która sprzyja rozwojowi gospodarstwu. Istnieje tu kilka możliwych zagrożeń dla amerykańskiego przemysłu naftowego, m.in. konflikt wietnamsko-chiński czy ryzyko niewielkich działań zbrojnych.

W 2013 r. Filipiny skierowały skargę przeciw Chinom do Międzynarodowego Trybunału Arbitrażowego w Hadze. Trybunał wydał wyrok 12 lipca 2016 r. Przychylił się w nim do argumentacji Filipin i odrzucił roszczenia Chin w stosunku do wysp na Morzu Południowochińskim⁵⁷. Chiny nie brały udziału w rozprawie i uznały jego wyroki za niewiążące. Sprawa, co prawda, dotyczyła dwóch

⁵⁵ Nguyen Son, *Exposing China's Artificial Islands Plan in the Spratly's*, <http://www.internationalpolicydigest.org/2014/06/17/exposing-chinas-artificial-islands-plan-spratlys/> (dostęp: 29.06.2017).

⁵⁶ T.M. Fravel, *The United States in the South China Sea Disputes*, https://www.swpberlin.org/fileadmin/contents/products/projekt_papiere/BCAS2012_Taylor_Fravel_web_final_ks.pdf (dostęp: 12.02.2016).

⁵⁷ PCA Case No. 2013-19 in the matter of the South China Sea Arbitration, <https://pca-cpa.org/wp-content/uploads/sites/175/2016/07/PH-CN-20160712-Award.pdf> (dostęp: 5.01.2016).

stron, tj. Filipin i ChRL, ale Wietnam przesłał oświadczenie, w którym uznał wyroki Trybunału za wiążące również dla siebie. Należy zwrócić uwagę, że wyrok nie dotyczył najważniejszej kwestii spornych wysp, ale z całą pewnością otwierał drogę do rozstrzygnięć prawnomiedzynarodowych. Najważniejszym wnioskiem płynącym z werdyktu jest pierwszeństwo norm prawa morza UNCLOS (United Nations Convention on the Law of the Sea) i innych norm prawa międzynarodowego. Trybunał orzekł, że Chiny nie mają historycznych praw do spornych wysp. Kolejnym ważnym wnioskiem jest płynąca z werdyktu zachęta do dialogu i współpracy w regionie w celu wypracowania rozwiązań przez zainteresowane strony.

Nie jest to zadanie łatwe, szczególnie w regionie Azji Południowo-Wschodniej. Państwom ASEAN trudno jest wypracować jednolitą pozycję, bo różne są ich interesy wobec Chin, najbardziej zainteresowanych kontrolą nad szlakami handlowymi na Morzu Południowochińskim. Chiny są największym partnerem handlowym ASEAN, a ASEAN trzecim dla Chin, Stowarzyszenie jest jednym z ważniejszych kierunków inwestycyjnych ChRL, zaś nowa idea Pasa i Szlaku ma być impulsem dla procesów rozwojowych w regionie. Stąd ostrożność w formułowaniu ocen, które mogą być odczytane jako antychińskie. Na szczycie w Wientian, który odbył się bezpośrednio po ogłoszeniu werdyktu w 2016 r., ocena Sądu Arbitrażowego w Hadze została pominięta.

Nowy prezydent Filipin Rodrigo Duterte uznał werdykt Trybunału za swój ogromny sukces, ale sposób na realizację celów widzi w rozmowach dwustronnych z Chinami. Wietnam natomiast traktuje tę sytuację jako poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa regionalnego. Prezydent SRW Tran Dai Quang, przemawiając w Singapurze 30 sierpnia 2016 r., stwierdził, że jeśli dopuści się do dalszej destabilizacji w regionie, a tym bardziej do konfliktu zbrojnego, to nie będzie w nim ani zwycięzców, ani pokonanych⁵⁸.

Indie wyraziły poparcie dla wolności żeglugi oraz zasad określonych w Konwencji Prawa Morza ONZ. Nawołują do pokojowego rozwiązania konfliktu, przy jednoczesnym powstrzymywaniu się od eskalowania napięcia np. poprzez organizowanie ćwiczeń wojskowych w obszarze spornego akwenu i wszelkich innych działań, które mogą destabilizować sytuację w regionie⁵⁹. W czasie spotkania ministrów obrony Indii i Japonii w New Delhi 14 lipca 2016 r. również podkreślono przywiązanie do zasad UNCLOS – w tym kontekście wyrażono aprobatę dla werdyktu Trybunału Arbitrażowego i nawoływano do respektowania postanowień przez wszystkie strony⁶⁰. Unia Europejska,

⁵⁸ „Thanh Nien News”, 30.08.2016.

⁵⁹ *Statement on Award of Arbitral Tribunal on South China Sea under Annexure VII of UNCLOS*, <http://www.mea.gov.in/pressreleases.htm?dtl/27019/statement+on+Award+of+Arbitral+Tribunal+on+South+China+Sea+Under+Annexure+VII+of+UNCLOS> (dostęp: 29.06.2017).

⁶⁰ *Joint Statement after the Meeting between Raksha Mantri and Japanese Defence Minister in New Delhi*, <https://www.business-standard.com/article/government-press-release/joint-statement->

co prawda, wydała oświadczenie popierające znaczenie wyroku Trybunału w Hadze, ale, jak zaznacza w swojej wypowiedzi Damian Wnukowski z Polskiego Instytutu Studiów Międzynarodowych, jest ono „bardzo rozmyte”, a dwa państwa, Węgry i Grecja, solidaryzują się z Chinami w tej kwestii⁶¹.

Na najbardziej wpływowego sojusznika Wietnamu w kwestii sporu o wyspy wyrastają Stany Zjednoczone. To one korzystają z różnych instrumentów, aby zmanifestować niezadowolenie z chińskiej linii „9 kresek”, wyznaczającej roszczenia wobec akwenu. W styczniu 2016 r. USA wysłały okręt wojenny w okolicę Paraceli dla zmanifestowania wolności żeglugi. Dla Stanów Zjednoczonych, mimo że nie są one stroną konfliktu, wyrok jest korzystny dla ich interesów związanych ze swobodą żeglugi w akwencie – to podstawowy cel i zasada podkreślana przez amerykańskich przywódców. Departament Stanu USA nawołuje do pokojowego rozwiązania sporu zgodnie z prawem międzynarodowym.

Stanowisko USA w tej kwestii nie zmieniło się również za prezydentury Donalda Trumpa, o czym świadczy chociażby wypowiedź sekretarza stanu Michaela Pompeo z listopada 2019 r., który wyraził zrozumienie dla racji Wietnamu i Filipin w konflikcie z Chinami⁶².

Należy uznać, że mimo wszystko zachęta Trybunału w Hadze do negocjacji między stronami odniosła pozytywny skutek. ASEAN i Chiny ponownie podjęły rozmowy na temat *Kodeksu postępowania stron na Morzu Południowochińskim*. W maju 2017 r. Chiny i ASEAN uzgodniły wstępne ramy dla *Kodeksu*⁶³. Zarys projektu po raz pierwszy przedstawiono w sierpniu 2018 r., a strony uzgodniły, że sfinalizują go w ciągu trzech lat⁶⁴.

Gdy w 2020 r. Wietnam rozpoczął przewodnictwo w ASEAN, wydawało się, że uzgodnienia w sprawie COC będą kontynuowane. Zamierzał on skorzystać z formuły ASEAN-x, która omija konsensus, a ten w sprawie konfliktu wydaje się niemożliwy do osiągnięcia. Do tej pory udawało się wykorzystać wspomnianą formułę w sprawach gospodarczych, gdzie trudno było o konsensus, a obecnie Wietnam ma nadzieję na zastosowanie jej również w sprawach politycznych. Plany związane z przyspieszeniem prac nad COC, jak dotąd, nie powiodły się, a przyczyną opóźnień jest epidemia COVID-19. Portal Asia Times zauważa, że pandemia przeszkodziła w wypracowaniu wspólnego stanowiska, a Chiny wykorzystują kryzys, aby ponownie zaznaczyć swoje roszczenia.

after-the-meeting-between-raksha-mantri-and-japanese-defence-116071401397_1.html (dostęp: 10.04.2020).

⁶¹ Morze Południowochińskie – przypomnienie wydarzeń, <http://www.polska-azja.pl/morze-poludniowochinskie-przypomnienie-wydarzen/> (dostęp: 5.11.2019).

⁶² Nguyen Ha, *Vietnam Gets a US Confidence Boost in China Sea Dispute*, <https://www.voanews.com/east-asia-pacific/vietnam-gets-us-confidence-boost-china-sea-dispute> (dostęp: 5.11.2019).

⁶³ „The Economist”, 27.05.2017.

⁶⁴ Nguyen Minh Quang, *Saving the China-ASEAN South China Sea Code of Conduct*, <https://the-diplomat.com/2019/06/saving-the-china-asean-south-china-sea-code-of-conduct/> (dostęp: 29.10.2019).

W dniu 30 marca 2020 r. Wietnam wysłał oficjalną notę protestacyjną, w której sprzeciwia się żądaniom chińskim. Wcześniej podobne noty wysłały Filipiny i Malesja⁶⁵. Należy przy tym zaznaczyć, że oprócz działań wielostronnych w ramach ASEAN, podejmowane są rozmowy dwustronne, np. w sprawie delimitacji granic morskich między Wietnamem i Indonezją, Wietnamem i Tajlandią czy Indonezją i Filipinami. Pojawiają się też inicjatywy w sprawie gospodarowania na spornych wodach. Czynione są małe kroki, ale nadal brakuje przełomu⁶⁶.

3.2.3. Stanowisko Rosji wobec konfliktu na Morzu Południowochińskim

W kontekście relacji ASEAN-Rosja należy odpowiedzieć na pytanie, jaki jest stosunek Rosji do omawianego sporu i jak wpływa on na relacje dwustronne? Dmitrij Mosjakow z Rosyjskiej Akademii Nauk, który dokonał analizy ewolucji stanowiska Rosji wobec tego sporu, zwraca uwagę, że zmieniało się ono w ciągu ostatniego 20-lecia. W latach 90. XX w. pozycja Rosji w regionie Azji Południowo-Wschodniej była słaba i w zasadzie nie podejmowała ona tematów regionalnych, nie zajmowała stanowiska w sprawach problematycznych, ale już w pierwszej dekadzie XXI w. zaczęła podejmować pewne inicjatywy związane z polityką bezpieczeństwa regionalnego i liczyła na to, że Chiny poprą jej idee związane z nową architekturą bezpieczeństwa. Zasady związane z bezpieczeństwem w praktyce zawierały system zabezpieczeń, tworzenia równowagi, gdzie każdy mógłby realizować własne interesy, nie wchodząc w konflikty z innymi. Idee te były sformułowane w sposób bardzo ogólny, w zasadzie było to zaproszenie do rozmów, jednak Chiny odniosły się bez entuzjazmu do rosyjskiej aktywności. Mosjakow przypomina wypowiedź byłego ambasadora ChRL w Moskwie, który w czasie jednej z konferencji stwierdził, że Moskwa sama powinna starać się o powrót do Azji Południowo-Wschodniej, a Chiny nie zamierzają jej w tym pomóc⁶⁷. Jak pisze badacz, z jednej strony Rosja nie oczekiwała takiego stanowiska, ale z drugiej taka postawa dawała jej wolną rękę w działaniach w regionie, bez oglądania się na Chiny i uzgadniania z nimi stanowiska wobec różnych problemów. To z kolei zostało przyjęte z zadowoleniem przez Wietnam, który, obok Chin i Indii, stał się trzecim sojusznikiem Rosji w regionie.

Jeśli chodzi o stosunek Rosji do konfliktu na Morzu Południowochińskim, to podstawą jej stanowiska jest niemieszanie się w spór, przyjęcie neutralnej postawy i namawianie stron bezpośrednio zaangażowanych w konflikt do rozmów i pokojowego rozstrzygnięcia. W drugiej dekadzie XXI w. w prasie chińskiej

⁶⁵ R. Javad Heydarian, *China leverages Covid-19 crisis in South China Sea*, <https://asiatimes.com/2020/04/chinas-covid-19-imperialism-spreads-in-south-china-sea/> (dostęp: 4.02.2021).

⁶⁶ Szerzej na ten temat zob. Bui Thi Thu Hien, *Vietnam's cooperative development in the South China Sea: Existing cases and policy suggestions*, [w:] *Cooperative development in the South China Sea. Policies, obstacles and prospects*, eds Huaigao Qi, Song Xue, London–New York 2021, s. 97–116.

⁶⁷ Д.В. Мосяков, *Политика России в отношении конфликта в Южно-Китайском море, „Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития” 2018, № 1(38), s. 25.*

ukazało się wiele negatywnych opinii podkreślających militarne i gospodarcze wspieranie przez Rosję Wietnamu na Morzu Południowochińskim (sprzedaż broni i współpraca przy budowie rafinerii). Po aneksji Krymu i konflikcie na wschodzie Ukrainy Rosja nie mogła już działać tak ostentacyjnie.

Mosjakow przytacza własne doświadczenia i rozmowy z Wietnamczykami w 2015 r., kiedy na Morzu Południowochińskim wietnamskie łodzie rybackie zostały zaatakowane przez chińskie okręty, co nie spotkało się z odzewem Rosji⁶⁸. Podobne niezdecydowane stanowisko przyjęła ona po wyroku Trybunału w Hadze. Kolejny raz mówiła o pokojowym uregulowaniu sporu, o braniu pod uwagę już wypracowanych dokumentów między ASEAN i Chinami, zachęcała do wypracowania *Kodeksu postępowania stron* oraz podkreślała, że nie jest stroną konfliktu i nie chce być do niego wciągnięta.

Rosyjski badacz zwraca uwagę, że taka neutralna postawa nie zadowalała Chin. W „Rossijskoj gazietie” ukazał się artykuł Konstantina Szczypina *Tygrys papierowy arbitrażowy*⁶⁹, w którym całkowicie poparto chińskie stanowisko. Również prezydent Putin zabrał głos i stwierdził, że ponieważ Chiny nie brały udziału w rozstrzygnięciach, postanowienia Trybunału są nielegalne. Wielu analityków oceniło tę wypowiedź jako niepotrzebną i krótkowzroczną, utwierdzającą jedynie przekonanie, że Rosja to „satelita chiński”. (Autorka była obecna na konferencji zorganizowanej przez Rosyjską Akademię Nauk, na której wielu naukowców stwierdziło, że Trybunał w Hadze wydał wyrok na podstawie prawa międzynarodowego, co powinno przesądzać o jego legalności, a z całą pewnością nie należy go bagatelizować.) Wietnam przyjął bardziej wstrzemięźliwą postawę wobec Rosji i przestał popierać każdą jej inicjatywę na arenie międzynarodowej, coraz bardziej zwracając się w kierunku Stanów Zjednoczonych.

Wielu ekspertów oceniało postawę Rosji wobec sporu pozytywnie. Na stronach Rosyjskiej Rady ds. Stosunków Międzynarodowych Wasilij Kaszyn stwierdził, że jej stanowisko w sprawie konfliktu na Morzu Południowochińskim pozostaje rozsądne i racjonalne: „Powstrzymując się od poparcia którejkolwiek ze stron, Rosja wzywa do rozwiązania różnic poprzez negocjacje pokojowe, unikając internacjonalizacji konfliktu”⁷⁰. Kaszyn zwrócił uwagę, że ingerencja mocarstw spoza regionu powoduje eskalację konfliktu. Przywołał też oświadczenie rzeczniczki MSZ Rosji Marii Zacharowej, która podkreśliła konieczność wyrażenia powściągliwości i rozwiązania konfliktu poprzez negocjacje i konsultacje między zaangażowanymi stronami przy jednoczesnym przestrzeganiu prawa międzynarodowego. W oświadczeniu podkreślono też, że ponadregionalna in-

⁶⁸ *Ibidem*, s. 29.

⁶⁹ К. Щепин, *Тигр бумажный, арбитражный*, <https://rg.ru/2016/07/28/kitaj-ne-priznal-reshenie-suda-v-gaage-po-ostrovam-iuzhno-kitajskogo-moria.html> (dostęp: 20.06.2021).

⁷⁰ V. Kashin, *South China Sea – Hague Tribunal and Military Tensions*, <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/yuzhno-kitayskoe-more-gaagskiy-sud-i-voennaya-napryazhennost/> (dostęp: 15.05.2019).

gerencja przynosi efekt przeciwny do zamierzonego, a Rosja powstrzymuje się od oceny prawnej orzeczenia Trybunału⁷¹.

Jewgienij Kanajew stwierdził, że wyrok może rodzić nowe nacjonalizmy oraz spotęgować siłowy wariant rozwiązania sporu. Wciąż bowiem brak postępów, jeśli chodzi o przejście od deklaracji (2002 r.) do *Kodeksu postępowania*, nad którym pracują Chiny i ASEAN. Jeśli chodzi o „odpowiedzialność”, badacz wskazuje, że efektywność działań była niska. Jego zdaniem, opracowując nowe podejście do zjawiska „odpowiedzialności”, należy wziąć pod uwagę trzy komponenty:

1. Wypracowanie takiego określenia „odpowiedzialności”, które może być zaakceptowane przez większość państw ASEAN, jeśli nie przez wszystkie.
2. Rozwijanie projektów współpracy o charakterze globalnym z silnym komponentem konsolidacji.
3. Realistyczną ocenę potencjału takich projektów.

Obecnie określenie tej „odpowiedzialności” jest niezwykle trudne ze względu na rywalizację rosyjsko-amerykańską i chińsko-amerykańską, a tym samym winą za brak postępów w rozwiązaniu konfliktu Kanajew obarczył operujące w regionie mocarstwa.

Aleksandr Korolew zwraca natomiast uwagę, że werbalnie Rosja twierdzi, iż stoi z boku konfliktu na Morzu Południowochińskim, jest graczem pozaregionalnym. Jednocześnie, mając dobre relacje z Wietnamem i Chinami, znajduje się w bardzo niezręcznej i trudnej sytuacji. Zwiększanie współpracy militarnej z oboma krajami sprawia, że staje się ona czynnikiem geopolitycznej konfiguracji⁷².

Profesor Uniwersytetu Petersburskiego Władimir Kołotow przekonuje, że obie strony: Chiny i Wietnam postawiły sprawę na ostrzu noża i dlatego trudno osiągnąć porozumienie. Badacz widzi trzy warianty wyjścia z sytuacji:

1. Jedna ze stron musiałaby zrezygnować (na co się nie zapowiada).
2. Konflikt zbrojny (co nie leży w interesie ani Chin, ani Wietnamu).
3. Wietnam i Chiny pogłębiają dwustronny dialog, możliwe jest uczestnictwo, darzonej zaufaniem z obu stron, strony trzeciej jako mediatora⁷³.

Podsumowując, oficjalna pozycja Rosji zakłada pokojowe rozstrzygnięcie sporu, na drodze dialogu w oparciu o Prawo Morza (UNCLOS) z 1982 r. Popiera ona *Deklarację o postępowaniu stron na Morzu Południowochińskim* z 2002 r., jest przeciwna mieszaniu się mocarstw pozaregionalnych w konflikt, sama jednocześnie znajdując się w bardzo niezręcznej sytuacji. Rosja nigdy nie potępiła chińskiej koncepcji wyznaczenia granicy morskiej w oparciu o tzw. linię 9 kresek,

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² A. Korolev, *Russia in the South China Sea: Balancing and Hedging*, „Foreign Policy Analysis”, February 2018.

⁷³ *Современный Вьетнам. Справочник*, Москва 2015, s. 232.

która daje Chinom aż 90% kontroli nad akwenem. Po wyroku Trybunału w Hadze zmieniła nieco retorykę na prochińską, mimo że nadal formalnie zajmuje pozycję neutralną. Moskwa nie ma na tyle kapitału politycznego, aby popierać zarówno jedną, jak i drugą stronę: Chiny i Wietnam. To powód dla czego w gruncie rzeczy jest tak mało aktywna, choć pojawiają się opinie, że ze względu na dobre relacje z dwoma najbardziej zaangażowanymi stronami mogłaby pełnić rolę mediatora. Taką zdystansowaną postawę Rosji krytykuje nie tylko najbardziej zainteresowany konfliktem Wietnam, ale też analizujący sprawy bezpieczeństwa regionalnego badacz. Ian Storey, na przykład, twierdzi, że jest ona mało aktywna i sceptyczna w tych instytucjach multilateralnych, w których nie może prezentować własnych interesów i ma ograniczone pole manewru (np. w EAS, organizacjach kierowanych przez ASEAN i zdominowanych przez dwubiegunowość USA i Chiny)⁷⁴. Zamiast tego przejawia aktywność np. w BRICS, SOW, Radzie Arktycznej czy EUG.

3.2.4. Handel bronią

Jak już wspomniano, perspektywiczną dziedziną współpracy ASEAN i jego członków z Rosją pozostaje handel bronią oraz współpraca w dziedzinie wojskowości i technologii wojskowych. Wykazano, że Rosja stara się zajmować pozycję neutralną w tych najgroźniejszych konfliktach (z pewnymi uwagami), nie antagonizuje stron i dodatkowo podziela zazwyczaj stanowisko ASEAN w odniesieniu do problemów międzynarodowych. Jednocześnie pojawiające się napięcia regionalne, wielość nierozwiązanych i uśpionych konfliktów sprawiają, że poszczególne państwa ASEAN starają się na własną rękę zadbać o bezpieczeństwo militarne i wzrost nakładów na obronność.

Dane publikowane przez SIPRI wskazują, że wydatki na cele wojskowe w Azji Południowo-Wschodniej w latach 2009–2018 wzrosły realnie o 33%, z 30,8 mld do 41,0 mld USD. Spośród 11 państw sześć zwiększyło wydatki wojskowe w tych latach. W Singapurze i Tajlandii w ciągu 10 lat nastąpił wzrost z 14,3 do 15,6%, ale Wietnam, Filipiny i Indonezja zwiększyły wydatki zbrojeniowe z 50,3 do 99,5%, a Kambodża o niemal 190,6%. Wzrost wydatków w regionie na cele wojskowe w ciągu 7–10 lat nie dotyczył Brunei, Malezji i Timoru Wschodniego⁷⁵.

⁷⁴ I. Storey, *What Russia's "Turn to the East" Means for Southeast Asia*, „Perspective” 2015, No. 67, s. 8, https://think-asia.org/bitstream/handle/11540/11005/ISEAS_Perspective_2015_67.pdf?sequence=1 (dostęp: 2.08.2020).

⁷⁵ S.T. Wezeman, *Arms flows to South East Asia*, https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-12/1912_arms_flows_to_south_east_asia_wezeman.pdf (dostęp: 1.10.2020).

Tab. 7. Import broni w państwach ASEAN (i Timorze Wschodnim) w latach 1999–2018 w mln USD

Państwo	1999–2003	2004–2008	2009–2013	2014–2018	Ogółem	% w odniesieniu do Azji Południowo-Wschodniej
Singapur	1 690	2 469	5 013	1 857	11 030	27,2
Wietnam	348	755	2 384	4 240	7 727	19,1
Indonezja	766	1 010	1 929	3 590	7 295	18,0
Malezja	1 073	1 566	2 058	728	5 425	13,4
Mjanma	558	776	1 465	872	3 672	9,1
Tajlandia	652	255	1 011	1 475	3 393	8,4
Filipiny	25	96	161	698	981	2,4
Brunei	10	3	332	159	503	1,2
Kambodża	–	70	183	–	252	0,6
Laos	37	10	78	212	246	0,6
Timor Wschodni	–	–	32	–	32	0,1
Azja Południowo-Wschodnia ogółem	5 159	7 010	14 645	13 741	40 556	
W skali globalnej	100 146	118 492	135 669	146 291	500 598	
% do skali globalnej	5,2	5,9	10,8	9,4	8,1	

Źródło: SIPRI Military Expenditure Database, March 2019.

Rosja utrzymuje wysoki poziom współpracy militarno-technologicznej zwłaszcza z Wietnamem, Indonezją i Malezją. Pojawiają się też nowi partnerzy z regionu: Tajlandia, Filipiny i Mjanma, szczególnie w okresach wzrostu napięć wewnętrznych. Przykładem może być tu przewrót wojskowy w Tajlandii w 2014 r. czy wzrost zagrożenia terrorystycznego na Filipinach w 2017 r., kiedy prezydent Rodrigo Duterte zdecydował się rozluźnić ściśle więzy polityczne tego państwa z USA. Zwrócił się on wówczas bezpośrednio do prezydenta Putina z propozycją zakupu rosyjskiej broni⁷⁶. Z drugiej strony, bez żadnych wątpliwości sankcje amerykańskie przekładają się na możliwości rosyjskiego rynku w Azji Południowo-Wschodniej: Filipiny odmówiły zakupu rosyjskich śmigłowców Mi-171, oddaliły się w czasie rozmowy na temat zakupu przez Indonezję niszczycieli Su-35. Jak wynika z raportu SIPRI, rozmowy zostały odblokowane

⁷⁶ A. Korolev, *op. cit.*; A. Королёв, *Россия-АСЕАН: поиск новых «точек роста»*, <http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rossiya-asean-poisk-novykh-tochek-rosta/> (dostęp: 1.10.2020).

dopiero wówczas, gdy Rosja zgodziła się na spłatę barterową. Zamówienie 11 samolotów bojowych Su-35 Indonezja w połowie opłaci produktami rolnymi i innymi towarami⁷⁷. Oprócz tych problemów, sprzedaż rosyjskiej broni i techniki wojskowej w poszczególnych państwach regionu wykazuje tendencję wzrostową⁷⁸. Według informacji podanych przez SIPRI Rosja jest największym dostawcą broni do Azji Południowo-Wschodniej – jedną czwartą dostaw w ciągu ostatnich 20 lat. Rosyjski eksport broni ma charakter biznesowy i jest ważną częścią całkowitych dochodów z eksportu w rosyjskim budżecie. Przykład umowy z Indonezją pokazuje, że Rosja zachęca do współpracy, stosując nawet rozliczenia barterowe, a także gwarantowane przez rząd kredyty bankowe i pożyczki uprzywilejowane.

Tradycyjnie najbardziej zainteresowany rosyjską bronią jest Wietnam. Z raportu SIPRI wynika, że w ostatnim okresie aż 61% dostaw Rosji do Azji Południowo-Wschodniej trafiło do tego państwa. Należy przypomnieć, że taka pozycja wynikała z faktu, że przez bardzo długi okres nałożone na Wietnam sankcje powodowały, że miał on nader ograniczone możliwości zakupu broni, dzięki czemu Rosja posiadała w tej dziedzinie niemalże monopol, zaś Chiny nie były postrzegane przez Wietnam jako akceptowalny dostawca.

W czasie pobytu w 2008 r. w Rosji prezydenta Wietnamu Nguyen Minh Trieta zostało podpisane memorandum o strategii współpracy wojskowo-technologicznej do 2020 r.⁷⁹ W 2008 r. wielkość kontraktów w sferze wojskowej przekroczyła 1 mld USD, w 2009 r. – 3,5 mld USD. W 2011 r. Wietnam kupił rosyjską broń za sumę 1,5 mld USD⁸⁰. Razem z Indiami jest jednym z największych rosyjskich partnerów handlowych w dziedzinie wojskowości. Współpraca wojskowa dotyczy też najnowszej techniki, w tym rakiet okrętowych i samolotów bezzałogowych. Między 2008 i 2012 r. Wietnamska Armia Ludowa wzbogaciła się o dwie fregaty *Giepard* i cztery szybkie łodzie patrolowe *Swietlak*. Do tego doszły kolejne cztery fregaty *Giepard* 3.9/Projekt 12418. Zamówione są również rakiety 40 *Jachont* SS-N-26 i 400 Kh-35 *Uran*/SS-N-25. W 2009 r. Wietnam podpisał umowę na zakup sześciu konwencjonalnych okrętów podwodnych Projekt 636 *Warszawianka* (*Kilo-klasa*)⁸¹ wraz z nowoczesnymi raketami manewrującymi 3M-14E Klub. Wietnam odebrał ponadto w styczniu 2019 r. pierwszą partię rosyjskich czołgów T-90 zamówionych w 2016 r.⁸²

⁷⁷ S.T. Wezeman, *op. cit.*

⁷⁸ A. Korolev, *op. cit.*

⁷⁹ A.C. Воронин, *Российско-вьетнамское стратегическое партнерство. Новый этап – новая повестка дня*, „Вьетнамские исследования” 2013, Выпуск 3, s. 133.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 41.

⁸¹ S. Blank, *Russia's Growing Ties with Vietnam*, <http://thediplomat.com/2013/09/russias-growing-ties-with-vietnam/2/> (dostęp: 16.02.2014).

⁸² <https://www.janes.com/article/85463/first-t-90s-mbts-arrive-in-vietnam> (dostęp: 15.11.2020).

Wietnamskie lotnictwo wojskowe zakupiło 20 samolotów bojowych Su-30MK2V, uzbrojonych w rakiety Kh-59MK, 100 pocisków krótkiego zasięgu powietrze-powietrze R-73 (AA-11 *Archer*), 200 pocisków ziemia-powietrze 9M311/SA-19 *Grison*, dwie baterie S-300PMU-1 ziemia-powietrze, cztery systemy radarowe obrony powietrznej *Kołchnya* i trzy lokalizatory radiowe VERA. Wietnam zakupił też dwie baterie rakiet K-300P *Bastion* dla obrony wybrzeża⁸³.

Doniesienia medialne i inne oficjalne oświadczenia wskazują, że Rosja będzie silnie zaangażowana w obsługę uzbrojenia i sprzętu wojskowego, który jest sprzedawany do Wietnamu oraz transfer technologii wojskowej do wspólnych przedsięwzięć. Na przykład, możliwe jest, że Wietnam i Rosja będą razem produkować *Uran* (SS-N-25 *Switchblade*), okręt obrony antyrakietowej⁸⁴.

Jeszcze kilka lat temu w kontekście współpracy wojskowej, zarówno w doniesieniach medialnych, jak i publikacjach naukowych, pojawiały się często informacje dotyczące wykorzystania dawnej bazy amerykańskiej, następnie dzierzawionej przez Rosję, Cam Ranh. Według agencji *RIA Nowosti* rosyjski minister obrony Siergiej Szojgu stwierdził, że Rosja zamierza zbudować bazy wojskowe w Wietnamie, na Kubie, w Wenezueli, Nikaragui, na Seszelach, w Singapurze i kilku innych krajach. W prasie chińskiej pojawiły się informacje, że chce mieć ona bazy w Wietnamie dla zabezpieczenia swojej floty. Ministerstwo Obrony Rosji zdementowało te doniesienia⁸⁵.

Prezydent Truong Tan Sang ogłosił, że Wietnam chce zbudować w Cam Ranh nowoczesną bazę wojenno-morską i port, a Rosja może otrzymać pewne przywileje. Jak zapewniły obie strony, nie będzie to baza rosyjska, ale port, z którego będą mogli korzystać również Rosjanie. W tej sprawie wypowiedział się w 2012 r. na konferencji prasowej minister spraw zagranicznych Rosji:

Mamy porozumienie z niektórymi państwami, dlatego rosyjskie statki mogą tu dokonywać przeładunku, a załoga wypocząć. Wietnamczycy w bazie Cam Ranh mają możliwość dokonania napraw statków, które przyplływają tutaj z różnych państw. Amerykańskie statki również przyplływają tutaj dla dokonania drobnych napraw i nie ma w tym niczego sensacyjnego⁸⁶.

Porozumienie dotyczące wspólnej bazy obsługi i remontów statków strony zawarły w 2013 r., a rok później podpisano porozumienie międzyresortowe dotyczące uproszczonej procedury korzystania przez rosyjskie okręty z portu Cam Ranh⁸⁷.

⁸³ Z. Keck, *Russia Says It's Building Naval Bases in Asia, Latin America*, <http://thediplomat.com/2014/02/russia-says-its-building-naval-bases-in-asia-latin-america/> (dostęp: 16.02.2014).

⁸⁴ C. Thayer, *The Bear is Back: Russia Returns to Vietnam*, <http://thediplomat.com/2013/11/the-bear-is-back-russia-returns-to-vietnam/> (dostęp: 16.02.2014).

⁸⁵ *Russia denies plans for new navy bases abroad*, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-19022178> (dostęp: 15.01.2014).

⁸⁶ http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/57E305B875AFC17244257A4C00483B9D (dostęp: 25.04.2014).

⁸⁷ Ю. Денисович, *Возвращение в Камрань. Почему Россия может вернуться в бухту, но не в прежнем формате*, <https://tass.ru/opinions/5453256> (dostęp: 7.04.2021).

W ramach partnerstwa strategicznego wzrasta współpraca dotycząca technologii wojskowych w ramach istniejących instytucji badawczych. W Rosji w instytutach podległych MON Wietnamczycy uczą się obsługiwaną rosyjskiej techniki wojennej, prowadzone są wspólne badania. Ten segment wzajemnej współpracy oparty jest na historycznych sympatiach, bo, jak stwierdził prezydent Putin: „Wietnam dla Rosji jest szczególnym partnerem. Stosunki między nami noszą szczególny charakter. Są bardziej niż strategiczne, są wspólne, w pełnym tego słowa znaczeniu, bo łączy je bohaterska przeszłość wspólnej pracy i walki, w tym za niepodległość Wietnamu”⁸⁸. Rząd wietnamski potwierdził zainteresowanie tą formą współpracy w czasie wizyty 8 września 2018 r. w Moskwie generalnego sekretarza Komunistycznej Partii Wietnamu Nguyen Phu Tronga⁸⁹.

Jak już było powiedziane, również pozostałe państwa ASEAN kupują rosyjską broń. Jest ona znacznie tańsza od amerykańskiej, nie jest też obciążona „problemem” politycznym, jak w przypadku współpracy z Chinami, a dodatkowo Rosja stwarza korzystne warunki transakcji.

Rosja chce sprzedać Filipinom swoje okręty podwodne i oferuje nawet specjalną pożyczkę na ten cel. W Petersburgu 29 lipca 2018 r. rozmawiali o tym wiceadmirał Robert Empedrad i admirał Władimir Korolew w czasie święta Rosyjskiej Floty⁹⁰. Rosja sprzedawała Filipinom 5000 karabinów AK-74M, milion sztuk amunicji i 20 samochodów ciężarowych⁹¹. Jednak obawa przed sankcjami amerykańskimi osłabiła chęć zakupu przez rząd Filipin zarówno śmigłowców, jak i rosyjskich łodzi podwodnych, choć przez ministra obrony Delfina Lorenza są prowadzone rozmowy w sprawie zakupu 16 śmigłowców Mi-17, a na zakup okrętów podwodnych Moskwa oferuje konkurencyjne ceny⁹².

Tajlandia zamówiła rosyjskie karabiny AK⁹³. W styczniu 2019 r. odebrała dwa kolejne śmigłowce Mi-17W-5. W 2018 r. odebrano natomiast samoloty SSJ100.

⁸⁸ И. Петров, *Россия возвращается во Вьетнам*, <http://www.km.ru/economics/2013/11/13/vladimir-putin/725140-rossiya-vozvrashchaetsya-vo-vietnam> (dostęp: 16.02.2014).

⁸⁹ *Beginning of meeting with General Secretary of the Communist Party of the Socialist Republic of Vietnam Nguyen Phu Trong*, <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/58473> (dostęp: 11.08.2019).

⁹⁰ P. Parameswaran, *What's in the Philippines-Russia Submarine Deal Chatter?*, <https://thedi diplomat.com/2018/08/whats-in-the-philippines-russia-submarine-deal-chatter/> (dostęp: 11.08.2019).

⁹¹ *Putin uses arms sales to ASEAN to increase Russian standing in Southeast Asia*, <https://www.aseantoday.com/2018/03/putin-uses-arms-sales-to-asean-to-increase-russian-standing-in-south-east-asia/> (dostęp: 11.08.2019).

⁹² I. Storey, 2021/33 *“Russia’s Defence Diplomacy in Southeast Asia: A Tenuous Lead in Arms Sales but Lagging in Other Areas”*, <https://www.iseas.edu.sg/articles-commentaries/iseas-perspective/2021-33-russias-defence-diplomacy-in-southeast-asia-a-tenuous-lead-in-arms-sales-but-lagging-in-other-areas-by-ian-storey/> (dostęp: 7.04.2021).

⁹³ *Russia to Supply AK Rifles to Royal Thai Armed Forces*, <https://www.thefirearmblog.com/blog/2018/02/13/russia-sells-ak-rifles-to-thailand/> (dostęp: 7.04.2021).

Mjanma z kolei zwiększyła zakupy uzbrojenia po kryzysie Rohinja. Największym eksporterem broni do tego kraju w latach 2013–2017 były Chiny, ale na drugim miejscu znalazła się Rosja. Podstawy prawne i organizacyjne współpracy wojskowej stworzono w 2001 r. Rosja dostarczyła do Mjanmy 30 samolotów MiG-29, 12 bojowych odrzutowców szkoleniowych *Jakolew-130*, 10 śmigłowców Mi-24 i Mi-35P, 8 systemów raketowych obrony powietrznej *Pieczora-2M*, a także radary, pojazdy opancerzone i artylerię. Zawarto umowę na dostawę sześciu samolotów *Suchoj-30SME* (niektóre zostały już dostarczone). Sprzęt wojskowy poddawany jest naprawom i konserwacji we wspólnym centrum specjalnym Mjanmy dla wszystkich rodzajów sprzętu, zarówno samolotów, jak i pojazdów opancerzonych⁹⁴. Jak donosi agencja TASS, współpraca wojskowa rozwija się systematycznie – delegacje Mjanmy regularnie uczestniczą w międzynarodowych ćwiczeniach wojskowych i szkoleniach bojowych, kontyngent Mjanmy wziął udział w ćwiczeniach *Kaukaz-2020*. Również w 2018 r. zawarto międzyrządowe porozumienie w sprawie niektórych procedur dla rosyjskich okrętów wojennych odwiedzających porty tego państwa⁹⁵.

W sierpniu 2018 r. agencja TASS podała informację, że trwają rozmowy między wiceministrem obrony FR Aleksandrem Fominem i dowódcą sił powietrznych Mjanmy Maung Maung Kyaw. Rozmowy były kontynuacją uzgodnień ze stycznia 2018 r., osiągniętych w czasie wizyty ministra obrony FR Siergieja Szojgu, podczas której strony rozmawiały o zakupie sześciu rosyjskich samolotów Su-30⁹⁶. Mjanma jest również zainteresowana kupnem dwóch rosyjskich łodzi podwodnych.

Eksperci zajmujący się problematyką wojskową w regionie informują, że Rosja jest w Mjanmie pożądanym partnerem ze względu na fakt, że w odróżnieniu od Chin nie angażuje się w sprawy etniczne, nie ma bagażu historycznego, jeśli chodzi o wzajemne relacje, a ponadto posiada lepszy od chińskiego sprzęt wojskowy⁹⁷. Według SIPRI rachunek za uzbrojenie Mjanmy w latach 2010–2019 wyniósł 2,4 mld USD, w tym 1,3 mld USD za broń dostarczoną przez Chiny i 807 mln USD przez Rosję⁹⁸.

Dwuznaczna i psująca wizerunek Rosji sytuacja miała miejsce po lutowym zamachu stanu w Mjanmie. Generał Aung Hlang stanął na czele puczu i usunął Aung San Suu Kyi, której Liga Narodowa na rzecz Demokracji wygrała wybory

⁹⁴ Dane na podstawie: *Russia to supply air defense systems Pantsir-S1 to Myanmar*, <https://tass.com/defense/1247857> (dostęp: 7.04.2021).

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Russia, Myanmar strengthening military ties – Defense Ministry*, <http://tass.com/defense/1017572> (dostęp: 7.04.2021).

⁹⁷ M. Macan-Markar, *Myanmar embraces Russian arms to offset China's influence*, <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Myanmar-Coup/Myanmar-embraces-Russian-arms-to-offset-China-s-influence> (dostęp: 7.04.2021).

⁹⁸ *Ibidem*.

parlamentarne w listopadzie 2020 r. Kilka dni przed puczem, w styczniu 2021 r., TASS donosiła, że Rosja dostarczy do Mjanmy partię rakietowych i artyleryjskich systemów obrony powietrznej Pantsir-S1, bezzałogowe statki powietrzne Orlan-10E oraz radary. Porozumienie zostało podpisane podczas ceremonii z udziałem ministra obrony Rosji Siergieja Szojgu, który przebywał w Mjanmie z oficjalną wizytą, oraz głównodowodzącego sił zbrojnych ministra Aung Hlainga. W imieniu Rosji umowę podpisał wiceminister obrony Rosji Aleksandr Fomin⁹⁹.

Pucz wojskowy w Mjanmie praktycznie nie był komentowany w Moskwie. Rosja zachowywała się bardzo wstrzeźliwie, ale w wielu zagranicznych mediach ukazała się informacja o rosyjskim sprzęcie, który pojawił się na ulicach Rangun¹⁰⁰. Dopiero 12 marca 2021 r. ukazał się wyważony komunikat rzecznika Kremla Dmitrija Pieskowa, który opublikowała agencja TASS, o tym, że Moskwa śledzi rozwój sytuacji i analizuje ją z punktu widzenia kontynuacji współpracy wojskowo-technicznej: „Oceniamy sytuację jako alarmującą i jesteśmy zaniepokojeni napływającymi stamtąd informacjami o rosnącej liczbie ofiar wśród ludności cywilnej. Budzi to nasze obawy. Uważnie obserwujemy, co się tam dzieje”¹⁰¹.

Również inne armie regionu Azji Południowo-Wschodniej są zainteresowane współpracą z Rosją. Obecnie trudno stwierdzić, czy sytuacja w Mjanmie w jakiś sposób to zainteresowanie zmieni. Malezja np. rozważa zakup rosyjskich łodzi podwodnych. Program ten ma być wspierany przez rosyjskie kredyty, dwa okręty mają być dostarczone do 2023 r.¹⁰²

Rosja wspólnie z Laosem przedstawiła perspektywiczne kierunki rozwoju współpracy szkoleniowej. Z inicjatywy ministra obrony Rosji w 2019 r. zaproponowano przeprowadzenie szkoleń dotyczących rozminowywania z wykorzystaniem Międzynarodowego Przeciwminowego Centrum Sił Zbrojnych FR oraz międzynarodowej konferencji na temat rozminowywania, którą organizuje Ministerstwo Obrony FR¹⁰³.

⁹⁹ *Russian defense minister arrives in Myanmar on official visit*, <https://tass.com/defense/1247577> (dostęp: 22.03.2021).

¹⁰⁰ Zob. np. *Russia Backs Myanmar Military after China Raises Concerns*, <https://www.themoscowtimes.com/2021/02/17/russia-backs-myanmar-military-after-china-raises-concerns-a72983> (dostęp: 22.03.2021).

¹⁰¹ *Kremlin concerned about events in Myanmar, analyzes the situation carefully*, <https://tass.com/politics/1265265> (dostęp: 22.03.2021).

¹⁰² R. Czulda, *ASEAN on the Rise – ASEAN Rising Powers*, „Naval Forces” 2019, No. 2.

¹⁰³ Г.М. Локшин, Е.В. Кобелев, В.М. Мазырин, *op. cit.*, s. 274.

Tab. 8. Najwięksi importerzy rosyjskiej broni w Azji Południowo-Wschodniej w mln USD

Państwa- importerzy	1999–2003	2004–2008	2009–2013	2014–2018	1999–2018	% w sto- sunku do importu broni ogółem
Indonezja	240	68	786	54	1 147	15,7
Malezja	76	815	421	–	1 311	24,2
Mjanma	221	548	637	173	1 579	43,0
Singapur	14	–	–	–	14	0,2
Tajlandia	–	3	20	27	50	1,5
Wietnam	293	648	2 271	3 302	6 514	84,3

Źródło: Zestawienie własne na podstawie S.T. Wezeman, *Arms flows to South East Asia*, https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-12/1912_arms_flows_to_south_east_asia_wezeman.pdf (dostęp: 1.10.2020).

Podsumowując, można stwierdzić, że współpraca w zakresie handlu bronią między obu stronami jest sferą perspektywiczną, rozwija się szybko i obaj partnerzy są nią zainteresowani. Wynika to przede wszystkim z konfliktogennej sytuacji w regionie oraz chęci dywersyfikacji partnerów – przeważa tu bowiem uzbrojenie amerykańskie i chińskie. Ponadto uzbrojenie rosyjskie jest tańsze, co w sposób naturalny zachęca partnerów z ASEAN. Niektóre państwa Stowarzyszenia, a głównie Wietnam, od dawna współpracują z Rosją w tej dziedzinie, w sposób naturalny wymieniają przestarzały sprzęt i mają wypracowane metody kooperacji. Na inne rynki Rosja dopiero wchodzi. Opierając się na analizie eksperta Iana Storeya i biorąc pod uwagę zebrany materiał, można stwierdzić, że jeśli chodzi o zakup rosyjskiej broni, państwa Azji Południowo-Wschodniej można podzielić na trzy grupy: stałych odbiorców – Wietnam, Malezję, Indonezję i Laos; grupę nowych, choć perspektywicznych odbiorców – Tajlandię, Filipiny i Kambodżę oraz państwa mniej zainteresowane taką współpracą – Singapur i Brunei¹⁰⁴.

Rosyjska ofensywa handlowa widoczna była na targach LIMA 2017. Wśród zainteresowanych zakupami w Rosji znaleźli się członkowie ASEAN: Wietnam, Malezja i Mjanma. Szczególnym zainteresowaniem cieszyły się fregaty, łodzie podwodne i korwety. Według informacji Rosoboroneksportu państwa Azji i Pacyfiku odebrały łącznie 250 samolotów¹⁰⁵. Na targach prezentował się również koncern MIG promujący samolot MIG-35, jak również pakiet modernizacyjny dla Malezji (nowy system zarządzania uzbrojeniem i radar oraz nowe

¹⁰⁴ I. Storey, 2021/33 *“Russia’s Defence Diplomacy in Southeast Asia...”*

¹⁰⁵ R. Czulda, *Malezyjskie targi Lima 2017 – dominacja Rosjan*, <https://www.defence24.pl/malezyjskie-targi-lima-2017-dominacja-rosjan-relacja> (dostęp: 15.05.2020).

zdolności w zakresie ziemia-powietrze)¹⁰⁶. Na targach LIMA 2017 obecny był także rosyjski koncern Ałmaz-Antiej, który prezentował państwom ASEAN rodzinę systemów obrony powietrznej. Największe zainteresowanie wzbudził S-300WM (*Antiej 2500*) oraz zaprezentowany w formie modelu S-400 *Triumf*. Przedstawiciel firmy stwierdził, że wszystkie systemy zostały dopuszczone do eksportu. Tradycyjnie najbardziej zainteresowanym państwem był Wietnam, który według statystyk w ponad 80% sprowadza broń z Rosji.

Istnieją jednak czynniki hamujące współpracę w tym zakresie. Po pierwsze, współpraca militarna powinna być uzupełniana współpracą gospodarczą, wówczas partnerzy są bardziej zainteresowani wymianą w innych dziedzinach, rośnie wzajemne zaufanie, a w tym przypadku relacje gospodarcze wyraźnie odstają. Po drugie, Rosja musi mieć możliwość działania jako partner niezależny od dwublokowego układu sił w regionie. Zbyt często jest jednak postrzegana jako bliski sojusznik Chin, mimo że eksperci rosyjscy stanowczo temu zaprzeczają. Wreszcie Rosja będzie mogła działać samodzielnie, jeśli konflikt amerykańsko-rosyjski nie przeniesie się na grunt Azji Południowo-Wschodniej – wówczas wpływ dwublokowego układu sił na działania rosyjskie jeszcze wzrośnie.

Mapa 3. Sprzedaż rosyjskiej broni do Azji Południowo-Wschodniej w latach 2000–2016
Źródło: na podstawie Chatham House *SIPRI Arms Transfer database*.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

3.3. Współpraca gospodarcza i handlowa

Zarówno ASEAN, jak i Rosja są zainteresowane zbliżeniem i wzmocnieniem wzajemnej współpracy. Tak wynika z deklaracji obu stron. Aby jednak tak się stało, należałoby zlikwidować pewne negatywne tendencje, które hamują ową współpracę. Najpoważniejsze problemy to: zbyt małe zainteresowanie wymianą gospodarczą, brak współpracy inwestycyjnej, zbyt wolny wzrost wymiany handlowej. Jak już podkreślano, podstawą integracji w regionie jest jej ekonomiczny charakter, tymczasem Rosja wyraźnie odstaje od innych partnerów dialogu, o czym świadczy chociażby poniższe zestawienie (tab. 9).

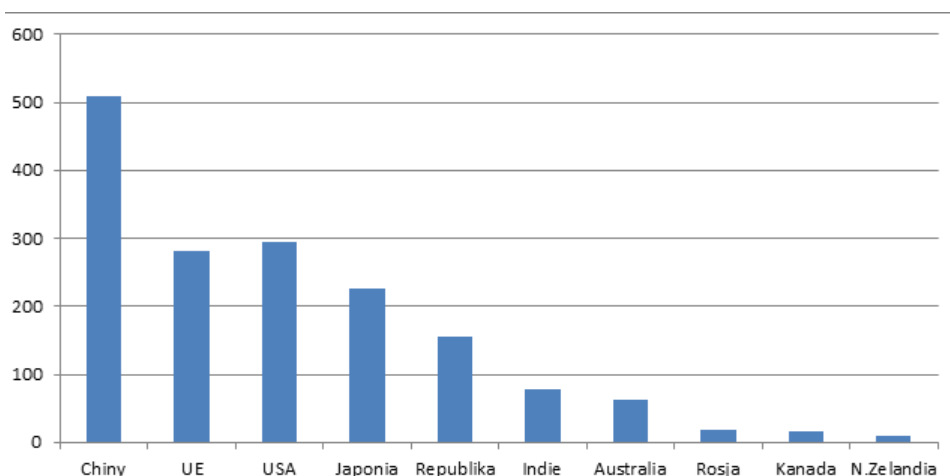
Tab. 9. Udział procentowy w handlu towarami i napływach BIZ w dialogu z ASEAN w latach: 2015, 2017, 2018 w mld USD

Państwo	Handel towarami 2015	Handel towarami 2017	Handel towarami 2018	BIZ 2015	BIZ 2017	BIZ 2018
Australia i Nowa Zelandia	2,6	2,7	2,7	1,0	1,5	1,0
Kanada	0,5	0,5	0,5	0,7	0,7	0,3
Chiny	15,2	17,1	17,2	6,8	8,4	6,6
UE	10,0	10,1	10,2	16,7	18,3	14,2
Indie	2,6	2,9	2,9	1,3	1,3	1,1
Japonia	10,5	8,5	8,2	12,1	9,9	13,7
Republika Korei	5,4	6,0	5,7	4,4	3,7	4,2
Rosja	0,6	0,6	0,8	0,0	0,0	0,0
USA	9,4	9,1	9,3	11,3	3,2	5,2
Pozostałe państwa	43,2	42,5	42,5	45,7	52,7	53,7

Źródło: Zestawienie na podstawie *ASEAN Statistics Yearbook*, <http://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2016/11/AEC-Chartbook-2016-1.pdf> (dostęp: 25.02.2018); http://asean.org/storage/2015/09/Table-26_oct2016.pdf (dostęp: 25.02.2018); <https://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2019/01/asyb-2018.pdf> (dostęp: 23.09.2019); https://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2020/01/ASYB_2019.pdf (dostęp: 12.03.2020).

Jakie są powody takiego stanu rzeczy? Z wcześniejszej analizy wynika, że Rosja miała inne priorytety. Na początku procesu zmian ustrojowych były to głównie państwa zachodnie, UE i Stany Zjednoczone oraz Wspólnota Niepodległych Państw. W późniejszym czasie Rosja bardzo mocno postawiła na współpracę z Chinami oraz swoimi azjatyckimi sąsiadami: Koreą i Japonią. Dopiero w drugiej dekadzie XXI stulecia widać chęć rozwoju współpracy gospodarczej z Azją Południowo-Wschodnią i jest to strategia ukierunkowana na dywersyfikację partnerów. Jeżeli weźmiemy pod uwagę całą drugą dekadę XXI w., to wiadać, że współpraca gospodarcza się rozwija, ale tempo zmian jest wolne. Z całą

pewnością potrzebna jest jasna i długofalowa strategia. Mimo deklaracji, handel cały czas utrzymuje się na niskim poziomie, jedynie Kanada ma porównywalny obrót z ASEAN. Wszystkie pozostałe państwa ASEAN+ mają zdecydowanie większy obrót towarowy. Inwestycje rosyjskie w państwach ASEAN są bliskie zeru. Struktura handlu jest opóźniona i nie zmienia się, eksport Rosji jest ograniczony i monotony. Widoczna jest niska dywersyfikacja nomenklatury towarowej: większość stanowi metalurgia, chemia, papier i celuloza i przede wszystkim surowce – aż 61% rosyjskiego eksportu. Nie zwiększa się udział wysoko przetworzonych produktów, maszyn i urządzeń. W ASEAN Rosja kupuje tradycyjnie kauczuk, lateks, olej kokosowy i palmowy, towary codziennego użytku, domową elektronikę. Ponadto od 2015 r. uwidoczniła się tendencja zwyżkowa deficytu, w 2017 r. – 4 mld USD¹⁰⁷.

Rys. 1. Obrót towarowy ASEAN z partnerami dialogu w 2019 r. w mld USD

Źródło: na podstawie *ASEAN Statistical Yearbook 2020, ASEAN Trade in Goods by Trading Partners, 2010–2019*, s. 57, https://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2020/12/ASYB_2020.pdf (dostęp: 7.04.2021).

Z kolei w ofercie towarów eksportowanych z ASEAN do Rosji przeważają maszyny i urządzenia (blisko 33%), a cały asortyment jest bardziej zróżnicowany.

¹⁰⁷ A. Королев, *op. cit.*

Tradycyjne i nowe obszary współpracy Rosji z ASEAN

Tab. 10. Obrót handlowy ASEAN z Rosją 2008–2018 w mln USD

Państwo	2008	2010	2012	2015	2017	2018	2019
ASEAN	471 827	502 864	605 640	535 380	590 227	650 729,0	632 604
Partnerzy handlowi	1 429 145	1 491 968	1 865 437	1 737 481	1 984 062	2 174 534,0	2 183 827
Rosja	9 784	12 667	18 091	13 969	16 790	20 006,3	18 198
Obrót handlowy ogółem	1 900 972	1 994 831	2 471 077	2 272 862	2 574 288	2 825 263,3	2 816 432

Źródło: Zestawienie na podstawie ASEAN Statistics, <https://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2019/01/asyb-2018.pdf> (dostęp: 23.09.2019); https://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2020/01/ASYB_2019.pdf (dostęp: 12.03.2020).

Tab. 11. Dziesięć głównych towarów eksportowanych z ASEAN do Rosji

2017			2018		
Towary	Wartość w mln USD	Udział procentowy	Towary	Wartość w mln USD	Udział procentowy
Maszyny i urządzenia elektryczne oraz ich części, rejestratory i odtwarzacze dźwięku, rejestratory i odtwarzacze telewizyjnego obrazu i dźwięku, części i akcesoria do tych artykułów	1 891,4	32,2	Maszyny i urządzenia elektryczne oraz ich części, rejestratory i odtwarzacze dźwięku, rejestratory i odtwarzacze telewizyjnego obrazu i dźwięku, części i akcesoria do tych artykułów	1 958,1	32,9
Reaktory jądrowe, kotły, maszyny i urządzenia mechaniczne i ich części	665,9	11,4	Tłuszcze i oleje zwierzęce lub roślinne oraz produkty ich rozkładu, gotowe tłuszcze zwierzęce, woski zwierzęce lub roślinne	583,3	9,8
Tłuszcze i oleje zwierzęce lub roślinne oraz produkty ich rozkładu, gotowe tłuszcze zwierzęce, woski zwierzęce lub roślinne	579,9	9,9	Reaktory jądrowe, kotły, maszyny i urządzenia mechaniczne i ich części	490,7	8,2

Tab. 11 (cd.)

2017			2018		
Towary	Wartość w mln USD	Udział procentowy	Towary	Wartość w mln USD	Udział procentowy
Pojazdy inne niż tabor kolejowy lub tramwajowy oraz ich części i akcesoria	447,3	7,6	Pojazdy inne niż tabor kolejowy lub tramwajowy oraz ich części i akcesoria	429,6	7,2
Kauczuk i wyroby z kauczuku	263,7	4,5	Kauczuk i wyroby z kauczuku	275,2	4,6
Kawa, herbata, mate i przypraw	228,6	3,9	Kawa, herbata, mate i przyprawy	228,6	3,9
Obuwie, getry i tym podobne, części tych artykułów	169,2	2,9	Obuwie, getry i tym podobne, części tych artykułów	187,7	3,1
Odzież i dodatki odzieżowe, dzianinowe lub szydełkowane	138,4	2,4	Odzież i dodatki odzieżowe, dzianinowe lub szydełkowane	140,1	2,4
Odzież i dodatki odzieżowe, niedzianinowe i nieszydełkowane	115,5	2,0	Paliwa mineralne, oleje mineralne i produkty ich destylacji, substancje bitumiczne, woski mineralne	130,6	2,2
Ryby i skorupaki, mięczaki i inne bezkręgowce wodne	113,9	1,9	Odzież i dodatki odzieżowe, niedzianinowe i nieszydełkowane	129,4	2,2
10 głównych towarów	4 613,7	78,7	10 głównych towarów	4 522,9	75,9
Pozostałe	1 252,1	21,3	Pozostałe	1 436,6	24,1
Ogółem	5 865,8	100,0	Ogółem	5 959,5	100,0

Źródło: *ASEAN Statistical Yearbook 2019*, s. 90, https://www.aseanstats.org/p-content/uploads/2020/01/ASYB_2019.pdf (dostęp: 12.03.2020).

Tab. 12. Dziesięć głównych towarów importowanych z Rosji do ASEAN

2017			2018		
Towary	Wartość w mln USD	Udział procentowy	Towary	Wartość w mln USD	Udział procentowy
Paliwa mineralne, oleje mineralne i produkty ich destylacji, substancje bitumiczne, woski mineralne	7 004,1	64,4	Paliwa mineralne, oleje mineralne i produkty ich destylacji, substancje bitumiczne, woski mineralne	8 493,0	60,5
Żelazo i stal	1 171,4	10,8	Żelazo i stal	2 079,1	14,8
Nawozy	758,8	7,0	Zboża	1 210,6	8,6
Zboża	590,6	5,4	Nawozy	791,6	5,6
Aluminium i wyroby z aluminium	205,8	1,9	Aluminium i wyroby z aluminium	225,3	1,6
Maszyny i urządzenia elektryczne oraz ich części, rejestratory i odtwarzacze dźwięku, rejestratory i odtwarzacze telewizyjnego obrazu i dźwięku, części i akcesoria do tych artykułów	134,7	1,2	Ryby i skorupiak, mięczaki i inne bezkręgowce wodne	140,4	1,0
Ryby i skorupiak, mięczaki i inne bezkręgowce wodne	117,4	1,1	Maszyny i urządzenia elektryczne oraz ich części, rejestratory i odtwarzacze dźwięku, rejestratory i odtwarzacze telewizyjnego obrazu i dźwięku, części i akcesoria do tych artykułów	105,1	0,7

Tab. 12 (cd.)

2017			2018		
Towary	Wartość w mln USD	Udział procentowy	Towary	Wartość w mln USD	Udział procentowy
Kauczuk i wyroby z kauczuku	109,7	1,0	Perły naturalne, hodowlane, kamienie szlachetne, półszlachetne, metale szlachetne, metale platerowane metalami szlachetnym i artykuły z nich, sztuczna biżuteria; monety	104,1	0,7
Papier i tektura, wyroby z masy papierniczej, papieru lub tektury	93,2	0,9	Kauczuk i wyroby z kauczuku	96,7	0,7
Sól, siarka, ziemie, kamienie, materiały gipsowe, wapno i cement	82,0	0,8	Papier i tektura, wyroby z masy papierniczej, papieru lub tektury	94,3	0,7
10 głównych towarów	4 613,7	78,7	10 głównych towarów	4 522,9	75,9
Pozostałe	1 252,1	21,3	Pozostałe	1 436,6	24,1
Ogółem	5 865,8	100,0	Ogółem	5 959,5	100,0

Źródło: *ibidem*.

Zwróćmy uwagę na kolejny problem związany z wymianą gospodarczą obu stron. ASEAN stara się wpłynąć na system globalny, jest wręcz częścią gospodarczego systemu globalnego. Rośnie liczba umów o wolnym handlu, Azja Południowo-Wschodnia rozpatrywana jest jako obowiązkowy kierunek współpracy w regionie Azji i Pacyfiku. Wszechstronne Regionalne Partnerstwo Ekonomiczne (RCEP)¹⁰⁸, do które należą ważniejsze mocarstwa regionalne: Australia, Chiny, Japonia, Korea Południowa i Nowa Zelandia, staje się dodatkowym instrumentem rozwoju i może mieć wpływ na koniunkturę gospodarczą¹⁰⁹. Ten kierunek regionalizmu, inny od twardych reguł narzuconych przez WTO, staje się, jak pisze polska ekspertka zajmująca się problematyką regio-

¹⁰⁸ K. Żołądkiewicz, *Wszechstronne Regionalne Partnerstwo Ekonomiczne (RCEP) jako przykład nowego trendu w regionalizmie*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2016, s. 335–344.

¹⁰⁹ Rozmowy dotyczące przystąpienia do RCEP prowadziły Indie, ale ostatecznie nie podpisały porozumienia, obawiając się negatywnych dla siebie skutków. Porozumienie podpisało 15 listopa-

nalizmu wschodnioazjatyckiego Krystyna Żołądkiewicz, „jednym z głównych instrumentów liberalizacji handlu światowego”¹¹⁰. Nowy regionalizm odpowiada azjatyckiej specyfice, której cechą jest budowanie stosunków opartych na specjalizacji, współpracy w ramach łańcuchów powiązań, zbudowanych w ramach transnarodowych korporacji¹¹¹. Dla Rosji to nowy sposób funkcjonowania i w tych warunkach państwo to źle działa.

Warto też przyrzeć się potencjałom obu stron, które wskazują na asymetrię niemal we wszystkich obszarach (zob. tab. 13).

Tab. 13. Porównanie potencjałów – makrowskaźniki FR i ASEAN (2018 r.)

	Federacja Rosyjska	ASEAN
Powierzchnia	17 075 400 km ²	4 480 118 km ²
Ludność w mln	146,8	649 071
Wzrost PKB	2,26%	5,2%
PKB	1,657 bln USD	3,0 bln USD
PKB <i>per capita</i>	11 289,44 USD	4 601,3 USD
Obrót towarowy	691,84 mld USD	2,8 bln USD
Eksport	443,14 mld USD	1 436 mld USD
Import	248,7 mld USD	1 388 mld USD
BIZ	5 885,00 mln USD	152 755,3 mln USD

Źródło: Zestawienie na podstawie: *ASEAN Statistical Yearbook 2019*, s. 57–58, 144, https://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2020/01/ASYB_2019.pdf (dostęp: 12.03.2020); <https://www.statista.com/topics/2675/russia/>; <https://tradingeconomics.com/russia/foreign-direct-investment> (dostęp: 29.04.2020); <https://www.focus-economics.com/countries/vietnam> (dostęp: 29.04.2020).

Ekspertka Centrum ASEAN na Uniwersytecie MGIMO Jekatierina Kołdu nowa zwraca uwagę na to, że obie strony prezentują niski poziom wiedzy na temat warunków funkcjonowania biznesu:

Wzrostowi roli Rosji w ekonomice krajów Azji Południowo-Wschodniej i wówczas, i obecnie przeszkadzają ograniczenia strukturalne. Rosja *de facto* nie była i nie jest częścią integracji w regionie. Nie była w stanie zaproponować mu znaczących inwestycji infrastrukturalnych ani nawet dostępu do szerokiego rynku, jak zrobiła to Ameryka. Takie projekty, oprócz deklaracji słownych, nie pojawiły się również po szczycie we Władywostoku w 2012 r., który miał być przełomem, jeśli chodzi o obecność Rosji w regionie.

da 2020 r. na szczycie ASEAN w Hanoi 15 państw: 10 stowarzyszonych w ASEAN, Chiny, Korea Południowa, Japonia, Australia i Nowa Zelandia.

¹¹⁰ *Ibidem*, s. 335.

¹¹¹ Е. Колдунова, *АСЕАН, ВАС и АТЭС: что удалось сделать России в 2018 году*, <http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/asean-vas-i-ates-cto-udalos-sdelat-rossii-v-2018-godu/> (dostęp: 15.05.2020).

Rosyjska badaczka podkreśla, że nawet sankcje z 2014 r. nie wymusiły zmian w polityce gospodarczej Rosji wobec Azji¹¹².

Odwołując się ponownie do opinii ekspertów rosyjskich, należy zauważyć, że strategia Rosji jest mało konkretna i często ma charakter czysto okazjonalny, a nie długofalowy. Wciągnięcie Rosyjskiego Dalekiego Wschodu do tej współpracy otwiera nowy wymiar i może on stać się członkiem struktur integracyjnych. Jak do tej pory, kapitał państw regionu Azji i Pacyfiku jest lokowany głównie w tych dziedzinach, które nie wymagają takiego dokapitalizowania, np. handel, restauracje, hotele. Istnieją perspektywy współpracy w dziedzinach wymagających nowoczesnej technologii, w tym w energetyce jądrowej, medycynie, nanotechnologii czy nanomineralogii, ale realizacja projektów „ślimaczy się”. Aby zabezpieczyć kadry dla współpracy regionalnej, we Władywostoku, w Dalekowschodnim Uniwersytecie Federalnym, powstało Centrum Studiów Azji i Pacyfiku, w którym mają się uczyć również studenci z państw ASEAN. Władywostok posiada zaplecze i wykazuje inicjatywę, by zaistnieć jako gracz a nawet inicjator regionalnych procesów integracyjnych. Nowe możliwości konsultacji gospodarczych daje organizowane od 2015 r. Wschodnie Forum Gospodarcze we Władywostoku, w którym uczestniczą także członkowie ASEAN i przedstawiciele firm z tego regionu. Władywostok jest kreowany na rosyjskie centrum współpracy z Azją Wschodnią. Na wyspie Russkij został wybudowany cały kompleks Dalekowschodniego Uniwersytetu Federalnego, który organizuje i gości festiwale, konferencje i szczyty przywódców państw azjatyckich.

Aleksandr Korolew zwraca uwagę na inne ograniczenia, z którymi Rosja nie potrafi sobie poradzić. Poważną przeszkodą jest odległość między tym państwem (RDW) a ASEAN i słaby przy tym poziom infrastruktury transportowej na Rosyjskim Dalekim Wschodzie. Integracja RDW z siecią logistyczną jest niedostateczna. Podobnie wygląda sytuacja z magistralą transsyberyjską, niewystarczające są powiązania lotnicze (oprócz samej Moskwy) z Azją Południowo-Wschodnią¹¹³. (Tematowi niewydolności programów aktywizujących RDW poświęcony został podrozdział pierwszego rozdziału niniejszej książki.) Istnieje możliwość, ale dzieje się to zbyt wolno, by zróżnicować formy współpracy np. poprzez przyciągnięcie kapitału ASEAN do sfery usług, przemysłu, przerobu ropy naftowej, budownictwa i realizacji programów rozwoju Syberii i Rosyjskiego Dalekiego Wschodu¹¹⁴.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ A. Королёв, *op. cit.*

¹¹⁴ А.С. Воронин, А.А. Козлов, *Россия-АСЕАН: к отношениям развитого и всеобъемлющего партнерства*, [w:] *АСЕАН в начале века...*, s. 316.

Rosyjscy naukowcy podkreślają fakt, że w odróżnieniu od pozostałych partnerów, np. Chin, Stanów Zjednoczonych czy Indii, Rosja nie posiada silnych diaspor lobbujących efektywnie za współpracą czy znaczącymi kontaktami. Trudno w pełni zgodzić się z tym argumentem – współpracowała ona ściśle z Wietnamem, Laosem czy Indonezją, kształciła specjalistów, elity narodowe, a mimo to nie potrafi korzystać z tego kapitału.

Ekspert krytykował również brak efektywnej infrastruktury w sferze finansów. Pod koniec pierwszej dekady XXI w. podjęto próby poprawy tego stanu rzeczy, np. w Wietnamie i Singapurze otworzyły się przedstawicielstwa rosyjskiego Banku Handlu Zagranicznego (Vneshtorgbank, VTB), dzięki którym przedsiębiorstwa rosyjskie mogą pozyskiwać partnerów. W czerwcu 2007 r. VTB i Bank Inwestycyjny w Wietnamie podpisały memorandum o współpracy, a 19 listopada 2006 r. odbyła się oficjalna ceremonia otwarcia Banku Wietnamsko-Rosyjskiego z funduszem 10 mln USD (w 2008 r. wzrósł on do sumy 500 mln USD)¹¹⁵. Na ceremonii otwarcia obecni byli prezydenci: Wietnamu Nguyen Minh Triet i Rosji Władimir Putin. Udział Banku Inwestycji i Rozwoju Wietnamu oraz Banku Handlu Zagranicznego Rosji wynosi po 50%. Obecnie Bank Rosyjsko-Wietnamski ma sześć oddziałów, w: Hanoi, Ho Chi Minh, Vung Tau, Da nang, Nha Trang i Hajphongu¹¹⁶.

Bank zaczął prowadzić rachunki zarówno w dolarach amerykańskich czy euro, jak i w rublach i dongach. Obsługuje różne działania, nie tylko inicjatywy gospodarcze, ale np. turystyczne, humanitarne, społeczne. Bank dobrze funkcjonuje i dlatego VTB zamierza rozszerzyć obszar działania na te obszary, gdzie mieszkają Wietnamczycy, np. Białoruś czy państwa Europy Środkowo-Wschodniej.

Tym, co spowalnia współpracę gospodarczą, przypomnijmy, jest słaba infrastruktura logistyczna i transport. Postuluje się rozwój transportu morskiego i wykorzystanie portów na RDW. Rosja jest też zainteresowana transportem kolejowym, np. realizacją projektu Transazjatyckiej Drogi Kolejowej z Turcji do Singapuru. Część środków pochodzi z Banku Światowego i Azjatyckiego Banku Rozwoju. Uczestnikiem projektu są Chiny. Ma to być sieć, na którą składać się będzie 81 tys. km i części: północna (Korea-Rosja-Chiny-Mongolia-Kazachstan), południowa (południowe Chiny-Mjanma, Indie-Iran, Turcja), północ-południe (Rosja-Azja Centralna-region Zatoki Perskiej) oraz Chiny-ASEAN. Powstały również projekty dróg i autostrad oraz połączeń lotniczych.

Anatolij Woronin, analizując współpracę gospodarczą między Rosją i ASEAN, wymienia problemy związane z funkcjonowaniem prywatnego biznesu na rynkach Stowarzyszenia. Badacz postuluje:

¹¹⁵ *Ibidem*, s. 332.

¹¹⁶ *General information about VRB*, <https://vrbank.com.vn/en/General-information-about-VRB/> (dostęp: 15.05.2020).

1. Poszerzenie obecności dużych rosyjskich firm w Azji Południowo-Wschodniej;
2. Doskonalenie systemu ubezpieczeń i obsługi arbitrażowej;
3. Włączenie do pracy dwustronnych międzyrządowych grup roboczych i komisji przedstawicieli potężnych rosyjskich firm tak, aby rządy mogły szybciej reagować na problemy, które pojawiają się w biznesie;
4. Lepsze zorganizowanie bazy prawnej, aby można było sprawniej rozwiązywać dylematy na styku państwo-przedsiębiorstwo. Autor postuluje też powoływanie instytutów naukowych na styku biznes-nauka oraz wprowadzanie reżimów preferencji celnych i kredytowych dla małych przedsiębiorstw¹¹⁷.

Baza instytucjonalna jest rozbudowana (została opisana w poprzedniej części książki), działają grupy robocze, konferencje ministerialne, ale sieć ta jest nieefektywna. Aleksandr Korolew nawołuje, aby umacniać osobiste więzy, włączyć do działań poszczególne ministerstwa, by wypracowały konkretną strategię i przedstawiły konkretne propozycje. Proponuje, by przygotowywać fachowe prezentacje dla menadżerów firm zainteresowanych współpracą, zapraszać przedstawicieli ASEAN na organizowane przez stronę rosyjską konferencje biznesowe, np. Petersburskie Międzynarodowe Forum Ekonomiczne, Wschodnie Forum Ekonomiczne, Krasnojarskie Forum Ekonomiczne czy inne inicjatywy, w których przedstawiciele ASEAN nie uczestniczą. Podkreśla, że nie ma ich nawet na tak znaczących imprezach, jak Dalekowschodnie Forum Inwestycyjne we Władywostoku, Międzynarodowe Forum Inwestycyjne w Soczi i Forum Gajdarskie w Moskwie¹¹⁸.

Wymienione ograniczenia sprawiają, że również współpraca inwestycyjna nie zwiększa się, co przedstawia tab. 14. W 2018 r. 15,9% ogółu napływu BIZ do ASEAN, czyli 24,5 mld USD, pochodziło z regionu, co stanowi wzrost o prawie 150% w stosunku do poziomu z 2005 r. UE pozostaje największym, poza ASEAN, źródłem napływu BIZ, chociaż jej udział zmniejszył się z 28,3% w 2005 do 14,2% w 2018 r. Następne są Japonia (13,7%), Chiny (6,6%) i Hongkong (6,6%). W szczególności Chiny stały się w ostatnich latach znaczącym partnerem inwestycyjnym, co odzwierciedla ich wkład w handel w regionie¹¹⁹.

Instytucją, którą powołano w 1998 r. do koordynowania współpracy jest Rada Biznesu Rosja-ASEAN, działająca pod auspicjami Izby Handlu i Przemysłu Federacji Rosyjskiej. Dodatkowo utworzono oddzielne rady dla poszczególnych państw. Od 2006 r. istnieje rada rosyjsko-tajska, od 2007 r. – rosyjsko-wietnamska, od 2009 r. – rosyjsko-singapurska i rosyjsko-indonezyjska. W 2011 r. utwo-

¹¹⁷ А.С. Воронин, А.А. Козлов, *Россия-АСЕАН: к отношениям...*, s. 337.

¹¹⁸ А. Королёв, *op. cit.*

¹¹⁹ *ASEAN key figures*, s. 45, https://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2020/02/ASEAN_Key_Figures_2019_Rev1.pdf (dostęp: 5.02.2021).

rzono Radę Biznesu Rosja-Filipiny. W 2013 r. we współpracy z Malezją powstała Rada ds. Wsparcia Inicjatyw Rosyjskiego Biznesu. W dniu 22 czerwca 2013 r. w Petersburgu zorganizowano Forum Biznesu Rosja-ASEAN z inicjatywy Rady Biznesu. Uczestniczyli w nim przedsiębiorcy i eksperci. Po raz pierwszy inicjatywie tej nadano tak wysoką rangę.

Tab. 14. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ) Rosji w ASEAN w latach 2008–2018 w mln USD

Państwo	2008	2010	2012	2015	2017	2018
ASEAN	8 987,5	16 306,4	23 385,7	20 809,9	26 975,0	23 188,4
Reszta świata	40 025,1	91 867,8	93 122,9	100 902,0	108 645,6	129 567,0
Rosja	85,5	54,5	189,1	-24,4	47 7	55,7
Ogółem	49 012,6	108 174,2	116 508,6	121 711,9	135 620,5	152 755,3

Źródło: <https://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2019/01/asyb-2018.pdf> (dostęp: 23.09.2019); https://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2020/01/ASYB_2019.pdf (dostęp: 12.03.2020).

Delegacja Rady Biznesu Rosja-ASEAN wzięła udział w największym regionalnym szczycie biznesowym krajów ASEAN – ASEAN Business & Investment Summit (2–3 listopada 2019 r.) w Bangkoku w Tajlandii. W pracach na szczycie biznesowym wzięło udział ponad 1500 przedstawicieli biznesu. Na czele delegacji rosyjskiej stał premier Dmitrij Miedwiediew. Po raz pierwszy rosyjskie stoisko zostało umieszczone na wspólnym stoisku władz Moskwy i Rady Biznesu Rosja-ASEAN, w ramach którego zaprezentowano projekty rosyjskich firm, w tym w zakresie inteligentnych miast, cyfryzacji infrastruktury transportowej, bezpieczeństwa cybernetycznego¹²⁰.

Podsumowując analizę tendencji dotyczących współpracy gospodarczej Rosja-ASEAN, należy zauważyć, że strony podkreślają konieczność i wzajemne korzyści płynące ze współpracy gospodarczej. Na każdym szczycie wskazywane są zalety tych relacji i wola przełamania negatywnych tendencji. Te najbardziej perspektywiczne dziedziny (handel bronią, energetyka i surowce), jeżeli nie są wspomagane i uzupełniane innymi formami współpracy gospodarczej, w gruncie rzeczy ograniczają rozwój wzajemnych kontaktów. Jeśli inne więzy gospodarcze nie wzmocnią współzależności partnerów, każdy z czynników zewnętrznych może zwiększyć ryzyko efektywnej obecności Rosji w regionie, a strony

¹²⁰ Деловой инвестиционный саммит АСЕАН, <http://russia-asean.com/events/120> (dostęp: 15.05.2020).

nie będą zainteresowane rozwojem współpracy. W zasadzie wszystkie przeszkody na tej drodze zostały zdefiniowane przez rosyjskich ekspertów, ale niektóre z nich są bardziej związane z czynnikami niewynikającymi bezpośrednio z uwarunkowań regionalnych – przede wszystkim sankcjami gospodarczymi i politycznymi nałożonymi na Rosję. Ich zlikwidowanie wymagałoby szerszego przemodelowania zasad i sposobu prowadzenia polityki zagranicznej. Nie chcę przez to powiedzieć, że uwarunkowania wewnątrzregionalne są mniej istotne. Wręcz przeciwnie – jak do tej pory, Rosja może działać w oparciu o własne interesy i w ich imię, ale sytuacja może wymknąć się spod kontroli wówczas, gdy: zachodnie sankcje szerzej odbiją się na strategii graczy regionalnych; w interesach regionalnych przeważą chiński punkt widzenia; Rosja potraktuje ten kierunek jako awaryjny, poboczny temat na czas osłabienia europejskiej współpracy; gdy wreszcie Stany Zjednoczone nie będą tolerować jej jako suwerennego gracza regionalnego, tożsamego z największym przeciwnikiem handlowym – Chinami.

Dla ASEAN Rosja jest ważna dla umacniania wspólnej wizji również w kierunku relacji z mocarstwami. Nie ma ona jednak konkretnych zamiarów, jej strategia jest mało precyzyjna. Pytanie brzmi następująco: czy ta dwustronna współpraca może rozwijać się na zasadzie pełnej wzajemności, w sposób długofalowy, przemyślany, czy też strony będą podejmować wyłącznie jednostkowe wspólne działania, o charakterze czysto okazjonalnym?

3.4. Pozostałe dziedziny współpracy między Rosją i ASEAN

Rosja w relacjach z ASEAN, jak wiemy, dąży do zdywersyfikowania obszarów współpracy. Oparcie ich jedynie na obszarach związanych z bezpieczeństwem czy energetyką nie daje możliwości realizacji planów wszechstronnego partnerstwa strategicznego. Kompleksowy plan działania na lata 2016–2020, który strony uzgodniły po szczycie w Soczi, zawiera cały szereg punktów, które mogą wzbogacić tę współpracę. Znalazły się tu dziedziny, które mają pewną tradycję współpracy, chociażby z Wietnamem, Laosem czy Kambodżą, jak np. współpraca naukowa, wymiana studencka czy kulturalna. Są one określane jako narzędzia *soft power* i służą tworzeniu dobrej atmosfery między podmiotami.

Rosja oferuje współpracę naukową, bezpośrednie kontakty uniwersytetów, instytucji badawczych, wymianę naukowców i studentów. W Rosji studiowało ponad 30 tys. Wietnamczyków i 8500 Khmerów. W pierwszej dekadzie XXI w. studiowało tu ok. 10 tys. studentów z państw ASEAN. Rząd Federacji Rosyjskiej przeznacza 10 000 miejsc na szkolenie cudzoziemców w rosyjskich placówkach oświatowych. Wietnam tradycyjnie znajduje się w czołówce pod względem liczby miejsc w ramach tego limitu. Na rok akademicki 2016/2017 Socjalistycznej Republiki Wietnamu przydzielono 855 miejsc na studia w rosyjskich uniwer-

sytetach: licencjackie, magisterskie, podyplomowe, doktoranckie, stażowe itp. Kolejną dużą grupę z ASEAN stanowią studenci z Malezji, którzy studiują głównie medycynę¹²¹.

W dniu 20 maja 2016 r. podpisano plan współpracy w dziedzinie nauki, technologii i innowacji na najbliższą dekadę. Działa też grupa robocza zajmująca się współpracą naukową i technologiczną. Podpisany plan obejmował liczne projektów, głównie dotyczące nano- i biotechnologii oraz bezpieczeństwa żywnościowego. Według ministra nauki Dmitrija Liwanowa, który podpisywał umowę ze strony rosyjskiej, wszyscy uczestnicy szczytu bez wyjątku zwrócili uwagę na znaczenie interakcji w sferze humanitarnej, w dziedzinie edukacji. „Odzwierciedleniem tego znaczenia było utworzenie grupy roboczej ds. współpracy między Rosją i ASEAN w dziedzinie edukacji. Jest to przypadek bezprecedensowy dla ASEAN, ponieważ wśród innych krajów, z którymi Stowarzyszenie utrzymuje stosunki na tym samym poziomie co z Rosją – Chin, Stanów Zjednoczonych, Indii – taka grupa nie istnieje”¹²². Współdziałanie zakłada zwiększenie liczby studentów oraz uznawalność dyplomów.

Funkcjonowało Forum Uniwersyteckie Rosja-ASEAN, ale z powodów biurokratycznych w 2018 r. jego działalność praktycznie została zamrożona. Wcześniej odbyły się dwie konferencje zorganizowane przez Forum: w 2016 r. we Władywostoku i w 2017 r. na Uniwersytecie MGIMO. Liczby studentów z niektórych państw ASEAN przyjmowanych przez Rosję na tle liczby innych zagranicznych studentów przedstawia tab. 15.

Wsparciem dla współpracy są szczyty młodzieżowe. Pierwszy z nich odbył się w Moskwie 13–14 maja 2013 r. i tradycyjnie organizatorem było Centrum ASEAN w MGIMO. Piąty szczyt odbył się w Manili 27 listopada 2019 r. Pozostałe spotkania zorganizowano w Kuala Lumpur, Władywostoku i Siem Reap w Kambodży¹²³.

Na uwagę zasługuje wzrost międzyludzkiej wymiany humanitarnej (*people to people contacts*). W dniu 13 grudnia 2005 r. zatwierdzono kompleksowy program działań na rzecz rozwoju współpracy między Rosją i ASEAN na lata 2005–2015, mający na celu wzmocnienie i rozwój dialogu w sferze politycznej, gospodarczej, ale też humanitarnej. W celu jego wdrożenia opracowano odpowiednią „mapę drogową” – zgodnie z decyzją podjętą na spotkaniu ministrów spraw zagranicznych Rosja-ASEAN w 2013 r.

¹²¹ *Квоты на обучение в росвузах*, <https://vnm.rs.gov.ru/ru/activities/181/projects/296> (dostęp: 15.05.2020).

¹²² *Россия и АСЕАН подписали план сотрудничества на 10 лет в сфере науки*, <https://ria.ru/20160520/1437066447.html> (dostęp: 10.02.2021).

¹²³ *MGIMO at Russia-ASEAN Youth Summit*, <https://english.mgimo.ru/news/youth-summit-russia-asean> (dostęp: 12.10.2020).

Tab. 15. Liczba studentów zagranicznych, w tych z wybranych państw ASEAN, na uczelniach rosyjskich na poziomie licencjatów i studiów magisterskich (w tys.)

Rok akademicki 2010/2011				Rok akademicki 2018/2019		
	Liczba przyjętych	Ogólna liczba studentów	Liczba absolwentów	Liczba przyjętych	Ogólna liczba studentów	Liczba absolwentów
Studenci zagraniczni ogółem	37,3	153,8	24,1	92,8	278,0	45,2
Studenci z państw WNP, państw bałtyckich i Gruzji	27,9	116,7	15,8	65,1	198,7	33,0
Studenci z Azji ogółem	7,3	28,1	6,8	19,8	55,5	8,7
Wietnam	0,7	2,4	0,8	1,0	3,0	0,7
Indie	0,5	3,4	0,8	3,8	12,2	1,0
Chiny	3,0	9,8	2,6	8,0	19,6	4,0
KRL-D	0,1	0,2	0,0	0,0	0,1	0,0
Malezja	0,5	2,8	0,4	0,1	1,2	0,4
Mongolia	0,5	1,8	0,3	0,6	2,1	0,4
Republika Korei	0,1	0,5	0,1	0,2	0,6	0,1
Syria	0,2	0,9	0,2	0,6	1,5	0,3

Źródło: https://www.gks.ru/storage/mediabank/Ejegodnik_2019.pdf, s. 209 (dostęp: 18.11.2020).

Kraje ASEAN są atrakcyjne dla rosyjskich turystów. Łatwo uzyskać wizę, imprezy turystyczne są dobrze zorganizowane i chociażby w Wietnamie rosyjscy turyści są rozpoznawalni, przybywają tu liczne grupy np. z RDW. W turystycznym wietnamskim mieście Nha Trang niemal na równi słychać język rosyjski i wietnamski. Władystok posiada bezpośrednie połączenie z wietnamskim portem Cam Ranh¹²⁴, a Krasnojarsk ma bezpośrednie połączenie z Hanoi¹²⁵. Z rozmów, które przeprowadziłam w Nha Trang w 2016 r. wynika, że dla mieszkańców Rosyjskiego Dalekiego Wschodu i Syberii kierunek ten jest bardzo atrakcyjny. Dodatkowo rosyjskich turystów obsługują Rosjanie. Obywatele Rosji pracują w wielu obiektach usługowych, sklepach, restauracjach. Do Rosji przybywa natomiast niewielu turystów z ASEAN, podobnie np. restauracje azjatyckie funkcjonują w Rosji, ale rosyjskich w ASEAN nie ma. Nawiasem mówiąc, z podobną sytuacją mamy do czynienia w wielu krajach. Kuchnia azjatycka to potężne narzędzie azjatyckiego *soft power*.

¹²⁴ <https://vvo.aero/en/about/partners/> (dostęp: 12.10.2020).

¹²⁵ <https://www.kja.aero/en/page-schedule/> (dostęp: 12.10.2020).

Rozpoczęto przygotowywanie nowego planu współpracy na lata 2016–2020, który, jak było powiedziane, również przewidywał konkretne działania w sferze humanitarnej. Bardzo perspektywiczną sferą jest turystyka. Współpraca w tej dziedzinie odbywa się w ramach konsultacji Rosja-ASEAN dotyczących turystyki. Pierwsze spotkanie branżowe odbyło się w 2007 r. w Singapurze, w ramach 26. Forum Turystycznego ASEAN, podczas którego omawiano bieżące zagadnienia współpracy w zakresie turystyki, w szczególności dotyczące szkolenia rosyjskojęzycznej kadry dla branży turystycznej.

Tab. 16. Liczba turystów z Rosji odwiedzających państwa ASEAN

		2013	2018
Brunei	Liczba turystów ogółem	3 279 160	278 136
	Liczba turystów z Rosji	1 145	615
Kambodża	Liczba turystów ogółem	4 210 165	6 201 077
	Liczba turystów z Rosji	131 675	64 726
Indonezja	Liczba turystów ogółem	8 802 129	15 810 305
	Liczba turystów z Rosji	96 543	125 728
Laos	Liczba turystów ogółem	3 779 490	4 186 432
	Liczba turystów z Rosji	11 649	8 963
Malezja	Liczba turystów ogółem	25 715 500	25 832 354
	Liczba turystów z Rosji	53 203	72 785
Mjanma	Liczba turystów ogółem	2 044 307	3 549 428
	Liczba turystów z Rosji	4 117	5 451
Filipiny	Liczba turystów ogółem	4 681 307	7 127 678
	Liczba turystów z Rosji	35 404	29 961
Singapur	Liczba turystów ogółem	15 567 916	18 508 302
	Liczba turystów z Rosji	82 134	84 527
Tajlandia	Liczba turystów ogółem	26 546 725	38 277 300
	Liczba turystów z Rosji	1 745 779	1 472 949
Wietnam	Liczba turystów ogółem	7 572 352	15 497 791
	Liczba turystów z Rosji	298 126	606 637
ASEAN	Liczba turystów ogółem	102 199 051	135 268 803
	Liczba turystów z Rosji	2 459 775	2 472 342

Źródło: <https://data.aseanstats.org/visitors> (dostęp: 18.11.2020).

Według informacji zamieszczonej na stronie Ministerstwa Turystyki Federacji Rosyjskiej realizacja projektów językowych pomaga poprawić jakość usług dla turystów, a także wzmocnić pozytywny wizerunek Rosji w regionie

Azji Południowo-Wschodniej poprzez popularyzację języka rosyjskiego w turystyce międzynarodowej. Etap I programu został wdrożony w 2010 r. Obejmował dwa miesiące nauki na odległość i miesiąc studiów w pełnym wymiarze godzin w Dżakarcie w Indonezji. Faza II programu rozpoczęła się w 2015 r. Projekt rozpoczął się od kursów kształcenia na odległość z udziałem 40 kandydatów. W październiku 2015 r. 29 wybranych kandydatów pomyślnie ukończyło studia stacjonarne na Cambodia University. Faza III została uruchomiona w sierpniu 2017 r. Rosyjski Państwowy Uniwersytet Turystyki i Usług w ramach kursu przeszkolił 20 przedstawicieli branży turystycznej z 10 krajów ASEAN. Kolejny etap obejmował 2,5-miesięczne studia stacjonarne (szkolenie zaawansowane) w Rosji dla najlepszych absolwentów poprzednich dwóch etapów. Ze względu na popularność projektu Federalna Agencja Turystyki rozważa kolejny etap programu¹²⁶.

W planie współpracy na lata 2016–2020 w części dotyczącej turystyki przewidziano konsultacje między Rosją i ASEAN, w tym na forum turystycznym ASEAN, w sprawie rozwoju współpracy turystycznej, wspólnego marketingu usług turystycznych, komunikacji w nagłych wypadkach, inwestycji i standardów turystycznych. Strony zgodziły się rozszerzyć programy budowania zdolności w sektorze turystyki i kontynuować współpracę w dziedzinie szkolenia zawodowego, w tym organizację nauki języka rosyjskiego dla zainteresowanych uczestników imprez turystycznych z państw członkowskich ASEAN, wymiany informacji i opracowania najlepszych praktyk w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa turystom oraz dostępu do usług medycznych i turystycznych w Rosji i krajach członkowskich ASEAN. W planie uwzględniono również ułatwienia dla sektora prywatnego dotyczące udziału w promocjach związanych z rozwojem turystyki, takich jak targi turystyczne, wystawy i festiwale turystyczne, w tym Forum Turystyki ASEAN i Rosyjskie Międzynarodowe Forum Turystyki¹²⁷.

Rosja podjęła kroki, by wzmocnić relacje kulturalne z ASEAN. W 2008 r. pod auspicjami MSZ utworzono Federalną Agencję ds. Współpracy Humanitarnej (Rossotrudnichestwo), która jest reprezentowana w 79 krajach¹²⁸. Spośród dziesięciu państw ASEAN w stolicach sześciu z nich działają Centra Nauki i Kultury: w Wietnamie, Indonezji, Kambodży, Laosie, Malezji i Singapurze.

Z całą pewnością perspektywiczną dziedziną współpracy jest rolnictwo (w ostatnim planie współpracy wymieniono bezpieczeństwo żywnościowe). Region Azji Południowo-Wschodniej nawiedzają klęski żywiołowe: trzęsienia ziemi i podtopienia, a ponadto mieszka tu już 650 mln ludzi, co powoduje, że pań-

¹²⁶ *Диалоговое партнерство «Россия-АСЕАН»*, <https://tourism.gov.ru/contents/deyatelnost/mezhdunarodnaya-deyatelnost/sotrudnichestvo-v-mezhdunarodnykh-organizatsiyakh/assotsiatsiya-gosudarstv-yugo-vostochnoy-azii-asean/> (dostęp: 15.05.2020).

¹²⁷ *Comprehensive Plan of Action to Promote Cooperation between The Association of Southeast Asian Nations and The Russian Federation (2016–2020)*, <https://asean.org/comprehensive-plan-action-promote-cooperation-association-southeast-asian-nations-russian-federation-2016-2020/> (dostęp: 22.10.2019).

¹²⁸ *Россотрудничество*, <https://rs.gov.ru/ru/contacts> (dostęp: 3.11.2020).

stwa regionu chcą współpracować w sprawach bezpieczeństwa żywnościowego. W ciągu ostatniej dekady poziom zapotrzebowania na żywność w państwach ASEAN, wyrażony w USD (ceny z 2017 r.), wzrósł półtora raza: z 87,2 mld USD w 2012 r. do 143,5 mld USD w 2017 r.¹²⁹ Rosja widzi możliwość zwiększenia eksportu produktów rolnych poprzez uaktywnienie produkcji rolnej RDW. To część jej planu strategicznego, związanego z rozwojem azjatyckiego regionu.

W planie współpracy na lata 2016–2020 w części dotyczącej bezpieczeństwa żywnościowego, rolnictwa i leśnictwa wymieniono: organizację regularnych spotkań urzędników wyższego szczebla zajmujących się rolnictwem, kontakty między ekspertami w dziedzinie rolnictwa i bezpieczeństwa żywnościowego, laboratoriami, specjalistycznymi instytutami badawczymi, rolnikami i przedsiębiorstwami handlowymi Rosji i ASEAN, regularną aktualizację wdrażania programu współpracy, inwestycje i wdrażanie nowych technologii w sektorach rolnym, spożywczym i leśnym, a także w badaniach i rozwoju, w tym pomoc techniczną i wsparcie finansowe oraz szkolenia związane z tą działalnością. Wśród oczekiwanych dziedzin współpracy wymieniono również wymianę ekspertów w zakresie hodowli nowych rodzajów akwakultury, wymianę technologii hodowli ryb i konsultacje w różnych kwestiach dotyczących rybołówstwa, promowanie odpowiedzialnego rybołówstwa i zwalczanie nielegalnych, nieraportowanych połowów¹³⁰.

Warto wreszcie zwrócić uwagę na inne perspektywiczne możliwości współpracy. Aleksandr Korolew, w przygotowanym przez siebie raporcie dla Rady Spraw Międzynarodowych, zauważa, że przyszłościowa może okazać się współpraca w dziedzinie technologii informacyjnej: zabezpieczenie informatyczne Kaspersky Lab firmy Infowatch, platformy technologiczne FreshOffice, serwisy w chmurze BaseRide Technologies i Ruvento. W Singapurze na III szczycie ASEAN-Rosja mówiono o wymianie naukowej między najważniejszymi uczelniami obu stron oraz stworzeniu sieci *smart cities*¹³¹.

W 2008 r. pierwsze regionalne biuro w Azji Południowo-Wschodniej otworzyło Kaspersky Lab. Znajduje się ono w stanie Selangor, najbardziej zaludnionym i zaawansowanym pod względem technologicznym regionie w Malezji. Klientami firmy są duże, ale też średnie i małe przedsiębiorstwa oraz agencje rządowe – Ministerstwo Obrony i Ministerstwo Edukacji Malezji. Innymi przykładami firm, które wygrały kontrakty w regionie są: platforma technologiczna FreshOffice i programiści usług w chmurze: Base Ride Technologies i Ruvento, które mają biura w Singapurze, oraz duży rosyjski serwis płatniczy LifePay z siedzibami w Wietnamie, Indonezji i Tajlandii¹³².

¹²⁹ A. Королёв, *op. cit.*

¹³⁰ *Comprehensive Plan of Action to Promote Cooperation...*

¹³¹ A. Королёв, *op. cit.*

¹³² A. Цветов, В. Кашин, А. Королёв, А. Пятачкова, *Россия и Вьетнам в новой Азии*, <https://ru.valdaiclub.com/a/reports/rossiya-i-vetnam-v-novoy-azii/> (dostęp: 20.10.2020).

Rosja i ASEAN współpracują także w rozwiązywaniu trudnych sytuacji związanych z klęskami żywiołowymi. Ostatnim dokumentem, który został podpisany w tej sprawie między dwoma stronami, był protokół uzgodnień (*memorandum of understanding*) z 19 lutego 2021 r.¹³³

Rok 2020 minął pod znakiem wspólnych działań związanych z epidemią COVID-19. 17 czerwca odbyła się konferencja ministrów spraw zagranicznych. W oświadczeniu opublikowanym po spotkaniu strony zadeklarowały wzmocnienie współpracy w walce z pandemią¹³⁴. Rosja prowadziła również „dyplomację szczepionkową” związaną z rejestracją szczepionki Sputnik V. Rosyjską szczepionkę zarejestrowały i będą stosować Laos, Wietnam i Filipiny.

¹³³ ASEAN, *Russia to enhance cooperation in disaster management*, <https://asean.org/asean-russia-enhance-cooperation-disaster-management/> (dostęp: 20.10.2020).

¹³⁴ *Statement of the Special ASEAN-Russia Foreign Ministers' Meeting on Coronavirus Disease 2019 (COVID-19)*, https://www.mid.ru/en/asean/-/asset_publisher/0vP3hQoCPRg5/content/id/4168187 (dostęp: 30.03.2021).

Rozdział 4

Propozycje współpracy transregionalnej

Intensyfikacja stosunków z ASEAN, jak było już wspomniane, została wpisana w rosyjskie koncepcje polityki zagranicznej. Jednocześnie z analizy poszczególnych dziedzin, zwłaszcza sfery współpracy gospodarczej, wynika, że praktyka różni się od deklaracji. Poszukiwanie nowych form, które pozwoliłyby stworzyć te nowe perspektywy, leży w interesie obu stron, ale to Rosja wykazuje większą aktywność w tym zakresie. W tym kontekście należy rozpatrywać pojawienie się nowego rosyjskiego projektu – Wielkiego Partnerstwa Eurazjatyckiego. W przypadku powodzenia tej transregionalnej koncepcji Rosja mogłaby zrealizować swoje aspiracje, włączyć do współpracy najbardziej zainteresowane regiony Syberii i RDW, zyskać wsparcie nowych partnerów i jednocześnie skorygować swój zbyt prochiński kurs. Makroregion eurazjatycki optymalizuje realizację interesów zarówno ASEAN, jak i Rosji. Stowarzyszenie wie z doświadczenia, w jaki sposób układać współpracę wielkich graczy w czasie wielostronnych rozmów na neutralnej bazie (*ASEAN way*), Rosja natomiast w różnych konfiguracjach współpracowała z eurazjatyckimi partnerami i w większości są to sprawdzeni partnerzy.

Dowodem na to, że Rosja widzi w państwach Eurazji swoich największych przyjaciół są przytaczane już badania opinii publicznej Levada Center, w których Białoruś i Kazachstan wskazane są wśród największych sojuszników Rosji¹. W przestrzeni eurazjatyckiej istnieją dwa główne projekty: Inicjatywa Pasa i Szlaku (*Belt and Road Initiative*, BRI) i Eurazjatycka Unia Gospodarcza. Oprócz tego rolę polityczną i w zakresie bezpieczeństwa na tym obszarze odgrywa Szanghajska Organizacja Współpracy.

¹ Levada Center, <https://www.levada.ru/cp/wp-content/uploads/2019/07/2018-Eng.pdf> (dostęp: 25.10.2020).

4.1. Eurazjatycka Unia Gospodarcza

Początki nowych inicjatyw integracyjnych, związanych z koncepcjami eurazjatyckimi Rosji, należy upatrywać w okresie pozimnowojennym. Wśród tych koncepcji, które były zorientowane na politykę zagraniczną, w literaturze przedmiotu pojawiają się trzy podstawowe: eurazjatyzm pragmatyczny, eurazjatyzm międzycywilizacyjny i neoeurazjatyzm². Nurt pragmatyczny należy kojarzyć z polityką zagraniczną Jewgienija Primakowa (opisaną w pierwszym rozdziale). W tym wypadku idea współpracy eurazjatyckiej polega na postrzeganiu Rosji jako olbrzymiego terytorium leżącego na dwóch kontynentach, co pozwala jej odgrywać ważną rolę w Azji Wschodniej, Azji Środkowej, na Kaukazie i w Europie. Dlatego też Rosja ma interesy zarówno na Wschodzie, zwłaszcza z jej sąsiadami: Japonią i Chinami, jak i na Zachodzie. Powoduje to konieczność prowadzenia racjonalnej polityki zagranicznej między dwoma biegunami. Idea eurazjatyizmu w tym rozumieniu nie eksponuje podejścia ideologicznego, ale zwraca uwagę na tożsamość Rosji opartą na położeniu geograficznym, podkreśla jej mocarstwowość, a także konieczność prowadzenia przez nią polityki wielobiegunowej, zrównoważonej, opartej nie na kreowaniu wrogów, ale na realizacji własnych interesów.

Inną interpretacją pojęcia jest eurazjatyzm międzycywilizacyjny, opracowany przez Michała Titarienkę. Podstawową wartością jest tu międzycywilizacyjna rola Rosji. Teoria ta postrzega modele gospodarcze Chin i innych państw Azji Wschodniej jako realną alternatywę reform gospodarczych Rosji. Owe modele pozwalają na inne sposoby budowania demokracji, rozwoju gospodarki rynkowej, niekoniecznie opartej na wartościach i modelach zachodnich. Eurazjatyzm podkreśla równość między różnymi cywilizacjami i kulturami. Rosja, według Titarienki, winna przeciwstawiać się amerykańskiemu hegemonizmowi i pożytkować dla swojej koncepcji sojuszników w Azji.

Wreszcie trzecia grupa teorii neoeurazjatyizmu, związanych z osobą Aleksandra Dugina, przedstawia konieczność budowy regionalnego imperium eurazjatyckiego³. Według tego myśliciela, po zimnej wojnie Stany Zjednoczone zaczęły tworzyć jednobiegunowy porządek świata i narzucać zachodnie wartości wszystkim pozostałym krajom, ale każda kultura i każdy naród ma prawo do własnych wyborów. Aby przywrócić równowagę, Rosja musi zbudować eurazjatycki blok strategiczny, który będzie równoważył potęgę Stanów Zjednoczonych, a zwłaszcza NATO, i amerykańską wersję globalizacji⁴.

Niezależnie od teoretycznego spojrzenia na budowanie integracyjnej struktury eurazjatyckiej, należy podkreślić, że to w interesie Rosji i z jej inicjatywy

² M. Antonovič, *To what Extent Has Russia's Foreign Policy since 2000 Been Influenced by Eurasianism?*, „Lithuanian Foreign Policy Review” 2013, Vol. 30, s. 14.

³ *Ibidem*, s. 15–16.

⁴ *Ibidem*, s. 16.

wyłonił się projekt Wielkiej Eurazji. Największym sojusznikiem tych koncepcji stał się Kazachstan, który szanse rozwojowe upatrywał w swoim położeniu na szlaku między Europą i Azją. Rosja i Kazachstan po rozpadzie Związku Radzieckiego miały podobne doświadczenia radykalnej transformacji systemów społecznych. Oba państwa ustabilizowały sytuację dopiero pod koniec lat 90. i stworzyły wówczas warunki dla wzrostu gospodarczego i podniesienia jakości życia, ale na Zachodzie były krytykowane za brak demokracji i tworzenie instytucji autorytarnych.

W 1994 r., podczas oficjalnej wizyty w Rosji, prezydent Kazachstanu Nursułtan Nazarbajew na Uniwersytecie Moskiewskim im. Łomonosowa po raz pierwszy opisał ideę Unii Eurazjatyckiej. Jej podstawą miała być jednolita przestrzeń gospodarcza i wspólna polityka obronna. Implikacją tego miało być stworzenie konfederacyjnego związku państw z jedną przestrzenią polityczną, gospodarczą, wojskową, celną, humanitarną i kulturalną. W kolejnych latach projekt był omawiany i analizowany przez różne gremia, dopóki nie powstała Eurazjatycka Wspólnota Gospodarcza, która jest praktyczną realizacją tej idei.

Traktat o powołaniu Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej został podpisany 10 października 2000 r. w Astanie przez Białoruś, Kazachstan, Kirgistan, Rosję i Tadżykistan. Ukraina, Mołdowa i Armenia otrzymały status obserwatora. Z czasem Wspólnota stała się dobrze zorganizowaną organizacją międzyrządową, utworzoną w celu pogłębiania integracji w dziedzinie gospodarczej i humanitarnej, ze ścisłym mechanizmem podejmowania decyzji i wdrażania ich, posiadającym międzynarodową osobowość prawną. Zgodnie z ustawowymi celami Białoruś, Kazachstan i Rosja w latach 2007–2010 utworzyły unię celną, a 1 lipca 2011 r. zniesiono kontrolę nad przepływem towarów w wewnętrznych granicach państw członkowskich, co zakończyło tworzenie jednolitego obszaru celnego. Już pierwszy rok działania unii celnej spowodował 40-procentowy wzrost wzajemnych obrotów handlowych krajów członkowskich⁵. Kolejnym krokiem integrowania gospodarek było podpisanie 29 maja 2014 r. w Astanie przez Białoruś, Kazachstan i Rosję traktatu o utworzeniu Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej. Formalnie Unia miała powstać 1 stycznia 2015 r. w wyniku przekształcenia funkcjonujących już struktur: unii celnej i wspólnego obszaru gospodarczego. Głównym zamierzeniem było stworzenie realnej alternatywy dla państw byłego ZSRR – zacieśniania relacji gospodarczych z UE i silnymi gospodarkami Azji⁶. Według zamierzeń Moskwy EUG miała też na celu poprawić asymetryczność w negocjacjach z UE i Chinami.

⁵ М.В. Глигич-Золотарева, *Евразийская интеграция: вчера, сегодня, завтра*, „Большая Евразия: Развитие, безопасность, сотрудничество” 2020, № 3–1, s. 164, <https://cyberleninka.ru/article/n/evraziyskaya-integratsiya-vchera-segodnya-zavtra> (dostęp: 10.04.2021).

⁶ *Eurazjatycka Unia Gospodarcza. Ekonomia i możliwości współpracy*, https://kig.pl/wp-content/uploads/2018/07/2018_06_07-Raport-EUG.pdf (dostęp: 12.02.2021).

Aktualnie państwami członkowskimi Unii są: Republika Armenii, Republika Białorusi, Republika Kazachstanu, Republika Kirgiska i Federacja Rosyjska. Mołdowa ma status obserwatora. EUG stworzyła instytucje wspomagające, jak np. Eurazjatycką Komisję Gospodarczą oraz Trybunał EUG. Padają propozycje, aby stworzyć parlament, ale Kazachstan i Białoruś protestują, bo to w ocenie przywódców obu państw ograniczałoby ich suwerenność. Trwają prace nad unią walutową i wspólną polityką finansową⁷. Organizacja podejmuje działania wobec państw trzecich. Porozumienie o wolnym handlu z EUG w maju 2015 r. podpisał Wietnam (weszło w życie 6 października 2016 r.), a 1 października 2019 r. Singapur.

4.2. Idea Wielkiej Eurazji

Eurazjatycka Unia Gospodarcza to realna organizacja państw, które widzą swoją przyszłość gospodarczą w kontekście ścisłej integracji gospodarczej z obszarem związanym w okresie zimnowojennym z ZSRR. Dla dzisiejszej Rosji struktura ta nie wypełnia jednak wszystkich założeń, polegających na wyjściu poza tradycyjnych partnerów oraz rozszerzeniu strefy współdziałania i wpływów. Z całą pewnością EUG nie mogła liczyć na dorównanie innym zintegro-

⁷ G. Diesen, *Russia's Geoeconomic Strategy for a Greater Eurasia*, London–New York 2018, s. 78.

wanym strukturom gospodarczym, a rosyjska strategia „nowego globalizmu” właśnie taki scenariusz zakładała – ustanowienie globalnej równowagi sił. Prezydent Putin założył, że Rosja stanie się „normalnym” mocarstwem, zatem jej wpływy winny odpowiadać tej pozycji⁸.

W licznych analizach EUG dopatrywano się korzyści dla zapewnienia stabilnego i szybkiego rozwoju gospodarczego. Przywoływano widoczne plusy poszerzonej eurazjatyckiej integracji: zachętę dla inwestycji komunikacyjnych oraz w infrastrukturę trans- i subregionalną, ułatwienia dla sfery usług, handlu czy przepływu ludzi. Wśród korzyści wymieniano również prawdopodobieństwo mniejszego ryzyka presji na ceny, większą efektywność regulacji, co dla Rosji – potentata produkcji energii i surowców energetycznych ma przecież pierwszoplanowe znaczenie.

Kluczowymi graczami w projekcie miały być: Chiny, UE, Indie i Rosja. To one miały efektywnie integrować Eurazję oraz dążyć do rozwiązania istniejących tu konfliktów granicznych na Południowym Kaukazie i w Centralnej Azji, aby obszary te stały się stabilnymi członkami Eurazji. W integracji eurazjatyckiej miały pomagać: ONZ, Bank Światowy, regionalne banki rozwoju⁹. Zaletą projektu miało być również wygaszanie konfliktów poprzez integrację, współzależność i rozwój.

Idea Wielkiej Eurazji, „od Władywostoku do Lizbony”, została zarzucona po aneksji Krymu. Wszystko zostało wstrzymane: bardzo dobre perspektywy związane z Partnerstwem dla Modernizacji, zainicjowanym na szczycie unijnoro-rosyjskim 1 czerwca 2010 r., rozwój współpracy energetycznej, powrót Rosji do grona pięciu największych mocarstw. Zresztą w mojej ocenie projekt postrzegany w ten sposób był zbyt idealistyczny – nie sposób bowiem wyobrazić sobie pogodzenia interesów wszystkich wymienianych w nim stron.

Rosja nie zrezygnowała z propagowania idei Wielkiej Eurazji, ale musiała zmienić jej adresatów. Państwu temu zależało na poszerzeniu integracji, głównie zaś na stworzeniu strefy bezcłowej pomiędzy krajami azjatyckimi, w tym ASEAN i Eurazjatycką Unią Gospodarczą. Dlatego też pojawiła się idea Wielkiego Partnerstwa Eurazjatyckiego, zamiennie nazywana Wielką Eurazją.

Idea ta pojawiła się w Klubie Władajskim – przygotowali ją na spotkanie prezydentów Rosji i Chin (Putin-Xi) w maju 2015 r. Siergiej Karaganow i Timofiej Bordaczew¹⁰. Karaganow uważał, że nadszedł czas wielkich transregionalnych struktur, zatem projekt Wielkiej Eurazji jest godny rozważenia. Prezydent Rosji

⁸ A.P. Tsygankov, *Vladimir Putin's Vision of Russia as a Normal Great Power*, „Post-Soviet Affairs”, April 2005, s. 132–158.

⁹ J.F. Linn, D. Tiomkin, *The New Impetus towards Economic Integration between Europe and Asia*, „Asia Europe Journal” 2006, Vol. 4, s. 31–41.

¹⁰ D.G. Levis, *Geopolitical Imaginaries in Russian Foreign Policy: The Evolution of 'Greater Eurasia'*, „Europe-Asia Studies” 2018, Vol. 70, Issue 10.

w wystąpieniu na Zgromadzeniu Federalnym 3 grudnia 2015 r. zaproponował rozpoczęcie konsultacji między EUG, SOW i ASEAN w sprawie utworzenia partnerstwa gospodarczego opartego na zasadach równości i poszanowania wzajemnych interesów. Kluczową ideą takiego partnerstwa miała być harmonizacja krajowych strategii rozwoju i wielostronnych projektów integracyjnych, z uwzględnieniem interesów gospodarek każdego z uczestniczących w nim państw.

W maju 2016 r. rosyjski wiceminister spraw zagranicznych Igor Morgułow podkreślił znaczenie Wielkiej Eurazji, integrującej EUG i chiński projekt Pasa i Szlaku (BRI), a nawet szerzej ASEAN, i rysujące się nowe możliwości z nią związane. Wicepremier Igor Szuwałow przekonywał natomiast, że może być to alternatywa dla Partnerstwa Transpacyficznego.

Ideę Wielkiej Eurazji, która została określona jako integracja zintegrowanych obszarów, prezydent Putin przedstawił podczas szczytu Rosja-ASEAN w Soczi w maju 2016 r. Zaproponował następujące dziedziny współpracy: rolnictwo, surowce energetyczne, wspólne innowacje technologiczne, współpraca energetyczna, budowa linii kolejowych i rozbudowa GLONASS (systemu nawigacji satelitarnej, *Глобальная Навигационная Спутниковая Система*). Prezydent stwierdził, że Rosja może zabezpieczyć państwa ASEAN w energię elektryczną, włączając w to energię nuklearną¹¹.

Na szczycie w Soczi podjęto też decyzję o podniesieniu rangi stosunków z ASEAN. Strony podpisały wspólną deklarację zapowiadającą rozwój współpracy. Dla Rosji było to związane z realizacją koncepcji budowy makroregionu eurazjatyckiego, a ASEAN powoływał się na cele przyjęte w nowych dokumentach: *ASEAN Community Blueprint* do 2025 r. i *Master Plan on Connectivity* 2025. W ocenie rosyjskich strategów plany „integracji zintegrowanych”, tworzenie makroregionów, w tym Inicjatywa Pasa i Szlaku, Wielka Eurazja czy nawet Międzynarodowy Korytarz Transportowy Północ-Południe (*North-South International Transport Corridor*), leżą w interesie ASEAN.

Z przedstawionej argumentacji wyraźnie wynika, że Rosja liczyła na podjęcie rozmów przez ASEAN, który podkreśla centralizm polegający na tworzeniu szerokich struktur z jego inicjatywy i pod jego kontrolą. Można również przywołać tu teoretyczne uzasadnienia dla budowania nowych transregionalnych struktur. Po pierwsze, sam kierunek budowania makrostruktur można uznać za zjawisko obiektywne, co było przedmiotem opisanego we wstępie koncepcji. Na stronie internetowej WTO można znaleźć informację, że w 2020 r. istniało 291 regionalnych porozumień handlowych, zatem powołanie Wielkiej Eurazji było całkowicie zgodne z tendencją światową.

¹¹ C. Cheang, *Russia-ASEAN Relations: Where Are They Headed?* [RSIS Commentary], <https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2017/11/CO17212.pdf> (dostęp: 10.11.2019).

Azja Wschodnia charakteryzuje się szczególnym typem regionalizmu, który może doprowadzić do „multilateralizacji procesów regionalizacji”. Zjawisko to zostało opisane w teorii regionalizmu przedstawionej chociażby przez Richarda Baldwina i Masahiro Kawaiego. Zwracają oni uwagę na poszerzanie stref wolnego handlu poza obszar ASEAN. W podsumowaniu swoich rozważań piszą:

Zakres pomysłów na multilateralizację regionalizmu jest bardzo szeroki. Być może największym wkładem byłoby stworzenie forum, na którym można by dyskutować o takich pomysłach. W obecnej atmosferze dyplomacji handlowej większość krajów Azji Wschodniej koncentruje się na swoich partnerach dwu- i wielostronnych. Uważają one, że współpraca i koordynacja są wzajemnie korzystne. Ponieważ obniżenie kosztów złożonych porozumień handlowych jest nieuchronnie raczej kwestią techniczną, eksperci krajowi powinni ciężko pracować nad rozwijaniem możliwości współpracy przed przeniesieniem sprawy na poziom polityczny¹².

Przy konstruowaniu tej koncepcji brano również pod uwagę czynnik amerykański. Jeśli przeanalizować pozycję USA w regionie, to w ocenie większości rosyjskich ekspertów jedynie nowe propozycje, i to przy współudziale największego mocarstwa regionalnego – Chin, mogły jej zagrozić i pomóc Rosji w integrowaniu Eurazji. Jednak wówczas potrzebne byłoby wsparcie Chin, które zgłaszały własny projekt Pasa i Szlaku.

Zasygnalizowane czynniki wyjaśniają geopolityczny kontekst omawianej inicjatywy: wola powrotu Rosji do geopolitycznej gry na arenie międzynarodowej, wzajemne wsparcie chińsko-rosyjskiego duetu w obliczu amerykańskich celów strategicznych w Azji i wobec obu mocarstw, a jednocześnie aktywna odpowiedź na chińskie propozycje BRI oraz ukłon w stronę własnego elektoratu. To dlatego przy całej złożoności wzajemnych relacji chińsko-rosyjskich obie strony oficjalnie poparły swoje projekty interregionalne. Stanowisko to zostało zawarte we wspólnej deklaracji z maja 2015 r.¹³

Rosyjski prezydent powtórzył swoją propozycję na Międzynarodowym Forum Ekonomicznym w Petersburgu w czerwcu 2016 r. Wyjaśniał, że ma to być projekt komplementarny wobec EUG oraz chińskiego BRI¹⁴. Zaproponował utworzenie szerokiego partnerstwa w Eurazji, które mogłoby obejmować EUG, Chiny, Indie, Pakistan, Iran i inne państwa oraz organizacje SOW i ASEAN,

¹² R. Baldwin, M. Kawai, *Multilateralizing Asian Regionalism*, „ADB Working Paper Series” 2013, Vol. 431, <http://www.adbi.org/working-Paper/2013/08/15/5857.multilateralizing.asian.regionalism/> (dostęp: 10.08.2016).

¹³ I. Timofeev, Y. Lissovolik, L. Filippova, *Russia's Vision of the Belt and Road Initiative: From the Rivalry of the Great Powers to Forging a New Cooperation Model in Eurasia*, „China & World Economy” 2017, Vol. 25, No. 5, s. 64.

¹⁴ *Ibidem*, s. 69.

a także ogłosił rozpoczęcie negocjacji w sprawie podpisania porozumienia o współpracy między EUG i Chinami. W czasie tego wystąpienia Putin zauważył, że partnerstwo eurazjatyckie powinno polegać na utworzeniu sieci dwu- i wielostronnych umów handlowych o różnych głębokościach, szybkości i poziomie interakcji, otwartości rynku w zależności od gotowości konkretnej gospodarki krajowej do wspólnej pracy:

Dodanie potencjału takich formatów integracji, jak EUG, chiński projekt BRI, Szanghajska Organizacja Współpracy i Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej może stać się podstawą do zawarcia dużego partnerstwa eurazjatyckiego. Oznacza to stworzenie systemu umów dwu- i wielostronnych w celu uproszczenia regulacji w takich obszarach, jak kontrola celna, sanitarna i fitosanitarna, współpraca i inwestycje branżowe, ochrona praw własności intelektualnej [...] Proces obejmujący różne głębokości, różne prędkości i poziomy integracji w zależności od woli konkretnego państwa-partii. Ostatecznie pozwoli nam to wejść w formację jednej przestrzeni gospodarczej od Atlantyku po Pacyfik¹⁵.

Opisując zasady tej inicjatywy, zwrócono uwagę na wprowadzenie uproszczeń i ujednolicenie regulacji w dziedzinie współpracy i inwestycji przemysłowych, a także pozataryfowych środków technicznych, fitosanitarnych, administracji celnej, ochrony praw własności intelektualnej, ze szczególnym naciskiem na stopniowe obniżanie, a w przyszłości zniesienie taryf ograniczenia. Na Forum Pasa i Szlaku w Pekinie w maju 2017 r. rosyjski przywódca ponownie nawiązał do tej inicjatywy.

4.3. Projekt Wielkiego Partnerstwa Eurazjatyckiego w ocenie rosyjskich ekspertów

Nowa propozycja rosyjskich decydentów wywołała ożywioną dyskusję w kręgach naukowców, ekspertów i analityków zajmujących się polityką międzynarodową i relacjami zewnętrznymi Rosji, zwłaszcza jej kierunkiem wschodnim. Większość wypowiedziających się na ten temat przyjęła inicjatywę z dużą nadzieją na aktywizację rosyjskich działań w Azji, jednak wiele osób przedstawiało ideę jako niekompletną, pozbawioną realnych możliwości i trudną do oceny.

Jakie atuty podkreślali entuzjaści prezydenckiej inicjatywy? W ocenie rosyjskich analityków to wyeksponowanie i podporządkowanie zaproponowanych procesów interesom niezachodnich państw. Chodzi zarówno o interesy polityczne, związane z odpowiedzią na hegemonię USA i walką z jednobiegunowym światem, ponownym wzmocnieniem roli ONZ i Rady Bezpieczeństwa,

¹⁵ М.В. Глигич-Золотарева, *op. cit.*

poszanowaniem dla kulturowych tendencji i różnic, jak i interesy gospodarcze: stworzenie strefy wolnego handlu, na wzór tej, która istnieje między Chinami i ASEAN, a także w ramach EUG. Ważnym przedsięwzięciem, nie tylko dla Rosji, jest stworzenie nowych korytarzy handlowych, w tym Morskiego Jedwabnego Szlaku, łączącego Eurazję z ASEAN. Jak podkreśla Aleksandr Łukin, kierujący Centrum Badań Azji Wschodniej i SOW na Uniwersytecie MGIMO, w wywiadzie udzielonym wydawnictwu *Wies' Mir*, Wielka Eurazja będzie budowana nie w starej Europie, a w nowej Eurazji, zaś podstawą integracji będzie pluralizm, co odpowiada wschodnim wartościom¹⁶. Doradca prezydenta Rosji Siergiej Karaganow twierdzi, że projekt ten jest skierowany do wszystkich państw i nie wyklucza żadnego z nich. Według niego jest to terytorium współpracy i harmonii, a nie miejsce konkurencji między różnymi modelami rozwoju lub kierunkiem orientacji gospodarczej¹⁷. Jak zatem należy myśleć o Wielkiej Eurazji zdaniem Karaganowa?:

- Jako o koncepcji przewidującej współpracę państw na kontynencie;
- Jako o geoeconomicznej koncepcji odpowiadającej tendencji „Azja dla Azji”, chińskiemu powrotowi na Zachód i rosyjskiemu powrotowi do Azji;
- Jako o stworzeniu przestrzeni współpracy cywilizacyjnej wzdłuż Nowego Jedwabnego Szlaku, łączącej cywilizacje Chin, Indii, Bliskiego Wschodu i Europy;
- Jako o wspólnocie geostrategicznej, przestrzeni rozwoju współpracy i bezpieczeństwa¹⁸.

Karaganow postrzega projekt Wielkiej Eurazji w kontekście globalnej polityki rosyjskiej. Twierdzi, że dzięki niemu Rosja z peryferii Europy może stać się centrum Eurazji. Jeżeli potraktujemy międzynarodowy układ sił jako utrwalający się układ dwubiegunowy, w którym jeden biegun to USA, a drugi Eurazja z Chinami jako liderem, to przywództwo (hegemonia) Chin może być balansowane przez Rosję, Indie, Japonię, Iran, Indonezję i Filipiny. Projekt jest więc wymierzony przeciw hegemonii Zachodu. Podkreślanie chińsko-rosyjskich relacji pozostawia nieco w tyle Indie i tradycyjnie ich dobre relacje z Rosją. Niemniej jednak rola Indii w Azji Centralnej rośnie, włączając w to Afganistan. Indie są członkiem SOW od 2017 r., co otwiera nowe geopolityczne ośrodki w projekcie Eurazji.

¹⁶ А.В. Лукин, *Российско-китайское сближение и структура международных отношений*, [w:] *Новые международные отношения...*, s. 318–319.

¹⁷ *Будущее Центральной Евразии*, <https://www.globalaffairs.ru/articles/budushhee-czentrальной-evrazii/> (dostęp: 5.10.2019).

¹⁸ С. Караганов, 2016 – *победа консервативного реализма*, „Россия в глобальной политике” 2017, № 1, <https://globalaffairs.ru/articles/2016-pobeda-konservativnogo-realizma/> (dostęp: 5.10.2019).

W wywiadzie udzielonym przez Aleksandra Łukina Wydawnictwu Wies' Mir mówiono również o zasadach, na których ma się opierać idea Wielkiej Eurazji, przy czym porównano go z powojennym projektem euroatlantyckim. Łukin wymienił trzy podstawowe cechy tego ostatniego: wspólne zagrożenie – komunizm, wspólny lider – USA i wspólne wartości – liberalne. Podobnie podał trzy cechy Wielkiej Eurazji: wspólne zagrożenie – jednobiegunowy świat podporządkowany Stanom Zjednoczonym, wspólny lider – Chiny (zwrócił uwagę na to, że stały się one liderem w sposób naturalny, ze względu na rozwój gospodarczy), wspólne wartości – tolerancja wobec własnego porządku wewnętrznego, nienarzucanie swojej woli i swoich rozwiązań, czyli, jak podkreślił Łukin, *unity in diversity*; kolejną wartością jest budowa demokratycznych stosunków międzynarodowych oraz idea wielobiegunowego świata¹⁹.

Na temat idei Wielkiej Eurazji wypowiadał się też ekspert Rosyjskiej Rady do spraw Międzynarodowych (*Russian International Affairs Council*, RIAC) Anton Cwietow. W swoich ekspertyzach zwracał uwagę na fakt, że po wycofaniu się USA z projektu TPP wzrosły szanse dla transregionalnych instytucji zainicjowanych przez Chiny oraz Rosję. Dla Rosji było to korzystne posunięcie, ponieważ dostrzegала w TPP izolację Chin i, co za tym, również siebie samej. Dodatkowym impulsem, jak wskazuje Cwietow, jest inicjatywa *Regional Comprehensive Economic Partnership*, ASEAN+6 FTA²⁰. W centrum negocjacji RCEP są Chiny i ASEAN, a Rosja pozostaje na uboczu. Zdaniem badacza, aby mogła się on aktywnie włączyć do rozmów o wolnym handlu, powinna to zrobić poprzez Eurazjatycką Unię Gospodarczą²¹.

Cwietow zwraca jednak uwagę na pewien problem – idea Wielkiej Eurazji, która może wspomóc procesy integracyjne, jest mało konkretna. Jest to pokazanie zdolności Rosji włączenia się w projekty globalne, ale, niestety, państwo to nadal ma słabe związki gospodarcze z Azją Południowo-Wschodnią i oprócz tradycyjnych sfer, jak np. ropa, gaz, przemysł ciężki, technologia nuklearna, nie ma niczego do zaproponowania. Na czym dokładnie ma polegać analizowana idea? Zdaniem Cwietowa, na razie nie wiadomo, jednak uważa on, że to przede wszystkim wspomniane pokazanie zdolności Rosji włączenia się w projekty globalne, zgodnie z przyjętą przez ASEAN niezachodnią liberalizacją opartą na preferencyjnym handlu.

Rosyjska badaczka Milena Gligicz-Zołotariewa wskazuje na inne niedostatki projektu. Wraz z rozwojem i umacnianiem integracji eurazjatyckiej nasila się

¹⁹ А. Лукин, Обсуждаем книгу: Новые международные отношения в Большой Евразии. Российская стратегия в меняющейся геополитической динамике, <https://tvbrics.com/shows/novye-mezhdunarodnye-otnosheniya-v-bolshoy-evrazii-rossiyskaya-strategiya-v-menyayushchey-sya-geopoli> (dostęp: 17.07.2020).

²⁰ Ostatecznie z RCEP wycofały się Indie.

²¹ А. Tsvetov, *Russia's Asian Trade game*, <https://thediplomat.com/2017/02/russias-asian-trade-game/> (dostęp: 17.07.2020).

przeciwstawne trendy. Są one wyraźnie widoczne w wydarzeniach na Ukrainie, w Armenii i Mołdawii. Rozpoczęła się prawdziwa oszczercza kampania medialna przeciwko EUG, Rosji i krajom wspierającym projekt, toczy się handel i wojny hybrydowe. Jest oczywiste, że według zachodnich przywódców istnienie EUG już *de facto* zagraża dobrobytowi Zachodu, a obecna rzeczywistość gospodarcza na świecie to gra o sumie zerowej, gdyż rozwój i zysk jednego międzynarodowego gracza oznacza stagnację i straty innego. Przy takim podejściu każda jednostka gospodarcza i polityczna, która nie jest podporządkowana zachodnim elitom, z góry jest uważana za nieprzejednanego antagonistę ze wszystkimi wynikającymi z tego konsekwencjami.

Wielkie Partnerstwo Eurazjatyckie reprezentuje obecnie, jak to ujęli Chińczycy, „miskę makaronu”: wiele podmiotów o różnych rozmiarach i potencjałach, stowarzyszenia międzypaństwowe, znaczna liczba dwu- i wielostronnych więzi, projektów, strategii itp. Wszystko to nie pozwala krajom EUG, a szerzej – Eurazji, wypracować jednolitego stanowiska w kluczowych kwestiach dotyczących rozwoju i bezpieczeństwa w imię ich wspólnego interesu. Struktura instytucjonalna stowarzyszeń integracyjnych jest wciąż luźna, co nie pozwala im rozwijać się w tempie przekraczającym zmiany w otaczającym świecie. Narodowość w przestrzeni eurazjatyckiej jest słabo wyrażona, a EUG nie ma wymiaru przedstawicielskiego. Należy poprawić wydajność urzędów celnych, rozwój korytarzy transportowych, wzmocnić wymiar informacyjny, wprowadzić reformę monetarną i finansową, zwiększyć atrakcyjność stowarzyszenia w oczach innych państw, obywateli i przedsiębiorców na całym świecie.

Projekt integracji eurazjatyckiej dość słabo wykorzystuje osiągnięcia istniejących stowarzyszeń, takich jak Związek Rosji i Białorusi (ZBiR) oraz WNP. Na przykład Międzyparlamentarne Zgromadzenie Narodów Członkowskich Wspólnoty Niepodległych Państw przyjęło wiele przepisów modelowych, które można wdrożyć w ramach EUG. W związku z tym wskazane jest, zdaniem badaczki, podniesienie kwestii łączenia procesów integracyjnych w ramach EUG z odpowiednimi procesami rozwoju stosunków rosyjsko-białoruskich. Konieczne jest rozróżnienie jurysdykcji ZBiR i EUG, a także uprawnień organów ponadnarodowych utworzonych w ramach EUG²².

Warto również zwrócić uwagę na inne okoliczności podnoszone przez ekspertów rosyjskich mogące zniekształcić bądź opóźnić realizację projektu Wielkiej Eurazji. Problemem jest to, że członkowie Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej nie są wewnętrznie przekonani o słuszności zacieśniania współpracy we wszystkich dziedzinach, a nie tylko w gospodarce, np. w Armenii odczuwalna jest

²² М.В. Глигич-Золотарева, *op. cit.*, s. 167–168.

silna propaganda przeciwko uczestnictwu w tym związku, w Kazachstanie następuje zmiana władzy, a w Kirgizji pojawiły się spory na linii z Białorusią²³. Widoczne są zatem pewne słabości w samej Unii.

Podsumowując, można uznać, że rosyjski projekt Eurazji odpowiada na obawy niektórych ekspertów rosyjskich, związane z niedostateczną aktywnością międzynarodową Rosji i podporządkowaniem jej interesów interesom Chin. Projekt pokazuje zdolność Rosji do strategicznego planowania, ale może to oznaczać, że jest skierowany nie tyle do partnerów regionalnych, ile do własnego środowiska naukowców i ekspertów krytykujących rosyjską politykę w regionie.

4.4. Wielka Eurazja a inne makroprojekty eurazjatyckie

Pod względem obszaru geograficznego rosyjska Wielka Eurazja może być utożsamiana z chińskim projektem Pasa i Szlaku (BRI), zaprezentowanym w 2013 r. przez prezydenta Xi Jinpinga w przemówieniu wygłoszonym w Kazachstanie pt. „Promować relacje międzyludzkie i wykreować lepszą przyszłość”. Był to dobry okres dla promowania nowych projektów związanych z procesami globalizacyjnymi. W tym samym roku ustanowiono strategiczne relacje partnerskie między Rosją i Chinami, co rozszerzyło pola współdziałania obu państw. Wśród naukowców rosyjskich pojawiły się różne opinie dotyczące chińskiej inicjatywy: od entuzjastycznych i sugerujących, że dzięki niej powstanie infrastruktura i inwestycje, po mniej pochlebne, sugerujące, że Chiny chcą zająć miejsce ZSRR w Azji Centralnej. Wielu rosyjskich praktyków operujących na RDW w charakterze dyrektorów portów twierdzi, że Rosja na Nowym Jedwabnym Szlaku niczego nie zyska, wręcz przeciwnie – wiele może stracić. Niektórzy z kolei uważają, że budowa korytarzy Primorije-1 i Primorije-2 pozwoli rozwijać się portom RDW, np. Zarubino, Sławianka, Poswiet, może wzrosnąć znaczenie Kolei Transsyberyjskiej i mogą powstać nowe połączenia, np. Jedna Eurazja – Nowa Kolej Transsyberyjska²⁴.

Nadzieje związane z przyspieszeniem rozwoju RDW łączono też z propozycją trasy Północ-Południe, gdzie do gry wkroczyłaby Mongolia ze swoją ideą Drogi Stepowej, zgodną z rosyjskimi planami i uzupełniającą projekt Korytarza Transazjatyckiego. Realizacja idei drogi Północ-Południe może być korzystna dla Mongolii, bo zyska wtedy dostęp do rosyjskich portów, i dla Rosji, bo zyska w ten sposób infrastrukturę Europa-Azja oraz Chiny-Europa-Azja. Niezależnie od obaw, które dotyczą potencjalnych korzyści dla Rosji z chińskiego projektu, poparcie bądź jego brak może urealnić inicjatywę Wielkiej Eurazji.

²³ Г.М. Локшин, Е.В. Кобелев, В.М. Мазырин, *op. cit.*, s. 264.

²⁴ Д.Д. Бадараев, А.В. Винокурова, Т.Н. Литвинова, *Создание экономических коридоров «Китай-Монголия-Россия» как альтернатива «Шелковому пути»*, s. 13, https://ojkum.ru/images/articles/2017-2/_2017_2_0041-02.pdf (dostęp: 2.02.2021).

Jak było już powiedziane, czynnik amerykański odgrywa w tych relacjach dużą rolę. Pamiętać należy, że Rosja nie ma obecnie możliwości zdywersyfikowania swoich partnerów. Pozycja USA w regionie Azji Wschodniej jako drugiej siły sprawia, że Rosji pozostaje jedynie współpraca z Chinami.

Chiny nie są gorącym entuzjastą rosyjskich koncepcji eurazjatyckich, choć formalnie popierają projekt Wielkiej Eurazji. W swojej analizie profesor Liu Juanshan wyraźnie wiąże tę ideę z odbudową posowieckiego terytorium Rosji. Sugeruje, że Zachód, ignorując interesy Rosji, zachęca ją do odbudowy wpływów z okresu zimnowojennego, ale w sposób naturalny. Wielka Eurazja jest również odpowiedzią na współczesne trendy w stosunkach międzynarodowych, jakimi jest budowa makrostruktur²⁵.

Oczywiście pierwszym państwem, które odpowiedziało na rosyjską inicjatywę były Chiny. Po szczycie SOW w Taszkencie (26 czerwca 2016 r.) prezydent Putin polecał z oficjalną wizytą do Chin. Podpisano wspólną deklarację, w której Rosja i Chiny popierają powstanie Wielkiego Partnerstwa Eurazjatyckiego, obejmującego EUG, SOW i ASEAN. Przywódcy obu państw założyli, że przegląd spraw do omówienia nastąpi w ramach ministerstw i zlecieli przygotowanie projektu²⁶.

Nadrzędne zasady zawarte w komunikacie brzmiały:

- Podstawą partnerstwa eurazjatyckiego będą: otwartość, transparentność i wzajemne interesy.
- Główni uczestnicy inicjatywy to: Rosja, Chiny, EUG, SOW, ASEAN.
- Celem projektu ma być pogłębienie eurazjatyckiego partnerstwa i integracji regionalnej.

W Rosji opracowaniem zadań zajmuje się Ministerstwo Rozwoju Gospodarczego, w Chinach – Ministerstwo Handlu. W dniu 4 czerwca 2017 r. ministrowie w obecności prezydentów Władimira Putina i Xi Jinpinga podpisali wspólną deklarację o techniczno-ekonomicznych podstawach Partnerstwa Eurazjatyckiego. Strony zgodziły się co do dalszego procedowania inicjatywy²⁷. W Moskwie podpisano wspólną deklarację w sprawie dalszego pogłębiania współpracy. Jednocześnie ministerstwa starały się wskazać punkty, które były już treścią uzgodnionego wcześniej projektu Pasa i Szlaku.

W ostatnich latach drugiej dekady XXI w. sytuacja międzynarodowa Rosji uległa zmianie: pogarszające się stosunki z Zachodem, przesunięcie wektora

²⁵ Ли Юнцунь, *Большое Евразийское партнерство и инициатива «Один пояс – один путь»: возможно ли сопряжение, [w:] Пути и пояса Евразии. Национальные и международные проекты развития на Евразийском пространстве и перспективы их сопряжения*, red. А.В. Лукин, В.И. Якунин, Москва 2019, s. 240.

²⁶ Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики, <http://www.kremlin.ru/supplement/5100> (dostęp: 10.10.2019).

²⁷ Ли Юнцунь, *op. cit.*, s. 244.

polityki zagranicznej w kierunku Azji, a w zasadzie Chin (w publikacjach rosyjskich niekiedy pojawiała się złośliwa parafraza rosyjskiego kierunku azjatyckiego – *pivot to China*), przy pogłębiającej się wojnie handlowej między Chinami i Stanami Zjednoczonymi. Dodatkowo po wycofaniu się Stanów Zjednoczonych z projektu TPP znalazło się dodatkowe uzasadnienie dla proponowanych makroprojektów Chin i Rosji. Dla Rosji, przypomnijmy, było to korzystne posunięcie, ponieważ zdawała sobie sprawę z izolacji Chin w TPP oraz, co za tym idzie, również własnego rynku. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że ostatnie badania przeprowadzone na początku 2019 r. przez Instytut Yusok Ishak (*Yusof Ishak Institute's ASEAN Studies Centre*) dowodzą, że w okresie prezydentury Donalda Trumpa zaangażowanie USA w regionie spadło, czego dowodem są odpowiedzi aż 68% badanych, a głównym zarzutem zmniejszenie roli TPP. Aż 73% respondentów wskazało, że największą rolę ekonomiczną w regionie odgrywają Chiny, przy czym jednocześnie 52% pytanych wątpi, by pozytywnie oddziaływały one na budowę bezpieczeństwa globalnego i regionalnego²⁸. Te czynniki dodatkowo wzmocniły motywację Rosji w kierunku własnych integracyjnych planów, a wśród rosyjskich ekspertów wywiązała się dyskusja na ten temat.

Aleksandr Łukin w cytowanym już wywiadzie, dotyczącym jego książki omawiającej projekt Wielkiej Eurazji, zwraca uwagę, że chińską inicjatywę Pasa i Szlaku można podzielić na dwie oddzielne części: pas ekonomiczny Jedwabnego Szlaku oraz Morski Jedwabny Szlak. Pierwszym z nich interesuje się Rosja i w jej stronę jest dedykowany, natomiast drugi dotyczy ASEAN oraz m.in. Indii, które jednak nie odpowiadają na inicjatywę pozytywnie – wolą organizować swoje relacje z Chinami w formacie dwustronnym.

Chiny i Eurazjatycka Unia Gospodarcza 17 maja 2018 r. podpisały porozumienie o współpracy gospodarczej, co ułatwia integrację gospodarczą, w tym tworzenie stref wolnego handlu. Rosnące dwustronne więzi handlowe między Rosją i Chinami wymagają zmian w sposobie działania instytucji, które ten handel obsługują. Dodatkowo sprzyjają temu inne zjawiska, w tym wycofanie się Rosji i Chin z handlu ze Stanami Zjednoczonymi, a częściowo również Rosji z UE. Rozwijają nowe rynki eksportowe w ramach Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej²⁹.

Prace w kierunku integracji EUG z chińską inicjatywą Pasa i Szlaku, mające na celu połączenie Chin z UE siecią kolei i autostrad, już trwają. Ciągłe modernizowane są istniejące linie kolejowe: BAM i Kolej Transsyberyjska. W lipcu 2019 r. uruchomiono nową linię kolejową, łączącą Kolej Transsyberyjską z miastem

²⁸ ASEAN Focus, https://www.iseas.edu.sg/images/pdf/ASEANFocus%20FINAL_Jan19.pdf (dostęp: 10.04.2019).

²⁹ C. Devonshire-Ellis, *Free Trade Zones Linking China, Russia & The Eurasian Economic Union*, <https://www.silkroadbriefing.com/news/2019/09/25/free-trade-zones-linking-china-russia-eurasian-economic-union/> (dostęp: 2.02.2021).

Jakuck (Kolej Amursko-Jakucka). Trwają prace nad infrastrukturą Północnej Drogi Morskiej (*Northern Sea Route*, NSR). Ponadto projekt pierwszej w pełni prywatnej autostrady w Rosji, biegnącej przez Kazachstan i łączącej Chiny i Europę Zachodnią, otrzymał wsparcie od rządu Federacji Rosyjskiej. Całkowita długość nowej drogi wyniesie 8445 km, długość rosyjskiego odcinka to ok. 2 tys. km. Przez terytorium Rosji droga będzie przebiegać przez siedem obwodów – orenburski, saratowski, tambowski, lipiecki, oryolski, briański i smoleński. Autostrada stanie się tranzytem między Rosją, Kazachstanem i Chinami, a także innymi krajami azjatyckimi. Planuje się, że dzięki nowej drodze możliwe będzie skrócenie czasu dostawy towarów na trasie z Europy do Azji prawie o pięć razy – do 11 dni. Nowa trasa lądowa spowoduje redystrybucję części ładunku, który jest obecnie dostarczany z Azji do Europy przez Kanał Sueski i NSR, a także drogą powietrzną i Koleją Transsyberyjską. Według Siergieja Głazyjewa, doradcy prezydenta ds. integracji regionalnej, Wielką Eurazję należy tworzyć w oparciu o elastyczny system norm prawnych, wspólnych projektów i instytucji uwzględniających różnorodność interesów jego uczestników³⁰.

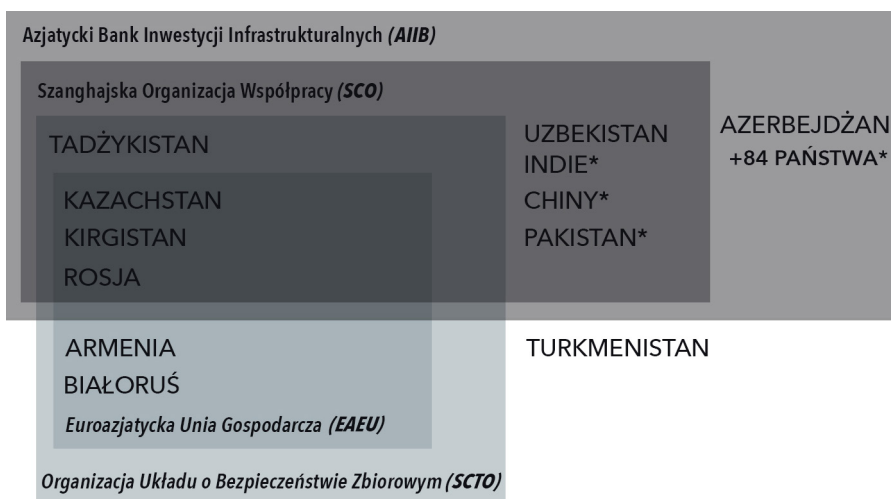
Mapa 5. Szlaki komunikacyjne chińskiego projektu Pasa i Szlaku

Źródło: <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Pas-i-Szlak-chinska-pulapka-kredytowa-Analiza-7576219.html> (dostęp: 15.11.2020).

Jeśli dokonamy zestawienia organizacji funkcjonujących na obszarze Eurazji, to wyraźnie widać, że Rosja znajduje się w ich centrum. Projekt Pasa i Szlaku koncentruje się na rozwoju integracji transportu i infrastruktury, ale ma charakter

³⁰ M.B. Глигич-Золотарева, *op. cit.*

bardziej nieformalny. Instytucją finansową wspomagającą chiński projekt jest Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych (*Asian Infrastructure Investment Bank*, AIIB). Eurazjatycka Unia Gospodarcza obejmuje integrację handlową i finansową, ale powstały również struktury polityczne i w zakresie bezpieczeństwa – Szanghajska Organizacja Współpracy oraz Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym.

Rys. 2. Organizacje międzynarodowe w Eurazji (stan na marzec 2020 r.)

Legenda:

SCO = SOW; EAEU = EUG; CSTO = Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym;
AIIB = Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych

Źródło: <https://isnblog.ethz.ch/tag/eurasian-economic-union> (dostęp: 5.11.2020).

Można zatem stwierdzić, że projekt Pasa i Szlaku może wzmocnić integrację regionu, do którego adresowane jest Wielkie Partnerstwo Eurazjatyckie. W takim przypadku trzeba znaleźć sens tworzenia projektu Wielkiej Eurazji. Wygląda na to, że jest on zawarty w samej inicjatywie przejęcia kontroli/współkontroli nad procesem integracji w tej części kontynentu, gdzie leży Rosja lub /i były radzieckie republiki. Opinia rosyjskich ekspertów na temat różnic między rosyjskim projektem Wielkiej Eurazji a chińskim BRI wyłania się z licznych rozmów prowadzonych w toku moich badań na ten temat oraz podczas dyskusji na konferencjach poświęconych Eurazji (Moskwa 2019 r.). Rozmowy na ten temat prowadziłam m.in. w czasie konferencji poświęconej Eurazji, zorganizowanej przez Instytut Informacji Naukowej (INION) we wrześniu 2019 r. w Moskwie, wizyty studyjnej w Dalekowschodnim Uniwersytecie Federalnym we Władywostoku w maju 2019 r. czy podczas konferencji organizowanych przez Centrum Studiów nad Wietnamem i ASEAN Rosyjskiej Akademii Nauk.

Moimi rozmówcami byli: prof. Władimir Portiakow, prof. Władimir Mazyrin, prof. Piotr Cwietow, prof. Jekatierina Kołdunowa, prof. Grigorij Łokszyń i wielu innych badaczy.

Te podstawowe różnice tkwią w sposobie instytucjonalizacji: Chińczycy i tylko oni są autorami BRI, pozostali muszą albo uzgodnić ewentualne korzyści, albo projekt ich ominie. O ile chiński Pas i Szlak ma być formą niezinstytucjonalizowaną, to Partnerstwo Eurazjatyckie ma być sformalizowanym konstruktem, formą organizacji transregionalnej, wypracowaną przez regionalne mocarstwa. Organizacje regionalne: SCO, EUG i ASEAN oraz dodatkowo kraje trzecie: Turcja, Iran i Indie mają omówić tę kwestię i dążyć do wynegocjowania optymalnego rozwiązania. Wielka Eurazja ma być siecią współzależności, wspólną przestrzenią gospodarczą i bezpieczeństwa, której częścią na równych prawach ma być Azja Południowo-Wschodnia. Dzięki temu ASEAN wzmocni swoją pozycję i nie pozostanie sam z Chinami. Wielka Eurazja ma zrównoważyć pozycję Chin, a Rosja nie utracić wpływu na organizację przedsięwzięcia, wręcz przeciwnie – zarządzałaby procesem jego powoływania.

Rosja może zaoferować to, czego nie ma BRI: surowce energetyczne i alternatywne szlaki transportowe głównym szlakiem transsyberyjskim i północnym szlakiem morskim. Dla tego państwa projekt ma charakter długoterminowy i strategiczny. To charakterystyczne elementy rosyjskiej miękkiej siły używanej w retoryce politycznej.

Chińczycy z kolei dostrzegają w rosyjskiej inicjatywie „mechanizm geopolityczny zorientowany na EUG, mający na celu zrównoważenie wzrostu Chin”³¹. Innym problemem podnoszonym przez stronę chińską jest to, że z perspektywy geopolitycznej Wielkie Partnerstwo Eurazjatyckie sprzyja naturalnemu rozwojowi przyjaznego dla Rosji systemu międzynarodowego, ale jednocześnie jest ono zbyt rosyjskocentryczne i zbyt mało prochińskie³². Chińczycy uważają, że celem projektu jest zminimalizowanie asymetrii we współpracy rosyjsko-chińskiej. Co więcej, porównują tę inicjatywę z obecnymi złymi relacjami Rosji z Zachodem, zatem, ich zdaniem, jest to forma manipulacji, a nie dalekosiężna strategia.

Kolejnym perspektywicznym projektem integracyjnym, który może stanowić hamulec dla realizacji rosyjskiej idei, są omijające Rosję i Chiny inicjatywy integracyjne. W regionie pojawia się i coraz szerzej dyskutowana jest koncepcja Partnerstwa Indopacyficznego. Ma ona tę zaletę, że może być przyjęta jako inicjatywa Indonezji. Koncepcja ta odpowiada *ASEAN way*, wzmacnia centralizm Stowarzyszenia na zasadzie nieingerencji w sprawy wewnętrzne i konsensus,

³¹ Ka-Ho Wong, *A Comparative Study of the Greater Eurasian Partnership: The Chinese and Russian Perspectives*, <https://russiancouncil.ru/en/blogs/frankywongk/a-comparative-study-of-the-greater-urasian-partnership-the-chinese-an/> (dostęp: 15.11.2020).

³² *Ibidem*.

nosi charakter niezależnej od USA, Chin i innych mocarstw. Podobnie jak w przypadku EAS, ASEAN pozostaje tu inicjatorem, a sama koncepcja może być regionalną platformą bezpieczeństwa. Może być zaakceptowana przez wszystkie mocarstwa, a w dodatku wzmacniać zaufanie do nadrzędnej idei wzrostu centrów gospodarczych i służyć narodom rozwijającym się³³.

Z tego punktu widzenia idea Partnerstwa Indopacyficznego może odwrócić uwagę od rosyjskiej koncepcji budowy makroregionu i sprawić, że wysiłki związane z ustabilizowaniem konfliktu na Morzu Południowochińskim przeniosą się na grunt Indopacyfiku. Coraz wyraźniej widać, że Stowarzyszenie jest bardziej zainteresowane koncepcją wolnego i otwartego regionu Indopacyfiku, z USA, Indiami, Japonią i Australią w roli głównej. We wszystkich tych propozycjach należy brać pod uwagę czynnik amerykański, bo Amerykanie wyraźnie ignorują nową inicjatywę Rosji, przedkładając nad nią projekt Indopacyfiku.

Jak podkreśla Jansen Tham, ekspert z Uniwersytetu w Singapurze, dla Indonezji analizowana koncepcja jest ważna z trzech powodów:

1. Rola tego państwa w konceptualizacji idei Indopacyfiku związana jest z tym, że jest to ważne średnie mocarstwo, które może wykazać się inicjatywą w tej sprawie. Omawiany projekt jest elementem brandingu Indonezji, podkreśleniem ważności jej morskiego położenia.
2. Jeśli chodzi o poziom regionalny, to idea Indopacyfiku jest ważna, ponieważ wzmacnia centralizm ASEAN, plasuje Stowarzyszenie w roli zarządzającego regionalną geopolityką i multiplikuje bezpieczeństwo oraz możliwości gospodarcze. Zamiast zewnętrznych mocarstw, narzucających własną wizję współpracy, np. chiński Pas i Szlak czy propozycja Waszyngtonu i Japonii otwartej indopacyficznej strategii, to ASEAN proponuje tu „zasady zaangażowania” – *rules of engagement*. Koncepcja odpowiada *ASEAN way*, czyli wzmacnianiu tradycyjnych zasad ASEAN nieingerencji w sprawy wewnętrzne i konsensusu.
3. W odniesieniu do poziomu międzynarodowego projekt Indonezji, i w konsekwencji ASEAN, o Partnerstwie Indopacyficznym to propozycja do zaakceptowania przez wszystkie mocarstwa, gwarantująca niezależność od USA, Chin i innych mocarstw, takich jak: Indie, Japonia czy Australia, i centralizację ASEAN, definiowaną przez pryzmat regionalnej architektury bezpieczeństwa. Każda inna propozycja może być rozpatrywana jako mieszanie się mocarstw w sprawy regionu³⁴.

³³ J. Tham, *What's in Indonesia's Indo-Pacific Cooperation Concept?*, <https://thediplomat.com/2018/05/whats-in-indonesias-indo-pacific-cooperation-concept/> (dostęp: 15.11.2020).

³⁴ *Ibidem*.

W ekspertyzie ze stycznia 2019 r., przygotowanej dla francuskiego Centrum Studiów Azjatyckich, Johannes Sulaiman zwraca uwagę na takie same motywacje Indonezji: **wielostronny rozwój instytucjonalny jako jej główna strategia w regionie Indopacyfiku, przy kluczowej roli ASEAN**³⁵.

Rzeczywiście ASEAN kładzie nacisk na budowanie makrostruktur, jednak na obecnym etapie ważne, i coraz ważniejsze, miejsce zajmuje Indopacyfik. Propozycja ta ani dla Rosji, ani dla Chin nie jest pierwszoplanowa. Rosyjski badacz Anton Cwietow twierdzi zaś, że jest to koncepcja amerykańska.

Najważniejsza jest tutaj walka między USA i Chinami o strefy wpływów. Istotnym trendem są formaty wielostronne, które Stany Zjednoczone chcą wykorzystać jako nową formę powstrzymywania Chin. Z kolei Chiny, ze swoją ekspansją ekonomiczną oraz obecnością na Morzu Południowochińskim, wciąż budzą zaniepokojenie USA, zaś niektóre państwa ASEAN dążą do dogadania się z USA, Japonią, Indiami, Australią czy UE³⁶. W ten sposób Indopacyfik służy USA w wojnie handlowej z Chinami oraz kieruje uwagę na Indie jako kolejne mocarstwo, będące nowym ważnym graczem w relacjach regionalnych.

4.5. Jak Rosja zachęca ASEAN do Wielkiej Eurazji

Rosja ma nadzieję, że wspólne profity, wynikające z projektu Wielkiej Eurazji, zachęcą ASEAN do włączenia się do dyskusji. Jakie są zalety rosyjskiej propozycji? Najczęściej wymienia się dużą przestrzeń, która będzie wymagała sporych nakładów w infrastrukturę lądową i morską z udziałem ASEAN, Rosji i Chin. Tak rozbudowany kompleks stanie się siecią współzależności, której częścią będzie Azja Południowo-Wschodnia. Dla Rosji będzie to możliwość włączenia Syberii i RDW do owej sieci, wzmocnienie bezpieczeństwa energetycznego i żywnościowego. ASEAN może zaś przynieść to osłabienie i wyciszenie konfliktów w rejonie Morza Południowochińskiego czy powstanie korytarzy transportowych. Centrum aktywności gospodarczej przeniesie się z regionu Azji i Pacyfiku do regionu Eurazji i dlatego wolność żeglugi na Morzu Południowochińskim już nie będzie tak ważna. Wyłoni się nowa struktura bezpieczeństwa, a Eurazja może stać się jednym z centrów multilateralnego świata. Stowarzyszenie wzmocni swój dialog, globalną pozycję i nie będzie musiało bezpośrednio konfrontować się z Chinami. Inicjatywa obliczona jest na przyszłość.

Jewgienij Kanajew zwraca uwagę na następujące zalety włączenia się Rosji z jej projektem w procesy integracyjne. W sytuacjach kryzysowych często musiała ona wychodzić poza swoje granice, a historia ASEAN to demonstrowanie,

³⁵ Y. Sulaiman, *Whither Indonesia's Indo-Pacific Strategy?*, https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/sulaiman_indonesia_indo_pacific_strategy_2019.pdf (dostęp: 2.02.2021).

³⁶ A. Цветов, В. Кашин, А. Королев, А. Пятачкова, *op. cit.*, s. 7.

jak najtrudniejsze spory można rozgrywać z korzyścią dla siebie. Sprawia to, że w relacjach ASEAN-Rosja brak elementów konkurencyjności, co podwyższa stopień komplementarności ich interesów. Omawiany makroregion optymalizuje realizację interesów zarówno ASEAN, jak i Rosji. Stowarzyszenie wie z doświadczenia, w jaki sposób układać współpracę wielkich graczy w czasie rozmów wielostronnych na neutralnej bazie. Rosja może natomiast optymalnie integrować eurazjatyckie i azjatykopacyficzne kierunki polityki zagranicznej i sprawić, by była ona kompleksowa, wielostronna i bardziej efektywna, a także dać impuls swojej polityce *pivot to Asia*. Rosja i ASEAN po raz pierwszy w historii mają silną motywację do współpracy. To adaptacja do istniejących międzynarodowych realiów, zbudowanie nowych instytucji pozwolą przezwyciężyć stagnację we wzajemnych relacjach. Rosja może także zaproponować surowce energetyczne oraz alternatywne trasy przesyłowe: magistralę transsyberyjską i północny szlak morski, który może być bardziej wykorzystywany niż do tej pory³⁷.

Wiktor Sumski stawia pytanie, czy ASEAN i Rosja mają wspólne cele strategiczne. Odpowiada, że jeśli tak, to na razie powinny one pozostać tajemnicą. Najważniejsze jest to, że każdy z partnerów dialogu opowiada się za wielobiegunowym światem. Badacz pisze, że jeśli ASEAN w tej walce nie poprze Rosji, to tylko straci. Rosja sprzeciwia się bowiem neoliberalnemu porządkowi i łączy siły z tymi wszystkimi, którzy są podobnego zdania. To dlatego dyskusja w Soczi na temat współpracy EUG, SOW i ASEAN była tak ożywiona. Projekt jest gigantyczny, ale Rosja ma doświadczenie w walce z terroryzmem, moce militarne, kompleks wojenno-przemysłowy, potencjał technologiczny i może okazać pomoc w budowie Wielkiej Eurazji, w której znalazłyby się państwa ASEAN³⁸. Gdy w 2017 r. minister spraw zagranicznych Rosji Siergiej Ławrow leciał na szczyt ASEAN, ARF i EAS dwie sprawy pozostawały w centrum uwagi Rosji: nowa regionalna architektura bezpieczeństwa i Wielkie Partnerstwo Eurazjatyckie.

Rozmowy Rosji z ASEAN na temat Eurazji trwają. W lutym 2020 r. z oficjalną wizytą do Moskwy przybył sekretarz generalny ASEAN Lim Jock Hoi, który rozmawiał z ministrem Ławrowem na temat postępów w negocjacjach dotyczących Wielkiej Eurazji³⁹. W czerwcu 2020 r. poprzez łącza internetowe Ławrow rozmawiał na temat zwalczania koronawirusa ze swoimi partnerami z ASEAN. Oprócz uzgodnień w sprawach medycznych strony potwierdziły wolę wzmocnienia więzi między EUG, SOW i ASEAN. Ministrowie dokonali również

³⁷ Е.А. Канаев, *Проблема Южно-Китайского моря: Новые категории анализа*, „Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития” 2017, № 35, s. 40.

³⁸ В. Сумский, *АСЕАН: вехи пройденного пути...*

³⁹ *Foreign Minister Sergey Lavrov's opening remarks during talks with ASEAN Secretary-General Lim Jock Hoi, Moscow, February 3, 2020*, https://www.mid.ru/en/asean/-/asset_publisher/0vP3hQoCPRg5/content/id/4018040 (dostęp: 22.06.2020).

przeglądu konkretnych środków dotyczących strategicznego partnerstwa Rosja-ASEAN i nowych form współpracy, które zostaną zapisane w kompleksowym planie działania Rosja-ASEAN na lata 2021–2025⁴⁰.

Podsumowując, w obecnych warunkach rosyjska strategia *pivot to Greater Eurasian Partnership* jest mało realna, zwłaszcza z powodu gospodarczych ograniczeń Rosji. Wraz z kryzysem na Ukrainie idea budowy Eurazji w oparciu o Europę została zmodyfikowana. Chiny wyszły z projektem Pasa i Szlaku, a Rosja albo mogła stać z boku, albo zaangażować się w regionie Azji Wschodniej. Idea Wielkiej Eurazji została sformułowana w odpowiedzi na krytykę przez własne środowisko mało aktywnych poczynąń rosyjskich w Azji Wschodniej. Najczęstsze zarzuty to zbytne podążanie „szlakiem chińskim” i zamiana kierunku *pivot to Asia* na *pivot to China*⁴¹.

Idei Wielkiej Eurazji nie należy jednak traktować jako elementu propagandy, ale jako realny, perspektywiczny, choć trudny do realizacji projekt. Dla Rosji oznacza ona spełnienie kilku stawianych od lat celów. Po pierwsze, rozwój gospodarczy Rosyjskiego Dalekiego Wschodu i Syberii, które do tej pory nie zostały zaktywizowane w należyty sposób. Po drugie, projekt gwarantuje odbudowanie powiązań politycznych i gospodarczych z obszarem Azji Centralnej i zakłada integrację z obszarem Azji Wschodniej, w tym z jej coraz bardziej wpływową częścią – ASEAN. W *Deklaracji singapurskiej* nawiązano do idei proponowanej w Soczi przez prezydenta Putina, ale koncepcja została nieco rozmyta, m.in. w ten sposób, że rozdzielono rozmowy ASEAN z SCO i EUG i tym zagadnieniom poświęcono dwa oddzielne punkty, zapewniając kontynuację rozmów, ale bez proponowanego przez Rosję rozmachu. Brak jest natomiast jasnego, zdecydowanego pozytywnego odzewu ze strony państw ASEAN, a inicjatywa ta również (a może głównie) była skierowana do Azji Południowo-Wschodniej⁴². Rozmowy trwają.

⁴⁰ *Russia-ASEAN news conference*, https://www.mid.ru/en/asean/-/asset_publisher/0vP3hQoCPRg5/content/id/4168034 (dostęp: 22.06.2020).

⁴¹ A. Gabuev, A „Soft Alliance”? *Russia-China Relations after the Ukraine Crisis*, European Council on Foreign Relations, February 2015, https://ecfr.eu/archive/page/-/ECFR126_-_A_Soft_Alliance_Russia-China_Relations_After_the_Ukraine_Crisis.pdf (dostęp: 20.07.2018).

⁴² A. Цветов, В. Кашин, А. Королев, А. Пятачкова, *op. cit.*

Rozdział 5

Stosunki Rosji z poszczególnymi państwami ASEAN

Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej podjęło liczne działania zmierzające do większej integracji regionu. W wielu sprawach, chociażby bezpieczeństwa, inicjatywa pozostaje w rękach organów statutowych Stowarzyszenia. Podkreślana jest zasada centralizmu, a od 2015 r. ASEAN funkcjonuje jako wspólnota z trzema filarami, obejmującymi politykę i bezpieczeństwo, gospodarkę oraz sferę społeczną i kulturową. Nie oznacza to jednak, że państwa członkowskie odeszły od fundamentalnych zasad kształtowania swoich polityk zagranicznych, opartych na suwerenności i nieingerencji w sprawy wewnętrzne. W niniejszym rozdziale zostaną przedstawione relacje poszczególnych państw z Rosją, a także ich specyfika, przy czym należy zaznaczyć, że poszczególne, najważniejsze dziedziny współpracy zostały zaprezentowane wcześniej. Udowodniono, że obie formy układania relacji z regionem, tj. multilateralne i dwustronne, są traktowane równoważnie. Niektórzy eksperci, jak np. Tsuneo Akaha i Anna Wasiljewa twierdzą jednak, że Rosja spóźniła się, jeśli chodzi o rozwój relacji multilateralnych w Azji Południowo-Wschodniej, choć historycznie angażowała się w sprawy regionalne, wykorzystując stosunki dwustronne¹. Najbardziej znaczącym przykładem zaangażowania się tego państwa w regionalne stosunki międzynarodowe jest Wietnam. Jeżeli odwołamy się do hasła zasygnalizowanego w tytule książki, to powrót Rosji do Azji Południowo-Wschodniej oznacza właśnie ponowne zainteresowanie Wietnamem, choć już nie z powodów ideologicznych, ale niezwykle pragmatycznych.

¹ T. Akaha, A. Vassilieva, *Russia in regional integration processes*, [w:] *Russia and East Asia. Informal and gradual integration*, eds T. Akaha, A. Vassilieva, London–New York 2014, s. 281.

5.1. Rosja-Wietnam: partnerzy strategiczni

Wietnam należy do grona najbardziej wpływowych państw ASEAN. Bodaj najoczywistsze jest tu balansowanie wpływów, równy dystans i równe zbliżenie między USA i Chinami. Dystans z Chinami wynika z tradycyjnych i historycznych obaw Wietnamu wobec tego mocarstwa, sporów na Morzu Południowochińskim, a nade wszystko wejściem w orbitę wpływów chińskich, natomiast ze Stanami Zjednoczonymi państwo to nie może bardziej się zbliżyć, bo byłoby niewiarygodne i naraziłoby się na irytację północnego sąsiada. Stosunki dyplomatyczne między Wietnamem i Stanami Zjednoczonymi zostały nawiązane dopiero w 1995 r., po długich latach najpierw wojny, a potem bojkotu i sankcji stosowanych wobec Wietnamu po zjednoczeniu. Jednocześnie należy zauważyć, że dla Wietnamu korzystne jest, aby relacje między samymi mocarstwami pozostawały na poziomie „ani dobre, ani złe”, ponieważ w pierwszym przypadku straciłby znaczenie i odgrywał rolę pionka na szachownicy, natomiast w drugiej sytuacji musiałby opowiedzieć się po którejś ze stron, co też nie jest dobre ze względu na rozwiniętą współpracę z oboma mocarstwami.

Wietnam szuka takich partnerów, którzy by go nie stawiali w pozycji jednostronnego uzależnienia, dlatego też rośnie jego współpraca (i wzajemne zainteresowanie) z Indiami, Australią i Japonią. Chiny są podstawowym importerem Wietnamu (w 2017 r. 28% importu wietnamskiego), w eksporcie z kolei dominują Stany Zjednoczone (19% całego eksportu). Największe źródło kapitału to Korea Południowa (15,5 mld USD) i Japonia (9,2 mld USD), Japonia nadal jest największym donatorem pomocy dla Wietnamu. W latach 2012–2016 było to 17,2 mld USD, z czego 83% stanowiły preferencyjne kredyty.

Biorąc pod uwagę powyższe dane, pozycja Rosji pozostawia tu wiele do życzenia. Istnieją jednak inne okoliczności, które sprzyjają wzajemnemu zbliżeniu i wynikają z powiązań historycznych sięgających czasów ZSRR. To właśnie to państwo stało po stronie Wietnamu w okresie wojen indochińskich, uczestniczyło w konferencjach pokojowych w Genewie i Paryżu, a następnie opowiedziało się po stronie Socjalistycznej Republiki Wietnamu, wówczas gdy jej wojska wkroczyły do Kambodży. Jedynie weto radzieckie uratowało SRW przed potępieniem tych działań przez Radę Bezpieczeństwa ONZ. Spośród państw socjalistycznych, z którymi ZSRR budował silne więzi polityczne, militarne i gospodarcze, najważniejsze dla obecnej polityki rosyjskiej w regionie pozostały te z Wietnamem. Dla Rosji jest on dzisiaj najważniejszym partnerem spośród państw ASEAN.

5.1.1. Trudny okres stosunków rosyjsko-wietnamskich

Początek lat 90. XX w. bezsprzecznie można uznać za stracony czas dla rozwoju relacji Rosji z Wietnamem. Tylko w 1991 r. obrót towarowy Rosji z tym państwem spadł o 10 razy w porównaniu z 1990 r., zagrożona była działalność przed-

siębiorstw, które powstały z udziałem kapitału radzieckiego, radykalnie zmniejszała się współpraca wojskowa, zamrożone zostały kontakty naukowe, kulturalne, rosło niezrozumienie dla wzajemnych intencji. Był to najpoważniejszy kryzys we wzajemnych stosunkach². Analitycy rosyjscy zaczęli podkreślać, że Rosja popełniła największy błąd, jeśli chodzi o politykę na Dalekim Wschodzie, zamrażając stosunki z państwami indochińskimi, zwłaszcza z Wietnamem.

W omawianym czasie zbierałam materiały do artykułu o stosunkach wietnamsko-rosyjskich i odbyłam w związku z tym spotkanie z urzędnikiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji. W jego ocenie na przeszkodzie lepszym stosunkom dwustronnym stał problem wietnamskich długów, których Rosja nie mogła wyegzekwować. Można było wyczuć pewną niechęć związaną z „przebiegłością” Wietnamczyków, którzy domagali się zrozumienia ich racji, natomiast nie chcieli przyjąć do świadomości racji strony rosyjskiej i jej problemów.

Warto wspomnieć przy tej okazji głosy opinii publicznej, która nawoływała do dbania o interesy Rosji bez oglądania się na niedawnych sojuszników i ich potrzeby. Często za złą sytuację, w jakiej się ona znalazła, byli obwiniani właśnie wietnamscy partnerzy. Innego zdania byli eksperci wietnamiści, którzy nawoływali do większej elastyczności, jeśli chodzi o ten kierunek dyplomacji rosyjskiej.

Długi, których spłaty Rosja kategorycznie się domagała, były największym problemem hamującym jej stosunki z państwami indochińskimi. Według rosyjskich wyliczeń, Laos w 1991 r. był zadłużony u Rosji na kwotę 800 mln USD, a Wietnam na ponad 10 mld USD³. Wprawdzie Wietnam deklarował chęć spłaty długu, ale nie zgadzał się z wyliczeniami przedstawionymi przez stronę radziecką (w przybliżeniu 1 rubel transferowy był równy 1 dolarowi amerykańskiemu). Ponadto z powodu słabości gospodarki chciał wypracować jak najbardziej korzystne dla siebie warunki spłaty, co z kolei nie zawsze szło w parze z interesami Rosji.

Pierwszą metodą, podjętą już w 1994 r., była spłata zadłużenia w towarach. Metoda ta miała swoje wady, ponieważ wkrótce pojawiły się oskarżenia, że strona wietnamska przesyła tylko te towary, które nie cieszą się zapotrzebowaniem na rynku światowym. Kolejny zarzut dotyczył tego, że firmy, które tym się zajmowały, musiały faktycznie dokonywać przedpłat dla rosyjskiego rządu, co stawiało je w trudnej sytuacji finansowej. Problem kredytowania sprawiał, że rosyjskie kompanie chciały zniżki do 30–50% ceny na towary wietnamskie. Rezultatem takiej polityki było to, że strona rosyjska otrzymała przychód z zaległe 40% towarów, które Wietnamczycy przygotowali na konto spłaty długów.

W czasie posiedzenia V Międzyrządowej Komisji Wietnamsko-Rosyjskiej ds. Współpracy Gospodarczo-Handlowej i Naukowo-Technicznej, która odbywała

² А.С. Воронин, *Россия-Вьетнам. Стратегическое партнерство: состояние, проблемы, перспективы*, „Вьетнамские исследования” 2011, Выпуск 1, s. 126.

³ В.И. Мазырин, *Российско-вьетнамские отношения на точке замерзания*, [w:] *Россия-СНГ-Азия. Проблемы и перспективы сотрудничества*, Москва 1993, s. 110.

się w Hanoi we wrześniu 1997 r., rekomendowano podjęcie negocjacji dotyczących uregulowania problemów długu wietnamskiego między Socjalistyczną Republiką Wietnamu i Federacją Rosyjską – spadkobierczynią ZSRR. Oficjalna pozycja Moskwy została oparta o warunki wypracowane przez Klub Paryski, którego jest członkiem od 1997 r. Przyjęcie Rosji do Klubu Paryskiego dało jej możliwość dochodzenia spłaty również innymi metodami – poprzez rekonstrukcję długu na wielostronnej podstawie. Wietnam mógł również, jako państwo jeszcze słabe pod względem gospodarczym, liczyć na częściowe umorzenie zadłużenia, natomiast Rosja mogła starać się o uporządkowanie kontrowersyjnego problemu przeliczania rubli transferowych na dolary, czego dokonano, oraz na spłatę kontrolowaną, a nie rozciągniętą w nieskończoność, według określonych standardów międzynarodowych.

W połowie lat 90. dyplomacja wietnamska zaczęła dostrzegać przyjazne gesty partnera. Wola wznowienia kontaktów, zarówno na płaszczyźnie dwu-, jak i wielostronnej, regionalnej, pozwoliła na wypracowanie nowych, korzystnych dla obu stron i pozbawionych elementów ideologicznych, form współpracy. Przełomowe znaczenie miała wizyta w Rosji w 1994 r. delegacji wietnamskiej na wysokim szczeblu, na czele której stał premier Vo Van Kiet. Jej rezultatem było podpisanie kilku dokumentów, spośród których na szczególną uwagę zasługuje Umowa o podstawach rozwoju przyjaznych stosunków dwustronnych. Dokument ten zamienił podpisaną w 1978 r. Umowę o przyjaźni i współpracy między ZSRR i SRW. Nowy dokument oparty był na zasadach poszanowania suwerenności i niezależności, terytorialnej integracji, niemieszania się w sprawy wewnętrzne, równości, obopólnych korzyści i norm prawa międzynarodowego⁴.

Pierwszy krok został zrobiony i w kolejnych latach na tej podstawie następowała coraz bardziej intensywna wymiana delegacji. Prowadzono coraz więcej rozmów, których celem było poszerzenie współpracy. W 1995 r. oba kraje podpisały kilka porozumień gospodarczych, np. porozumienie dotyczące unikania podwójnego opodatkowania oraz umowę o współpracy handlowej i naukowo-technicznej. Tym niemniej wyniki dotyczące współpracy gospodarczej były daleko niezadowolające. Rosja np. znalazła się na 18. miejscu wśród inwestorów z liczbą, co prawda, 31 projektów, ale na sumę zaledwie 143 757 802 USD i kapitałem założycielskim 101 470 346 USD. Przed nią znalazły się nie tylko bogate państwa regionu, jak np. Tajwan, Hongkong, Singapur, Japonia, Korea, czy też państwa europejskie: Francja, Szwajcaria, Szwecja, Wielka Brytania, ale również „raje podatkowe” – wyspy Bahama i Bermudy⁵.

⁴ Договор об основах дружественных отношений между Российской Федерацией и Социалистической Республикой Вьетнам, http://www.mid.ru/BDOMP/spd_md.nsf/0/9EF1DDB65C3910EC44257CBD002852DE (dostęp: 25.04.2014).

⁵ Vietnam 1995–1996, Hanoi 1995, s. 95–96.

W przyjętym w 1996 r. dokumencie dotyczącym bezpieczeństwa ekonomicznego Rosji stosunki z Wietnamem potraktowane zostały jako element wzmocnienia jej pozycji makroekonomicznych i polityczno-strategicznych. Pozycję i w związku z tym atrakcyjność Wietnamu wzmacnia fakt, że kryzys finansowy w Azji tylko w niewielkim stopniu dotknął to państwo. Poprzez włączenie się do różnych projektów, np. rzeki Mekong (Tajlandia, Laos, Kambodża, Wietnam), czy bardziej aktywną działalność w organizacji ASEAN, Rosja zamierzała włączyć się do integracji z rynkami światowymi. Od tej pory rozpoczął się systematyczny proces rozwijania wzajemnych relacji, chociaż w sferze ekonomicznej był on daleko niedoskonały.

Atrakcyjność Wietnamu wynika z kilku przesłanek, a przede wszystkim ze wzrostu aktywności tego państwa na arenie międzynarodowej. W sposób systematyczny i efektywny wdrażał on zainicjowany w 1986 r. proces modernizacji określany mianem *doi moi*. Reformy te już na przełomie lat 80. i 90. zaczęły przynosić pożądane skutki – stabilność gospodarczą i szybki stały wzrost. Okazało się, że wspólne przedsięwzięcia, głównie w przemyśle naftowym były rentowne. Wydaje się, że wzięte zostały pod uwagę oceny ekspertów, którzy apelowali o to, by nie niweczyć budowanych przez wiele lat rosyjskich wpływów. Wreszcie zlikwidowano barierę, która utrudniała rozwój wzajemnych stosunków, tj. problem wietnamskich długów i ich przelicznika. Porozumienie osiągnięto w czasie wizyty premiera Phan Van Khaia w Moskwie we wrześniu 2000 r.

Wietnam był zainteresowany wzmocnieniem pozycji Rosji w regionie, głównie jako przeciwwagi dla pozycji chińskiej. Mimo postępującego procesu normalizacji stosunków chińsko-wietnamskich⁶ i uregulowania kwestii spornych terytoriów na lądzie (istniało ok. 70 spornych terytoriów) pozostały obawy oparte na doświadczeniach historycznych. W wielu oficjalnych oświadczeniach i artykułach prasowych przywoływano względy sentymentalne. Dość wspomnieć, że duża grupa polityków wietnamskich studiowała w byłym ZSRR.

W roku 1997 do Hanoi udał się z wizytą premier Wiktor Czernomyrdin. Podpisana została wówczas Deklaracja o sprzyjaniu rozwojowi współpracy gospodarczo-handlowej i naukowo-technicznej oraz wspólne Oświadczenie dotyczące kierunków rozwoju współpracy gospodarczo-handlowej między dwoma państwami. Rosyjski premier stwierdził nawet, że Rosja widzi w Wietnamie partnera strategicznego. Przyjęte dokumenty uzupełniały i konkretyzowały umowę o rozwoju stosunków dwustronnych. W Deklaracji pojawiły się również akcenty międzynarodowe, świadczące o woli wypracowania wspólnej płaszczyzny odnośnie do współpracy regionalnej, a rząd WRS obiecał, że będzie działał na korzyść współpracy Rosji z państwami ASEAN.

⁶ Od 5 do 10 listopada 2000 r. z oficjalną wizytą przebywała w Chinach delegacja wietnamska na najwyższym szczeblu na czele z sekretarzem generalnym Do Muoi i premierem Vo Van Kietem. Celem wizyty była normalizacja stosunków między oboma państwami i partiami komunistycznymi.

W sierpniu 1998 r. Moskwę odwiedził prezydent Wietnamskiej Republiki Socjalistycznej Tran Duc Luong. Wietnamski polityk rozmawiał ze swoim rosyjskim odpowiednikiem Borysem Jelcynem o rozwoju stosunków między ich krajami i strony ponownie potwierdziły, że stosunki wzajemne mają dla obu państw charakter strategiczny. Uzgodniono, że co roku będą się spotykać wiceministrowie spraw zagranicznych. Oznaczało to, że rozpoczęta współpraca dotyczy nie tylko zagadnień dwustronnych, ale też partnerstwa w ramach istniejących już struktur regionalnych i międzynarodowych. Dla obu stron miało to duże znaczenie, ponieważ wciąż jeszcze nie były uregulowane niektóre problemy wymagające poparcia międzynarodowego, chociażby problem przynależności Wysp Paracelskich (Hoang Sa) i Spratly (Truong Sa) czy konflikty na północnym Kaukazie, gdzie poparcie Wietnamu zostało ulokowane po stronie rosyjskiej. Obie strony zgodziły się również co do wspólnej strategii oparcia stosunków międzynarodowych na zasadach wielobiegunowości, zabezpieczenia stabilizacji, walki z terroryzmem, współpracy i równowagi narodowych interesów państw. Warto przypomnieć, że był to okres, kiedy Rosja nastawiona była na współpracę z Zachodem, a w relacjach z państwami azjatyckimi, w tym z Wietnamem, często podnoszone były racjonalne, praktyczne argumenty. Pojawiały się „sentymentalne” odniesienia, ale z całą pewnością były one dalekie od uzasadnień ideologicznych.

Od 1991 r. działa wspomniana już Międzyrządowa Komisja Wietnamsko-Rosyjska ds. Współpracy Gospodarczo-Handlowej i Naukowo-Technicznej, powstała na bazie międzyrządowej umowy o wymianie handlowej z 15 sierpnia 1991 r. Do roku 2000 Komisja odbyła pięć spotkań (w lipcu 1992, w maju 1993 i kwietniu 1994 r. w Hanoi, w maju 1995 r. w Moskwie i we wrześniu 1997 r. w Hanoi) na szczęblu wicepremierów.

Na pierwszej sesji Komisji w lipcu 1992 r. określono kierunki działania, a w oddzielnym protokole zapisano wielkości dostaw towarów wietnamskich, które miały być odliczone od wietnamskiego długu. W ramach Komisji powołano grupy robocze, które zajmowały się poszczególnymi działami współpracy wzajemnej.

Już wcześniej w niniejszej książce zwrócono uwagę na współpracę Rosji i Wietnamu w zakresie przemysłu naftowego i gazowego. Obie strony od samego początku postawiły na współpracę w przemyśle naftowym. Miał to być również sposób na spłatę długów wietnamskich. W roku 1981 utworzono spółkę Vietsovpetro przy współudziale przedsiębiorstwa Zarubiezhneft' i Petrovietnam, która nadal zajmuje czołową pozycję w dziedzinie poszukiwania i wydobywania ropy naftowej na kontynentalnym szelfie na południu Wietnamu. Kapitał założycielski wynosił 1,5 mld dolarów (50/50%). W roku 1991 podpisano nową umowę, przystosowującą współpracę do nowych warunków rynkowych, na podstawie której przedsiębiorstwo stawało się samodzielne i samofinansu-

jące. Dochód strony rosyjskiej miał stanowić 13,4% wartości rocznego wydobycia⁷. W roku 1999 wydobycie ropy przez tę kompanię osiągnęło poziom 12 mln ton, a w roku 1997 zakończyła ona spłatę zaciągniętych kredytów i zaczęła przynosić czysty zysk. W listopadzie 1997 r. premierzy Federacji Rosyjskiej i Wietnamskiej Republiki Socjalistycznej odwiedzili spółkę Vietsovpetro i ocenili ją bardzo wysoko. Zapowiedzieli nowe inwestycje w tej dziedzinie, tym bardziej że udało się odkryć jeszcze jedno źródło ropy, na południe od miasta Vung Tao, w południowym Wietnamie, w rejonie działania spółki.

O kontrakcie rozmawiano w czasie oficjalnej wizyty prezydenta SRW w Moskwie 25 sierpnia 1998 r., a już w listopadzie 1998 r. rosyjska Zarubiezhneft' podpisała umowę o powstaniu nowej spółki Vietross, która miała zajmować się poszukiwaniem i wydobyciem ropy w Wietnamie Środkowym⁸. Między Wietnamem i Rosją zainicjowano również współpracę w przemyśle węglowym, metalurgicznym, maszynowym, stoczniowym, chemicznym, farmaceutycznym, przetwórstwa rolno-spożywczego, rybołówstwie i innych.

5.1.2. Deklaracja o partnerstwie strategicznym z Wietnamem

Relacje między oboma państwami powoli wchodziły na wyższy poziom. Sprzyjała temu coraz lepsza pozycja Wietnamu wśród państw ASEAN oraz jego znaczący, stały wzrost gospodarczy. Całokształt stosunków dwustronnych, ich stan i perspektywy rozwoju był omawiany w czasie wizyty Władimira Putina w Hanoi w marcu 2001 r. Strony (prezydenci Putin i Tran Duc Luong) podpisały wówczas *Deklarację o partnerstwie strategicznym*. W dokumencie znalazło się zapewnienie rządu SRW, że popiera pozycję Rosji polegającą na zachowaniu w mocy postanowień układu z 1972 r. Partnerzy zobowiązali się także do poszerzenia współpracy gospodarczej i politycznej. Prezydenci byli zgodni w sprawie umocnienia zasad suwerennej równości państw i nieingerowania w sprawy wewnętrzne w stosunkach międzynarodowych oraz wyrazili sprzeciw wobec koncepcji „humanitarnej interwencji”, „ograniczonej suwerenności” i „usprawiedliwienia dla jednostronnych i wielostronnych akcji, które brutalnie łamią zasady sformułowane w Karcie Narodów Zjednoczonych i prawa międzynarodowego”⁹. Oprócz tego w *Deklaracji* zwrócono uwagę na niejednoznaczność procesów globalizacji, zwłaszcza w kontekście braku perspektyw rozwojowych dla biednych państw. Jednocześnie w sprawach będących zagrożeniem dla bezpieczeństwa, takich jak: terroryzm, separatyzm i regionalne ekstremizmy oraz przestępczość zorganizowana, Wietnam i Rosja zobowiązały się współpracować na płaszczyźnie dwu- i wielostronnej.

⁷ Е.В. Кобелев, *Современный Вьетнам...*, s. 88.

⁸ Szerzej na temat współpracy w zakresie wydobycia ropy naftowej i gazu zob. rozdział trzeci.

⁹ *Декларация о стратегическом партнерстве между Российской Федерацией и Социалистической Республикой Вьетнам*, <https://mid.ru/bdomp/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/dd5bb78576497b3343256b27002ec03f!opendocument/> (dostęp: 25.04.2014).

Oba państwa kontynuowały te formy współpracy, które przynosiły najwyższe zyski – przemysł naftowy i energetyka. Rosja zobowiązała się współuczestniczyć w budowie kolejnej rafinerii w Dung Quat w prowincji Duang Ngai (środkowa część Wietnamu). Rosyjskie Ministerstwo Finansów 18 grudnia 2001 r. podpisało porozumienie dotyczące przekazania wietnamskiej kompanii Petrovietnam kredytu na sumę 250 mln USD, tym samym doinwestowano dwie spółki mieszane działające na wietnamskim rynku: Vietsovpetro i Vietross, a także zwiększono ich konkurencyjność na rynku wobec firm zachodnich i amerykańskich.

Oba kraje podjęły również współpracę w dziedzinie poszukiwań i wydobywania gazu ziemnego. We wrześniu 2000 r. podpisano kontrakt między korporacją Petrovietnam, Gazpromem i Zarubiežnieft'. W dniu 19 stycznia 2002 r., w czasie wizyty rosyjskiej delegacji w Hanoi, dopracowano umowę, dzięki której w poszukiwaniach ropy naftowej i gazu w basenie Cuu Long w południowej części Wietnamu, oprócz firm rosyjskich i wietnamskiego Petrovietnam, miała uczestniczyć japońska firma Idemitsu¹⁰.

W dalszym ciągu ważną część współpracy stanowiły inwestycje w dziedzinie energetyki. Rosyjskie Zjednoczenie Technopromeksport, które współuczestniczyło w budowie największej w Wietnamie hydroelektrowni Hoa Binh, o mocy ok. 2 mln kilowat, rozpoczęło budowę kolejnych – największą hydroelektrownią będzie Son La, o mocy 3600 megawat. Wartość inwestycji oceniono na 3–4 mld USD. Bank Światowy miał udzielić 1 mld USD kredytu, rząd wietnamski – 1 mld USD, a 1 mld USD mieli skredytować dostawcy sprzętu i wyposażenia.

Kolejną rozwijającą się dziedziną współpracy była współpraca wojskowa i zakup przez stronę wietnamską rosyjskiej broni i urządzeń militarnych. Mimo że Wietnam zmniejszył swoje siły zbrojne, to nadal, obok Tajlandii, Indonezji, Malezji i Filipin, pozostawał liczącą się armią w regionie. Rosja pozostaje głównym dostawcą broni i techniki wojskowej do Wietnamu, pochodzi stąd aż 80% zaopatrzenia wietnamskiej armii, która współpracuje głównie z kompanią Roswoorużeniye. Problemem, który należało rozwiązać, było kredytowanie sprzedaży broni do Wietnamu, z drugiej pojawiały się głosy, że sprzedawana broń nie jest najnowocześniejsza. Mimo tych problemów Wietnam zakupił 12 samolotów SU-27, 4 RLS i dwa okręty wojskowe. Zaplanował ogółem nabycie 24 samolotów SU-27 na sumę 800 mln USD. Rozmawiano o tym w czasie wizyty w Rosji w roku 2000 wietnamskiego ministra obrony Pham Van Tra, który stwierdził, że Wietnam jest zainteresowany zakupem zarówno kilku samolotów SU-27, jak i samolotów treningowych MiG oraz MiG-29¹¹. Był to również temat rozmów w czasie wizyty prezydenta Putina w Wietnamie w marcu 2001 r.

¹⁰ *Russia, Japan to Join Vietnam in Exploring oil on Southern Continental Shelf*, 24.01.2002, <http://www.vnagency.com.vn> (dostęp: 25.04.2014).

¹¹ *Far Eastern Economic Review. Asia Yearbook* 2000, s. 214.

Analizując problem współpracy wojskowej, należy wziąć pod uwagę dzierżawę bazy Cam Ranh. Umowa w tej sprawie była podpisana do 2004 r. Rosyjskie okręty wpłynęły do bazy wiosną 1979 r. Wprawdzie strona wietnamska nie stawiała otwarcie rewizji zasad tej umowy, ale od 1994 r. napomykała o zmianach, powołując się na rozwój sytuacji międzynarodowej¹². Nieoficjalnie pojawiły się pogłoski, że rząd wietnamski widzi możliwość spłaty długu, rozliczając się dzierżawą bazy Cam Ranh, którą oceniał na 350–400 mln USD rocznie¹³. Dla strony rosyjskiej była to zbyt wygórowana suma. Rosja, głównie ze względu na problemy gospodarcze, ale również ustabilizowanie sytuacji międzynarodowej, zmniejszyła tam swoją flotę. W latach 1991–1993 liczba rosyjskich wojskowych przebywających w bazie również uległa znacznej redukcji. W grudniu 1991 r. Cam Ranh opuścił ostatni duży okręt wojenny Admirał Spiridonow i pozostało tam jedynie kilka niewielkich statków. W roku 1992 oba rządy podpisały porozumienie dotyczące dzierżawy bazy, na co cichą zgodę musiały dać państwa ASEAN. We wrześniu 2000 r. o zagadnieniu tym rozmawiali przywódcy obu krajów w czasie wizyty w Moskwie premiera Phan Van Khaia¹⁴. Jesienią 2001 r. prezydent Putin zapowiedział opuszczenie przez Rosjan bazy w Cam Ranh, chociaż, jak twierdził Aleksandr Bielkin, stojący na czele Rady Polityki Zagranicznej i Obrony Rosji, „ciężko ją utrzymać, lecz trudno opuszczać”¹⁵.

Jak było powiedziane wcześniej, przeszkodą dla bardziej intensywnych stosunków dwustronnych był wietnamski dług, ale i ten problem rozwiązano. Wietnam zobowiązał się zapłacić gotówką 10% zadłużenia, pozostałą należność miał spłacić w formie wkładów kapitałowych w projekty inwestycyjne w samym Wietnamie i towarami. Odpowiednie porozumienie podpisali wicepremier i minister finansów Federacji Rosyjskiej Aleksiej Kudrin i minister finansów WRS Nguyen Sinh Hung. Ponadto w toku rozmów udało się osiągnąć porozumienie między obsługującymi współpracę bankami: rosyjskim Vnieszekonombankiem i wietnamskim Bankiem Handlu Zagranicznego Vietcombank. Dokumenty regulujące współpracę międzybankową podpisano w czasie wspomnianej wizyty w marcu 2001 r. prezydenta Putina. Według porozumienia zarówno prywatni przedsiębiorcy rosyjscy, jak i przedsiębiorstwa państwowe mogły poszukiwać producentów wietnamskich towarów i sprzedawać towary w Rosji lub na rynkach trzecich. Uzgodniono, że jeśli towar nie zostanie sprzedany, Wietnam zobowiązany będzie w określonym czasie spłacić zaległości¹⁶.

Problem długu najbardziej hamował rozwój stosunków wzajemnych. Pojawiały się też mniejsze problemy. W pierwszej dekadzie XXI w. strona rosyjska

¹² Е.В. Кобелев, *Современный Вьетнам...*, s. 91.

¹³ В.И. Мазырин, *Российско-вьетнамские отношения на точке замерзания...*, s. 114.

¹⁴ С. Михайлов, *Вьетнам будет отрабатывать свой долг*, http://asiapacific.narod.ru/analise_apr/russia_vietnam/02.htm (dostęp: 15.06.2012).

¹⁵ „Far Eastern Economic Review”, 28.12.2000–4.01.2001, s. 21.

¹⁶ „Far Eastern Economic Review”, 9.11.2000, s. 64.

podnosiła problem rosnącej liczby przebywających, często nielegalnie, na terytorium rosyjskim Wietnamczyków zajmujących się handlem. Z kolei niepewna sytuacja w Rosji, zwiększająca ryzyko inwestycyjne i hamująca napływ kapitału, oraz niechęć rosyjskich banków do inwestowania utrudniały odzyskiwanie przez nią dawnych pozycji w Wietnamie.

5.1.3. Nowa pragmatyka stosunków dwustronnych

W drugiej dekadzie XXI w. zmieniło się otoczenie międzynarodowe relacji wietnamsko-rosyjskich. Wietnam, którego wysoki rozwój gospodarczy stabilizował się w ramach współpracy regionalnej oraz pozaregionalnej, umacniał swoją pozycję w relacjach dwustronnych z Rosją. Rynek wietnamski stał się wysoko konkurencyjny. Zanikały przywileje związane z tym, że duża część elity tego państwa była wykształcona w Rosji. Traciła ona przy tym wizerunkowo, a jedną z przyczyn tego było utożsamianie jej ze stanowiskiem Chin w wielu kwestiach. Sami eksperci rosyjscy wskazują, że przywództwo rosyjskie w tym regionie maleje: w 2007 r. 50% ankietowanych podkreślało przywództwo rosyjskie, w latach 2013–2014 było to 9–8%, 12% w 2015 r. i 14% w okresie 2016–2019¹⁷. Ankietowani zamieszkujący państwa regionu również nie postrzegają Rosji jako mocarstwo.

Na rzecz intensyfikacji wzajemnych stosunków mogłaby też działać diaspora rosyjska, ale jest ona mało liczna. Ostatnie badania na ten temat prowadzone w państwach Azji Południowo-Wschodniej wskazują, że mieszka tu mniej niż 0,25–1% Rosjan. Największa grupa emigrowała tuż po rozpadzie ZSRR¹⁸. Najwięcej jest turystów, którzy zostali tu nieco dłużej, pracowników firm turystycznych, sprzedawców, pracowników branży fitness itd. Liczna grupa tych „czasowych” emigrantów mieszka i pracuje w miejscowościach turystycznych. Autorka sam doświadczyła tego zjawiska w Nha Trang, w czasie swojego pobytu w Wietnamie. Nha Trang przez samych Wietnamczyków jest uważany za „turystyczny ośrodek rosyjski”. Z badań, na które powołują się Łarisa Ruban i Maksim Annanin wynika, że nie jest to grupa wpływowa i nie może pomóc w zmianie wizerunku Rosji.

W roku poprzedzającym wybuch epidemii koronawirusa do Wietnamu przybyło i spędzało tu wakacje 680 tys. Rosjan. Liczba Wietnamczyków w Rosji również zaczęła rosnąć – na rok przed pandemią wynosiła ok. 70–80 tys. osób¹⁹.

¹⁷ Л. Рубан, М. Ананьин, *Русские экспаты в Юго-Восточной Азии и их роль в экономике, политике и интеллектуальной сфере*, s. 218, [https://sea.ivran.ru/f/SEA2020n3\(48\)p215-229.pdf](https://sea.ivran.ru/f/SEA2020n3(48)p215-229.pdf) (dostęp: 20.05.2021).

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Интервью Посла России во Вьетнаме К.В. Внукова телеканалу «ВТВ 4» ко Дню установления российско-вьетнамских дипломатических отношений*, https://www.mid.ru/ru/maps/vn/-/asset_publisher/a6q3L9Hzzxu2/content/id/4550656 (dostęp: 15.03.2021).

Nowa sytuacja wymaga innego podejścia do współpracy z Wietnamem. Obecnie coraz ważniejsze stają się wspólne, pragmatyczne cele, takie jak uzgadnianie stanowisk i dyplomacja multilateralna czy też współpraca w dziedzinie bezpieczeństwa regionalnego. W ekspertyzie dla Valdai Club Anton Cwietow zwraca uwagę na zadanie stojące przed Rosją i Wietnamem, polegające na ochronie wzajemnych relacji przed współzawodnictwem wielkich mocarstw²⁰:

Relacje z Wietnamem należy tak pozycjonować, aby Wietnam odczuwał, że stosunki dwustronne nie zazębiają się o relacje Rosji z Chinami. W przytaczanej ekspertyzie autorzy wychodzą z założenia, że dobre relacje Rosji z Chinami są korzystne dla Azji Południowo-Wschodniej, bo ograniczają zainteresowanie Chin tym regionem (suma relacji)²¹.

Jednocześnie wskazuje, że Rosja stara się wypracować multilateralne formuły współpracy, np. Rosja-Wietnam-Indie, co jest zgodne z polityką Wietnamu równoważenia wpływu mocarstw.

W dekrete o zadaniach polityki zagranicznej prezydenta Putina z 2012 r. Wietnam jest wymieniany w gronie ważnych partnerów Rosji. Świadczy to o zasadniczym zwrocie polityki wobec Wietnamu. Potwierdzeniem wzajemnego zainteresowania rozwojem stosunków były wizyty na najwyższym szczeblu. W lipcu 2012 r. w Rosji przebywał z wizytą prezydent Truong Tan Sang. Przedmiotem rozmów z prezydentem Putinem były sprawy międzynarodowe: budowa, jak to określili obaj przywódcy, bardziej sprawiedliwego i demokratycznego świata. Podkreślono, że kryzys światowy udowodnił niewydolność aktualnych struktur, co pokazuje konieczność stworzenia takiego modelu, u podstaw którego leżałaby wielobiegunowość, wyższość prawa międzynarodowego, zasady karty ONZ: suwerenność, jedność terytorialna, niemieszanie się w sprawy wewnętrzne. W listopadzie 2013 r. z rewizytą w Hanoi przebywał prezydent Putin, który spotkał się z prezydentem Truong Tan Sangiem. Prezydent Sang podkreślił, że Wietnam podziela w wielu sprawach rosyjski punkt widzenia i partnerstwo strategiczne z Rosją jest dla niego ważne. Przywódca wietnamski zauważył z zadowoleniem, że Rosja również podkreśla korzyści płynące dla niej z wszechstronnego strategicznego partnerstwa z Wietnamem²².

Podobnie jak w przypadku całego ASEAN, współpraca gospodarcza i handlowa nie nadąża za deklaracjami politycznymi. W 2017 r. wymiana handlowa Rosji z Wietnamem stanowiła zaledwie 0,9% ogólnej wartości rosyjskiego handlu, choć warto zaznaczyć, że widoczny był tu wzrost w stosunku do lat ubiegłych. Z kolei dla Wietnamu handel z Rosją stanowi ok. 0,43% ogólnej wartości

²⁰ А. Цветов, В. Кашин, А. Королев, А. Пятачкова, *op. cit.*, s. 19.

²¹ *Ibidem*.

²² *Putin Visits Vietnam to Boost Ties*, „Moscow Times”, <https://www.themoscowtimes.com/2013/11/12/putin-visits-vietnam-to-boost-ties-a29479> (dostęp: 10.02.2019).

wymiany handlowej²³. Ponownie podkreślmy, że dużą część eksportu Rosji do Wietnamu stanowi broń i technika wojskowa.

W czasie wywiadu udzielonego 3 lutego 2021 r. telewizji wietnamskiej ambasador FR w Wietnamie Konstantin Wnukow utrzymywał, że sytuacja rozwija się w dobrym kierunku – w listopadzie 2020 r. zanotowano wzrost o 13%, co oznacza, że obrót towarowy osiągnął sumę 5 mld USD²⁴.

Ostatnie dane (za 2020 r.) opublikowane na stronie russian-trade.com pokazują, że tendencja wzrostowa została utrzymana: obrót towarowy między oboma państwami wyniósł blisko 5,6 mld USD i wzrósł o 15,2% w porównaniu z 2019 r. Rosyjski eksport wzrósł o 42,74% i wyniósł ponad 1,6 mld USD, import wzrósł o 6,93% i wyniósł nieco ponad 4 mld USD. Jak widać z powyższych danych, saldo jest ujemne, ale wartość ta zmniejszyła się na korzyść Rosji o 8,45%. Udział Wietnamu w obrocie towarowym Rosji wyniósł 0,998% i to jest wzrost w porównaniu z 2019 r., kiedy wynosił 0,738%. W roku 2020 Rosja zajęła 20. miejsce w rankingu partnerów handlowych Wietnamu, rok wcześniej było to 28. miejsce²⁵.

Tab. 17. Obrót handlowy Rosji z Wietnamem w mln USD

	2009	2010	2011	2012	2016	2017	2020	Wzrost % w 2020 r. w porównaniu z 2019 r.
Obrót handlowy	1559	2 445	3 061	3 660,0	3 837,0	5 227,0	5 666,7	15,20
Eksport Rosji	0,868	1 334	1 338	1 388,6	1 372,3	1 903,2	1 621,7	42,74
Import Rosji	0,691	1 111	1 722	2 272,0	2 465,6	3 323,8	4 044,9	6,93

Źródło: Zestawienie na podstawie *Федеральная таможенная служба*, http://www.customs.ru/index.php?option=com_newsfts&view=category&id=125&Itemid=1976&limitstart=20 (dostęp: 28.02.2018); <https://russian-trade.com/reports-and-reviews/2021-02/torgovlya-mezhdu-rossiye-i-vietnamom-v-2020-g/> (dostęp: 10.03.2021).

W ostatnim czasie obserwuje się pewien wzrost wietnamskich inwestycji za granicą. W Rosji firmy wietnamskie inwestują w przemysł wydobywczy. Oprócz firm inwestujących w przemysł naftowy i gazowy Wietnamczycy produkują tu węglowodór i przygotowują go do eksportu do Wietnamu. Według oficjalnych danych na koniec 2017 r. wartość inwestycji wietnamskich w Rosji wyniosła 3 mld USD (20 projektów), gdy w tym samym czasie wartość rosyjskich inwestycji w Wietnamie – 2 mld USD²⁶.

²³ Na podstawie General Statistics Office of Vietnam, s. 42, <https://www.gso.gov.vn/wp-content/uploads/2020/11/XNK-2018.pdf> (dostęp: 15.03.2021).

²⁴ *Интервью Посла России во Вьетнаме К.В. Внукова...*

²⁵ *Торговля между Россией и Вьетнамом в 2020 г.*, <https://russian-trade.com/reports-and-reviews/2021-02/torgovlya-mezhdu-rossiye-i-vietnamom-v-2020-g/> (dostęp: 10.03.2021).

²⁶ *Делегация ТПП РФ побывала с бизнес-миссией во Вьетнаме*, <https://bigasia.ru/content/news/business/delegatsiya-tpp-rf-pobyvala-s-biznes-missiei-vo-vietname/> (dostęp: 17.09.2020).

Nową formą współpracy jest rozwój więzi międzyregionalnych. W czasie rozmów w 2008 r. prezydent Wietnamu Nguyen Minh Triet zaproponował współpracę z wietnamskimi prowincjami. Już teraz działa wspólne przedsiębiorstwo Rusvietpetro w Nienieckim Okręgu Autonomicznym, a duże nadzieje związane są z działalnością innej spółki *joint ventures* Gazpromviet, która rozpoczęła prace poszukiwawcze ropy i gazu w obwodzie orenburskim²⁷. W ramach komisji międzyrządowej działają komisje regionalne, najbardziej aktywne są: Republika Tatarska, Kraj Nadmorski i Kraj Chabarowski, obwody: niżegorodski, jarosławski, saratowski, swierdłowski, rostowski.

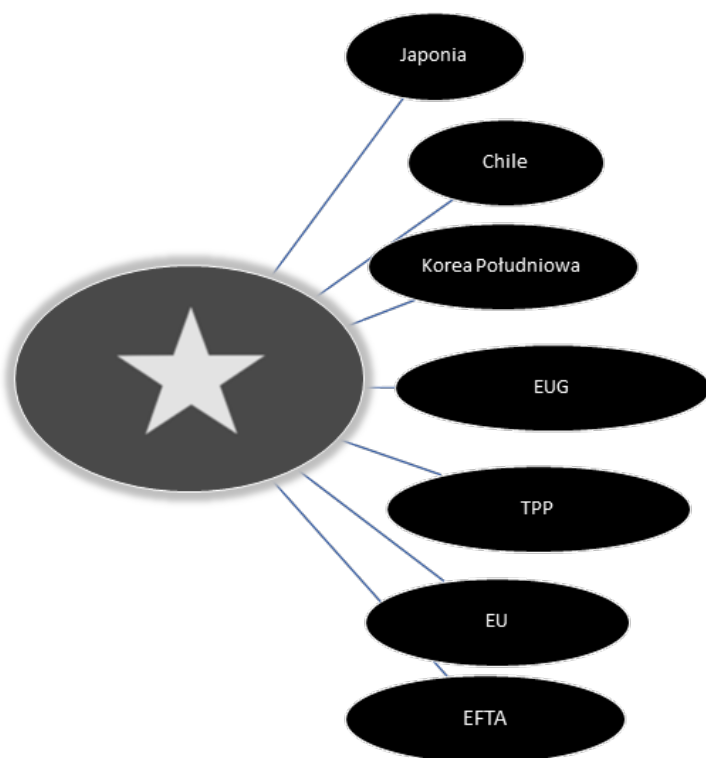
Na terytorium Rosji działają też spółki wietnamsko-rosyjskie zajmujące się głównie handlem. W czasie wspomnianej już wizyty prezydenta Truong Tan Sanga w 2012 r. w Rosji przewidziano jego wizytę w Nienieckim Okręgu Autonomicznym. Wietnamski prezydent przyglądał się pracy wspólnego przedsięwzięcia Rusvietpetro, zajmującego się wydobywaniem gazu i ropy w pierwszej kopalni zachodnioboschejskiej. Ta część współpracy odpowiada aspiracjom Rosji związanym z chęcią włączenia RDW do procesów integracyjnych.

Wietnam popiera inicjatywy integracyjne Federacji Rosyjskiej i uczestniczy w nich. W 2015 r. podpisał umowę z Eurazjatycką Unią Gospodarczą. Porozumienie o wolnym handlu weszło w życie 5 października 2016 r. W czasie szczytu w Soczi prezydent Putin rozmawiał z premierem SRW Nguyen Xuan Phuc na temat tych inicjatyw. Wyraźnie widać, że Wietnam bardzo dobrze radzi sobie w instytucjach uwalniających handel – jest 25. „handlowcem świata”. Odpowiadając na główne pytanie badawcze artykułu, należy stwierdzić, że zamiarem Wietnamu nie jest „przywłaszczanie” sobie stosunków z Rosją na własny użytek. Popiera on gospodarcze relacje wielostronne i nie obawia się już umów o wolnym handlu. Sytuacja taka jest również korzystna dla Rosji, która zyskuje sojusznika dla swoich idei integracyjnych. Jewgienij Kanajew twierdzi, że partnerstwo strategiczne Rosja-Wietnam stanowi swoiste „zaplecze” dla eurazjatyckiego priorytetu Rosji. Perspektywiczne plany wobec ASEAN widziane są w kontekście wizji eurazjatyckiej.

W relacjach dwustronnych pojawił się jednak pewien „zgrzyt”, co prawda nieartykułowany w sposób kategoryczny. Chodzi tu o konflikt na Morzu Południowochińskim, który dla Wietnamu ma obecnie nadrzędne znaczenie. W konfrontacji tej największym oponentem Wietnamu są Chiny. Rolę mediatora mogłaby odgrywać Rosja, która jako jedyna ma dobre stosunki i podpisane porozumienia o partnerstwie strategicznym zarówno z Chinami, jak i Wietnamem. Stara się ona odgrywać rolę neutralną, nie mieszać się do konfliktu i zachęcać do dialogu. Jest zainteresowana zakończeniem sporu. Niemniej jednak niektóre wypowiedzi, zwłaszcza prezydenta Władimira Putina, rosyjscy

²⁷ И. Перпов, *op. cit.*; <http://www.km.ru/economics/2013/11/13/vladimir-putin/725140-rossiya-vozvrashchaetsya-vo-vietnam> (dostęp: 15.03.2014).

ksperci ds. Wietnamu odczytują jako skłanianie się w stronę interesów chińskich i szkodenie dobrym relacjom z Hanoi. Co prawda, prezydent Putin nawołuje do pokojowego rozstrzygnięcia sporu, ale na konferencji prasowej po szczycie G20 w chińskim Hangzhou poparł pozycję Chin wobec werdyktu Sądu Arbitrażowego w Hadze²⁸.

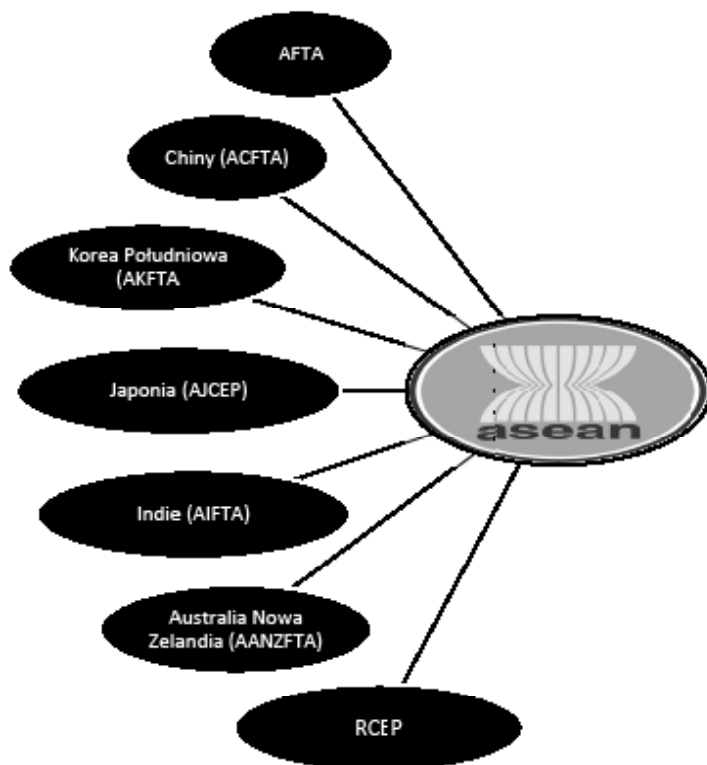

Rys. 3. Dwustronne porozumienia Wietnamu o wolnym handlu

Źródło: Zestawienie własne na podstawie informacji Ministerstwa Finansów SRW.

Wietnam jest „zdegustowany” stanowiskiem Rosji wobec konfliktu na Morzu Południowochińskim – zbyt ostentacyjnie i jednoznacznie przychyła się ona do stanowiska chińskiego. Dodatkowym afromentem wobec interesów wietnamskich były wspólne manewry rosyjsko-chińskie w 2016 r. na Morzu Południowochińskim. Te wszystkie wydarzenia sprawiają, że partnerstwo strategiczne Rosji i Wietnamu wystawiane jest na próbę, a przecież strony powinny wykazywać dużą wrażliwość wobec interesów partnera.

²⁸ *МИД Китая высоко оценил заявление Путина по Южно-Китайскому морю*, <https://ria.ru/world/20160908/1476379782.html> (dostęp: 15.12.2017).

Rys. 4. Wielostronne porozumienia Wietnamu o wolnym handlu

Źródło: Zestawienie własne na podstawie informacji Ministerstwa Finansów SRW.

Wietnam jest jedynym krajem Azji Południowo-Wschodniej, który prezydent Putin odwiedził pięć razy: w 2001, 2006, 2010, 2013 i 2017 r. Wzajemne relacje dotyczą wielu sfer życia społecznego i politycznego. Nawiązywane są stosunki międzypartyjne, np. 7 grudnia 2017 r. partia Jedna Rosja (*Јединaja Rossija, Единая Россия*) podpisała protokół o współpracy z Komunistyczną Partią Wietnamu na lata 2018–2021. Również partia Sprawiedliwa Rosja (*Справедливая Россия, Справедливая Россия*) Siergieja Mironowa w kwietniu 2018 r. podpisała memorandum o współpracy z KPW. Relacje polityczne są organizowane na podstawie dwuletnich planów współpracy. W czasie wizyty ministra Ławrowa w Wietnamie 22–23 marca 2018 r. został zawarty kolejny dwuletni plan. Współpracę gospodarczą koordynuje Komisja ds. Współpracy Handlowo-Gospodarczej i Naukowo-Technicznej, na czele której ze strony rosyjskiej stoi Maksim Akimow, a ze strony SRW – Trinh Dinh Dung. Posiedzenia odbywają się raz w roku.

Tradycyjnie w Rosji studiuje wielu Wietnamczyków. W roku akademickim 2017/2018 na koszt strony przyjmującej uczyło się 950 obywateli Wietnamu, a w roku następnym – 958. Rośnie wymiana turystyczna. W 2017 r. liczba Rosjan odpoczywających w Wietnamie osiągnęła 512 tys. osób (+30,5%), a Wietnamczyków w Rosji – 43 tys. (+18,5%)²⁹.

Dla Rosji w latach 2020–2021 – okresie walki z pandemią COVID-19 – ważnym fragmentem działań była „dyplomacja szczepionkowa”. Wietnamskie Ministerstwo Zdrowia zalegalizowało stosowanie rosyjskiej szczepionki Sputnik V. Agencja TASS podała, że badania opinii publicznej pokazują, iż społeczeństwo wietnamskie ma duże zaufanie wobec jej stosowania³⁰.

5.2. Rosja-Indonezja

Indonezja jest największym państwem ASEAN, pełni rolę lidera wielu inicjatyw. To wielokulturowe i wieloreligijne państwo, z przewagą islamu, co sprawia, że problemy natury politycznej, związane z bezpieczeństwem są dla niej ważne. Rosja i Indonezja mają też rozbudowane tradycje współpracy. Wzajemne uznanie dyplomatyczne nastąpiło 3 lutego 1950 r., a 28 grudnia 1991 r. rząd Indonezji uznał FR za spadkobierczynię ZSRR.

Współpraca wojskowa obu państw rozpoczęła się jeszcze w XX wieku, kiedy Związek Radziecki udzielał Indonezji pomocy wojskowej i wojskowo-technicznej w czasie wojny narodowowyzwoleńczej. W okresie walki narodowowyzwoleńczej i prezydentury Sukarno relacje dwustronne były bardzo bliskie. Zasadniczo pierwsze etapy współpracy to import radzieckiej broni dla reżimu indonezyjskiego i wykorzystywanie przez radzieckie statki indonezyjskich portów, np. w 1968 r. radziecka flota złożyła uroczystą wizytę w Dżakarcie³¹. Po tym wydarzeniu nastąpiła prawie 20-letnia przerwa w relacjach między oboma krajami, zarówno we współpracy wojskowej, jak i w innych dziedzinach. Okres prezydentury Suharto charakteryzował się ochłodzeniem stosunków dwustronnych. Sytuacja zaczęła się stopniowo zmieniać na lepsze po zimnej wojnie. Prezydent Suharto odbył podróż do Moskwy dopiero w 1989 r. Współpraca wojskowa zaczęła się intensywnie rozwijać pod koniec lat 90. XX w., ponieważ Zachód nałożył sankcje na Indonezję za aneksję Timoru Wschodniego. W 2002 r. powołano rosyjsko-indonezyjską komisję ds. współpracy handlowej, gospodarczej i naukowo-technicznej.

W czasie wizyty w Rosji prezydenta Megawati Sukarnoputriego (21 kwietnia 2003 r.) strony podpisały *Deklarację o podstawach przyjacielskich partnerskich*

²⁹ Dane na podstawie: *Интервью Посла России во Вьетнаме К.В. Внукова...*

³⁰ *Sputnik V most recognizable vaccine in 9 countries of the world, says poll*, <https://tass.com/world/1269909> (dostęp: 10.04.2021).

³¹ Н. Малетин, Н. Хохлова, *Фактор военно-технического сотрудничества в двусторонних отношениях Индонезии со странами мира*, „Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития” 2020, т. III, № 3(48), s. 75.

stosunków w XXI w. W tym samym roku podpisano porozumienie o współpracy wojskowo-technicznej. Głównym dokumentem, na podstawie którego prowadzona jest współpraca wojskowa, jest protokół uzgodnień. To na jego podstawie realizowano program na lata 2006–2010. W Indonezji działa przedstawicielstwo Rostiech, które reprezentuje interesy Rosoboroneksportu³². Szczegółowe zestawienie zakupionych rodzajów broni zostało przedstawione w tab. 18. Brak niektórych rodzajów techniki wojennej, którą dostarczał ZSRR, np. łodzi podwodnych.

Tab. 18. Sprzedaż rosyjskiej broni i techniki wojskowej do Indonezji

Nazwa	Liczba	Rodzaj	Rok zamówienia
BTR 82A	12	BMP	2001
Mi 2	2	Samolot lekki	2002
Mi-8/17	4	Samolot transportowy	2002
Szturm	25	Ponaddźwiękowy pocisk kierowany	2003
Igła 1	16	PZRK	2003
Mi-24	2	Helikopter szturmowy	2003
Su-27	2	Wojownik wielofunkcyjny	2003
Su-30	2	Wojownik wielofunkcyjny	2003
Mi -8/17	6	Samolot transportowy	2005
BMP-3	17	BMP	2008
BREM-L	1	Opancerzony pojazd ratowniczy	2008
Su-27	3	Wojownik wielofunkcyjny	2008
Su-30	3	Wojownik wielofunkcyjny	2008
X-29	10	Rakieta ziemia-powietrze	2009
X-31	10	URWP	2009
X-59	10	Rakieta ziemia-powietrze	2009
Yachont	10	Uniwersalny pocisk balistyczny	2009
Mi-8	6	Samolot transportowy	b.d.
Su-30	6	Wojownik wielofunkcyjny	2012
Su-35	11	Wojownik wielofunkcyjny	2017

Źródło: Н. Малетин, Н. Хохлова, *Фактор военно-технического сотрудничества в двусторонних отношениях Индонезии со странами мира*, „Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития” 2020, т. III, № 3(48), s. 77; SIPRI Arms Transfers Database.

Duże znaczenie dla rozwoju wzajemnych kontaktów miała wizyta prezydenta Putina w Indonezji w listopadzie 2006 r. Rozmowy przeprowadzone z prezydentem Susilo Bambang Yudhoyono zakończyły się podpisaniem licznych porozumień dotyczących współpracy militarnej, gospodarczej i politycznej.

³² *Ibidem*.

Spotkania przywódców obu państw odbywały się najczęściej przy okazji szczytów ASEAN. Nawiązane zostały relacje międzyparlamentarne. W rosyjskiej Dumie działają również grupy międzyparlamentarne ds. współpracy z Malezją, Singapurem, Tajlandią i Filipinami. Kontakty dotyczą spraw sądownictwa. W czasie wizyty w dniach 12–14 listopada 2014 r. w Petersburgu przedstawiciele sądu konstytucyjnego Indonezji H. Zulfy podpisano memorandum o współpracy między sądami konstytucyjnymi. Spotkanie przedstawicieli tych sądów: Walerija Zorkina i Arifa Hidajatana odbyło się 22 kwietnia 2016 r.³³

Konsultowane są sprawy międzynarodowe. Gdy w lipcu 2017 r. minister spraw zagranicznych Rosji Siergiej Ławrow gościł z wizytą w Dżakarcie, podpisano plan konsultacji na lata 2017–2019.

Rozwija się też współpraca międzyregionalna. W maju 2013 r. w Dżakarcie przebywała delegacja Tatarstanu na czele z prezydentem Rustamem Minnichanowem. Podpisano protokół uzgodnień między ministerstwami Tatarstanu i Indonezji. W listopadzie 2014 r. w Kazaniu przebywała delegacja zachodniej Sumatry z gubernatorem Irwanem Prayitno, a w grudniu 2014 r. do miasta Orzeł przybył z wizytą przedstawiciel prowincji Południowego Sulawesi z merem miasta Makassarem M.P. Pomanto³⁴.

Działa komisja mieszana ds. handlu, gospodarki i współpracy naukowo-technicznej, w ramach której powołano grupy robocze ds.: handlu, przemysłu i inwestycji, energetyki, transportu i infrastruktury, prawa, a także kultury.

Prezydent Joko Widodo podkreślił, że Indonezja jest zainteresowana rosyjskimi inwestycjami w duże projekty z zakresu gospodarki morskiej i rozwoju infrastruktury oraz technologii czy szkolenia kadr, kontynuacją projektów w zakresie budowy kolei i portu na wyspie Kalimantan, a także w zakresie produkcji ropy naftowej. Dwie firmy rosyjskie są gotowe do współpracy ('Zarubiežnieft' i NAVATEK). Tradycyjnie Rosja oferuje również współpracę w dziedzinie energetyki. Podczas szczytu biznesowego Rosja-Indonezja, który odbył się w październiku 2018 r., szef Ministerstwa Energii Federacji Rosyjskiej Aleksandr Nowak przypomniał o planach Rosji dotyczących budowy pływających elektrowni jądrowych. Do tej pory zbudowano prototyp pływającej elektrowni Akademik Łomonosow. Po przetestowaniu tego typu elektrowni Rosatom rozpocznie dostarczanie konstrukcji do innych krajów, w tym do Indonezji.

Po czteroletniej przerwie, w 2015 r. wznowiono realizację projektu budowy kolei na wyspie Kalimantan. Wartość projektu wynosi 4 mld USD. Planowano jego zakończenie do 2020 r.³⁵, ostatecznie zakończenie budowy przesunięto na 2022 r.

³³ Республика Индонезия, <http://www.mid.ru/ru/maps/id/?currentpage=main-country> (dostęp: 10.01.2021).

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ А. Синицын, *Интеграционные процессы в АТР: Россия-АСЕАН*, „Международная жизнь” 2018, № 7, <https://interaffairs.ru/jauthor/material/2048> (dostęp: 18.01.2020).

Mamy też przykład współpracy kosmicznej. W 2010 r. podpisano *Porozumienie o współpracy w dziedzinie badań i wykorzystywania przestrzeni kosmicznej w celach pokojowych*. W lutym 2017 r. organizacja kosmicznych połączeń Intersputnik podpisała porozumienie z kompanią Universal Satellite Indonesia o wspólnym wykorzystywaniu sieci Intersputnik-103F na orbitalnej pozycji 103 stopni³⁶. W końcu lipca tego samego roku do Indonezji udała się misja biznesowa. Podpisano porozumienie o utworzeniu Międzynarodowego Funduszu Technologii Kosmicznych i budowie pływających elektrowni jądrowych przez państwową spółkę Rosatom.

Rosja udziela Indonezji pomocy humanitarnej, np. po tsunami w 2004 r. aż 161 indonezyjskich studentów mogło się rocznie uczyć w Rosji, otrzymując rosyjskie stypendium. Od 1965 r. w Dżakarcie funkcjonuje Rosyjskie Centrum Nauki i Kultury. W 2017 r. Indonezję odwiedziło 70 tys. Rosjan.

W ekspertyzie przygotowanej przez trzech badaczy: Jewgienija Kanajewa, Pawła Szaternikowa i Lasro Simbolona autorzy zwracają uwagę na fakt, że w rosyjsko-indonezyjskich relacjach dwustronnych istnieją wąskie gardła. Przykładem jest brak bezpośrednich lotów między dwoma krajami, słabo rozwinięte instytucje współpracy, źle funkcjonująca strona internetowa Rady Biznesu Rosji i Indonezji. Eksperci dodają, że kontakty międzyludzkie, nawet między profesjonalistami, są raczej sporadyczne, a nie starannie zorganizowane wokół kompleksowej wizji strategicznej. Dodatkowo relacje między przedsiębiorstwami, nie wspominając o indywidualnych biznesmenach i profesjonalistach, praktycznie nie istnieją. Wspólne priorytety nadal ograniczają się głównie do udziału przedstawicieli rządu Indonezji we Wschodnim Forum Ekonomicznym³⁷.

Te niedostatki widoczne są również w statystykach dotyczących wymiany handlowej. Na podstawie informacji zawartych na stronie russian-trade.com można stwierdzić, że wartość obrotu handlowego wyniosła w roku 2018 ok. 2,5 mld USD i zanotowano spadek o 21% w porównaniu z 2017 r. Rosyjski eksport w tym czasie wyniósł 868 mln USD i wzrósł o 10%, natomiast import z Indonezji – ok. 1715 mld USD i zmniejszył się o ponad 30% w porównaniu z 2017 r. Saldo zatem pozostaje ujemne, choć zmniejszyło się o 50%. Udział Indonezji w obrocie towarowym Rosji wynosi 0,37% i zmniejszył się, ponieważ rok wcześniej wynosił 0,56%. Indonezja zajęła 44. miejsce wśród rosyjskich partnerów, rok wcześniej było to 38. miejsce³⁸.

³⁶ Республика Индонезия, <http://www.mid.ru/ru/maps/id/?currentpage=main-country> (dostęp: 6.01.2021).

³⁷ E. Kanaev, L. Simbolon, P. Shaternikov, *Russia-Indonesia Relationship Assessing short Comings and Framing Response*, „Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития” 2019, т. II, № 4(45).

³⁸ Торговля между Россией и Индонезией в 2018 г., <https://russian-trade.com/reports-and-reviews/2019-02/torgovlya-mezhdu-rossiy-i-indoneziy-v-2018-g/> (dostęp: 6.01.2021).

Jako krok w dobrym kierunku można uznać powołanie Grupy Roboczej ds. Bankowości i Finansów (wraz z dwoma innymi sektorowymi grupami roboczymi) na 12. Sesji Wspólnej Komisji ds. Handlu, Współpracy Gospodarczej i Technicznej, która odbyła się w Moskwie w październiku 2018 r. Rosja i Indonezja zgodziły się powołać grupę roboczą, ponieważ dzięki temu rządy oraz urzędnicy bankowi z obu stron będą posiadać trwałą platformę do bezpośredniego zaangażowania³⁹.

Jednocześnie eksperci wskazują na trudności dotyczące intensyfikacji współpracy. Jest to, po pierwsze, nieprzystawalność systemów prawnych, w tym duży udział prawa zwyczajowego w Indonezji. Po drugie, jak zapewniają Kanajew, Simbolon i Szaternikow:

Indonezję otaczają dynamicznie rozwijające się gospodarki azjatyckie – Chiny, Japonia, Indie, a także tzw. azjatyckie tygrysy pierwszej fali – Korea Południowa, Singapur, Hongkong i Tajwan. Ich firmy stworzyły najbardziej zaawansowane technologicznie nisze przemysłowe i handlowe w Indonezji. W tych okolicznościach dla firm rosyjskiej gospodarki, opartej głównie na paliwach, znalezienie „punktów wejścia” w Indonezji w sektorach innych niż surowce jest problematyczne⁴⁰.

Podsumowując tę część analizy, można uznać, że Rosja jest w stanie proponować swoje tradycyjne dziedziny: handel bronią, energetykę, ropę naftową czy budowę kolei i trudno jej będzie, a nawet wydaje się to niemożliwe, konkurować z tradycyjnymi partnerami Indonezji.

5.3. Rosja-Tajlandia

Najdłuższe tradycje współpracy, sięgające XIX stulecia, Rosja ma z Tajlandią (Syjam) – obecnie jednym z jej ważniejszych partnerów w Azji Południowo-Wschodniej. Nowy początek, po latach konfliktów ideologicznych, rozpoczął się w grudniu 1991 r., kiedy Tajlandia uznała Federację Rosyjską powstałą po upadku ZSRR. W marcu 1993 r. do Rosji udała się z wizytą księżniczka Maha Chakri Sirindhorn, a w 1997 r. obchodzono uroczyste setną rocznicę nawiązania stosunków dyplomatycznych. W tym samym roku miała też miejsce wymiana wizyt na wysokim szczeblu⁴¹. Jak było powiedziane, lata 90. to okres intensywnej polityki euroatlantyckiej Rosji, dopiero w latach 2000. spojrzała ona życzliwszym okiem na Azję, w tym ASEAN, choć przede wszystkim były to ściślejsze stosunki z Chinami, a wśród państwa ASEAN – z Wietnamem. Niemniej jednak należy przypomnieć wizytę prezydenta Putina w Tajlandii w 2003 r.

³⁹ E. Kanaev, L. Simbolon, P. Shaternikov, *op. cit.*, s. 95–106.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 102.

⁴¹ E. Koldunova, *Paradorn Rangsimaporn, Russia, Thailand relations: historical background and contemporary developments*, [w:] *ASEAN-Russia. Foundations and Future Prospects*, eds V. Sumsky, M. Hong, A. Lugg, Singapore 2012, s. 164.

Od tego czasu spotkania odbywają się regularnie na wysokim i najwyższym szczeblu przy okazji szczytów APEC i EAS. Funkcjonują ponadto kontakty na poziomie ministerstw, np. w 2004 i 2009 r. w Tajlandii gościł minister spraw zagranicznych Rosji Siergiej Ławrow. W 2013 r. w Moskwie odbyły się rozmowy ministra Ławrowa z premierem Tajlandii Yingluck Shinawatrą, a następnie z ministrem spraw zagranicznych Surapong Tovichakchaikulem, które dotyczyły głównie współpracy politycznej⁴². W 2015 r., po wojskowym zamachu stanu w Tajlandii, do Bangkoku udał się z wizytą premier Dmitrij Miedwiediew – rozmawiano o wzroście wymiany handlowej, w tym o zakupie przez Tajlandię większej ilości rosyjskiej broni i techniki wojskowej. Siergiej Ławrow z kolei gościł w Bangkoku w sierpniu 2017 r. i oprócz rozmów na temat intensyfikacji relacji gospodarczych i politycznych rozmawiano o podpisaniu umowy o wolnym handlu z EUG⁴³.

W sprawach bezpieczeństwa strony prowadzą stały dialog, np. w lutym 2018 r. sekretarz Rady Bezpieczeństwa FR Nikołaj Patruszew gościł w Tajlandii, gdzie rozmawiał z generalnym sekretarzem bezpieczeństwa Wanlopem Ragsanachem. W ramach wizyty odbyło się czwarte posiedzenie grupy rosyjsko-tajlandzkiej w sprawach bezpieczeństwa. W czasie trzeciego posiedzenia tej grupy, przy okazji szczytu w Soczi, podpisano memorandum na temat wspólnych działań między organami bezpieczeństwa obu stron. W ramach współpracy politycznej i w zakresie bezpieczeństwa w 2016 r. wicepremier Indonezji Prawit Wongsuwana brał udział w V Moskiewskiej Konferencji w sprawach Bezpieczeństwa. Rok później, na VI międzynarodowej konferencji dotyczącej bezpieczeństwa obecny był wiceminister obrony Udomdet Sitabut. Delegacja tajska uczestniczyła również w kolejnym spotkaniu (VII Konferencja).

W grudniu 2016 r. w Bangkoku przeprowadzono dwustronne konsultacje w sprawie koordynowania działań w dziedzinie obronności. Kilka miesięcy później, w marcu 2017 r. do Tajlandii udał się głównodowodzący sił lądowych Rosji Oleg Sałukow. W tym kontekście należy wymienić jeszcze wiele innych wzajemnych wizyt i spotkań dowódców sił zbrojnych, w tym np. nieoficjalne wizyty okrętów Floty Oceanu Spokojnego w bazie Sattachil, kolejno w 2016, 2017 i 2018 r., udział okrętów bojowych Floty Oceanu Spokojnego w paradzie z okazji 50-lecia ASEAN (20 listopada 2017 r.) czy udział w paradzie wojskowej w Petersburgu w lipcu 2018 r. Strony uzgodniły zakup rosyjskich samolotów transportowych Mi-17 oraz partii broni strzeleckiej⁴⁴. Utrzymywane są również kontakty międzyparlamentarne, w sferze praworządności (wizyty, spotkania,

⁴² *Foreign Minister to visit Russia*, <https://www.bangkokpost.com/thailand/politics/342005/foreign-minister-to-visit-russia> (dostęp: 18.05.2019).

⁴³ *Thailand, Russia vow to boost economic ties*, http://www.xinhuanet.com/english/2017-08/10/c_136515592.htm (dostęp: 18.05.2019).

⁴⁴ С. Гореславский, *Современный рынок вооружений стран Юго-Восточной Азии: вектор развития и новые возможности для России*, „Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития” 2020, т. III, № 4(49), s. 29.

konsultacje), oraz relacje humanitarne, międzyregionalne i w dziedzinie nauki i szkolnictwa wyższego.

Relacje polityczne i w zakresie bezpieczeństwa, współpracy militarnej są rozbudowane, ale jeśli chodzi o współpracę gospodarczą, to, podobnie jak w przypadku innych państw ASEAN, nie nadążają one za deklaracjami politycznymi. Od 1993 r. istnieje wspólna komisja rosyjsko-tajlandzka, w ramach której działają podkomisje: handlowo-gospodarcza, ds. rolnictwa, pokojowego wykorzystania energii atomowej, współpracy międzybankowej i finansowej, grupa robocza badająca wpływ azbestu na zdrowie ludzi oraz komisja ds. energetyki. W grudniu 2018 r. odbyło się siódme posiedzenie komisji, w którym uczestniczył minister przemysłu FR Dienis Manturow. W 2021 r. planowane jest kolejne posiedzenie w Moskwie⁴⁵.

W celu aktywizacji wymiany gospodarczej odbywają się fora biznesu i wzajemne wizyty biznesmenów, np. w lutym 2018 r. do Bangkoku udała się 50-osobowa rosyjska misja biznesowa na czele z wiceministrem rozwoju gospodarczego FR Aleksiejem Gruzdievem. Tajlandia jest zainteresowana tradycyjną dziedziną reprezentowaną przez Rosję – energetyką i surowcami energetycznymi. W styczniu 2017 r. odbyło się pierwsze posiedzenie grupy roboczej, która wspomaga rozwój wzajemnych kontaktów w tej dziedzinie z udziałem przedstawicieli Gazpromu. Jak do tej pory, działania te nie przyniosły oczekiwanych rezultatów, o czym świadczą ostatnie dane dotyczące obrotu handlowego między partnerami. W 2020 r. wyniosły one 1 774 826 465 USD, co oznacza spadek o 25,06% w porównaniu z 2019 r. Rosyjski eksport do Tajlandii w 2020 r. wyniósł 353,7 tys. USD, jest to mniej o 42,41% w porównaniu do 2019 r., import z kolei wyniósł 1 miliard 421 mln USD, co oznacza spadek o 18,98% w porównaniu z 2019 r. Z powyższych danych wynika, że utrzymuje się tu wysoki dysbalans na korzyść Tajlandii. Jej udział w obrocie handlowym Rosji wynosił w 2020 r. 0,31% (51. miejsce) i jest to mniej, jeśli porównamy te dane z 2019 r., kiedy wyniósł on 0,35% (47. miejsce)⁴⁶.

5.4. Rosja-Filipiny

Rosja i Filipiny nawiązały stosunki dyplomatyczne 2 czerwca 1976 r., a wymiana ambasadorów nastąpiła w 1977 r. Podobnie jak w przypadku pozostałych państw regionu, rozmowy Rosji z przywódcami Filipin odbywają się przy okazji szczytów APEC i EAS, a także Forum Pasa i Szlaku, takie spotkanie odbyło się chociażby w Pekinie w 2017 r. Oprócz tego, szczyty ASEAN są okazją do spotkań ministrów spraw zagranicznych. Dotyczy to również Rosji i Filipin.

⁴⁵ *Министерство экономического развития Российской Федерации*, <http://www.ved.gov.ru/exportcountries/th/> (dostęp: 15.03.2021).

⁴⁶ *Торговля между Россией и Таиландом в 2020 г.*, <https://russian-trade.com/reports-and-reviews/2021-02/torgovlya-mezhdu-rossiei-i-tailandom-v-2020-g/> (dostęp: 15.03.2021).

W maju 2017 r. prezydent Rodrigo Duterte odbył wizytę w Rosji, podczas której podpisano porozumienie o współpracy w dziedzinie obronności, a także memorandum o współpracy w zakresie handlu, inwestycji, przemysłu, energetyki, rolnictwa, transportu, turystyki i kultury. Rok później rosyjski minister spraw zagranicznych Siergiej Ławrow rozmawiał ze swoim filipińskim odpowiednikiem Alanem Cayetano na temat realizacji podjętych zobowiązań. Rosyjski polityk podkreślał:

Jesteśmy zainteresowani intensyfikacją dialogu politycznego w różnych formatach, podczas regularnych konsultacji z MSZ oraz poprzez rozszerzenie wymiany międzyparlamentarnej. Potwierdziliśmy wspólne zainteresowanie dalszym zwiększaniem skuteczności naszej wspólnej walki z międzynarodowym terroryzmem, handlem narkotykami, przestępczością międzynarodową, piractwem i innymi wyzwaniami i zagrożeniami o charakterze transgranicznym⁴⁷.

Ponieważ kwestie obronności i współpracy wojskowej stanowiły ważny komponent wzajemnych uzgodnień minister Ławrow zaproponował nawiązanie stosunków na szczeblu szefów rad bezpieczeństwa obu partnerów.

Kontakty dotyczące sfery współpracy wojskowej są częste. W kwietniu 2016 r. wiceminister obrony narodowej Filipin Natalio Ecarma przyjął zaproszenie na V Moskiewską Konferencję Dotyczącą Międzynarodowego Bezpieczeństwa, a na kolejnej, VI Konferencji spotkał się nieformalnie z rosyjskim ministrem obrony Siergiejem Szojgu. Na VII konferencji moskiewskiej (4–5 kwietnia 2018 r.) obecny był asystent ministra obrony Filipin ds. międzynarodowych Teodoro Torralba. W październiku 2017 r. minister Szojgu przebywał na Filipinach, gdzie uczestniczył w spotkaniu ministrów obrony (SMOA+). Przy okazji spotkał się również z prezydentem Duterte i ministrem obrony Filipin Delfinem Lorenzanem. Podpisano kontrakt o współpracy wojskowo-technicznej. Przykładem rosnącego zainteresowania tą sferą była przyjacielska wizyta 2–7 stycznia 2017 r. w porcie w Manili triady floty Oceanu Spokojnego Rosji: krążownika *Wariag*, tankowca *Peczenga* i okrętu *Kryłow*. W tym samym roku na Filipinach ponownie gościła Flotylla Oceanu Spokojnego, m.in. okręt *Admirał Winogradow* i tankowiec *Boris Butoma*, na którym złożył wizytę prezydent Duterte. Kolejny raz Flotylla zawitała na Filipiny 9–14 czerwca 2018 r.⁴⁸

W sierpniu 2017 r. delegacja Ministerstwa Obrony Filipin wzięła udział w forum wojskowo-technicznym *Armia 2017*, w czasie którego odbyły się rozmowy z szefostwem Rasoboroneksport. We wrześniu tego samego roku filipińska delegacja wojsk lądowych odwiedziła Dalekowschodnią Wyższą Szkołę

⁴⁷ Foreign Minister Sergey Lavrov's remarks and responses to media questions at a joint news conference following talks with the Philippines' Secretary of Foreign Affairs Alan Cayetano, Moscow, May 15, 2018, https://www.mid.ru/en/maps/ph/-/asset_publisher/Bnc6YS1X2uo7/content/id/3224408 (dostęp: 17.03.2021).

⁴⁸ *Ibidem*.

Dowodzenia Wojskowego im. Marszałka Związku Radzieckiego Konstantego Rokossowskiego w Błagowieszczeńsku. Zwiększone zainteresowanie rosyjską sferą wojskową i bronią wynika z decyzji prezydenta Duterte o modernizacji narodowych sił zbrojnych, a także zachowania parytetu w dziedzinie zbrojeń z sąsiadami w regionie. Jednocześnie główne wysiłki Filipin koncentrują się tu na zwiększaniu potencjału w segmencie techniki morskiej, w tym na tworzeniu pierwszej floty okrętów podwodnych, a także śmigłowców⁴⁹.

Rozmowy dwustronne nie przebiegają bez zakłóceń, przedłużają się i w efekcie do tej pory udało się dojść do porozumienia jedynie w sprawie dostawy partii rosyjskiej broni lekkiej piechoty (wraz z bezpłatnym przekazaniem partii karabinów szturmowych AK i 20 pojazdów Ural-4320). Jednocześnie, jak podała służba prasowa Ministerstwa Obrony Narodowej Filipin 12 listopada 2020 r., siły powietrzne tego kraju potwierdziły zamiar zakupu partii rosyjskich śmigłowców transportowych Mi-171, które według programu zakupów będą stanowić podstawę transportu lotniczego, spełniającego wymagania dla tego segmentu i uzupełniającego amerykańskie śmigłowce wielozadaniowe S-70 i Sikorsky (ich dostawy już się rozpoczęły). Ponadto Filipiny planują podpisać w 2021 r. umowę z Indiami na zakup ponaddziesięciu pocisków przeciwokrętowych BrahMos, wyprodukowanych przez wspólne indyjsko-rosyjskie przedsiębiorstwo BrahMos Aerospace Limited⁵⁰.

Współpraca dwustronna dotyczy również innych sfer, np. ochrony własności intelektualnej czy zagadnień politycznych. Manila głosowała przeciw rezolucjom ONZ w sprawie uchodźców z Abchazji, prawach człowieka na Krymie oraz sytuacji w Syrii.

Jeśli chodzi o współpracę gospodarczą, od niedawna działa komisja ds. handlu i współpracy gospodarczej. Pierwsze posiedzenie miało miejsce 28 kwietnia 2017 r., drugie – 19 kwietnia 2018 r. W czasie wizyty prezydenta Duterte w Rosji odbyły się fora współpracy obu stron dotyczące różnych dziedzin. Spotkania w sprawach gospodarczych odbywają się przy okazji szczytów.

W cytowanym już wywiadzie ministra Ławrowa po spotkaniu z ministrem spraw zagranicznych Filipin w maju 2018 r. zwrócono uwagę na niewystarczający rozwój współpracy gospodarczej⁵¹. We wrześniu 2019 r. na Filipiny udał się z roboczą wizytą wiceminister gospodarki FR Aleksiej Gruzdiew. Na konferencji prasowej stwierdził on: „Tym razem zdecydowaliśmy się skupić na kilku sektorach, w tym na farmacji i sprzęcie medycznym, infrastrukturze, głównie na rozwoju lotnisk i kolei. Postanowiliśmy też dowiedzieć się, jak pogłębić

⁴⁹ С. Гореславский, *op. cit.*, s. 27.

⁵⁰ *India, Philippines to sign deal on BrahMos missile during summit next year*, <https://www.hindustantimes.com/india-news/india-philippines-to-sign-deal-on-brahmos-missile-during-summit-next-year/story-4a2liARMr9EFEU2d8FKqDK.html> (dostęp: 17.03.2021).

⁵¹ *Foreign Minister Sergey Lavrov's remarks...*

współpracę w sektorze energetycznym⁵². Rosyjski polityk uznał, że obrót towarowy między dwoma krajami wzrósł o 100% i osiągnął wartość 1,2 mld USD. W czasie wizyty Gruzdiw spotkał się z przedstawicielami Ministerstw Zdrowia, Transportu, Handlu i Przemysłu oraz ponad 15 firm⁵³.

Mimo pozytywnych zapowiedzi statystyki dotyczące obrotu handlowego w 2020 uległy pogorszeniu. Obrót towarowy wyniósł nieco powyżej 931 mln USD, co oznacza spadek o 17% w porównaniu z 2019 r. Eksport w 2020 r. wyniósł blisko 528 mln USD i zmniejszył się w porównaniu z poprzednim rokiem o 24%, natomiast import rosyjski z Filipin wyniósł 403,5 mln USD i zmniejszył się o 5,58% w porównaniu z 2019 r. Jak widać z powyższych danych, saldo obrotów jest dla Rosji dodatnie. Udział Filipin w ogólnym obrocie FR wyniósł 0,164% i jest to nieco mniej niż było rok wcześniej (0,168%)⁵⁴.

Oprócz wymienionych dziedzin współpracy, stosowane są również inne metody mające na celu ocieplenie wzajemnego wizerunku. Podpisano porozumienia dotyczące współpracy uczelni wyższych, np. Uniwersytet MGIMO memorandum w sprawie współpracy z uniwersytetami państw ASEAN, zaś Państwowy Uniwersytet Floty Morskiej i Rzecznej im. Admirala Makarowa w Petersburgu z Akademią Rozwoju Filipin. Odbywa się też współpraca w dziedzinie kultury, organizowane są festiwale, dni kultury, a ponadto rośnie ruch turystyczny.

5.5. Rosja-Birma/Mjanma

Stosunki dyplomatyczne między oboma państwami zostały nawiązane 18 lutego 1948 r. Wymiana wizyt na najwyższym szczeblu nastąpiła w 1955 r.: w październiku w Moskwie gościł premier U Nu, a dwa miesiące później do Birmy udała się delegacja radziecka, na czele której stali Nikita Chruszczow i Nikołaj Bułganin. Chruszczow był jeszcze raz w Rangunie w 1960 r. Radziecka pomoc dotyczyła m.in. spraw humanitarnych: budowy Instytutu Technologicznego i hotelu w Rangunie czy szpitala w Taunggyi⁵⁵. To zbliżenie, jak pisze Michał Lubina, świadczy o tym, że Komunistyczna Partia Birmy nie współpracowała ze światowym ruchem komunistycznym, co więcej, nie mogła liczyć na wsparcie Moskwy. W tym czasie ZSRR popierał neutralny, choć zarazem lewicujący rząd U Nu⁵⁶. W latach 70.–80. wzajemne relacje praktycznie zamarły, a wpływ na rozwój wydarzeń w tym kraju przejęły Chiny.

⁵² *Russia eyes new areas of trade, investment ties with PH*, <https://www.pna.gov.ph/articles/1081564> (dostęp: 17.03.2021).

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Торговля между Россией и Филиппинами в 2020 г.*, <https://russian-trade.com/reports-and-reviews/2021-02/torgovlya-mezhdu-rossiei-i-filippinami-v-2020-g/> (dostęp: 17.03.2021).

⁵⁵ Thaung Tun, *Myanmar-Russia relations in a changing world: growing ties based on strategic partnership and economic prospects*, [w:] *ASEAN-Russia...*, s. 151.

⁵⁶ M. Lubina, *Komunistyczna Partia Birmy: od niezależności do samozniszczenia. Regionalne studium przypadku komunizmu azjatyckiego*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2018, nr 32, s. 79–103.

Po upadku ZSRR w 1991 r. Mjanma uznała FR jako spadkobierczynię ZSRR, ale w tym okresie zainteresowanie wzajemnymi relacjami było małe. Dopiero w 2006 r. do Moskwy udała się z wizytą delegacja birmańska, na czele której stał generał Maung Aye, wiceprzewodniczący Państwowej Rady ds. Pokoju i Rozwoju. W czasie wizyty podpisano liczne porozumienia dotyczące współpracy gospodarczej, naukowej i edukacyjnej oraz protokołów uzgodnień, stanowiący podstawę dalszych działań. W tym samym roku do Mjanmy pojechał z wizytą prezes Sądu Najwyższego FR Władimir Lebediew. Wizyty dotyczące współpracy w różnych sferach życia politycznego i gospodarczego odbywały się dość regularnie. W ostatnich dwu dekadach zainaugurowano współpracę w zakresie energii atomowej. W 2007 r. podpisano porozumienie kończące negocjacje w tej kwestii, dotyczące budowy centrum badań nuklearnych. Dokument został podpisany przez ministra nauki i technologii Mjanmy U Thaunga i Siergieja Kirijenko, który pełnił funkcję szefa Agencji Federalnej Energii Atomowej. Na podstawie porozumienia Rosja zobowiązała się również szkolić specjalistów birmańskich oraz pomóc w wyposażeniu nowego centrum.

Oprócz współpracy w sektorach energetyki i przemysłu ciężkiego widoczny jest rozwój relacji wojskowych. W kwietniu 2017 r. wiceminister obrony Mjanmy uczestniczył w Moskiewskiej Konferencji Bezpieczeństwa Międzynarodowego, natomiast w czerwcu tego samego roku do Rosji udał się z wizytą dowódca sił zbrojnych Mjanmy Min Aun Hlaing, który rozmawiał z ministrem Szojgu i sekretarzem Rady Bezpieczeństwa FR Nikołajem Patruszewem. Pojawiały się inne dowody zainteresowania współpracą wojskową: udział delegacji birmańskiej w targach lotniczo-kosmicznych MAKS 2017, Forum ARMIA 2017, wizyta okrętów rosyjskich Floty Oceanu Spokojnego w grudniu 2017 r. w porcie Tilawa. Rada Bezpieczeństwa FR rozpoczęła konsultacje z tworzącym się w Mjanmie jej odpowiednikiem⁵⁷. W styczniu 2018 r. w Mjanmie przebywał minister Szojgu – podpisano wówczas międzyrządowe porozumienie dotyczące ułatwień związanych z obsługą rosyjskich okrętów w birmańskich portach.

Celem tych spotkań było stworzenie i ustanowienie systemu obsługi posprzedażowej dostarczonych samolotów MiG-29 oraz śmigłowców Mi-17 i Mi-35, a także niektórych typów pojazdów opancerzonych. Strony uzgodniły dostawy samolotów szkolno-bojowych Jak-130 i ostatecznie zatwierdzono zamówienie na nowoczesne myśliwce bojowe IV generacji – Su-30SM⁵⁸.

Katalizatorem tej współpracy były sankcje USA i UE nałożone na Mjanmę po konfliktach wewnętrznych. Należy również wziąć pod uwagę fakt, że Rosja konkuruje na tym rynku z Chinami, które w zasadzie zajmują dominującą pozycję w wielu sektorach gospodarczych Mjanmy. Wzorem pozostałych państw ASEAN powołano komisję międzyrządową ds. współpracy gospodarczej,

⁵⁷ Na podstawie: <https://www.mid.ru/en/maps/mm/?currentpage=main-country> (dostęp: 20.03.2021).

⁵⁸ C. Гореславский, *op. cit.*, s. 25–26.

na czele której stanął: minister rozwoju ekonomicznego FR M. Orieszkin i minister planowania i finansów Mjanmy Cho Vin. Inwestycje rosyjskie wynoszą w tym kraju 94 mln USD, w większości dotyczą wydobycia ropy naftowej. Perspektywiczna jest też współpraca w dziedzinie przemysłu ciężkiego, np. produkcji żelaza. Przy współudziale Rosji ma tu powstać huta żelaza. Zainicjowana jest współpraca między kręgami biznesowymi, w zakresie ochrony zdrowia i kształcenia specjalistów. Jeśli chodzi o ostatnie dane dotyczące dynamiki wymiany handlowej, to na podstawie strony russian-trade.com należy stwierdzić, że obrót towarowy wyniósł w tym przypadku ponad 370 mln USD i jest to spadek o 7,75% w porównaniu z rokiem 2019. Eksport Rosji jest wyższy i wyniósł 225,2 mln USD (mniej o 19,5% w porównaniu z 2019 r.), natomiast import z Mjanmy zwiększył się o 19,3% i osiągnął wartość 145,36 mln USD. Mjanma zajmuje 83. miejsce wśród partnerów handlowych Rosji⁵⁹. Oba państwa rozwijają też relacje międzyparlamentarne.

Zamach stanu, który miał miejsce 1 lutego 2021 r. postawił Rosję w trudnej sytuacji. Zaczęły pojawiać się doniesienia, że na ulicach Rangunu w czasie przewrotu pojawił się rosyjski sprzęt wojskowy. Reakcja Moskwy była wstrętniejsza. Jak wynika z oświadczeń, Rosja nie chciała zaogniać sytuacji, licząc na jej uspokojenie. Tym niemniej na zwołanym posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa ONZ zarówno Rosja, jak i Chiny poparły oświadczenie potępiające zamach stanu w Mjanmie i wyrażające poparcie dla „demokratycznych przemian” w tym kraju⁶⁰.

W dniu 12 marca 2021 r. pojawił się komunikat rzecznika Kremla Dmitrija Pieskowa, opublikowany przez agencję TASS:

Moskwa uważnie przygląda się rozwojowi sytuacji w Mjanmie i analizuje ją także pod kątem kontynuacji współpracy wojskowo-technicznej [...] Oceniamy sytuację jako alarmującą i jesteśmy zaniepokojeni napływającymi stamtąd informacjami o rosnącej liczbie ofiar wśród ludności cywilnej. To budzi nasze obawy. Uważnie obserwujemy, co się tam dzieje⁶¹.

Z komunikatu wynika, że sytuacja ta może się odbić na wzajemnych relacjach obu państw.

5.6. Rosja-Singapur

Stosunki dyplomatyczne między Singapurem i Związkiem Radzieckim nawiązano 1 czerwca 1968 r. W styczniu 1992 r. Singapur uznał Federację Rosyjską za prawną następczynię ZSRR. Nowe uwarunkowania wewnętrzne, zwłaszcza

⁵⁹ *Торговля между Россией и Мьянмой (Бирмой) в 2020 г.*, <https://russian-trade.com/reports-and-reviews/2021-02/torgovlya-mezhdu-rossiei-i-myanmoy-birmoy-v-2020-g/> (dostęp: 20.03.2021).

⁶⁰ S. Strangio, *UN Security Council Condemns Military Takeover in Myanmar*, <https://thediplomat.com/2021/02/un-security-council-condemns-military-takeover-in-myanmar/> (dostęp: 28.03.2021).

⁶¹ <https://www.interfax.ru/russia/755681> (dostęp: 2.06.2021).

w Rosji, nie sprzyjały rozwojowi wzajemnych stosunków. W 2006 r. zostało zamknięte Przedstawicielstwo Handlowe FR w Singapurze. Sytuacja zmieniała się powoli, wpisując się w nowy sposób organizowania wzajemnych relacji. We wrześniu 2002 r., po oficjalnej wizycie ministra spraw zagranicznych Singapuru Shashi Jayakumara w Rosji, pojawiła się zachęta do współpracy gospodarczej. Podpisano porozumienie dotyczące unikania podwójnego opodatkowania. Po szczycie Rosja-ASEAN w Kuala Lumpur w 2005 r. prezydent Putin spotkał się z premierem Singapuru Lee Hsien Loongiem. W 2006 r. zorganizowano Forum Rosja-Singapur⁶², podczas którego przewidziano spotkania między biznesmenami, dyskusje i prezentacje w celu poznania własnych możliwości i otwarcia granic dla gospodarek. W 2008 r. uroczyste obchodzono 40. rocznicę nawiązania stosunków dyplomatycznych. Do Moskwy z oficjalną wizytą przybyła delegacja, na czele której stał premier Goh Chok Tong i twórca singapurskiej państwowości Lee Kuan Yew.

W roku 2009 miało miejsce kilka wydarzeń, które świadczyły o wzajemnym zainteresowaniu współpracą. We wrześniu Lee Kuan Yew odwiedził Moskiewskie Centrum Naukowe „Skołkowo” jako członek jego Rady Powierniczej, a 6 października została powołana Międzyrządowa Komisja Rosyjsko-Singapurska i Rada Biznesu⁶³. W listopadzie tego samego roku z kolei miała miejsce pierwsza oficjalna wizyta prezydenta Federacji Rosyjskiej Dmitrija Miedwiediewa w Singapurze. Odkonane oficjalne spotkanie rosyjskiego polityka z prezydentem Singapuru Sellapanem Ramanathanem, negocjacje z premierem Lee Hsien Loongiem, ministrem Go Chok Tongiem i przywódcą singapurskim Lee Kuan Yewem. Rewizyta premiera Singapuru nastąpiła w 2016 r. Strony rozmawiały o rozwoju stosunków gospodarczych oraz podpisaniu umowy o wolnym handlu z Eurazjatycką Unią Gospodarczą. Ostatecznie 1 października 2016 r. podpisano umowę między Singapurem i EUG⁶⁴ (jest on drugim państwem ASEAN, po Wietnamie, które podpisało umowę z EUG).

Główne kierunki współpracy gospodarczej rozwijają się wokół specjalnych stref ekonomicznych, energetyki, transportu, przemysłu rolno-spożywczego oraz technologii informacyjno-komunikacyjnej. Ciekawym przedsięwzięciem są inwestycje singapurskiej firmy Changi Airports International w modernizację rosyjskich lotnisk w: Krasnodarze, Gelendżyku, Anapie i Władywostoku⁶⁵.

⁶² М.Г. Осипова, *Российско-сингапурские отношения на рубеже XX–XXI веков*, „Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития” 2019, т. II, № 4(45), [https://sea.ivran.ru/f/SEA2019n4\(45\)p143-151.pdf](https://sea.ivran.ru/f/SEA2019n4(45)p143-151.pdf) (dostęp: 20.03.2021).

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Free Trade Agreement between the Eurasian Economic Union and Its Member States, of the One Part, and the Republic of Singapore, of the Other Part*, http://www.eurasiancommission.org/ru/act/trade/dotp/sogl_torg/Documents/%D0%A1%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%B0%D0%BF%D1%83%D1%80/EAEU-Singapore%20FTA_Main%20Agreement.pdf (dostęp: 20.03.2021).

⁶⁵ *Singapore's Changi invests in Russian airports via JV*, <https://www.reuters.com/article/changi-sberbank-idUSL3E8HM3V920120622> (dostęp: 20.03.2021).

W 2017 r. Singapur zainwestował w Rosji 2,4 mld USD, Rosja w Singapurze 6,1 mld USD i były to głównie inwestycje w przemysł naftowy.

Od 2010 r. działa Międzyrządowa Rosyjsko-Singapurska Komisja Wysokiego Szczebla. Na jej ósmym posiedzeniu (Moskwa, 17 października 2017 r.) dokonano analizy bieżącego stanu stosunków dwustronnych, kluczowych inwestycji, projektów rolniczych, transportowych czy naukowych. Staraniem Forum Biznesu otwarto w Singapurze centrum międzynarodowego rozwoju (marketingu) rosyjskich firm wysokich technologii⁶⁶.

Z Singapurem współpracuje kilka rosyjskich regionów: Baszkiria, Tatarstan, Moskwa, Petersburg, Krasnodarsk i Kraj Nadmorski. W 2017 r. otwarto w tym azjatyckim kraju Przedstawicielstwo Handlowe FR.

Jeśli chodzi o wartość obrotu towarowego, to w 2020 r. wyniósł on 1 mld 680 mln USD i było to mniej o 41,8% w porównaniu z rokiem 2019. Rosyjski eksport zmniejszył się niemal o 50% i wyniósł 1 mld 154 mln USD, natomiast import do Rosji zmniejszył się o 10,6% i wyniósł 525 mln 817 tys. Saldo obrotów handlowych jest dla Rosji pozytywne i wynosi blisko 628 mln 874 tys. USD⁶⁷.

Siergiej Suchankin na łamach „Eurasia Daily Monitor” stwierdza, że perspektywiczne dziedziny dwustronnej współpracy to rozwój nowych technologii i *know-how* w kierunku dekarbonizacji ropy i gazu ziemnego. Rosji brakuje tych technologii, a w obliczu sankcji Zachodu Singapur może okazać się tu niezbędny. Drugim potencjalnym obszarem współpracy mogą być usługi korporacyjne. Oprócz doskonałych osiągnięć Singapuru w oferowaniu ubezpieczenia od ryzyka i mediacji w konfliktach Rosja postrzega ten kraj jako wyjątkowego pośrednika w transakcjach związanych z ropą i skroplonym gazem ziemnym (LNG). Zarówno rosyjski Nowatek, jak i Rosneft' już wykorzystwały Singapur jako pomost dla swoich zagranicznych klientów⁶⁸. Trzeci obszar to badania nad Arktyką. Singapur jest zainteresowany badaniami nad zmianami klimatycznymi ze względu na swoje wyspiarskie położenie, a Rosja może być w tej dziedzinie bardzo przydatna. W dniach 27 września – 2 października 2019 r. minister Sam Tan wziął udział w VIII Międzynarodowym Spotkaniu Przedstawicieli Państw Członkowskich Rady Arktycznej, Państw Obserwatorów Rady Arktycznej i Zagranicznej Wspólnoty Naukowej. Po raz pierwszy został zaproszony na takie spotkanie w 2014 r.⁶⁹

⁶⁶ Na podstawie: *Межправительственная Российско-Сингапурская комиссия высокого уровня*, <http://www.rsctrade.ru/home/ru-sg/> (dostęp: 25.03.2021).

⁶⁷ *Торговля между Россией и Сингапуром в 2020 г.*, <https://russian-trade.com/reports-and-reviews/2021-02/torgovlya-mezhdu-rossii-i-singapuruom-v-2020-g/> (dostęp: 25.03.2021).

⁶⁸ S. Sukhankin, *The Asian Tigers in Russia's Arctic: Unforeseen Favorites?*, „Eurasia Daily Monitor” 2020, Vol. 17, Issue 73, <https://jamestown.org/program/the-asian-tigers-in-russias-arctic-unforeseen-favorites/> (dostęp: 30.03.2021).

⁶⁹ *Ibidem*.

Rozwijają się także kontakty w sferze humanitarnej, edukacji i szkoleń. Na przykład Nanyang Technological University w 2017 r. włączył do swojego programu nauczanie języka rosyjskiego. Singapur interesuje się rosyjską metodologią oceniania postępów uczniów z matematyki i nauk ścisłych. Grupa singapurskich licealistów wzięła udział w Yakut International Science Games 2018, w tym w olimpiadzie Tuymaada z matematyki, fizyki, chemii i informatyki, a także w innych segmentach, takich jak modelowanie 3D i robotyka⁷⁰.

W Singapurze powstało Centrum Kultury Rosyjskiej. W tym kraju, w odróżnieniu od innych państw Azji Południowo-Wschodniej, istnieje dosyć silna i sprawnie działająca diaspora rosyjska, mieszka tam ok. 4 tys. Rosjan. W 2008 r. otwarto tu szkoły niedzielne, organizowane są festiwale filmowe czy występy rosyjskich artystów.

5.7. Rosja-Malezja

Stosunki dyplomatyczne między państwami zostały ustanowione 3 kwietnia 1967 r. W tym samym czasie podpisano umowę handlową i otwarto w Malezji radzieckie przedstawicielstwo handlowe. Porozumienie o współpracy gospodarczej i technologicznej podpisano 4 października 1972 r. Po rozpadzie ZSRR, 31 grudnia 1991 r. Malezja uznała Federację Rosyjską za prawną następczynię ZSRR⁷¹.

Kiedy premierem Malezji został Mahathir bin Mohamad, rozwój relacji przyspieszył, zwłaszcza że, przypomnimy, również Rosja zmieniła kurs i patrzyła przychylnym okiem na rozwijającą się Azję Południowo-Wschodnią. W marcu 2002 r. premier Mahathir złożył oficjalną wizytę w Moskwie, natomiast w 2003 r. prezydent Federacji Rosyjskiej Władimir Putin dwukrotnie odwiedził Malezję (z oficjalną wizytą w sierpniu; w październiku – wziął udział w szczycie Organizacji Konferencji Islamskiej). W 2005 r. król Malezji Tuanku Syed Sirajuddin pojechał z prywatną wizytą do Petersburga. W marcu 2011 r. Mahathir bin Mohamad przebywał w Moskwie jako osobisty gość prezydenta Federacji Rosyjskiej Dmitrija Miedwiediewa. Spotkania przedstawicieli obu państw na tematy polityczne odbywają się regularnie przy okazji szczytów ASEAN. W czasie jednego z nich (20–22 listopada 2015 r.) premier Miedwiediew spotkał się z premierem Najibem Razakiem. Uzgodniono i podpisano wówczas porozumienie o utworzeniu Wspólnej Rosyjsko-Malezyjskiej Komisji ds. Współpracy Gospodarczej, Naukowo-Technicznej i Kulturalnej. W maju 2016 r. premier Razak wziął udział w jubileuszowym szczycie Rosja-ASEAN

⁷⁰ М.Г. Осипова, *op. cit.*

⁷¹ Е. Кочеткова, *Российско-малайзийские отношения: перспективы развития*, „Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития” 2020, т. I, № 1(46), s. 164–82, [https://sea.ivran.ru/f/SEA2020n1\(46\)p164-182.pdf](https://sea.ivran.ru/f/SEA2020n1(46)p164-182.pdf) (dostęp: 20.04.2021).

w Soczi. Premier Mahathir uczestniczył w Forum Wschodnim organizowanym w 2019 r. we Władywostoku.

Strony starają się rozwijać współpracę gospodarczą. W kwietniu 2000 r. w Kuala Lumpur zorganizowano Rosyjsko-Malezyjskie Forum Technologiczne, a w marcu 2002 r., podczas wizyty premiera Malezji w Moskwie, odbyło się Rosyjsko-Malezyjskie Forum Biznesowo-Technologiczne. Niestety, działalność Rady Biznesu faktycznie ustała. Latem 2013 r. zapadła decyzja o utworzeniu Rady Biznesu ds. Współpracy z Malezją pod auspicjami Izby Przemysłowo-Handlowej Federacji Rosyjskiej. Rada organizowała spotkania biznesowe, seminaria, przygotowano również listę około stu rosyjskich osiągnięć w dziedzinie innowacji i wysokich technologii, która została przekazana partnerom z Malezji⁷². Rozwija się współpraca w przemyśle naftowym. W 2006 r. korporacja malezyjska Petronas kupiła część akacji Rosneft' na kwotę 1,1 mld USD. Można podać przykłady innych wspólnych inwestycji. Kapitał malezyjski inwestuje w przemysł leśny w Kraju Chabarowskim (110 mln USD), fabryka płyt pilśniowych grupy Rimbunan Hijau produkuje rocznie ponad 600 000 metrów sześciennych materiału⁷³. Współpracują korporacje farmaceutyczne. Od 2014 r. funkcjonuje wspólny projekt dotyczący produkcji nawozów OAO Uralkalii i Federalnej Agencji Rolnej Malezji. Rozwija się współpraca medyczna i w branży informatycznej – Kaspersky Lab dostarcza 40% oprogramowania antywirusowego na rynek malezyjski⁷⁴.

Ostatnie dane dotyczące obrotów handlowych za rok 2020 wskazują, że wyniosły one 2627 mln USD, co oznacza spadek o 9,56% w porównaniu z 2019 r. Rosyjski eksport wyniósł nieco ponad 1 mld USD, co oznacza spadek o 8,87% w porównaniu z 2019 r., a rosyjski import z Malezji ponad 1,5 mld, co oznacza spadek o 10,01%. Rosja ma ujemne saldo w handlu z Malezją. Obrót towarowy, stanowiący 0,46% ogólnych obrotów rosyjskich, stawia Malezję na 39. miejscu⁷⁵.

Rozwijają się kontakty w sferze naukowej i szkoleniowej. W grudniu 2013 r. Rosyjski Dalekowschodni Uniwersytet Federalny podpisał porozumienie z Tuniku Abdul Rahman University, największym prywatnym uniwersytetem w Malezji. Rosyjskie uniwersytety kształcą na podstawie kontraktów ok. 3000 malezyjskich studentów, głównie w zawodach medycznych i inżynierskich. W 2015 r. Malezję odwiedziło ponad 40 tys. turystów z Rosji. Od 1981 r. w Kuala Lumpur istnieje Rosyjskie Centrum Nauki i Kultury. Poglębiają się relacje międzyparlamentarne i międzypartyjne oraz w zakresie sądownictwa. Ma miejsce również współpraca z muzułmańskimi regionami Rosji: Tatarstanem i Czeczenią.

⁷² *Ibidem*, s. 172.

⁷³ *Malaysia*, <https://www.mid.ru/en/maps/my/?currentpage=main-country> (dostęp: 11.02.2021).

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Торговля между Россией и Малайзией в 2020 г.*, <https://russian-trade.com/reports-and-reviews/2021-02/torgovlya-mezhdu-rossiey-i-malayziey-v-2020-g/> (dostęp: 11.02.2021).

Podobnie jak w przypadku pozostałych państw regionu, najlepiej rozwija się współpraca zbrojeniowa. W 1999 r. powołana została Międzyrządowa Rosyjsko-Malezyjska Komisja Wspólna ds. Współpracy w Dziedzinie Obronności, Technologii Obronnych i Przemysłu Obronnego. W latach 2007–2009, zgodnie z kontraktem podpisanym w 2003 r., do Malezji trafiło 18 rosyjskich samolotów Su-30MKM.

Rosja każdorazowo uczestniczy w targach sprzętu wojskowego LIMA. Możliwość konsultacji stwarzają też spotkania ministrów obrony państw członkowskich ASEAN. Podczas szczytu ASEAN w listopadzie 2018 r. prezydent Rosji zaproponował premierowi Malezji zakup rosyjskich samolotów. Jednocześnie malezyjskie media podały, że na spotkaniu z Władimirem Putinem Mahathir bin Mohamad zwrócił się do Rosji o pomoc w utrzymaniu floty rosyjskich myśliwców odrzutowych. Kuala Lumpur jest bowiem jednym z największych operatorów sprzętu lotniczego produkcji rosyjskiej. Z informacji, które pojawiły się po zakończeniu Międzynarodowej Wystawy Techniki Lotniczej i Morskiej „LIMA 2019”, która odbyła się w Malezji, wynika, że Malezyjskie Siły Powietrzne będą nadal aktywnie wykorzystywać dostarczone wcześniej myśliwce wielozadaniowe Su-30MK produkcji rosyjskiej, a także podejmować wysiłki w celu maksymalizacji ich żywotności (rozważana jest możliwość modernizacji samolotów). Na wystawie zaprezentowano także nowy samolot wielofunkcyjny Su-30SME oraz rosyjskie myśliwce piątej generacji Su-57. Rosja zaoferowała szkolenia pilotów na bazie samolotu Jak-130. Ponadto Rosoboroneksport zamierza wziąć udział w malezyjskim przetargu na dostawę nowych UBS (bojowych samolotów szkoleniowych), na zakup od 18 do 36 samolotów⁷⁶.

Jednak, jak zauważa Siergiej Goriesławski, „w ostatniej dekadzie dawna dynamika współpracy wojskowo-technicznej Rosji z Malezją, którą były i obecny premier tego kraju Mahathir Mohamad⁷⁷ nazwał swego czasu »trampoliną do penetracji rosyjskiego wojskowego sprzętu lotniczego« osłabła, a rynek Azji Południowo-Wschodniej stracił dawny dynamizm”. Obecnie, zdaniem tego badacza, sprowadza się on do poprawy efektywności systemu obsługi i napraw floty oraz dostarczonych wcześniej samolotów MiG-29 i Su-30MKM⁷⁸.

Obok powiązań wojskowo-technicznych, jednym z najbardziej obiecujących obszarów relacji rosyjsko-malezyjskich jest współpraca w sferze kosmicznej. Na początku lat 90. Rosja udzieliła pomocy technicznej w wystrzeleniu pierwszego malezyjskiego sztucznego satelity Tungsat-1. W 2000 r. rosyjski pojazd startowy z kosmodromu Bajkonur wystrzelił pierwszego malezyjskiego satelitę naukowego. Z pomocą Federacji Rosyjskiej w 2006 i 2009 r. wystrzelono malezyjskie satelity telekomunikacyjne MEASAT. Spektakularnym wydarzeniem

⁷⁶ Е. Кочеткова, *op. cit.*, s. 175.

⁷⁷ Chodzi tu o Mahathira bin Mohamada, który był premierem Malezji do 1 marca 2020 r.

⁷⁸ С. Гореславский, *op. cit.*, s. 29.

stał się lot pierwszego malezyjskiego kosmonauty, szejka Muzafara Shukora na rosyjskim statku kosmicznym na Międzynarodową Stację Kosmiczną 10 października 2007 r.⁷⁹

5.8. Rosja-Brunei

Rosyjsko-brunejskie stosunki dyplomatyczne ustanowiono w październiku 1991 r. Dopiero jednak po kilku latach otwarto placówki dyplomatyczne w obu krajach: w 1998 r. Brunei otworzyło swoją placówkę dyplomatyczną w Moskwie a w lutym 2010 r. rozpoczęła pracę ambasada Federacji Rosyjskiej w Brunei. Można zatem stwierdzić, że Brunei to najmłodszy partner Rosji wśród państw ASEAN. Podobnie jak w przypadku pozostałych członków Stowarzyszenia, spotkania dwustronne obu partnerów, zwłaszcza na poziomie resortów spraw zagranicznych, ułatwiają szczyty ASEAN i innych struktur powiązanych z tą organizacją. Strony organizują też wizyty niezależnie od multilateralnych konferencji. Między innymi w 2005 r. z wizytą do Rosji przybył sułtan Hassanal Bolkiah, w październiku 2016 r. miała miejsce pierwsza w historii stosunków dwustronnych oficjalna wizyta przewodniczącego Izby Ustawodawczej Brunei Abdula Rachmana Taiba, a w sierpniu 2017 r. do Moskwy na zaproszenie ministra spraw wewnętrznych Władimira Kołokolcewa przybyła delegacja brunejskiej policji na czele z komisarzem Jammi Ds. Islam. W listopadzie 2019 r. Jego Wysokość Sułtan Hadzi Hassanal Bolkiah Mu'izzadin Waddaulah spotkał się z premierem Dmitrijem Miedwiediewem przy okazji szczytu w Bangkoku. W maju 2019 r. w Moskwie przebywał minister spraw zagranicznych Brunei Dato Seri Setia Awang Haji Erywan bin Pehin Datu Pekerma Jaya Haji Mohd Yusof, który spotkał się ze swoim odpowiednikiem Siergiejem Ławrowem, a w grudniu tego samego roku z rewizytą do sułtanatu pojechał wiceminister spraw zagranicznych Rosji Igor Morgułow⁸⁰.

Stosunki dwustronne obejmują również więzi międzyparlamentarne. W lutym 2019 r. przewodnicząca Rady Federacji Zgromadzenia Federalnego Federacji Rosyjskiej Walentina Matwiejenko przebywała z oficjalną wizytą w Brunei. Rada Federacji Zgromadzenia Federalnego Federacji Rosyjskiej i Rada Legislacyjna Brunei Darussalam podpisały protokół uzgodnień (*memorandum of understanding*). Rosja stała się pierwszym krajem, z którym Brunei podpisało podobny dokument⁸¹. W czerwcu 2019 r. delegacja Brunei uczestniczyła w konferencji poświęconej rozwojowi parlamentaryzmu zorganizowanej w Moskwie.

⁷⁹ E. Кочеткова, *op. cit.*, s. 176.

⁸⁰ A. Othman, *Brunei-Russia friendship remains strong*, <https://borneobulletin.com.bn/brunei-russia-friendship-remains-strong/> (dostęp: 15.10.2020).

⁸¹ *Ibidem*.

Partnerzy rozwijają kontakty gospodarcze. W 2017 r. w Brunei przebywało sześć delegacji rosyjskich przedsiębiorców, a w listopadzie 2017 r. z wizytą do Moskwy udał się minister energetyki i przemysłu Brunei Jasmin Umara.

Wzorem pozostałych państw ASEAN perspektywiczna jest współpraca militarna. W maju 2016 r. do portu Muara w Brunei wpłynął okręt rosyjski, aby wziąć udział w ćwiczeniach SMOA+. Odbywały się one pod hasłem bezpieczeństwa morskigo i walki z terroryzmem⁸². W 2017 r. w moskiewskiej konferencji na temat bezpieczeństwa udział wziął wiceminister obrony Brunei Abdul Azis Tamit, który przy tej okazji rozmawiał z wiceministrem obrony Rosji Aleksandrem Fominem.

W listopadzie 2019 r. Grupa Zadaniowa Rosyjskiej Floty Pacyfiku ponownie odwiedziła port Muara, a z kolei w Petersburgu odbyły się rozmowy sztabów marynarki wojennej. W kwietniu i maju 2019 r. delegacja rosyjska uczestniczyła w Sympozjum Marynarki Wojennej Zachodniego Pacyfiku, organizowanych w Brunei, a w czerwcu tego samego roku delegacja rosyjskiej marynarki wojennej wzięła udział w konferencji dwustronnej w Bandar Seri Begawan poświęconej planowanym wspólnym ćwiczeniom⁸³.

Drogą drobnych kroków rozwijają się kontakty w sferze humanitarnej, komunikacji i nauki. W kwietniu 2018 r. do Brunei przybyła delegacja Dagestanu na czele z muftim Szihabuddinem Gusiejnowem. Podpisano porozumienia między muzułmańskimi uniwersytetami. Stworzono także bazę prawno-traktatową współpracy. W styczniu 2019 r. sześciu pierwszych rosyjskich studentów rozpoczęło studia w sultanacie, a we wrześniu tego samego roku dwoje brunejskich studentów przybyło do Rosji⁸⁴.

5.9. Rosja-Laos

Rosja uznała Laos 7 października 1960 r. Oba państwa miały dobre relacje polityczne, zwłaszcza w latach 70. i 80. XX w. Laos był postrzegany jako bliiski sojusznik Wietnamu, co wzmacniało jego więzi również z Rosją. W dniu 9 marca 1994 r. podpisano Porozumienie o podstawach przyjacielskich stosunków, a w październiku 2011 r. przyjęto *Deklarację o partnerstwie strategicznym*. Również obecnie między oboma państwami rozwija się dialog polityczny, a spotkania odbywają się najczęściej przy okazji szczytów ASEAN. Rozwijają się relacje ministerstw, w tym gospodarki i spraw zagranicznych. Mają też miejsce kontakty międzyparlamentarne.

Wymiana gospodarcza nie jest wysoka. Według danych zamieszczonych na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji w 2016 r.

⁸² *Brunei Darussalam*, <https://www.mid.ru/en/maps/bn/?currentpage=main-country> (dostęp: 16.02.2021).

⁸³ A. Othman, *op. cit.*

⁸⁴ *Brunei Darussalam...*

wartość wzajemnych obrotów handlowych osiągnęła 40,9 mln USD (wzrost o 148,6% w stosunku do 2015 r.), rosyjski eksport osiągnął 13,1 mln USD (spadek o 16,4%), import – 27,8 mln USD (34,3-krotny wzrost)⁸⁵.

Od 1979 r. funkcjonuje Międzyrządowa Rosyjsko-Laotańska Komisja ds. Współpracy Handlowo-Gospodarczej i Naukowo-Technicznej. Aktywnie rozwija się współpraca militarna i w zakresie bezpieczeństwa. W styczniu 2018 r. minister Szojgu przebywał z roboczą wizytą w Laosie, a w kwietniu 2016, 2017 i 2018 r. Rosję odwiedził minister obrony Laosu gen. Chansamone Chanyalath. W tym miejscu można jeszcze wymienić wizytę głównodowodzącego wojsk lądowych FR Olega Salukowa w marcu 2017 r.⁸⁶ w Laosie. W analizie dotyczącej współpracy wojskowej Rosji z państwami Azji Południowo-Wschodniej Siergiej Goriesławski pisze o udanych transakcjach Rosji z Laosem. Twierdzi, że kontrakt na dostawę czterech samolotów Jak-130, któremu towarzyszyło przekazanie odpowiedniego wyposażenia lotniska w ramach pomocy wojskowo-technicznej, dowiódł elastyczności rosyjskich producentów oraz eksporterów broni i sprzętu wojskowego, a także kompleksowego podejścia do wniosków krajów partnerskich borykających się z poważnymi brakami środków finansowych. Autor zapewnia o skutecznej promocji rosyjskich technologii sprzętu wojskowego na nowe rynki⁸⁷. W kwietniu 2021 r. pojawiła się informacja, przekazana przez oficerów laotańskich, że relacje militarne między stronami rozwijają się i planowana jest budowa wspólnego lotniska z przeznaczeniem dla rosyjskich i laotańskich sił lotniczych. Oprócz tego współpraca wojskowa Rosji z Laosem ma objąć budowę obiektu do szkolenia laotańskich żołnierzy w zakresie wykorzystania rosyjskiego sprzętu wojskowego⁸⁸.

5.10. Rosja-Kambodża

Kambodża to kolejne, obok Laosu, państwo, z którym Rosja rozwijała stosunki dyplomatyczne w cieniu konfliktu indochińskiego. Zostały one ustanowione 13 maja 1956 r. W grudniu 1991 r. Kambodża uznała Federację Rosyjską za prawną następczynię ZSRR. W 1995 r. podpisana została wspólna *Deklaracja o przyjacielskich stosunkach międzyrządowych, relacjach handlowo-gospodarczych i kulturowych oraz współpracy naukowej*, jak również *Protokół o konsultacjach międzyresortowych*. ZSRR brał aktywny udział w uregulowaniu konfliktu indochińskiego, paryskiej konferencji w sprawie Kambodży w 1991 r. oraz operacji pokojowej po podpisaniu porozumienia.

⁸⁵ *The Lao People's Democratic Republic*, <https://www.mid.ru/en/maps/la/?currentpage=main-country> (dostęp: 15.03.2021).

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ С. Гореславский, *op. cit.*, s. 28.

⁸⁸ *Russia to Build Airport, Train Armed Forces in Sign of Strengthening Military Ties with Laos*, *Radio Free Asia*, <https://www.rfa.org/english/news/laos/cooperation-04022021185827.html> (dostęp: 17.04.2021).

Również w tym przypadku wizyty i rozmowy mają miejsce najczęściej przy okazji szczytów ASEAN, ARF czy EAS. Strony organizują także wizyty przywódców. Można wymienić tu pobyt w Rosji ministra spraw zagranicznych Kambodży Hor Namhonga w maju 2001 r. oraz wicepremiera tego państwa Sar Khenga w kwietniu 2004 r.⁸⁹

Rozwija się dialog między ministerstwami spraw zagranicznych. W październiku 2016 i w sierpniu 2017 r. Rosję z wizytami roboczymi odwiedził minister spraw zagranicznych i współpracy międzynarodowej Kambodży Prak Sokhon. W sierpniu 2017 r. w Moskwie podpisano plan międzyresortowych konsultacji na lata 2018–2020. Przy okazji szczytu w Singapurze, 2 sierpnia 2018 r. rosyjski minister Siergiej Ławrow spotkał się ze swoim kambodżańskim odpowiednikiem Prak Sokhonem. W latach 2005, 2011 i 2017 odbyły się spotkania na poziomie wiceministrów spraw zagranicznych. Rozwijają się kontakty międzyparlamentarne. W marcu 2016 r. Kambodżę odwiedziła delegacja Rady Federacji Rosyjskiej pod przewodnictwem jej pierwszego wiceprzewodniczącego Nikołaja Fiedotowa. Rada Federacji i Senat Kambodży podpisały porozumienie o ściślejszej współpracy międzyparlamentarnej. W kwietniu 2016 r. wizytę w Moskwie złożyła delegacja Zgromadzenia Narodowego Kambodży pod przewodnictwem prezydenta Henga Samrina⁹⁰. Istnieją też kontakty międzypartyjne oraz współpraca między sądami najwyższymi obu stron.

Rozpoczyna się współpraca między prowincjami. W 2010 r. Kambodżę dwukrotnie odwiedził prezydent Republiki Kałmucji Kirsan Imułżynow. W tym samym roku podpisano memorandum o nawiązaniu stosunków między prowincją Siem Reap i rosyjskim Nowogorodem Wielkim. W listopadzie 2016 r. do Kambodży udał się prezydent Republiki Tatarstanu Rustam Minnichanow. Kontakty z tym państwem utrzymuje także Syberyjskie Stowarzyszenie Współpracy Międzynarodowej.

Od 1997 r. działa Międzyrządowa Rosyjsko-Kambodżańska Komisja ds. Handlowo-Gospodarczych i Naukowo-Technicznych. Kambodża wyraża zainteresowanie współpracą z EUG. W maju 2016 r. premier Hun Sen podpisał protokół uzgodnień w czasie wizyty w Moskwie. W następnym roku, 15 lutego przewodniczący EUG Tigran Sarkisjan udał się do Phnom Penh, aby omówić z Hun Senem dalsze działania w tej kwestii⁹¹. W grudniu 2017 r. w Phnom Penh odbyło się spotkanie grupy roboczej EUG-Kambodża. Rozmowy były kontynuowane w maju 2018 r. w Moskwie. Funkcjonuje robocza grupa ds. energetyki atomowej. Jej drugie posiedzenie przeprowadzono w Moskwie 27 lutego 2018 r.

⁸⁹ Sok Touch, *Cambodia and the USSR/Russia: Fifty Five Years of Relations*, [w:] *ASEAN-Russia...*, s. 201.

⁹⁰ *The Kingdom of Cambodia*, <https://www.mid.ru/en/maps/kh/?currentpage=main-country> (dostęp: 15.03.2021).

⁹¹ C. Maza, *Unlikely Partners: Cambodia and the Eurasian Economic Union*, <https://thediplomat.com/2017/03/unlikely-partners-cambodia-and-the-eurasian-economic-union/> (dostęp: 21.04.2019).

Najnowsze dane dotyczące wymiany handlowej wskazują, że w 2020 r. wyniosła ona 197,8 mln USD, co oznacza spadek o 19,64% w porównaniu do roku poprzedzającego. W roku 2020 rosyjski eksport do Kambodży wyniósł 7,2 mln USD, spadek o 57,08%, natomiast import z Kambodży – 190,5 mln USD, co dało spadek o 16,88% w porównaniu do 2019 r. Kambodża zajmuje 101. miejsce wśród partnerów Rosji (0,034%). Omawiając dane statystyczne dotyczące współpracy gospodarczej między oboma państwami, należy przypomnieć, że nadal nie została uregulowana kwestia długów Kambodży wobec Rosji (1,52 mld USD).

Podobnie jak w przypadku współpracy z pozostałymi państwami ASEAN, także w odniesieniu do Kambodży Rosja stara się nie tracić z pola widzenia kontaktów naukowych i relacji związanych ze sferą kultury. W Phnom Penh funkcjonuje Rosyjskie Centrum Nauki i Kultury. Ciekawe jest to, że w miejscu dawnego przedstawicielstwa handlowego poświęcono kamień węgielny pod przyszłą cerkiew. W wywiadzie dla „Khmer Times” ambasador FR w Kambodży Anatolij Borowik stwierdził, że w Rosji uczy się około 500 studentów khmerskich, z których większość otrzymała stypendia. W 2020 r. Rosja ufundowała 15 stypendiów dla studentów z Kambodży (studia medyczne, informatyczne i humanistyczne)⁹². Rozważana jest szersza wymiana międzyuczelniana. W styczniu 2013 r. podpisano memorandum o współpracy pomiędzy Rosyjskim Instytutem Orientalistycznym i Królewską Akademią Kambodży. W kwietniu 2016 r. porozumienie o współpracy podpisały Moskiewski Uniwersytet Technologiczny i Phnom Penh Institute of Technology. Warto też wspomnieć, że w latach 2015–2016 Kambodżę odwiedziło ponad 50 tys. rosyjskich turystów⁹³.

Tab. 19. Zestawienie obrotów towarowych: eksport z Rosji, import do Rosji w USD

Państwo	Handel w 2017 r.	Handel w 2020 r.*	Eksport FR w 2020 r.	Import FR w 2020 r.
Tajlandia	2,3 mld	1,77 mld	353,77 mln (produkty mineralne, metal i produkty metalowe, chemia)	1,42 mld (maszyny i urządzenia, chemia, towary rolne)
Filipiny	602,3 mln	931,4 mln	527,89 mln (produkty mineralne, metal i wyroby metalowe, produkty rolne, drewno)	403,53 mln (+38%) (maszyny i urządzenia, środki transportu [aż 82%], produkty rolne, chemia tekstylia)

⁹² *The Ambassador of the Russian Federation to Cambodia, Mr. Anatoly Borovik, in an exclusive interview with Khmer Times*, <https://www.khmertimeskh.com/50797929/closer-diplomatic-relationship-between-cambodia-and-russia/> (dostęp: 30.01.2021).

⁹³ *The Kingdom of Cambodia...*

Russia pivot to (Southeast) Asia. Polityka Rosji...

Tab. 19 (cd.)

Państwo	Handel w 2017 r.	Handel w 2020 r.*	Eksport FR w 2020 r.	Import FR w 2020 r.
Wietnam	5,23 mld	5,66 mld	1,621 mld (maszyny i urządzenia, surowce mineralne metal i wyroby metalowe)	4,045 mld (maszyny i urządzenia, tekstylia, produkty spożywcze)
Indonezja	3,3 mld	2,35 mld	563,9 mln (towary rolno-spożywcze, chemia, metale i produkty metalowe, surowce mineralne)	1,78 mld (maszyny i urządzenia, środki transportu, towary rolno-spożywcze, chemia)
Mjanma	216,7 mln	370,58 mln	225,22 mln (maszyny i urządzenia, środki transportu, metal i wyroby metalowe, surowce)	145,36 mln (tekstylia, wyroby spożywcze i rolne)
Singapur	4,4 mld	1,68 mld	1,154 mld (produkty mineralne [aż 93%], maszyny i urządzenia, transport, metal i wyroby metalowe)	528,8 mln (maszyny i urządzenia, środki transportu, chemia, produkty mineralne, rolnicze, metal i wyroby metalowe, drewno)
Malezja	2,1 mld	2,6 mld	1,04 mld (surowce i minerały, ropa, chemia, towary przemysłowe)	1,579 mld (maszyny i urządzenia elektroniczne, surowce, towary rolnicze, kauczuk, olej)
Laos	16,6 mln	**	(maszyny i urządzenia, środki transportu, drewno i celuloza, metale)	(maszyny i urządzenia, środki transportu, tekstylia)
Kambodża	166,8 mln	197,795 mln	7,254 mln (maszyny i urządzenia, środki transportu, drewno i papier, chemia)	190,5 mln (tekstylia [aż 95%], produkty rolnicze, skóra)
Razem	18,33 mld USD	15,57 mld***	5,49 mld***	10,08 mld***

* Obroty w roku 2020 znacząco spadły ze względu na epidemię COVID-19. Porównanie z rokiem 2019 znajduje się w częściach rozdziału poświęconych poszczególnym państwom.

** Brak danych na stronie <https://russian-trade.com>.

*** W zaokrągleniu, bez Laosu

Źródło: Zestawienie własne na podstawie <https://russian-trade.com> (dostęp: 30.03.2021).

Przegląd stosunków Rosji z poszczególnymi państwami ASEAN pozwala potwierdzić te wszystkie wnioski, które wypływają z części dotyczącej relacji Rosji z ASEAN jako całością. Partnerem strategicznym Rosji w regionie, zgodnie z ugruntowaną tradycją, pozostaje Wietnam. Strony przywołują okres wojen indochińskich, kiedy Rosja udzielała pomocy walczącemu Wietnamowi, i lata 70. XX w., kiedy po wycofaniu się Chin z pomocy gospodarczej, praktycznie jedynie ZSRR i Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej wspomagały gospodarczo i politycznie zjednoczony już Wietnam. Należy jednak zauważyć, że lata 90. i początek lat 2000. upłynęły pod znakiem zastoju we wzajemnych relacjach Rosji i Wietnamu, choć deklaratywnie oba państwa potwierdzały wolę ich rozwoju. W późniejszym okresie, już po wstąpieniu Wietnamu do ASEAN i nawiązaniu stosunków dyplomatycznych z USA i państwami Europy Zachodniej, związki te nigdy nie osiągnęły poziomu z okresu istnienia ZSRR. Dwa inne państwa, które łączy z Rosją kontekst wojny indochińskiej, nie osiągnęły takiego poziomu relacji, jak Wietnam. Ze względu na ich poziom gospodarczy zainteresowanie wzajemną współpracą, poza sferą związaną z handlem bronią, jest nikłe.

Tradycyjne dziedziny współpracy Rosji z Azją Południowo-Wschodnią to przemysł naftowy, energetyczny i współpraca militarna. Ta ostatnia dotyczy większości państw Stowarzyszenia. Rosja jest zapraszana do wzajemnych kontaktów z kilku powodów, m.in. chęci dywersyfikacji partnerów czy atrakcyjności rosyjskiego sprzętu wojskowego, zdecydowanie tańszego od broni amerykańskiej i o zaawansowanej technologii. W przypadku handlu bronią Rosja konkuruje o rynki również z Chinami, dlatego można uprawdopodobnić tezę, że działa ona w Azji Południowo-Wschodniej we własnym strategicznym interesie, nie bacząc na interesy chińskie, a niekiedy nawet wbrew nim. Jest jeszcze jedna ważna cecha budowania przez Rosję stosunków z państwami azjatyckimi – nie stawia ona żadnych warunków. Wręcz przeciwnie, podkreślana jest zasada suwerenności i niemieszania się w sprawy wewnętrzne partnerów. Ten model polityki jest wspólny dla Rosji i państw ASEAN.

Rosja, podobnie jak inne państwa Azji Południowo-Wschodniej, stosuje strategię *hedgingu*, nie mając możliwości równoważenia wpływów mocarstw ani włączenia się w ich rywalizację. Zamiast tego stosuje elastyczne metody, nie stawia swoich celów „na ostrzu noża”, nie opowiada się wyraźnie po którejś ze stron⁹⁴. Wymienione zasady są ważne w przypadku „turbulencji”, niepokojów wewnętrznych związanych z zamachem stanu (Mjanma), przejęciem władzy przez wojskowych (Tajlandia), polityką wobec mniejszości narodowych (np. Malezja). Z przedstawionych danych wynika, że współpracą wojskową

⁹⁴ C. Kuik, *The essence of hedging: Malaysia and Singapore's response to a rising China*, „Contemporary Southeast Asia” 2008, No. 30(2), s. 156–166.

z Rosją zainteresowany jest nie tylko Wietnam, ale też Indonezja, Mjanma, Filipiny, Laos, Kambodża i Singapur. Oprócz zakupu sprzętu partnerzy zainteresowani są współpracą szkoleniową, wymianą doświadczeń, udziałem w konferencjach i innymi formami kontaktów wzajemnych.

Ważnym tematem rozmów jest też budowa nowej architektury bezpieczeństwa, zbieżna z *ASEAN way*, na którym oparty jest dialog regionalny. Jednak, aby ta dwustronna współpraca między Rosją i ASEAN była harmonijna, powinna być ona wzmocniona przez sferę gospodarczą. Wówczas to państwa są współzależne i obecność drugiej strony jest potrzebna i korzystna dla rozwoju danego państwa. Tymczasem w tej sferze deklaracje mijają się z rzeczywistością: ani państwa regionu nie są pierwszo-, czy nawet drugorzędnym, partnerem Rosji, ani na odwrót – jej rola w wymianie handlowej tych państw nie rośnie. Wielkości dotyczące wymiany handlowej spadły znacząco w porównaniu z 2017 r. Co prawda, rok 2020 był rokiem szczególnym i należy wziąć pod uwagę poprawkę na „szok covidowy”, ale sami eksperci rosyjscy wypominają władzy inercję, brak umiejętności dyplomatycznych i pomysłu na potrzebny i deklarowany rozwój współpracy z poszczególnymi państwami Azji Południowo-Wschodniej. Rosja i ASEAN nie są dostatecznie przygotowane do prowadzenia wzajemnych interesów i nie mają pełnej wiedzy na temat zasad regulujących działalność gospodarczą partnera. Po stronie ASEAN panuje poczucie, że stosunki gospodarcze między obiema stronami nie mają prawdziwej treści.

Ten spadek, w odniesieniu do niektórych państw, zastyg w przypadku innych można wiązać również z czynnikiem chińskim. Rosja jest utożsamiana z interesami chińskimi i w pewnym stopniu stanowi to przeszkodę na drodze do znalezienia nowych form współpracy z ASEAN⁹⁵. Istnieją jednak pewne wyselekcjonowane dziedziny, które mogłyby stanowić dźwignię dalszej współpracy.

Oprócz Wietnamu do grona większych partnerów handlowych Rosji należą: Singapur, Indonezja, Tajlandia i Malesja. Singapur i Wietnam podpisały porozumienie z EUG, zatem widzą perspektywy w rozwijaniu współpracy gospodarczej z Rosją i tworzoną przez nią Unią Eurazjatycką. Trwają też rozmowy na temat przystąpienia do negocjacji w sprawie porozumienia z Kambodżą.

⁹⁵ Г.М. Локшин, Е.В. Кобелев, В.М. Мазырин, *op. cit.*, s. 268.

Zakończenie

W części podsumowującej rozważania na temat polityki rosyjskiej wobec Azji Południowo-Wschodniej przytoczę wyniki ankiety, która została przeprowadzona w 2018 r. na użytek prowadzonych przeze mnie badań. Wzięła w niej udział grupa moskiewskich specjalistów zajmujących się problematyką polityki azjatyckiej Rosji, jej relacji z ASEAN-em i Wietnamem. W tym miejscu pragnę podziękować wszystkim ankietowanym za udział w badaniu.

Pytanie pierwsze brzmiało: Czy Rosja traktuje ASEAN jako całość i dąży do wypracowania takich mechanizmów, aby wzmocnić wspólnotę, czy też wygodniej jej działać wobec poszczególnych/wybranych członków organizacji?

Profesor Jewgienij Kanajew z Wyższej Szkoły Ekonomii, ekspert Klubu Valdai odpowiedział, że relacje między Rosją i ASEAN jako organizacją międzynarodową wymagają aktualizacji. Stwierdził jednak, że mimo tego Rosja jest zainteresowana relacjami z ASEAN właśnie jako jednolitą organizacją, ponieważ jest ona koordynatorem mechanizmów bezpieczeństwa w regionie Azji i Pacyfiku, w których uczestniczy Rosja i w czasie których dyskutowane są problemy bezpieczeństwa na neutralnej podstawie. Profesor Wiktor Sumski, kierownik Centrum ASEAN na Uniwersytecie MGIMO, uważa, że Rosja traktuje ASEAN jako jednolitą organizację, za czym przemawiają 22 lata od ustanowienia relacji dwustronnych. W żaden sposób nie przeszkadza to rozwojowi relacji dwustronnych z poszczególnymi członkami ASEAN. Rosja uznaje centralną rolę ASEAN (aseanocentryczność) w procesach integracyjnych, a także podkreśla znaczenie bezpieczeństwa we współpracy ze Stowarzyszeniem oraz takie dialogowe inicjatywy, jak: ARF, EAS i ADMM+. Profesor Dmitrij Mosjakow z Instytutu Wschodoznawstwa Rosyjskiej Akademii Nauk na równi postawił współpracę z ASEAN, jak i stosunki dwustronne z członkami Stowarzyszenia. Profesor Władimir Mazyrin, kierujący pracami Centrum Wietnamu i ASEAN RAN, odpowiedział, że Rosja próbuje wypracować mechanizmy efektywnej współpracy z ASEAN, ale relacje dwustronne są bardziej wygodne. Z kolei Jekatierina Kołdunowa, z Centrum ASEAN na Uniwersytecie MGIMO, sądzi, że Rosja traktuje ASEAN jak jednolitą organizację, co nie przeszkadza jej rozwijać równo-

cznie relacji z oddzielnymi graczami. Jewgienij Kobielew z Centrum Badań nad Wietnamem i ASEAN RAN zwrócił uwagę, że w Rosji niektórzy nawet nazywają ASEAN mocarstwem kolektywnym i Rosja wzmacnia tę jedność, ale oprócz tego współpracuje z oddzielnymi państwami, co leży w interesie całego Stowarzyszenia. Profesor Grigorij Łokszyn, współpracujący z tym samym Centrum, dał ciekawą odpowiedź na zadane pytanie: Rosja jest zainteresowana istnieniem i wzmocnieniem ASEAN-u jako jednolitej organizacji, ale nie jest w stanie wypracować żadnych mechanizmów, aby taki cel osiągnąć. Próbowano przekształcić EAS w organizację w rodzaju OBWE, co zakończyło się fiaskiem, ponieważ zabrakło zgody Chin. Ogólnie ekspert zwrócił uwagę na to, że rosyjscy dyplomaci nie mają doświadczeń związanych z oddziaływaniem na organizacje międzynarodowe. Rosja nie potrafi tego robić ani w odniesieniu do ONZ, ani do innych organizacji i dlatego wygodniej jej współpracować z państwami na zasadzie dwustronnej.

Reasumując: większość ekspertów zauważa, że Rosja na równi traktuje relacje z ASEAN jako całością, jak i jej oddzielnymi członkami, nie widzi przy tym konieczności dokonywania wyboru. Wymienieni badacze: Sumski, Kanajew, Kobielew i Łokszyn podkreślają stosunek Rosji do ASEAN jako organizacji scentralizowanej i fakt, że dla Rosji takie rozwiązanie jest korzystne. Podkreśla ona znaczenie ASEAN jako całości, o czym świadczy chociażby fakt, że Rosja uznaje centralną rolę ASEAN w procesach integracyjnych i sama jest członkiem inicjatyw powstałych z inicjatywy tej organizacji. Łokszyn uważa przy tym, że poparcie Rosji dla ASEAN jako całości i jej centralnej roli w procesach integracyjnych jest mało widoczne, ponieważ Rosja nie potrafi działać w ramach dyplomacji wielostronnej.

Kolejne pytanie brzmiało: Czy działania Rosji (indywidualne/multilateralne) sprzyjają integracji regionalnej? Jakie działania Rosji przede wszystkim sprzyjają integracji? Kanajew odpowiedział, że, ponieważ Rosja popiera centralną rolę ASEAN, już to zachęca państwa Azji Południowo-Wschodniej, aby uzgadniać swoje pozycje. To wkład Rosji w proces integracji, pomaga to Stowarzyszeniu i ułatwia mu działanie w sposób skoordynowany nawet w tych kierunkach, które nie są bezpośrednio związane z interesami Rosji. Mosjakow natomiast uznał, że taką ideą jest proponowana przez Rosję nowa architektura bezpieczeństwa – jednak nie jest to idea przyjmowana w pełni. Mazyrin z kolei przywołał nową ideę Wielkiej Eurazji (EUG+SOW+ASEAN) albo wspieranie partnerstwa dialogu Rosja-ASEAN.

Kołdunowa uważa, że Rosja stara się odgrywać większą rolę, o czym świadczy jej stanowisko w APEC, ale jej się to nie udaje. Istnieją tu ograniczenia wewnętrzne i zewnętrzne. Kobielew twierdzi, że dialogowe partnerstwo Rosja-ASEAN jest jednym z priorytetów polityki zagranicznej Rosji w regionie Azji

i Pacyfiku. Odgrywa ona ważną rolę np. w ARF, zaangażowała się w proces zbliżenia ARF z SOW, aktywnie współpracuje z ASEAN-em w APEC i EAS. Łoszyn z kolei uważa, że Rosja nie jest w stanie i w żaden sposób nie wpływa na integrację w regionie Azji Południowo-Wschodniej. Dopiero niedawno stała się ona członkiem WTO i skutki tego aktu na razie nie są widoczne. Próby określenia relacji i zbliżenia z SOW jak do tej pory nie przyniosły żadnego rezultatu – dominują tam Chiny. Wysiłki rosyjskich dyplomatów koncentrowały się wokół wypracowania wspólnych norm i reżimów w regionie. Najbardziej znaczący był tu wspólny komunikat Dmitrija Miedwiediewa i Xi Jinpinga w Pekinie w 2010 r. ASEAN poparł te ustalenia w Brunei w 2013 r., ale wszystkim zostało zapomniane i wykreślone po wydarzeniach na Ukrainie i na Bliskim Wschodzie.

Reasumując: ekspertom trudno było wskazać te rosyjskie inicjatywy, które rzeczywiście sprzyjają integracji. Przywoływane są te, których Rosja jest członkiem, ale które powstały na skutek działań ASEAN. Profesor Mazyrin wśród takich inicjatyw wymienił projekt Wielkiej Eurazji, a prof. Mosjakow – propozycje wypracowania nowej architektury bezpieczeństwa regionalnego. Kobielew i Kołodunowa podkreślają udział Rosji w APEC, choć ograniczenia wewnętrzne i zewnętrzne nie pozwalają jej odegrać takiej roli, jaką sobie wymarzyła (w swoich artykułach Kołodunowa przypomina o ograniczeniach i słabości relacji gospodarczych Rosji z Azją Południowo-Wschodnią). Łoszyn z kolei wspomniał o udziale Rosji w tworzeniu nowych reżimów i norm.

Trzecie pytanie dotyczyło poszerzania grona partnerów w regionie: „Czy Rosja poszerza grono państw z którymi współpracuje, utrwała współpracę ze stałymi sojusznikami (Wietnam, Laos, Indonezja), czy też zamraża stosunki na niskim poziomie. Czy składane deklaracje poszerzenia współpracy mają charakter gry dyplomatycznej?”

Kanajew odpowiedział, że Rosja składa takie oświadczenia np. za pośrednictwem i przy udziale EUG, ale inne propozycje, chociażby Chin, są bardziej ciekawe. Mosjakow zwraca uwagę na starych sojuszników Rosji: rośnie handel z Wietnamem (strefa wolnego handlu), a z Indonezją podejmuje nowe projekty infrastrukturalne oraz wojenno-techniczne i militarne. Mazyrin twierdzi natomiast, że Rosja skupia się na starych partnerach, ale powoli poszerza krąg partnerów, np. o Tajlandię i Singapur. Niestety, często deklaracje zwiększenia współpracy pozostają jedynie na papierze. Kołodunowa uważa z kolei, że krąg państw, z którymi Rosja współpracuje, poszerza się. Są to: Tajlandia, Filipiny, Mjanma i Malesja. Kobielew również twierdzi, że Rosja chce współpracować ze wszystkimi partnerami. Najbardziej rozbudowane relacje ma z Wietnamem, ponieważ państwa te podniosły ich poziom do rangi wszechstronnego partnerstwa strategicznego. W ostatnim czasie najbardziej rozwinęły się relacje Rosji z Kambodżą, Tajlandią, Filipinami i Singapurem. Natomiast uwaga eksperta do zadanego pytania była taka, że Rosja nie gra dyplomatycznie, a jest szcze-

rze zainteresowana rozwojem relacji ze wszystkimi państwami ASEAN we wszystkich sferach: politycznej, handlowo-gospodarczej, wojskowej i kulturowej. Niezwykle krytyczny w tej sprawie był prof. Łokszyn, który stwierdził, że Rosja nie poszerza znacząco kręgu swoich partnerów, a poziom jej relacji z Wietnamem jest stale niski. Nie jest on sojusznikiem Rosji. Wszystkie deklaracje dotyczą jedynie tych elementów sytuacji międzynarodowej, wobec których obie strony mają zbliżone stanowisko, np. Morze Południowochińskie. W interesie Rosji leży dążenie ASEAN do zachowania autonomii i kierowniczej roli w budowaniu architektury bezpieczeństwa na zasadzie aseanocentryczności. Jednak otwarcie Rosja z tym nie występuje, ponieważ nie chce wzbudzać niezadowolenia Pekinu.

W omawianym pytaniu większość analityków widzi koncentrowanie się na stałych partnerach, głównie na Wietnamie, choć Rosja stara się poszerzać grono państw, z którymi ściśle współpracuje, w tym z Kambodżą, Tajlandią, Filipinami i Singapurem. Kanajew stwierdził, że nowe propozycje współpracy składa ona za pośrednictwem EUG, ale, niestety, inne propozycje są ciekawsze, np. Chin. Łokszyn z kolei uważa, że współpraca z państwami ASEAN stale jest utrzymywana na niskim poziomie.

Pytanie czwarte: Czy Rosja widzi ASEAN jedynie jako element większych struktur, czy też sprzyja jego samodzielności, widząc w tym swoją regionalną powinność? Kanajew podkreśla, że ASEAN to ważny kierunek dywersyfikacji partnerów, by Rosja nie zamknęła się wyłącznie w kontaktach z Chinami. Oprócz tego widzi ona ASEAN jako część swojego perspektywicznego projektu Wielkiej Eurazji. Mosjakow nie widzi w tym przeciwieństwa i traktuje ASEAN jako element większych struktur i jako oddzielną całość. Mazyrin twierdzi, że ASEAN to suwerenna jednostka i w dodatku daje możliwość wpływania na większe struktury, np. EAS. Koldunowa z kolei przekonuje, że Rosja sprzyja samodzielności ASEAN, a Kobielew ponownie podkreśla, że widzi ona w Stowarzyszeniu oddzielnego partnera i opowiada się za utrzymaniem jego samodzielności. Jednocześnie uważa, że ASEAN jest częścią regionu Azji Wschodniej. Łokszyn zauważa, że nie chodzi tu o powinność, ale o interesy Rosji, dla której pożądane jest dążenie ASEAN-u do wzmocnienia autonomii działań i nadrzędnej roli w utrzymaniu bezpieczeństwa w regionie Azji i Pacyfiku. W sytuacji, kiedy utrzymuje się rywalizacja między USA a Chinami Rosja jest zainteresowana tym, by żadne państwo ostentacyjnie nie przechodziło ani na stronę Chin, ani USA. Rozwijając stosunki w zakresie wojskowym, sprzyja ona stabilizacji i zachowaniu pokoju. Większe oczekiwania ma w odniesieniu do całego regionu Azji i Pacyfiku, którego ASEAN jest częścią, ale jak na razie działania te nie przynoszą efektu. Przed nową Rosją stoi ważne zadanie – nauczyć się współpracować.

Reasumując: respondenci odpowiedzieli, że Rosja wspiera samodzielność ASEAN. Kanajew dodatkowo stwierdził, że widzi ona ASEAN przez pryzmat własnego strategicznego projektu Wielkiej Eurazji. Ponownie ciekawą odpowiedź dał Łokszyn, który zauważył, że autonomia ASEAN leży w interesie Rosji, a w sytuacji rywalizowania między USA a Chinami jest ona zainteresowana, by żadne państwo ostantacyjnie nie przechodziło ani na jedną, ani na drugą stronę.

Pytanie piąte dotyczyło często powtarzającego się zarzutu o wpływy chińskie na politykę regionalną Rosji: Czy jest ona w regionie graczem samodzielnym, czy też odpowiada na zapotrzebowanie Chin i współdziała z nimi, realizując własne interesy, widząc je przez pryzmat współpracy z Chinami?

Kanajew stwierdził, że Rosja ma własne interesy w Azji Południowo-Wschodniej i jest graczem samodzielnym. Projekt Wielkiej Eurazji działa wbrew interesom Chin, jest nastawiony na równoważenie ich wpływów, a jednym z elementów tego równoważenia jest ASEAN. Sumski podkreślił wagę współpracy z Chinami, ale dodał, że Rosja w żadnym wypadku nie realizuje ich interesów. To samo powiedział Mosjakow i jednocześnie dodał, że Rosja szanuje interesy Chin. Mazyrin uznał, że Rosja jest samodzielnym graczem, w niektórych sprawach podziela i popiera pozycję Chin, a w innych rozgrywa własne interesy. Kołdunowa oddziela aspekty polityczne i ekonomiczne, twierdząc, że w planie ekonomicznym Rosja nie ma takich samych możliwości jak Chiny, ale mimo to nie jest emanacją interesów chińskich. Kobielew uważa natomiast, że jeśli chodzi o Chiny, to kontakty budowane są na poziomie dwustronnym i każda ze stron w regionie prowadzi własną niezależną politykę. Łokszyn z kolei podkreśla, że normalizacja stosunków z Chinami była największym osiągnięciem Rosji po rozpadzie ZSRR – należy to chronić, bo dotyczy to również bezpieczeństwa światowego. Obecnie Rosja jest samodzielnym graczem w regionie i wszelkimi siłami stara się odżegnywać od roli „młodszego brata”, zależnego od Pekinu. Stosunki strategiczne między Rosją i Chinami nie mają charakteru wojskowego – nikt do tego nie dąży, nie chce tego sam Pekin. Interesy obu państw w wielu kwestiach są rozbieżne, ale obecna rywalizacja chińsko-amerykańska zachęca je do współpracy.

Podsumowując: wszyscy respondenci stwierdzili, że Rosja w Azji Południowo-Wschodniej działa niezależnie od Chin, nawet w sprawach gospodarczych nie jest ich pochodną. Większość ankietowanych podkreśliła, że relacje z Chinami to duże osiągnięcie pozimnowojennej polityki. Łokszyn stwierdził, że Rosja wszelkimi siłami stara się odżegnywać od roli „młodszego brata”, zależnego od Pekinu. Stosunki strategiczne między Rosją i Chinami nie mają charakteru wojskowego, ale obecna rywalizacja Chin i USA zachęca do takiego sojuszu.

Pytanie szóste dotyczyło reorientacji rosyjskiej polityki wobec Azji: Czy tendencja „powrotu na Wschód” jest stała, czy też odpowiada jedynie obecnej „fali”

procesów modernizacyjnych w Rosji i jest wymuszona przez złą koniunkturę relacji z Europą?

Kanajew przypomniał, że „powrót na Wschód” rozpoczął się o wiele wcześniej niż wydarzenia na Ukrainie. W 2007 r. miał miejsce początek przygotowań do szczytu APEC we Władywostoku. Tendencja ta jest tendencją strategiczną i będzie się rozwijać niezależnie od stanu stosunków Rosji z Europą i USA. Sumski zwrócił uwagę, że powrót na Wschód jest związany z potrzebami Syberii i Rosyjskiego Dalekiego Wschodu. Ekspert zaznaczył, że trzeba się liczyć z pogorszeniem relacji z Zachodem, ich naprawa może trwać bardzo długo, a nawet jeśli nastąpi, to będzie przypominać okres „odprężenia”. Mosjakow stwierdził, że *pivot to East* to proces obiektywny, który jedynie przyspieszają subiektywne czynniki. Sankcje Zachodu w pewien sposób również są uzupełniającym impulsem tego procesu. Mazyrin z kolei zwraca uwagę na fakt, że tendencja ta będzie się wzmacniać dopóty, dopóki Zachód stosuje sankcje. Jednocześnie Rosja patrzy na Zachód w imię interesów swoich nowych elit. Kołodunowa twierdzi, że „powrót na Wschód” to tendencja obiektywna, ale rozwijająca się zbyt wolno. Zdaniem Kobilewa, ZSRR w związku z powojenną sytuacją nie miał możliwości rozwoju Syberii i RDW i dlatego są one zaniedbane. Obecnie Rosja zwróciła się na Wschód i działa na rzecz rozwoju swoich wschodnich rubieży. Złe relacje z Europą to zjawisko tymczasowe, zaś rozwój tych regionów to zadanie strategiczne i nie może być mowy o żadnej koniunkturze. Łokszyn natomiast podkreśla, że Rosja nie wraca na Wschód, bo zawsze tam była. O rozwoju Syberii i RDW mówi się od dawna, ale jak do tej pory udało się zrobić niewiele. Współczesna kampania dotycząca rozwoju tego obszaru jest bardzo spóźniona. Rosja to olbrzymi eurazjatycki kraj, jednak myślenie rosyjskich elit jest europocentryczne. Pogorszenie relacji z Zachodem popycha, oczywiście, Rosję do aktywizacji polityki na Wschodzie. Potrzebne są jednak inwestycje i technologia, o co trudno w sytuacji ograniczeń ze strony Zachodu i USA. Nie ma ich ze strony Chin, natomiast Japonia przypominała sobie o pretensjach terytorialnych i przyłączyła się do sankcji. Z tego powodu Rosja szuka partnerów na Wschodzie, są to: Wietnam (podpisał porozumienie o wolnym handlu), Indonezja, Tajlandia, Malezja, Singapur. Obecnie trwają rozmowy z Singapurem. Kolejnym krokiem może być porozumienie z ASEAN, a możliwe, że także z ASEAN+6. Niestety, jak podkreśla rosyjski ekspert, Putinowska inicjatywa Wielkiej Eurazji wspólnie z chińskim Pasem i Szlakiem zawiśła w bezruchu.

Podsumowując: na pytanie o powrót Rosji na Wschód większość badanych odpowiadała, że nie jest to powrót, ale stała obecność, choć rzeczywiście trudne relacje z Europą wzmocniły przeświadczenie Rosji o prawidłowości jej działania.

Pytanie siódme dotyczyło wspólnych celów strategicznych ASEAN i Rosji.

Kanajew odpowiedział, że jest to budowanie świata wielobiegunowego. Podobnie stwierdził Sumski i dodał, że strony powinny znaleźć w nim odpowiednie miejsce. Mosjakow za wspólne cele strategiczne uznał jedność, bezpieczeństwo, pokój i rozkwit. Mazyrin uznał, że, oczywiście, takie wspólne cele istnieją i są głębsze niż np. wspólne cele ASEAN i USA. Zaliczył do nich przede wszystkim stworzenie świata wielobiegunowego bez hegemonii USA i Chin. Kołodunowa również odpowiedziała, że takim wspólnym celem jest stworzenie współpracującego świata wielobiegunowego, a nie jego konfliktowej wersji. Dla Kobiellewa to: pokój oraz bezpieczeństwo w regionie i wokół niego. Łokszyn natomiast wskazał, że wspólne strategiczne cele to obecnie pokój i stabilność na Morzu Południowochińskim, bo dla Rosji jest to szlak handlowy wiążący jej europejską część z Dalekim Wschodem. Rosję i ASEAN łączy idea niedopuszczenia do kontroli tego obszaru przez jakiegokolwiek mocarstwo: Chiny czy USA, Japonię czy nawet przez rodzący się kwartet z Indiami. Rosja, podobnie jak ASEAN, jest zainteresowana światem wielo- a nie jednobiegunowym – z Chinami zamiast USA w centrum.

Wspólne cele, na które wskazują rosyjscy eksperci, to zatem świat wielobiegunowy. Łokszyn dodaje, że chodzi tu nie o świat z Chinami zamiast USA w centrum, ale o świat, jak postuluje Mazyrin, bez hegemonii Chin i USA. Kołodunowa postuluje, by był to świat wielobiegunowy kooperatywny, a nie jego konfliktogenna wersja. Mosjakow dodatkowo wymienia takie wspólne cele, jak: jedność, bezpieczeństwo, dobrobyt.

Pytanie ósme brzmiało: Jaką rolę dla Rosji widzi ASEAN? W jakich dziedzinach Rosja jest dla ASEAN najważniejsza: politycznej, gospodarczej, bezpieczeństwa? Jakie dziedziny są najbardziej perspektywiczne: militarna, przemysł naftowy, energetyka atomowa?

Kanajew stwierdził, że dla ASEAN stosunki z Rosją są ważne z kilku powodów: pozwalają Stowarzyszeniu budować jego centralną pozycję i poszerzać sferę działania wpływów poza region Azji i Pacyfiku na przestrzeń eurazjatycką, minimalizować zagrożenia dla bezpieczeństwa spożywczego i energetycznego. Związki z poważnym globalnym graczem powodują, że ASEAN zwiększa swoje możliwości w skali globalnej. Sumski potwierdził te pola, które zostały wymienione w pytaniu, ale dodał sferę rolno-spożywczą, infrastrukturę, transport, ochronę zdrowia, oświatę, edukację oraz IT (w tym cyberbezpieczeństwo), oczywiście także energetykę, nie tylko atomową. Mosjakow uważa, że najbardziej perspektywiczne pola to polityka i bezpieczeństwo, współpraca wojskowa, przemysł naftowy i energetyka atomowa. Zdaniem Mazyrina, ASEAN dla Rosji przewiduje jedynie małą rolę balansu między USA i Chinami, dlatego też jest ona ważna dla Stowarzyszenia tylko w sferze politycznej i bezpieczeństwa, a nie

gospodarczej. Najbardziej perspektywiczna jest zatem współpraca wojskowa, ochrona środowiska i energetyka atomowa. Kołodunowa wskazuje na politykę, bezpieczeństwo i przeciwdziałanie terroryzmowi. Kobielow twierdzi, że Rosja jest potrzebna ASEAN-owi jako światowe mocarstwo, by zbalansować wpływy Chin i USA w regionie. Stowarzyszenie najbardziej interesuje współpraca wojskowa, przemysł naftowy, energetyka atomowa i rolnictwo.

Najlepiej współpraca wojskowa Rosji rozwija się z Wietnamem. W 2009 r. podpisano memorandum o strategii współpracy wojskowo-technicznej do roku 2020. W maju 2016 r. Rosja podpisała porozumienie o współpracy wojskowej z Tajlandią i Indonezją oraz memorandum o współpracy w dziedzinie obrony z Brunei. Oprócz tego, FR i ASEAN rozwijają współpracę między organami sądowymi, służbami specjalnymi, organami wywiadowczymi i „siłowymi” ministerstwami – stwierdził Kobielow. Natomiast Łokszyn przekonuje, że ASEAN dla Rosji jest ważny, by nie uzależnić się całkowicie od Chin i dlatego wymienione dziedziny współpracy są perspektywiczne. Jak mówi rosyjskie przysłowie, „nie wkładaj wszystkich jajek do jednego koszyka”. Ekspert wymienił także inne perspektywiczne kierunki współpracy, np. produkcję ziarna, mięsa i mleka, gospodarkę wodną, produkcję drewna, elektroenergetykę. Rosja dysponuje możliwościami w tych dziedzinach, a jest to potrzebne ASEAN. Rosja to stały członek Rady Bezpieczeństwa i uregulowanie konfliktów w regionie Azji i Pacyfiku nie jest bez niej możliwe. Może ona stać się nie tylko uczestnikiem uregulowań, ale też gwarantem wypełnienia postanowień.

Podsumowując: jeśli chodzi o sfery, w których ASEAN widzi perspektywę dla rozwoju wzajemnych relacji, to większość badanych wskazuje na politykę i bezpieczeństwo. Oprócz bezpieczeństwa najczęściej wymienia się tradycyjne formy współpracy, w tym energetykę i wydobywanie ropy naftowej. Sumski dodaje współpracę w dziedzinie rolnictwa.

Pytanie dziewiąte zostało sformułowane w następujący sposób: Jakie działania perspektywiczne Rosji mogłyby przekonać ASEAN o celowości intensyfikacji współpracy z tym państwem?

Kanajew odpowiedział, że prawdopodobnie trójstronna współpraca ASEAN-Chiny-Rosja, a Sumski wskazał, że dobrze byłoby wzmocnić i zaktywizować te działy współpracy, o których mowa była wcześniej. Według Mosjakowa perspektywiczne powinny być działania związane z destabilizacją i zaostrzeniem kontrowersji amerykańsko-chińskich w Azji Południowo-Wschodniej. Mazyrin uważa, że Rosja wspólnie z Chinami powinna działać na rzecz uregulowania sporów na Morzu Południowochińskim, zrealizować jeden lub dwa ważne projekty infrastrukturalne, np. budowa rury naftowej, gazowej lub energetyka atomowa. Kołodunowa podkreśla wzrost znaczenia instytutów, centrów ASEAN

w obliczu powiększania się kontrowersji amerykańsko-chińskich. Kobielew z kolei zwraca uwagę na to, że na trzecim szczycie Rosja-ASEAN w Soczi w 2016 r. został przyjęty *Kompleksowy plan działań 2016–2020*, w którym wymieniono 142 punkty i dokładnie opisano mapę drogową praktycznych działań, które miałyby pobudzić współpracę z ASEAN w sferze polityki, handlu, inwestycji, bezpieczeństwa, kultury, oświaty itp. *Plan* jest nastawiony na dywersyfikację sfer współpracy i ma być wdrażany w życie przez odpowiednie ministerstwa. Zdaniem Łokszyna, trudno odpowiedzieć na to pytanie, ponieważ państwa ASEAN są różne, ale przede wszystkim należy rozpocząć od siebie, czyli stworzyć dobry klimat dla współpracy z regionem Azji Południowo-Wschodniej, by korzystnie i niezawodnie tam inwestować. W związku z tym należy zwalczać korupcję miejscowych urzędników i reformować sądownictwo.

Podsumowując: wśród nowych perspektywicznych działań respondenci wymienili wiele różnych elementów. Kanajew widzi relacje w trójkącie ASEAN-Chiny-Rosja, Mosjakow i Mazyrin podkreślają konieczność współpracy w związku z konfliktem na Morzu Południowochińskim, a Łokszyn – konieczność budowania dobrej atmosfery dla tych relacji.

Ostatnie, dziesiąte pytanie dotyczyło rosyjskich wartości w kontekście ich atrakcyjności dla ASEAN. Na to pytanie każdy z ekspertów odpowiedział inaczej. Kanajew stwierdził, że wartościami tymi są samodzielność i samowystarczalność. Rosja nie bała się rzucić wyzwania Stanom Zjednoczonym po sankcjach i wojnie informacyjnej. Sumski uważa, że taką wartością jest „zebranie się w sobie” i powrót do gry nawet wówczas, gdy wydaje się, że wszystko jest już przegrane. Rosja nie ma sobie równych i współczesna Azja – od Turcji i Iranu po Chiny, Indie i Azję Południowo-Wschodnią – to czuje. Mosjakow przekonuje, że jest to zdrowy konserwatyzm, międzyetniczna międzynarodowa tolerancja, lojalność, umiejętność wytrzymywania trudności, optymizm historyczny, naturalne żywiołowe dążenie do prawdy i sprawiedliwości. Mazyrin dopowiedział, że w sferze humanitarnej są to tradycyjne konserwatywne wartości, w tym religijne, z wyjątkiem wojującego islamu (przykład Czeczenii). Kobielew z kolei wskazał, że w gospodarce to ropa i gaz, energetyka atomowa, badanie kosmosu, a w sferze humanitarnej – propagowanie rosyjskiej literatury, muzyki i tradycji historycznej, a także wymiana turystyczna.

Ankieta, ale również rozmowy, przeprowadzone krótkie wywiady uzupełniły materiał źródłowy. W podsumowaniu pragnę powrócić do postawionych we wstępie hipotez badawczych i możliwości ich weryfikacji. Podstawową hipotezą badawczą była konstatacja dotycząca oddziaływania Rosji na procesy za-

chodzące w Azji Południowo-Wschodniej. Dokonana analiza działań tego państwa w regionie, zwłaszcza w ostatniej dekadzie, świadczy o tym, że deklaruje ona chęć włączenia się do geopolitycznej gry w Azji Południowo-Wschodniej i tym samym do szerszej współpracy z regionem. Rosja zwiększyła swoją aktywność w regionie, uznając go za ważny i perspektywiczny dla jej „powrotu na Wschód”. Monitorując politykę europejską, wzmacnia ona swój wizerunek azjatyckiego supermocarstwa, przedstawiając istotne korzyści wynikające z działalności w regionie. Ponadto Rosja wykorzystuje tradycyjne atuty: współpracę w dziedzinie energetyki, wydobycia ropy naftowej, handlu bronią, a także inicjuje nowe formy współpracy międzyregionalnej (GEP).

W warunkach pogorszenia relacji z UE w interesie Rosji leży integracja i stabilizacja regionu Azji Południowo-Wschodniej z jej bardziej aktywną obecnością. Dlaczego jest to dla Rosji korzystne? Ponieważ wyrasta „jednolity” partner, z którym może ona uzgadniać elementy nowej architektury bezpieczeństwa, robi to równolegle z rozmowami z Chińczykami i niezależnie od nich. Opisane zjawisko oraz reakcje rosyjskich strategów, ekspertów i naukowców były opisane w rozdziale pierwszym.

Zatem, czy i jak Rosja sprzyja integracji regionalnej? Czy i jak wspiera centralną pozycję ASEAN? Aby odpowiedzieć na powyższe pytania, konieczne było prześledzenie procesu instytucjonalizacji stosunków ASEAN-Rosja, rozważenie rosyjskich propozycji wzmocnienia procesów integracyjnych oraz reakcji ASEAN na te inicjatywy. Jednocześnie od realnych dokonań należy odróżnić słowne, sloganowe podejście do tych relacji. Przedmiotem analizy były uzgodnione dokumenty i wzajemne deklaracje oraz oceny dokonane przez rosyjskich i azjatyckich ekspertów. Wnioski płynące z analizy dokumentów urzędowych, publikacji badawczych i ekspertyz zostały uzupełnione o uogólnienia wynikające z ankiety przeprowadzonej wśród rosyjskich ekspertów zajmujących się problematyką integracji regionalnej. O przestrzeganiu przez Rosję zasady centralności ASEAN może świadczyć fakt, że jest ona członkiem najważniejszych organizacji regionalnych powołanych z inicjatywy tej organizacji. Jest pełnoprawnym członkiem ARF, Szczytów Azji Wschodniej (EAS), a od 2010 r. uczestniczy w Spotkaniu Azja-Europa (ASEM). Jest członkiem Wspólnoty Gospodarczej Azji i Pacyfiku (APEC), współpracuje z ASEAN w ramach ADMM+, ale przede wszystkim inicjuje nowe formy kontaktów ze Stowarzyszeniem.

Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że dla obu stron najbardziej istotne stały się wzajemne cele, takie jak wielostronne formy dyplomacji czy współpraca w zakresie bezpieczeństwa regionalnego. ASEAN zajmuje centralną pozycję w zakresie powiązań instytucjonalnych między różnymi strukturami i inicjatywami, a także pełni rolę forum dialogu między mocarstwami na temat kwestii bezpieczeństwa w regionie. Opierając się na analizie proce-

sów regionalizacji w Azji Południowo-Wschodniej, można stwierdzić, że centralna rola ASEAN absolutnie nie jest kwestionowana przez Moskwę. Świadczy o tym rozbudowany system instytucjonalny, rosyjskie inicjatywy adresowane do całego Stowarzyszenia oraz poszukiwanie modelu współpracy, który zadowoliliby wszystkich jego członków. Na szczytach ASEAN, w tym na ostatnim w Singapurze, dyskutowano o nowych propozycjach przygotowanych przez Rosję.

Ale... pomimo swoich aspiracji w zakresie współpracy w dziedzinie integracji regionalnej, Rosja stoi w obliczu ograniczeń, które utrudniają realizację nowych idei. Z wielu wypowiedzi rosyjskich ekspertów, w czasie konferencji naukowych czy rozmów przeprowadzanych przez autorkę, wyłania się obraz świadczący o tym, że Rosja nie jest w stanie skutecznie realizować własnych interesów na forum wielostronnym ani różnicować metod współpracy. Łatwiej jej opierać się na stosunkach bilateralnych, jednak obie formy (współpraca dwu- i wielostronna) są stosowane równoważnie. Stosunki Rosja-Wietnam są obecnie najważniejszym kierunkiem działań dyplomatycznych w odniesieniu do oddzielnych państw ASEAN. Hipoteza ta została zweryfikowana pozytywnie.

Kolejnym problemem jest to, że Rosja wykazuje brak konsekwencji w działaniu, składa efektowne deklaracje, które pojawiają się po szczytach, a potem nie znajdują odpowiedniego sposobu finansowania czy wyposażenia strukturalnego.

Przykładem ostatniej inicjatywy, która została zgłoszona przez Rosję jest Wielkie Partnerstwo Eurazjatyckie. Oceniam, że na tym etapie inicjatywa jest mało realna, zwłaszcza ze względu na ekonomiczne ograniczenia ze strony Rosji. Z całą pewnością została sformułowana, aby pozwolić jej pozostać w grze i zapobiec sytuacji, w której „zwrot ku Azji” będzie postrzegany jako „zwrot ku Chinom”. Deklaracja singapurska nawiązuje do pomysłu prezydenta Putina ogłoszonego w Soczi, jednak koncepcja ta została nieco rozmyta – ma polegać m.in. na rozdzieleniu rozmów między ASEAN i SOW oraz ASEAN i EUG, a przecież miała to być organizacja oparta na tych trzech podmiotach. Negocjacom tym poświęcono dwa odrębne punkty, zapewniając w ten sposób kontynuację rozmów, choć nie w zakresie proponowanym przez Rosję.

Moskwa liczy na to, że podpisana w Singapurze *Deklaracja o partnerstwie strategicznym* przyspieszy rozwój współpracy, w tym sztandarowego przedsięwzięcia, o którym w styczniu 2019 r. mówił ambasador Rosji w ASEAN Aleksandr Iwanow: „Mamy nadzieję, że wkrótce rozpoczniemy studium realizacji dotyczącej przyszłej umowy o wolnym handlu ASEAN-EUG, która będzie promować nasz handel, a tym samym stwarzać nowe możliwości dla naszych producentów”¹. Było to również przedmiotem dyskusji podczas roboczej wizyty

¹ A. Ivanov, *Ambassador of Russia to ASEAN: ASEAN-Russia: Sharing Strategic Future*, https://www.mid.ru/en/asean/-/asset_publisher/0vP3hQoCPRg5/content/id/3469937 (dostęp: 21.01.2021).

w Moskwie 3–4 lutego 2020 r. sekretarza generalnego ASEAN Lim Jock Hoi, który wziął udział w spotkaniu z przewodniczącym Rady Eurazjatyckiej Komisji Gospodarczej Michaiłem Miasnikowiczem². Można zatem częściowo potwierdzić hipotezę zakładającą, że projekt budowy Wielkiej Eurazji, z udziałem EUG, SOW i ASEAN, jest strategicznym i długofalowym celem Rosji i nie należy go rozpatrywać jedynie w kategoriach propagandowych. Ma on przypomnieć o tradycyjnej rosyjskiej polityce pomostu między Azją i Europą oraz zwrócić uwagę Chin na alternatywę dla chińskiej koncepcji Pasa i Szlaku.

Wyzwaniem dla Rosji w jej relacjach z regionem jest czynnik chiński. Mimo że umocniła ona i rozwija strategiczne stosunki z Chinami, oba państwa wspólnie działają na rzecz wielobiegunowego świata (przeciw hegemonii USA) i jest postrzegana jako najbliższy sojusznik Chin, to w przypadku ASEAN każda ze stron realizuje własne interesy. Dla Rosji ASEAN daje możliwość dywersyfikacji partnerów i wyjście poza region Azji Północno-Wschodniej. Możliwości Rosji są, co prawda, ograniczone, jeśli chodzi o współpracę gospodarczą, ale widoczne, jeśli chodzi o współpracę polityczną i na rzecz nowej architektury bezpieczeństwa (spotkania ministrów obrony i współpraca wojskowa). Rosja będzie pożądanym przez ASEAN partnerem jedynie w przypadku, gdy będzie działać samodzielnie, a nie w cieniu chińskich interesów. Stara się więc być postrzegana jako niezależny partner dla krajów ASEAN, ale w rzeczywistości nie jest wiarygodna. Działania Rosji w Azji Południowo-Wschodniej postrzegane są często przez pryzmat czynnika chińskiego. Wynika to chociażby z (nieoficjalnego) poparcia stanowiska Chin w sporze dotyczącym Morza Południowochińskiego. Z drugiej strony, Rosja chroni własne interesy gospodarcze, współpracując z wietnamskimi przedsiębiorstwami w spornym regionie. Jest ona również kluczowym dostawcą broni i partnerem technologicznym nie tylko dla Wietnamu. Ponadto specjalizuje się w szkoleniu wojskowym sił państw regionu. W tym przypadku strategia *hedging* pomaga wyjaśnić rosyjską aktywność (lub wstrzeźliwość) oraz oficjalne stanowisko dyplomatyczne w sprawie spornego obszaru.

Rosjanie wysuwają liczne argumenty, aby zapewnić partnerów z ASEAN, że rozdzielają stosunki z Chinami i mają własne interesy, czasami sprzeczne z dążeniami tego państwa. Ponadto zwracają uwagę, że dobre relacje między Rosją i Chinami są korzystne dla Azji Południowo-Wschodniej, gdyż ograniczają zainteresowanie Chin regionem.

Kolejnym zagrożeniem dla rosyjskiej polityki jest ryzyko przeniesienia walki politycznej z USA i Zachodem na region Azji Południowo-Wschodniej. Rosja próbuje jednak przenieść to ryzyko na taki kierunek współpracy, jaki ASEAN

² *Foreign Minister Sergey Lavrov's opening remarks during talks with ASEAN Secretary-General Lim Jock Hoi, Moscow, February 3, 2020*, https://www.mid.ru/en/asean/-/asset_publisher/0vP3hQoCPRg5/content/id/4018040 (dostęp: 20.03.2021).

ma z innymi podmiotami. Dodatkowo osłabia je fakt, że Rosja nie ma złego wizerunku w Azji. Dla Azji Południowo-Wschodniej atrakcyjny jest model jej polityki wewnętrznej oraz podkreślanie przywiązania do tradycyjnych zasad polityki międzynarodowej.

Wymienione zostały zagrożenia i bariery dla rozwoju tego kierunku aktywności rosyjskiej, ale należy zwrócić uwagę na to, że obie strony deklarują przezwyciężenie tych trudności i wzajemne zainteresowanie współpracą. Rodzi się zatem pytanie, co stoi na przeszkodzie, dlaczego realne osiągnięcia nie są znaczące? Na podstawie teoretycznych uogólnień Muntschicka można zauważyć, że w przypadku Rosji i ASEAN oba podmioty nie są współzależne. Nie ma żadnego sektora, który nie przetrwałby bez Rosji – z wyjątkiem, być może, współpracy wojskowej. Mamy tu do czynienia z niezrównoważoną współpracą – niewielką współpracą gospodarczą i ważną współpracą związaną z bezpieczeństwem.

Przytoczę jeszcze jedno spostrzeżenie oparte na uogólnieniach Muntschicka: siła zewnętrzna może działać jako katalizator regionalizmu poprzez zewnętrzne dzielenie się lub wzmacnianie korzyści wynikających ze współpracy. Ten pozytywny wpływ jest jednak skuteczny tylko wtedy, gdy bodźce zewnętrzne są stale dostarczane. W przypadku Rosji deklaracje na rzecz współpracy nie są uzupełniane przez rzeczywistą współpracę gospodarczą. W książce przedstawiono trzy główne działania: nową architekturę bezpieczeństwa i współpracę wojskową skierowaną do prawie wszystkich członków ASEAN oraz projekt Wielkiej Eurazji. Trzecim tradycyjnym modelem współpracy są technologie energetyczne i paliwa kopalne. Rosyjskie firmy IT również się tu przebijają. Może to być obszar przyszłej współpracy, ale do tej pory nie udało się tego zweryfikować.

Idea nowej architektury bezpieczeństwa jest przedstawiana poprzez tradycyjne wartości, odwołujące się do Deklaracji z Bandungu z 1955 r.: powstrzymanie się od ingerencji w sprawy wewnętrzne; szacunek dla suwerennych decyzji krajów; dążenie do stworzenia wielobiegunowego świata bez hegemonii żadnego supermocarstwa. ASEAN i Rosja podkreślają rolę instytucji globalnych, takich jak Organizacja Narodów Zjednoczonych.

Wreszcie jedna z zakładanych hipotez stanowi, że stosunki Rosji z Azją Wschodnią, w tym Azją Południowo-Wschodnią, należy rozpatrywać przez pryzmat aktywizacji roli Syberii i Rosyjskiego Dalekiego Wschodu w azjatyckiej polityce Rosji. Dowody na słuszność tej hipotezy można również znaleźć w analizie. W dokumentach negocjowanych np. we wspólnym oświadczeniu ze szczytu w Singapurze podkreślono rolę Forum Ekonomicznego, które corocznie odbywa się we Władywostoku, który, jako miasto z dobrą infrastrukturą i zapleczem badawczym, stał się centrum azjatyckich aspiracji Rosji. Generalnie projekt Wielkiej Eurazji wydaje się projektem aktywizacji i rozwoju azjatyckich terytoriów Rosji,

skierowanym przede wszystkim do Rosji. Ten argument stanowi główną ideę wielu analiz rosyjskich specjalistów zajmujących się Azją Wschodnią.

Uogólniając, Rosja aktywizuje swoją politykę wobec Azji Południowo-Wschodniej, choć Azja Północno-Wschodnia, z Chinami, nadal odgrywa rolę dominującą. Najważniejszym przedstawicielem i organizatorem procesów integracyjnych oraz adresatem idei rosyjskich pozostaje ASEAN. Moskwa wspiera werbalnie centralną pozycję Stowarzyszenia i sprzyja integracji regionalnej, ale jej wpływ na region pozostaje niewielki. Buduje ona swoją pozycję na bazie niezależnego i altruistycznego wobec regionu państwa. Jest to dla niej korzystne zarówno w kontekście realizacji mocarstwowych ambicji, jak i podkreślenia roli jej niezależności od Chin. Jednak, korzystając z analizy Muntschicka, zdanie to można uzupełnić o następujące stwierdzenie – aby w pełni ocenić wpływ zewnętrznego mocarstwa na spójność, instytucja regionalna powinna uwzględnić możliwość samodzielnego działania tego podmiotu. W naszym przypadku, pomimo ustnego zapewnienia, że Rosja ma i realizuje własne interesy wobec ASEAN, trudno jest oderwać się od czynnika chińskiego. Dzieje się tak głównie dlatego, że asymetryczny wpływ Chin na graczy regionalnych tłumi działania Rosji. W związku z tym jej przedsięwzięcia albo się przeciągają w czasie, albo są nieskuteczne. Dlatego też największe możliwości oddziaływania Rosji na ASEAN nadal pozostaną tradycyjnie w sferze szeroko rozumianego bezpieczeństwa militarnego, handlu bronią czy przemysłu energetycznego.

Wybrana bibliografia

Dokumenty, deklaracje, raporty i inne źródła pierwotne

- 2016 Sochi Declaration*, <https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/2016-SOCHI-DECLARATION.pdf> (dostęp: 5.11.2020).
- ASEAN Focus*, https://www.iseas.edu.sg/images/pdf/ASEANFocus%20FINAL_Jan19.pdf (dostęp: 10.04.2019).
- ASEAN Statistical Yearbook 2019*, https://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2020/01/ASYB_2019.pdf (dostęp: 12.03.2020).
- Foreign Minister Sergey Lavrov's opening remarks during talks with ASEAN Secretary-General Lim Jock Hoi, Moscow, February 3, 2020*, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/4018040 (dostęp: 22.06.2020).
- Foreign Minister Sergey Lavrov's remarks and responses to media questions at a joint news conference following talks with the Philippines' Secretary of Foreign Affairs Alan Cayetano, Moscow, May 15, 2018*, https://www.mid.ru/en/maps/ph/-/asset_publisher/Bnc6YS1X2uo7/content/id/3224408 (dostęp: 17.03.2021).
- Joint Statement of the 3rd ASEAN-Russian Federation Summit on Strategic Partnership*, <https://asean.org/storage/2018/11/ASEAN-Russia-Joint-Statement.pdf> (dostęp: 5.11.2020).
- Overview ASEAN-Russia Dialogue Relations*, <https://asean.org/wp-content/uploads/2012/05/Overview-ASEAN-Russia-Dialogue-Relations.pdf> (dostęp: 10.11.2018).
- Overview ASEAN-Russia Dialogue Relations 2019*, <https://asean.org/storage/2012/05/Overview-ASEAN-Russia-Dialogue-Relations-as-of-January-2019.pdf> (dostęp: 16.06.2019).
- PCA Case No. 2013-19 in the matter of the South China Sea Arbitration*, <https://pca-cpa.org/wp-content/uploads/sites/175/2016/07/PH-CN-20160712-Award.pdf> (dostęp: 5.01.2016).
- Russian Public Opinion 2018*, <https://www.levada.ru/cp/wp-content/uploads/2019/07/2018-Eng.pdf> (dostęp: 22.03.2021).
- US withdrawal from TPP will not change Russia's agenda in Asian region – deputy minister*, <https://tass.com/economy/926973> (dostęp: 25.11.2020).
- Working visit of the ASEAN Secretary-General Dato Lim Jock Hoi to the Russian Federation*, <https://asean.org/working-visit-asean-secretary-general-dato-lim-jock-hoi-russian-federation/> (dostęp: 15.05.2020).

(w języku rosyjskim)

Концепция национальной безопасности Российской Федерации, <https://www.arms-control.ru/start/rus/docs/snconold.htm> (dostęp: 10.04.2020).

Совещание с членами Совета Безопасности, www.kremlin.ru/news/17520 (dostęp: 3.02.2014).

Указ Президента Российской Федерации Об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации, <http://docs.cntd.ru/document/420384312> (dostęp: 3.02.2020).

Monografie i rozdziały w monografiach

ASEAN-Russia: *Foundations and Future Prospects*, eds Victor Sumsy, Mark Hong, Amy Lugg, MGIMO, ISEAS, Singapore 2012.

Cai Kevin G., *Explaining the soft – open regionalism in East Asia*, [w:] *Asian Economic and Political Issue*, Vol. 8, ed. F. Columbus, Nova Publishers, New York 2003.

Chiński projekt „Nowego Jedwabnego Szlaku”. *Retoryka a rzeczywistość*, Akademia Sztuki Wojennej. Centrum Badań nad Bezpieczeństwem. Ośrodek Badań Azji, Warszawa 2017.

Cooperative development in the South China Sea. Policies, obstacles and prospects, eds Huaigao Qi, Song Xue, Routledge, London–New York 2021.

Diesen Glenn, *Russia's Geoeconomic Strategy for a Greater Eurasia*, Routledge, London–New York 2018.

Hänggi Heiner, *Interregionalism: empirical and theoretical perspectives* [Paper prepared for a workshop *Dollars, Democracy and Trade: External Influence on Economic Integration in the Americas*], Los Angeles, CA, May 18, 2000.

Halizak Edward, *Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1999.

Hurrell Andrew, *Regionalism in Theoretical Perspective*, [w:] *Regionalism in World Politics. Regional Organisation and International Order*, eds Louise Fawcett, Andrew Hurrell, Oxford University Press, Oxford–New York 1995.

Ignatov Alexander, *Russia in the Asia-Pacific*, [w:] *Russia, America, and Security in the Asia-Pacific*, eds R. Azizian, B. Reznik, Asia-Pacific Center for Security Studies, Honolulu 2006.

Jakimowicz Robert, *Geostrategiczny wybór Rosji, t. II: Polityka Federacji Rosyjskiej wobec regionu Azji i Pacyfiku, Azji Centralnej i Arktyki*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2015.

Lee Rensselaer, Lukin Artyom, *Russia's Far East: New Dynamics in Asia Pacific and Beyond*, Lynne Rienner Publishers, London 2015.

Legal and socio-economic changes in Russia's relations with China, ed. Mieczysław Sprengel, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2020.

Lukin Artyom, *Integrations processes and institutes in Asia-Pacific region: politics, economy, security*, Izdatelstvo Dalnievostochnogo Universiteta, Vladivostok 2009.

Mickiewicz Piotr, Zieliński Mariusz, Żukowska Alicja, *Rosyjska wizja supermocarstwa energetycznego (super-petrostate) w XXI wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2019.

Paradorn Rangsimapor, *Russia as an aspiring great power in East Asia. Perceptions and Policies from Yeltsin to Putin*, Palgrave Macmillan, London 2009.

- Pietrasiak Małgorzata, Bywalec Grzegorz, Kamiński Tomasz, Mierzejewski Dominik, Słowikowski Michał, *Paradiplomacy in Asia. Case Studies of China, India and Russia*, Łódź University Press, Łódź 2018.
- Russia and Asia: The Emerging Security Agenda*, eds Gennady Chufrin, Stockholm International Peace Research Institute 2000.
- Russia-ASEAN. New Directions*, eds Gennady Chufrin, Mark Hong, Institute of Southeast Asian Studies, IMEMO, Singapore 2007.
- Russia and the East Asia. Informal and gradual integration*, eds Tsuneo Akaha, Anna Vassilieva, Routledge, London 2014.
- Tsygankov Andrei, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, Rowman & Littlefield, Lanham 2016.

(w języku rosyjskim)

- Актуальные проблемы международных отношений и внешней политики в XXI веке*, ред. Т. Каширина, Владимир Аватков, Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», Москва 2017.
- АСЕАН в начале XXI века. Актуальные проблемы и перспективы*, ред. Евгений Кобелев, Григорий Локшин, Николай Малетин, Форум, Москва 2010.
- АТР глазами экспертов (международная экспертиза 2005–2019 гг.)*, ред. Лариса Рубан и др., Academia, Москва 2019.
- Братерский Максим, Дмитрий Суслов, *Возвращение США на Тихий Океан*, [w:] *Политика США в АТР: Сб. научных трудов*, РАН, ИНИОН, Москва 2014.
- Караганов Сергей, *Международные тенденции и российская внешняя политика*, [w:] *Новые международные отношения*, Издательство Международные отношения, Москва 2018.
- Ларин Виктор, *Тихоокеанская Россия в контексте внешней политики и международных отношений в АТР в начале XXI века*, Институт истории, археологии и этнографии народов Дальнего Востока Дальневосточного отделения РАН, Владивосток 2011.
- Локшин Григорий, *Диалоговое партнерство Россия-АСЕАН сотрудничество в сфере политики и безопасности*, [w:] *АСЕАН в начале XXI века*, ред. Евгений Кобелев, Григорий Локшин, Николай Малетин, Форум, Москва 2010.
- Локшин Григорий, Кобелев Евгений, Мазырин Владимир, *Сообщество АСЕАН в современном мире*, Форум, Москва 2019.
- Новые вызовы и механизмы безопасности в Восточной Азии*, ред. Владимир Мазырин, Форум, Москва 2016.
- Новый Шелковый путь и его значение для России*, Институт Дальнего Востока РАН, Издательство ДеЛи плюс, Москва 2016.
- Пути и пояса Евразии. Национальные и международные проекты развития на Евразийском пространстве и перспективы их сопряжения*, ред. Александр Лукин, Владимир Якунин, Издательство Весь Мир, Москва 2019.
- Россия – АТР: горизонты энергетического сотрудничества (в экспертных оценках)*, ред. Лариса Рубан, Academia, Москва 2013.

Artykuły

- Aggestam Lisbeth, *Role Conceptions and the Politic of Identity in Foreign Policy*, „ARENA Working Papers” 1999, No. 8.
- Baru Sanjaya, *The Asian Mirror for the Far East: An Indian Perspective*, <http://valdaiclub.com/files/26287> (dostęp: 1.10.2019).
- Blank Stephen, *Russia's Growing Ties with Vietnam*, <http://thedi diplomat.com/2013/09/russias-growing-ties-with-vietnam/2/> (dostęp: 16.02.2018).
- Brock Tessman, Wolfe Wojtek, *Great Powers and Strategic Hedging. The Case of Chinese Energy Security Strategy*, „International Studies Review” 2011, Vol. 13, No. 2.
- Buszyński Leszek, *Russia and Southeast Asia: A New Relationship*, Contemporary Southeast Asia: „A Journal of International and Strategic Affairs” Vol. 28, No. 2, August 2006 (ISEAS Publishing).
- Czulda Robert, *ASEAN on the Rise – ASEAN Rising Powers*, „Naval Forces” 2019, No. 2.
- Deputy Foreign Minister Igor Morgulov's interview with Interfax News Agency, December 14 2018, https://www.mid.ru/en/asean/-/asset_publisher/0vP3hQoCPRg5/content/id/3443135 (dostęp: 10.05.2020).
- Fediushko Dmitry, *First T-90S MBTs arrive in Vietnam*, <https://www.janes.com/article/85463/first-t-90s-mbts-arrive-in-vietnam> (dostęp: 20.10.2019).
- Ferdinand Peter, *Sunset, sunrise: China and Russia construct a new relationship*, „International Affairs” 2007, No. 5.
- Gabuev Alexander, *A 'Soft Alliance'? Russia-China Relations after the Ukraine Crisis*, European Council on Foreign Relations, February 2015, https://ecfr.eu/archive/page/-/ECFR126_-_A_Soft_Alliance_Russia-China_Relations_After_the_Ukraine_Crisis.pdf (dostęp: 20.07.2018).
- Goh Evelyn, *Institutions and the great power bargain in East Asia: ASEAN's limited 'brokerage' role*, „International Relations of the Asia-Pacific” 2011, Vol. 11, Issue 3.
- Goh Evelyn, *Meeting the China Challenge*, Policy Studies 16, Washington, D.C., East West Center Washington, 2005, <https://www.eastwestcenter.org/publications/meeting-china-challenge-us-southeast-asian-regional-security-strategies> (dostęp: 5.10.2020).
- Hurrell Andrew, *Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics*, „Review of International Studies” 1995, Vol. 21, No. 4.
- Ivanov Alexander, *ASEAN-Russia: Sharing Strategic Future*, https://www.mid.ru/en/asean/-/asset_publisher/0vP3hQoCPRg5/content/id/3469937 (dostęp: 5.05.2020).
- Joint Statement of the 3rd ASEAN-Russian Federation Summit on Strategic Partnership*, <https://asean.org/storage/2018/11/ASEAN-Russian-Joint-Statement.pdf> (dostęp: 1.11.2019).
- Ka-Ho Wong, *A Comparative Study of the Greater Eurasian Partnership: The Chinese and Russian Perspectives*, <https://russiancouncil.ru/en/blogs/frankywongk/a-comparative-study-of-the-greater-eurasian-partnership-the-chinese-an/> (dostęp: 15.11.2020).
- Keck Zachary, *Russia Says It's Building Naval Bases in Asia, Latin America*, <http://thedi diplomat.com/2014/02/russia-says-its-building-naval-bases-in-asia-latin-america/> (dostęp: 16.02.2018).
- Koldunova Ekaterina, *Next Time, at ASEM! Theory and Practice of Interregional Relations: Russia, Take Note*, http://asean.mgimo.ru/images/regforums/Koldunova_ASEM_en.pdf (dostęp: 20.02.2016).

- Korolev Alexander, *Russia in the South China Sea: Balancing and Hedging*, <https://doi.org/10.1093/fpa/orx015> (dostęp: 15.04.2019).
- Kupich Andrzej, Stachura Jadwiga, *Przyszłość rosyjskiej gospodarki i polityki. Zachodnie scenariusze a rzeczywistość*, „Studia i Materiały/Polska Fundacja Spraw Międzynarodowych” 1997, nr 3.
- Kuzmina Elena, *Free Trade Zones with the EAEU*, <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/free-trade-zones-with-the-eaeu/> (dostęp: 10.01.2020).
- Levis David, *Geopolitical Imaginaries in Russian Foreign Policy: The Evolution of ‘Greater Eurasia’*, „Europe-Asia Studies” 70/2018, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09668136.2018.1515348?src=recsys> (dostęp: 10.03.2019).
- Lutz-Auras Ludmila, *Russia and Myanmar – Friends in Need?*, „Journal of Current Southeast Asian Affairs” 2015, Vol. 34, No. 2.
- Mazur Grzegorz, *EU-ASEAN Free Trade Agreement(S) – Prospects and Challenges for Inter-Regional FTA*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2017, nr 486.
- Muntschick Johannes, *Theorising Regionalism and External Influence: A Situation-structural Approach*, „Mainz Papers on International and European Politics” 2012, No. 2.
- Oziewicz Ewa, *Nowy regionalizm azjatycki z perspektywy ASEAN*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2008, nr 13.
- Putin uses arms sales to ASEAN to increase Russian standing in Southeast Asia*, <https://www.aseantoday.com/2018/03/putin-uses-arms-sales-to-asean-to-increase-russian-standing-in-southeast-asia/> (dostęp: 10.01.2019).
- Rogozhina Natalia, *Main ASEAN Extremist Organizations and Leaders Brief Overview*, <https://russiancouncil.ru/en/extremism-asean/> (dostęp: 10.11.2020).
- Rose Gideon, *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*, „World Politics” 1998, Vol. 51, No. 1.
- Savin Leonid, *Russian cooperation with Southeast Asian countries in the fight against terrorism*, <https://mesbar.org/russian-cooperation-with-southeast-asian-countries-in-the-fight-against-terrorism/> (dostęp: 10.11.2020).
- Simes Dimitri, *Russia quietly expands military ties with Laos*, <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/Russia-quietly-expands-military-ties-with-Laos2> (dostęp: 5.05.2020).
- Sinienko Ilia, *Prospects of “Eastern Pivot” in frames of current geopolitical position of Russia in the Northeast Asia*, „Ojkumena” 2016, No. 2.
- Storey Ian, 2021/33 *“Russia’s Defence Diplomacy in Southeast Asia: A Tenuous Lead in Arms Sales but Lagging in Other Areas”*, <https://www.iseas.edu.sg/articles-commentaries/iseas-perspective/2021-33-russias-defence-diplomacy-in-southeast-asia-a-tenuous-lead-in-arms-sales-but-lagging-in-other-areas-by-ian-storey/> (dostęp: 7.04.2021).
- Sumsky Victor, *Modernization of Russia, East Asia Geopolitics, and the ASEAN Factor*, http://asean.mgimo.ru/images/regforums/Sumsky_East-Asia-Geopolitics_en.pdf (dostęp: 15.02.2019).

- Tham Jansen, *What's in Indonesia's Indo-Pacific Cooperation Concept?*, <https://thediplomat.com/2018/05/whats-in-indonesias-indo-pacific-cooperation-concept/> (dostęp: 15.02.2019).
- Timofeev Ivan, Lissovolik Yaroslav, Filippova Ludmila, *Russia's Vision of the Belt and Road Initiative: From the Rivalry of the Great Powers to Forging a New Cooperation Model in Eurasia*, „China & World Economy” 2017, Vol. 25, No. 5.
- Tsvetov Anton, *Russia and Multilateral Diplomacy in East Asia*, <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/russia-and-multilateral-diplomacy-in-east-asia/> (dostęp: 25.03.2020).
- Tsvetov Anton, *Russia's Asian Trade game*, <https://thediplomat.com/2017/02/russias-asian-trade-game> (dostęp: 1.02.2019).
- Wezeman Siemon T., *Arms Flows to South East Asia*, https://www.sipri.org/sites/default/files/201912/1912_arms_flows_to_south_east_asia_wezeman.pdf (dostęp: 5.05.2020).
- Żołądkiewicz Krystyna, *Wszechstronne Regionalne Partnerstwo Ekonomiczne (RCEP) jako przykład nowego trendu w regionalizmie*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2016, nr 3 (81).

(w języku rosyjskim)

- Воронин Анатолий, *Россииско-вьетнамское стратегическое партнерство. Новый этап – новая повестка дня*, „Вьетнамские исследования”, Выпуск 3, Москва 2013.
- Колдунова Екатерина, *АСЕАН, ВАС и АТЭС: что удалось сделать России в 2018 году*, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/asean-vas-i-ates-chto-udalos-sdelat-rossii-v-2018-godu/> (dostęp: 1.02.2019).
- Королев Александр, *Россия-АТР, поиск новых точек роста*, <http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rossiya-asean-poisk-novykh-tochek-rosta> (dostęp: 15.04.2019).
- Рубан Лариса, *Сотрудничество России со странами Юго-Восточной Азии в энергетической сфере*, <https://sea.ivran.ru/f/SEA2017n37p62-69.pdf> (dostęp: 5.03.2019).
- Тренин Дмитрий, *Контурная карта российской геополитики: возможная стратегия Москвы в Большой Евразии*, <https://carnegie.ru/2019/02/11/ru-pub-78328> (dostęp: 20.07.2019).
- Цветов Антон, Кашин Василий, Королев Александр, Пятачкова Анастасия, *Россия и Вьетнам в новой Азии*, <http://ru.valdaiclub.com/a/reports/rossiya-i-vietnam-v-novo-azii/> (dostęp: 15.04.2019).

Periodyki i strony internetowe

- „Eastern Asia: contemporary problems of the development” (ASEAN Centre at MGIMO University, Moscow, 2012- in the Russian language).
- „Ojkumena”, Regional Researches (Scientific-Theoretical Journal 2006- in the Russian and English languages).
- „Vietnamese Studies” (Institute of Far Eastern Studies of the Russian Academy of Sciences, Centre for Vietnam and ASEAN Studies, 2011- in the Russian and English languages).

Wybrana bibliografia

„Юго Восточная Азия: актуальные проблемы развития”, <https://sea.ivran.ru/>
Carnegie Moscow Center, Russia in the Asia-Pacific, [https://carnegie.ru/publications
?lang=en](https://carnegie.ru/publications/?lang=en)
Russian International Affairs Council, Region: Southeast Asia, [https://russiancouncil.ru/
en/regions/southeastasia/](https://russiancouncil.ru/en/regions/southeastasia/)
Valdai Discussion Club, Programmes Asia and Euroasia (2019), [https://valdaiclub.com/
http://docs.cntd.ru/
http://en.kremlin.ru/
https://russian-trade.com/reports-and-reviews
https://tass.com/
https://www.mid.ru/en/press_service/dip/press-centre
www.kremlin.ru/news](https://valdaiclub.com/http://docs.cntd.ru/http://en.kremlin.ru/https://russian-trade.com/reports-and-reviewshttps://tass.com/https://www.mid.ru/en/press_service/dip/press-centrewww.kremlin.ru/news)

Spis map, rysunków i tabel

Mapa 1. Terytoria Zaawansowanego Rozwoju	66
Mapa 2. Wolny Port Władywostok	68
Mapa 3. Sprzedaż rosyjskiej broni do Azji Południowo-Wschodniej w latach 2000–2016	128
Mapa 4. Relacje zewnętrzne Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej	150
Mapa 5. Szlaki komunikacyjne chińskiego projektu Pasa i Szlaku	161
Rys. 1. Obrót towarowy ASEAN z partnerami dialogu w 2019 r. w mld USD	130
Rys. 2. Organizacje międzynarodowe w Eurazji (stan na marzec 2020 r.)	162
Rys. 3. Dwustronne porozumienia Wietnamu o wolnym handlu	182
Rys. 4. Wielostronne porozumienia Wietnamu o wolnym handlu	183
Tab. 1. Sytuacja makroekonomiczna Rosji oraz głównych mocarstw i organizacji regionalnych w 2019 r.	58
Tab. 2. Koordynatorzy partnerów dialogu z ramienia ASEAN	85
Tab. 3. Koordynatorzy sektorowych partnerów dialogu ASEAN	86
Tab. 4. Koordynatorzy partnerów rozwoju ASEAN	86
Tab. 5. Zapasy ropy naftowej i skondensowanego gazu w państwach Azji Południowo-Wschodniej w latach 2011–2017 w mln ton	99
Tab. 6. Wydobycie ropy naftowej i gazu ziemnego w SRW oraz ich eksport w latach 2010–2017 w mln ton	106
Tab. 7. Import broni w państwach ASEAN (i Timorze Wschodnim) w latach 1999–2018 w mln USD	121
Tab. 8. Najwięksi importerzy rosyjskiej broni w Azji Południowo-Wschodniej w mln USD	127
Tab. 9. Udział procentowy w handlu towarami i napływach BIZ w dialogu z ASEAN w latach: 2015, 2017, 2018 w mld USD	129

Spis map, rysunków i tabel

Tab. 10. Obrót handlowy ASEAN z Rosją 2008–2018 w mln USD	131
Tab. 11. Dziesięć głównych towarów eksportowanych z ASEAN do Rosji	131
Tab. 12. Dziesięć głównych towarów importowanych z Rosji do ASEAN	133
Tab. 13. Porównanie potencjałów – makrowskaźniki FR i ASEAN (2018 r.)	135
Tab. 14. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ) Rosji w ASEAN w latach 2008–2018 w mln USD	139
Tab. 15. Liczba studentów zagranicznych, w tych z wybranych państw ASEAN, na uczelniach rosyjskich na poziomie licencjatów i studiów magisterskich (w tys.)	142
Tab. 16. Liczba turystów z Rosji odwiedzających państwa ASEAN	143
Tab. 17. Obrót handlowy Rosji z Wietnamem w mln USD	180
Tab. 18. Sprzedaż rosyjskiej broni i techniki wojskowej do Indonezji	185
Tab. 19. Zestawienie obrotów towarowych: eksport z Rosji, import do Rosji w USD	205